

Центр східноєвропейських наукових студій
East European Scientific Studies Center
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine
Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі
South-Eastern Research Institute

ISSN 3041-1467 (Print)

ISSN 3041-1475 (Online)

AXIS EUROPAE ВІСЬ ЄВРОПИ

**ISSUE 10
ВИПУСК 10**

Львів-Дрогобич, 2026

Lviv-Drohobych, 2026

УДК 94(4)(082)
B53

*Рекомендовано до друку
редакційною колегією збірника наукових праць “Вісь Європи”
(протокол від 30 травня 2026 р. № 2)*

Рік заснування: 2022.

Періодичність: 2 рази на рік (червень, грудень).

Вісь Європи / [головний редактор Л. Лазурко]. Львів-Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2026. Випуск 10. 174 с..

Збірник розрахований на науковців, викладачів історії, аспірантів, докторантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичним минулим.

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних і посилань.

Головний редактор: Лідія Лазурко – д.іст.н., проф.

Співредактори: Микола Галів – д.пед.н., проф.

Василь Ільницький – д.іст.н., проф.

Редакційна колегія:

Віктор Вернер – д.габ., проф. (Польща); **Сергій Дегтярьов** – д.і.н., проф. (Україна); **Володимир Качмар** – д.і.н., проф. (Україна); **Йоланга Кольбушевська** – д.габ., проф. (Польща); **Ірина Кривошея** – д.і.н., проф. (Україна); **Костянтин Курилишин** – к.і.н., доц. (Україна); **Олег Малярчук** – д.і.н., проф. (Україна); **Володимир Наконечний** – к.і.н., доц. (Україна); **Олег Разиграєв** – д.і.н., проф. (Україна, Польща); **Володимир Старка** – д.і.н., проф. (Україна).

**Збірник індексується в міжнародних базах даних: Google Scholar;
10.69550/3041-1475.10**

Статті збірника прирівнюються до публікацій у виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17 жовтня 2012 р. № 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. № 1380).

Збірник зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення у реєстрі суб'єктів у сфері друкованих медіа (*рішення №1020 від 28.03.2024 р.*)

Наказом Міністерства освіти і науки України збірник включено до КАТЕГОРІЇ «Б» Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «ІСТОРИЧНІ НАУКИ» (Наказ МОН України № 920 від 26.06.2024 р., додаток 6).

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційній сторінці видання

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Засновник: Центр східноєвропейських наукових студій.

Видавець: Півсвіт.

Адреса редакції: Центр східноєвропейських наукових студій, вул. І. Тобілевича, 9, м. Львів, 79000.

тел.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

UDC 94(4)(082)

B53

***Recommended for publication
by the Editorial Board of the Axis Europae
(protocol dd. 30.05.2026 № 2)***

Year of establishment: 2022.

Frequency: 2 times a year (June, December).

Axis Europae / [chief editor Lidiya Lazurko]. Lviv-Drohobych: Publishing House “Helvetica”, 2026. Issue 10. 174 p.

This collection is meant for scholars, history lecturers, postgraduates, doctorants, students and all the readership interested in historical past.

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and are not responsible for the accuracy of the data and references.

Chief editor: Lidiya Lazurko, Doctor of History, Professor

Co-editors: Mykola Haliv, Doctor of Pedagogy, Professor

Vasyl Ilnytskyi, Doctor of History, Professor

Editorial Board:

Wiktor Werner, Doctor of History, Professor (Poland); **Serhii Dehtiarov**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Kachmar**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Jolanta Kolbuszewska**, Doctor of History, Professor (Poland); **Iryna Kryvosheia**, Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine); **Kostiantyn Kurylyshyn**, PhD (History), (Ukraine); **Oleh Maliarchuk**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Nakonechnyi**, PhD (History), Associate Professor (Ukraine); **Oleh Razyhrayev**, Doctor of History, Professor (Ukraine, Poland); **Volodymyr Starka**, Doctor of History, Professor (Ukraine)..

**The collection is indexed in the international databases: Google Scholar;
10.69550/3041-1475.10**

The articles are equaled to publications in Ukrainian journals entered in international scientometric databases in accordance with the MES of Ukraine order dd. 17 november 2012 p. No. 1112 (amended by the MES of Ukraine order dd. 03.12.2012 No. 1380).

The collection was registered by the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting in the register of subjects in the field of print media (decision No. 1020, dd. 28.03.2024).

Under the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the collection is included in CATEGORY “B” of the List of electronic professional publications of Ukraine authorized to publish theses of applicants for the degree of doctor and candidate of sciences in the field “HISTORICAL SCIENCES” (Order of the MES of Ukraine № 920 on 26.06.2024, Appendix 6)

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Founder: East European Scientific Studies Center

Publisher: Posvit.

Office address: East European Scientific Studies Center,

9, I. Tobilevych Street, Lviv, Ukraine, 79000.

tel.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

© East European Scientific Studies Center, 2026

© Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine, 2025

© South-Eastern Research Institute, 2026

© Copyright by the contributors, 2026

ЗМІСТ

Оксана МЕДВІДЬ

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918 – 1919)..... 6

Юлія ЛЄБЄДЄВА

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАДЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ (1920-ті рр.)..... 15

Василь СТРІЛЬЧУК

ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ВИСЛОЦЬКОГО У ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ЛУГ» НА БРІДЩИНІ У 1926 – 1930 РР. 26

Степан КОБУТА

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГАЛИЦЬКИХ АДВОКАТІВ ОРГАНАМИ НКВС ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 43

Володимир ГАЛИК

ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКИХ МІФІВ ПРО ІВАНА ФРАНКА ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГНІТИВНОЇ БЕЗПЕКИ 53

Павло ВАСИЛІВ, Ореста КАРПЕНКО

ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – 2025) 67

Руслана ПОПП

ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РР. ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ)... 83

Богдан ЯНИШИН

ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ У ГАБСБУРЗЬКІЙ ГАЛИЧИНІ: СУЧАСНА ІСТОРИОГРАФІЯ..... 97

Олександр СИТНИК, Олександр МИХАЙЛИК, Марія МЕГЕДЬ

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА СКЛАДОВА ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ (ПОЧАТОК ХХІ ст.): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 115

Юрій СТЕЦИК

ДИСКУСІЇ НА СТОРІНКАХ МЕДІА DEUTSCHE WELLE ЩОДО НАМІРІВ У ВІДНОВЛЕННІ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІ..... 125

Тамара ШАРАВАРА

ДОСВІД ФІНЛЯНДСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У РОЗБУДОВІ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН. РОЛЬ «МРК» У ВИШКОЛІ МОЛОДІ..... 135

Юлія СИТНИК, Майя КОСТЮК, Зінаїда БІЛОШКУРСЬКА

ПОЧАТКОВА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ НА МЕЖІ ХХ – ХХІ СТ. ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЧЧИНИ)..... 148

Олексій ТРАЧУК, Ігор ВИННИЧЕНКО, Любов ОТРОШКО

УКРАЇНОЗНАВЧА ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНА КОНЦЕПЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ..... 159

CONTENTS

Oksana MEDVID' IDEOLOGICAL FOUNDATIONS AND METHODS OF FORMING CIVIC CONSCIOUSNESS AMONG YOUTH IN THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918 – 1919).....	6
Yuliia LIEBIEDIEVA FORMATION OF THE SYSTEM OF SOVIETIZATION OF UKRAINIAN HISTORICAL SCHOLARSHIP (1920s).....	15
Vasyl STRILCHUK THE CONTRIBUTION OF OLEKSANDR VYSLOTSKYI TO THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE «LUH» SOCIETY IN BRODY COUNTY (1926 – 1930)...	26
Stepan KOBUTA ARCHIVAL RECORDS ON NKVD CRIMINAL PROSECUTION OF UKRAINIAN GALICIAN LAWYERS DURING WORLD WAR II.....	43
Volodymyr HALYK DECONSTRUCTING SOVIET MYTHS ABOUT IVAN FRANKO AS A COMPONENT OF ENSURING COGNITIVE SECURITY	53
Pavlo VASILIV, Oresta KARPENKO CHARITABLE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR (2014 – 2025).....	67
Ruslana POPP THE MEMORY OF THE HOLODOMOR OF 1932 – 1933 AS A MEANS OF COUNTERING RUSSIAN AGGRESSION: A CASE STUDY OF THE UKRAINIAN WORLD CONGRESS.....	83
Bohdan YANYSHYN HIGHER EDUCATION AS A FACTOR OF SOCIAL MODERNIZATION IN HABSBURG GALICIA: CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY.....	97
Oleksander SYTNYK, Oleksandr MYKHAYLIK, Mariya MEGED NATIONAL-PATRIOTIC COMPONENT OF INITIAL GENERAL MILITARY TRAINING (EARLY 21st CENTURY): THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT.....	115
Yurii STETSYK DISCUSSIONS ON THE PAGES OF NEWSPAPER THE DEUTSCHE WELLE REGARDING PLANS TO REINSTATE MANDATORY PRIMARY MILITARY TRAINING FOR GERMAN YOUTH	125
Tamara SHARAVARA EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF FINLAND IN DEVELOPING A SYSTEM OF MILITARY EDUCATION FOR CITIZENS. THE ROLE OF THE 'MRK' IN THE TRAINING OF YOUNG PEOPLE	135
Yuliia SYTNYK, Maiia KOSTIUK, Zinaida BILOSHKURSKA INITIAL GENERAL MILITARY TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AT THE TURN OF THE 20th AND 21st CENTURY AS A GUARANTEE OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF DONETSK REGION).....	148
Oleksii TRACHUK, Ihor VYNNYCHENKO, Liubov OTROSHKO UKRAINIAN STUDIES TOURISM AND EXCURSION CONCEPT IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RESTORATION OF UKRAINIAN POLISSYA.....	159

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94(477.8)»1918/1919»:37.017.4
DOI 10.69550/3041-1467.10.361967

Оксана МЕДВІДЬ

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана вул. Лесі Українки, 46,
м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: 0009-0002-7188-3747
ResearcherID: PMR-1659-2026
Scopus-Author ID: 59303760800

Oksana MEDVID'

Ph.D (History), Associate Professor of Department of Ukraine's History and Law, Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, post-
al code 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Медвідь, О. (2026). Ідейні засади та методи формування громадянської свідомості молоді в Західноукраїнській Народній Республіці (1918–1919). *Axis Europae*, 10, 6-14. doi: 10.69550/3041-1467.10.361967

Bibliographic Description of the Article: Medvid', O. (2026). Ideini zasady ta metody formuvannia hromadianskoi svidomosti molodi v Zakhidnoukrainskii Narodnii Respublitsi (1918 – 1919) [Ideological foundations and methods of forming civic consciousness among youth in the West Ukrainian People's Republic (1918 – 1919)]. *Axis Europae*, 10, 6-14. doi: 10.69550/3041-1467.10.361967 [in Ukrainian].

**ІДЕЙНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ
НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918–1919)**

Анотація. Пропонована стаття присвячена аналізу ідейних засад та методів формування громадянської свідомості молоді в Західноукраїнській Народній Республіці (1918 – 1919 рр.). **Мета статті** – аналіз основних ідейних засад та методів формування громадянської свідомості серед молоді в ЗУНР, визначення основних методів, практичних форм реалізації та ефективності в умовах воєнно-політичної нестабільності. **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає в тому, що здійснено комплексний аналіз ідейних засад та методів формування громадянської свідомості молоді в Західноукраїнській Народній Республіці. **Висновки.** Формування громадянської свідомості молоді в період становлення державності було одним із ключових завдань Західноукраїнської

Народної Республіки. В умовах війни та політичної нестабільності уряд прагнув не лише організувати систему управління, а й сформувати національно свідоме покоління громадян. Одним із провідних методів формування громадянської свідомості серед молоді в ЗУНР були навчально-інформаційні методи, реалізовані передусім у шкільній системі. Вони передбачали засвоєння учнями базових знань про державу, право, суспільний устрій та історію українського народу. Важливу роль відігравали позашкільні методи, реалізовані через діяльність громадських і молодіжних організацій. Досвід товариств «Просвіта», «Січ», «Сокіл» був інтегрований у нові державні реалії та використовувався для мобілізації молоді до активної участі в громадському житті. Військово-патріотичні методи стали специфічною рисою формування громадянської свідомості в умовах війни. Молодь залучалася до допоміжних структур Української Галицької Армії, що формувало усвідомлення громадянського обов'язку та колективної відповідальності. Значну роль відіграла преса ЗУНР, яка активно пропагувала ідеї громадянського обов'язку та державної лояльності. В умовах становлення ЗУНР вагомим чинником формування громадянської свідомості молоді виступала церква, передусім Українська греко-католицька церква, яка поєднувала релігійні, культурні та національно-політичні функції.

Ключові слова: ЗУНР, громадянська свідомість, молодь, освіта, патріотичне виховання, державотворення.

IDEOLOGICAL FOUNDATIONS AND METHODS OF FORMING CIVIC CONSCIOUSNESS AMONG YOUTH IN THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918 – 1919)

Abstract. The proposed article is devoted to the analysis of the ideological foundations and methods of forming civic consciousness among youth in the West Ukrainian People's Republic (1918 – 1919). **The aim** of the article is to examine the main ideological principles and methods of forming civic consciousness among young people in the WUPR, to identify their approaches, practical forms of implementation, and effectiveness in conditions of military and political instability. **The research methodology** is based on generally accepted principles of scientific inquiry, objectivity, historicism, as well as methods of external and internal source criticism. **The scientific novelty** lies in a comprehensive analysis of the ideological foundations and methods of forming civic consciousness among youth in the West Ukrainian People's Republic. **Conclusions.** The formation of civic consciousness among youth during the period of state-building was one of the key tasks of the West Ukrainian People's Republic. In conditions of war and political instability, the government sought not only to establish a system of governance but also to shape a nationally conscious generation of citizens. One of the leading methods of forming civic consciousness among youth in the WUPR was educational and informational approaches, implemented primarily through the school system. These methods involved providing students with basic knowledge about the state, law, social order, and the history of the Ukrainian people. Extracurricular methods, implemented through public and youth organizations, also played an important role. The experience of associations such as «Prosvita», «Sich» and «Sokil» was integrated into the new state realities and used to mobilize youth for active participation in public life. Military-patriotic methods became a specific feature of civic consciousness formation under wartime conditions. Young people were involved in auxiliary structures of the Ukrainian Galician Army, which fostered an awareness of civic duty and collective responsibility. The

press of the WUPR also played a significant role, actively promoting ideas of civic duty and state loyalty. In the conditions of the establishment of the WUPR, the Church – primarily the Ukrainian Greek Catholic Church – was an important factor in shaping civic consciousness, combining religious, cultural, and national-political functions.

Keywords: *WUPR, civic consciousness, youth, education, patriotic upbringing, state-building.*

Постановка проблеми. Проблема формування громадянської свідомості молоді посідала важливе місце в освітній політиці Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), що постала в умовах розпаду Австро-Угорської монархії та збройної боротьби за українську державність. Короткий період існування ЗУНР (листопад 1918 – липень 1919 рр.) був насичений інтенсивними державотворчими процесами, у межах яких освіта розглядалася як ключовий інструмент формування свідомого громадянина, здатного підтримати нову українську державу.

Громадянська свідомість у тогочасному розумінні поєднувала знання про державу та право, почуття національної належності, готовність до виконання громадянських обов'язків, а також активну участь у суспільному житті. Формування цих якостей серед молоді здійснювалося через систему різноманітних методів, що охоплювали шкільну освіту, позашкільну виховну діяльність, громадські ініціативи та інформаційно-просвітницьку роботу.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика державотворчих процесів у ЗУНР, зокрема й реформування освіти, знайшла відображення у працях М. Литвина (Литвин, 1995), О. Павлишин (Павлишин, 1999), П. Гай-Нижника та В. Солдатенка (Гай-Нижник, Солдатенко, 2009), М. Марчука (Марчук, 2002). Окремі аспекти освітньої політики та національного виховання в ЗУНР висвітлювали Л. Березівська (Березівська, 2018), М. Галів, Т. Батюк, К. Дубина, В. Ільницький (Галів, Дубина, 2021; Галів, Батюк, Шикітка, 2023; Галів, Ільницький, Дубина, 2024), О. Сухомлинська (Сухомлинська, 2000), Т. Висоцька (Висоцька, 2021). Під час широкомасштабного російського вторгнення на територію України історичний досвід громадянського виховання періоду визвольних змагань на західноукраїнських землях початку ХХ ст. набув нового значення та викликає науковий інтерес дослідників М. Багрій (Багрій, 2024), Т. Клубочкіної (Багрій, Клубочкіна, 2025), В. Купрійчук та І. Новіцької (Купрійчук, Новіцька, 2024), О. Медвідь (Медвідь, 2026).

Метою статті є розкриття основних ідейних засад формування громадянської свідомості серед молоді в ЗУНР, визначення їхніх методів, практичних форм реалізації та ефективності в умовах воєнно-політичної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Ідейні засади формування громадянської свідомості в ЗУНР ґрунтувалися на поєднанні національно-демократичних ідей та європейських традицій громадянського виховання. Важливу роль відіграв досвід галицького суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст., де мережа українських шкіл, товариств і культурно-освітніх організацій уже тривалий час виконувала функцію національного та громадянського виховання.

Основними ідейними орієнтирами були: ідея української державності як вищої форми політичної організації нації, принцип громадянської рівності незалежно від соціального походження, поєднання прав і обов'язків громадянина, виховання лояльності до державних інституцій ЗУНР.

Ці засади визначали як зміст, так і методи роботи з молоддю, орієнтуючи їх не лише на передачу знань, а й на формування ціннісних установок і моделей громадянської поведінки.

Після проголошення незалежності освітня система ЗУНР зазнала суттєвих трансформацій. Одним із перших кроків уряду стало утвердження української мови як основної мови навчання у закладах освіти (ЦДІАЛ України, ф. 178, оп. 2, спр. 89, арк. 2). Це рішення мало не лише практичний, а й важливий символічний зміст, адже українська мова почала виконувати роль державної, культурної та освітньої основи.

З метою реалізації цієї політики Державний секретаріат освіти і віросповідань 24 лютого 1919 р. видав спеціальний «Розпорядок», який регламентував викладання української мови у державних середніх школах. В цьому документі вказувалося, що «дирекції всіх державних середніх шкіл з неукраїнською викладною мовою в місцевостях, де досі нема державних шкіл даного типу з українською викладною мовою, мають найдалше до дня 15 марта 1919 р. завести у своїх заведеннях українську викладну мову» (Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки, 1919). У школах запроваджувалися предмети з історії України, географії українських земель, літератури, що сприяло формуванню національної ідентичності. Особлива увага приділялася викладанню історії України як безперервного процесу державотворення, що мало формувати у молоді відчуття історичної тягlosti української державності. Підручники готувалися з урахуванням національного контексту, а вчителі проходили спеціальні курси, аби адаптуватися до нових програм (ЦДІАЛ України, ф. 178, оп. 2, спр. 89, арк. 2).

Школа в ЗУНР виконувала роль осередку не лише навчання, а й активного громадянського виховання. Виховні методи передбачали формування у молоді дисципліни, колективної відповідальності та готовності до служіння державі. З цією метою проводилися виховні години, присвячені державним святкам, колективні обговорення подій польсько-української війни, наслідування прикладу вчителя як громадянина.

Умови війни надавали цим методам особливої емоційної насиченості, що підсилювало їхній вплив на формування громадянської свідомості молоді.

Важливу роль у формуванні громадянської свідомості відігравали позашкільні методи, реалізовані через діяльність молодіжних, спортивних і культурно-освітніх організацій. Традиції «Просвіти», «Січі», «Сокола» були активно використані в умовах ЗУНР. За сприяння цих організацій молодь брала участь у громадських зібраннях і маніфестаціях, проводила колективні обговорення політичних подій, організувала лекції, читання творів українських авторів, театральні вистави. Позашкільна діяльність сприяла практичному засвоєнню громадянських навичок, формуванню почуття відповідальності за спільну справу та розвитку навичок самоорганізації.

Відомо, що Українська Галицька Армія (УГА) була збройною силою ЗУНР. Вона стала не лише військовим, а й виховним інститутом. Участь молоді в допоміжних структурах Української Галицької Армії, волонтерських ініціативах та тиловому забезпеченні фронту сприяла поєднанню громадянського й національно-визвольного виховання. Багато офіцерів виступали перед вояками з патріотичними промовами, організували вечори української пісні та читання патріотичної поезії (Багрій, Клубочкіна, 2025). Це сприяло формуванню готовності до захисту держави, солідарності та готовності до самопожертви. Водночас такі заходи мали сильний емоційний вплив, що підсилювало громадянську ідентифікацію молоді з державою ЗУНР. У війську активно поширювалися видання патріотичного змісту, газети, листівки. Символіка армії

– українські прапори, герби, традиційна вишивка на уніформі – також підсилювала національну свідомість.

Важливе значення для формування громадянської позиції мали інформаційно-просвітницькі методи, реалізовані через пресу, листівки, публічні виступи та звернення до молоді. Періодичні видання – газети, журнали, брошури – систематично інформували населення про діяльність уряду, армії та просвітницьких організацій, а також публікували матеріали з історії України й нариси про провідних діячів національного руху. Значну популярність здобула національна символіка – тризуб, синьо-жовтий прапор, портрети Тараса Шевченка, Івана Франка, Богдана Хмельницького (Литвин, 1995). Саме завдяки розвитку преси й культурного життя ідеї національного відродження поширювалися навіть у віддалені регіони Галичини, Буковини та Закарпаття, сприяючи активному залученню населення до процесів державотворення.

У період існування ЗУНР важливу роль відігравали також громадські інституції – «Просвіта», кооперативні об'єднання, сільськогосподарські товариства. Вони не лише забезпечували освітню й самоосвітню діяльність, а й організовували широкий спектр патріотичних заходів, зокрема віча, вечори пам'яті, функціонування читалень. У сільській місцевості створювалися бібліотеки, проводилися курси української мови для дорослого населення, що сприяло підвищенню рівня національної свідомості та громадянської активності (Марчук, 2002).

Періодичні видання ЗУНР активно поширювали ідеї громадянського обов'язку, лояльності до держави та національної єдності.

Читання преси, участь у публічних дискусіях, слухання промов політичних діячів сприяли формуванню політичної культури молоді та розвитку критичного мислення.

В умовах становлення Західноукраїнської Народної Республіки вагомим чинником формування громадянської свідомості молоді виступала церква, передусім Українська греко-католицька церква, яка поєднувала релігійні, культурні та національно-політичні функції. Особливу роль у цьому процесі відіграв митрополит Андрей Шептицький, чий пастирські послання стали важливим джерелом формування громадянських і моральних орієнтирів (Пастирські послання митрополита Андрея Шептицького, 1999).

У своєму пастирському листі «Як будувати рідну хату» (1900 р.) митрополит наголошував: «Кожний народ, що хоче стояти самостійно, мусить опертися на власні сили, на працю і жертву своїх синів» (Пастирські послання митрополита Андрея Шептицького, 1999, с. 23). Ця теза формувала уявлення про громадянську відповідальність як основу державності та була особливо актуалізована в період існування ЗУНР. У пастирському посланні 1918 р., виголошеному в умовах державотворчих процесів, митрополит зазначав: «Народ, який не має єдності й дисципліни, не зможе втримати власної держави» (Пастирські послання митрополита Андрея Шептицького, 1999, с. 287). Це положення прямо відображає зв'язок між моральною свідомістю громадян і стабільністю держави.

Важливим аспектом була також участь церкви у вихованні молоді через освітні інституції. Згідно з архівними матеріалами Державного секретаріату освіти і віросповідань: «Релігійне виховання має плекати в молоді чесноти громадянської дисципліни і любові до держави» (ЦДАЛ України, ф. 581, оп. 1, спр. 45, арк. 3). Це свідчить про інтеграцію церковного впливу в державну освітню політику ЗУНР.

Висновки. Формування громадянської свідомості молоді в період становлення державності було одним із ключових завдань Західноукраїнської Народної Республіки.

В умовах війни та політичної нестабільності уряд прагнув не лише організувати систему управління, а й сформувати національно свідоме покоління громадян. Важливу роль відіграв досвід галицького суспільства кінця XIX – початку XX ст., де мережа українських шкіл, товариств і культурно-освітніх організацій уже тривалий час виконувала функцію національного та громадянського виховання. Одним із провідних методів формування громадянської свідомості серед молоді в ЗУНР були навчально-інформаційні методи, реалізовані передусім у шкільній системі. Вони передбачали засвоєння учнями базових знань про державу, право, суспільний устрій та історію українського народу. Важливу роль відігравали позашкільні методи, реалізовані через діяльність громадських і молодіжних організацій. Досвід товариств «Просвіта», «Січ», «Сокіл» був інтегрований у нові державні реалії та використовувався для мобілізації молоді до активної участі в громадському житті. Військово-патріотичні методи стали специфічною рисою формування громадянської свідомості в умовах війни. Молодь залучалася до допоміжних структур Української Галицької Армії, що формувало усвідомлення громадянського обов'язку та колективної відповідальності. Значну роль відігравала преса ЗУНР, зокрема видання «Діло», «Республіка», «Голос з-над Бугу», які активно пропагували ідеї громадянського обов'язку та державної лояльності. В умовах становлення Західноукраїнської Народної Республіки вагомим чинником формування громадянської свідомості молоді виступала церква, передусім Українська греко-католицька церква, яка поєднувала релігійні, культурні та національно-політичні функції. Загалом методи формування громадянської свідомості серед молоді в ЗУНР були комплексними та ґрунтувалися на поєднанні освітніх, виховних, громадських і військово-патріотичних підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Bagriy, M. (2024). Education of patriotism and civic awareness in future specialists through Ukrainian and foreign literature. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 30, 36–39. DOI: <http://doi.org/10.15330/msuc.2024.30.36-39>

Bagriy, M., Klubochkina, T. (2025). Education of patriotic and civic values in students through the literature of Western Ukraine. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 32, 38–42 DOI: <http://doi.org/10.15330/msuc.2025.32.38-42>

Березівська, Л. (2018). Реформування шкільної освіти в добу української революції (1917 – 1921): історіографія та джерела дослідження. *Історико-педагогічний альманах*, 1 (26). С. 34–42. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/135954/0>

Галів, М., Дубина, К. (2021). Діяльність Дрогобицької державної гімназії у роки Західноукраїнської Народної Республіки (1918 – 1919). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі», II*, 646–660.

Галів, М., Ільницький, В., Дубина, К. (2024). Учителі народних (початкових) шкіл Дрогобицького повіту Західно-Української Народної Республіки (1918 – 1919). *Сумський історико-архівний журнал*, XLII, 24–35. DOI: <http://doi.org/10.21272/shaj.2024.i42.p.24>

Галів, М., Батюк, Т., Шикітка, Д. (2023). Діяльність українських громадських організацій Дрогобищини в умовах відродження української державності (1918 – 1919): за матеріалами газети «Дрогобицький Листок». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 46, 86–93. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-46-86-93>

Висоцька, Т. (2021). Освіта в Україні періоду революції 1917 – 1921 років: незавершена спроба реформування. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 1, 168–178. DOI: <http://doi.org/10.25128/2415-3605.21.1.21>

Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. (1919, 24 лютого). Станіслав.

Гай-Нижник, П. & Солдатенко, В. (2009). Державотворчий процес у Західноукраїнській Народній Республіці. *Історія державної служби в Україні*. У 5 т. Київ: Ніка-Центр, 2009. Т. 1. С. 509–543.

Діло. (1918). 19 листопада.

Карпенко, О., Мицан, К. (Упор.). (2001). *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: документи і матеріали*: у 5 т. 8 кн. Т. 2: Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / уклад.: О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2001.

Kupriyuchuk, V., Novitska, I. (2024). The state policy for the development of out-of-school education during the Ukrainian national revolution (1917 – 1920): experience for Ukraine in the conditions of the russian-ukrainian war. *Економіка. Управління. Інновації*, 35, 223–236. URI: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/41984>

Литвин, М. (1995). *Історія ЗУНР*. Львів: Ін-т українознавства НАНУ, Олір.

Марчук, М. (2002). Освітня політика в Україні в умовах національно-культурного відродження: етнонаціональні аспекти (1917 – кінець 1920-х років). *Етнічна історія народів Європи*, 12, 96–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2002_12_26.

Медвідь, О. (2026). Громадянське виховання як складова освітньої політики Української Народної Республіки. *Українські історичні студії*, 19(61), 80–86. DOI: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.19/61.9>

Нове життя. (1919). 3 січня.

Павлишин, О. (1999). Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року). *Україна модерна*, 2–3, 132–193.

Республіка. (1919). 6 квітня.

Сухомлинська, О. (2000) Ідеї громадянського виховання в українській педагогічній думці ХХ століття. *Педагогіка і психологія*, 3, 12–23.

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

REFERENCES

Bagriy, M. (2024). Education of patriotism and civic awareness in future specialists through Ukrainian and foreign literature. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 30, 36–39. DOI: <http://doi.org/10.15330/msuc.2024.30.36-39> [in Ukrainian].

Bagriy, M., & Klubochkina, T. (2025). Education of patriotic and civic values in students through the literature of Western Ukraine. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 32, 38–42. DOI: <http://doi.org/10.15330/msuc.2025.32.38-42> [in Ukrainian].

Berezivska, L. (2018). Reformuvannia shkilnoi osvity v dobu ukrainskoi revoliutsii (1917 – 1921): istoriografii ta dzherela doslidzhennia [Reforming school education during the Ukrainian revolution (1917 – 1921): historiography and research sources]. *Istorykopedahohichnyi almanakh*, 1 (26), 34–42. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/135954/0> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Dubyna, K. (2021). Diialnist Drohobytskoi derzhavnoi himnazii u roky Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliki (1918 – 1919) [Activities of the Drohobych

State Gymnasium during the years of the West Ukrainian People's Republic (1918 – 1919)]. *Sadyba Franka: naukovyi zbirnyk zapovidnyka «Nahuievychi», II*, 646–660. [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Dubyna, K. (2024). Uchyteli narodnykh (pochatkovykh) shkil Drohobyt'skoho povitu Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki (1918 – 1919) [Teachers of public (primary) schools of the Drohobych district of the West Ukrainian People's Republic (1918 – 1919)]. *Sumskiy istoryko-arkhivnyi zhurnal, XLII*, 24–35. DOI: <http://doi.org/10.21272/shaj.2024.i42.p.24> [in Ukrainian].

Haliv, M., Batiuk, T., & Shykitka, D. (2023). Diialnist ukraïnskykh hromadskykh orhanizatsii Drohobychchyn v umovakh vidrodzhennia ukrainskoi derzhavnosti (1918 – 1919): za materialamy hazety «Drohobyt'skyi Lystok» [Activities of Ukrainian Public Organizations in Drohobych County in the Conditions of the Revival of Ukrainian Statehood (1918 – 1919): According to the Materials of the Newspaper «Drohobyt'sky Lystok» («Drohobych Leaf»)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubyn'skoho. Serii: Istorii. Vyp. 46. Zbirnyk naukovykh prats*, 86–93. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-46-86-93> [in Ukrainian].

Vysotska, T. (2021). Osvita v Ukraini periodu revoliutsii 1917 – 1921 rokiv: nezavershena sprob reformuvannia [Education in Ukraine during the 1917–1921 Revolution: An Unfinished Attempt at Reform]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: pedahohika, 1*, 168–178. DOI: <http://doi.org/10.25128/2415-3605.21.1.21> [in Ukrainian].

Visnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainskoi Narodnoi Respubliki. (1919, February 24). [Bulletin of State Laws and Regulations of the Western Region of the Ukrainian People's Republic. Issue 2]. Stanislav. [in Ukrainian].

Hai-Nyzhnyk, P., & Soldatenko, V. (2009). Derzhavotvorchyi protses u Zakhidnoukrainskii Narodnii Respublitsi [State-building process in the Western Ukrainian People's Republic.]. *Istorii derzhavnoi sluzhby v Ukraini – History of civil service in Ukraine. U 5 t.* (Vol. 1, pp. 509–543). Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].

Dilo. (1918, November 19). [Work (newspaper)]. [in Ukrainian].

Karpenko, O., & Mytsan, K. (Comps.) (2001). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918 – 1923: dokumenty i materialy. T. 2: Derzhavotvorchi y administratyvno-orhanizatsiini protsesy* [West Ukrainian People's Republic 1918 – 1923: documents and materials: in 5 volumes. 8 volumes. Volume 2: State-making and administrative-organizational processes]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].

Kupriichuk, V., & Novitska, I. (2024). The state policy for the development of out-of-school education during the Ukrainian national revolution (1917 – 1920): experience for Ukraine in the conditions of the russian-ukrainian war. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, 35, 223–236. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/41984> [in Ukrainian].

Lytvyn, M. (1995). *Istorii ZUNR* [History of WUPR]. Lviv: In-t ukraïnoznavstva NANU, Olir. [in Ukrainian].

Marchuk, M. (2002). Osvitnia polityka v Ukraini v umovakh natsionalno-kulturnoho vidrodzhennia: etnonatsionalni aspekty (1917 – kinets 1920-kh rokiv) [Educational policy in Ukraine in the context of national and cultural revival: ethno-national aspects (1917 – late 1920s)]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy, 12*, 96–100. [in Ukrainian]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2002_12_26.

Medvid, O. (2026). Hromadianske vykhovannia yak skladova osvithoi polityky Ukrainskoi Narodnoi Respubliki [Civic education as a component of the educational policy

of the Ukrainian People's Republic]. *Ukrainski istorychni studii*, 19(61), 80–86. DOI: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.19/61.9> [in Ukrainian].

Nove zhyttia. (1919, January 3). [New life, newspaper]. [in Ukrainian].

Pavlyshyn, O. (1999). Orhanizatsiia tsyvilnoi vlady ZUNR u povitakh Halychyny (lystopad–hruden 1918 roku) [Organization of the civil authorities of the Western Ukrainian People's Republic in the counties of Galicia (November–December 1918)]. *Ukraina moderna*, 2–3, 132–193. [in Ukrainian].

Respublyka. (1919, April 6). [Republic, newspaper]. [in Ukrainian].

Sukhomlynska, O. (2000). Idei hromadianskoho vykhovannia v ukrainskii pedahohichnii dumtsi XX stolittia [Ideas of civic education in Ukrainian pedagogical thought of the 20th century]. *Pedahohika i psykholohiia*, 3, 12–23. [in Ukrainian].

TsDIAL Ukrainy – *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv* [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv].

Стаття надійшла до редакції 29 грудня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 930.1:94(477)»192»

DOI 10.69550/3041-1467.10.361974

Юлія ЛЕБЕДЕВА

кандидатка історичних наук, старша дослідниця, вчений секретар, Національний музей «Київська картинна галерея», вул. Терещенківська, 9, м. Київ, Україна, індекс 01004 (lebedeva-yuliya@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-0628-0309

Scopus Author ID: 58117471100

ResearcherID: GQZ-7854-2022

Yuliia LIEBEDIEVA

PhD (History), Senior Researcher, Academic Secretary, National Museum «Kyiv Art Gallery», 9 Tereshchenkivska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01004 (lebedeva-yuliya@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Лебедева, Ю. (2026). Формування системи радянської історичної науки (1920-ті рр.). *Axis Europae*, 10, 15-25. doi: 10.69550/3041-1467.10.361974

Bibliographic Description of the Article: Liebedieva, Yu. (2026). Formuvannia systemy radianizatsii ukrainiskoi istorychnoi nauky (1920-ti rr.) [Formation of the System of Sovietization of Ukrainian Historical Scholarship (1920s)]. *Axis Europae*, 10, 15-25. doi: 10.69550/3041-1467.10.361974 [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАДЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ (1920-ті рр.)

Анотація. У статті досліджується формування системи радянської історичної науки в 1920-х роках у контексті утвердження колоніально-радянської моделі влади та поступового підпорядкування гуманітарних знань політичним інтересам більшовицького режиму. **Метою** дослідження є виявлення інституційних, організаційних та концептуальних механізмів встановлення ідеологічного контролю над українською історіографією в УСРР та з'ясування їхнього впливу на трансформацію національного історичного нарративу, зміну методологічних засад історичних досліджень і витіснення традицій українського державницького історіописання. **Методологічну основу** становлять принципи історизму, наукової об'єктивності, системний і проблемно-хронологічний підходи; використано методи історіографічного аналізу, порівняння, узагальнення та критичного осмислення джерельної бази. Проаналізовано партійний контроль за діяльністю наукових установ, цензурні обмеження, кадрову політику, репресивні практики та впровадження марксистсько-ленінської методології як обов'язкової норми академічного пізнання. Особливу увагу приділено трансформації структури наукових інституцій, зміні навчальних програм і змісту історичних досліджень. Очевидним є суперечливий характер політики українізації, яка,

попри певне відродження українського культурного життя, супроводжувалася посиленням централізованого контролю та поступовим обмеженням автономії історичної науки. **Наукова новизна** полягає у комплексному аналізі 1920-х років як ключового етапу інституційного оформлення системи радянського ідеологічного контролю, коли було закладено структурні механізми денационалізації історичного наративу та підпорядкування історіографії партійним директивам. Зроблено **висновок**, що саме в цей період сформувалися засади радянської моделі функціонування історичної науки, які визначили її подальший розвиток.

Ключові слова: українська історіографія, радянська історіографія, денационалізація, ідеологічний контроль, УРСР, історичний наратив.

FORMATION OF THE SYSTEM OF SOVIETIZATION OF UKRAINIAN HISTORICAL SCHOLARSHIP (1920s)

Abstract. The article examines the formation of the system of Sovietization of Ukrainian historical scholarship in the 1920s within the context of the establishment of a colonial-Soviet model of governance and the gradual subordination of the humanities to the political interests of the Bolshevik regime. **The purpose of the study** is to identify the institutional, organizational, and conceptual mechanisms of establishing ideological control over Ukrainian historiography in the Ukrainian SSR and to clarify their influence on the transformation of the national historical narrative, changes in the methodological foundations of historical research, and the displacement of the traditions of Ukrainian state-centered historiography. The **methodological framework** is based on the principles of historicism, scholarly objectivity, and systemic and problem-chronological approaches; the methods of historiographical analysis, comparison, generalization, and critical interpretation of the source base are applied. The study analyzes party control over academic institutions, censorship restrictions, personnel policy, repressive practices, and the introduction of Marxist-Leninist methodology as a mandatory norm of academic inquiry. Particular attention is paid to the transformation of the structure of scientific institutions, changes in curricula, and the content of historical research. The contradictory nature of the Ukrainization policy is emphasized, as despite a certain revival of Ukrainian cultural life, it was accompanied by the strengthening of centralized control and the gradual limitation of the autonomy of historical scholarship. **The scientific novelty** of the article lies in the comprehensive analysis of the 1920s as a key stage in the institutional formation of the Soviet system of ideological control, during which the structural mechanisms of denationalization of the historical narrative and the subordination of historiography to party directives were established. It is **concluded** that it was during this period that the foundations of the Soviet model of historical scholarship were formed, determining its further development.

Key words: Ukrainian historiography, Sovietization, denationalization, ideological control, Ukrainian SSR, historical narrative.

Постановка проблеми. Неможливо аналізувати стан української історичної науки в радянський період без чіткого розуміння того, що йшлося не лише про зміну інституційних умов її функціонування, а й, перш за все, про цілеспрямоване руйнування національних історичних традицій. Цей критерій – ступінь збереження чи руйнування національного змісту, методологічної самостійності та предметної області

історіографії – є вирішальним для оцінки розвитку української історіографії в умовах радянської влади.

Виходячи з такого підходу, не варто обмежуватися лише формальними та політичними змінами чи кадровою плинністю в наукових установах, а варто аналізувати різні фактори: ідеологічний контроль за інтерпретацією минулого, допустимі межі наукової дискусії, сприйняття української історичної культури та ступінь інтеграції марксистсько-ленінської методології як обов'язкової норми. Саме поєднання цих параметрів дозволяє простежити не хаотичну трансформацію, а цілісну логіку колоніальної політики СРСР у сфері історичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема колоніально-радянської трансформації української історіографії в контексті встановлення радянського режиму знайшла відображення в працях українських та зарубіжних дослідників. Тривалий час аналізом методологічних принципів української історіографії, особливостями її розвитку під політичним та ідеологічним тиском, а також процесами зміни поколінь серед істориків та трансформацією історичних наративів протягом XX та XXI ст. займається професор Я. Калакура (Калакура, 2004; Калакура, 2020). Історик Л. Зашкільняк досліджував розвиток української історичної науки в контексті європейських історіографічних процесів, приділяючи увагу проблемам історичної методології та впливу політичних факторів на гуманістичні знання (Зашкільняк, 1999). Окремі аспекти впливу історичної науки та освіти на формування світоглядних орієнтирів українського суспільства в 1920-х рр. розглянуто в дисертації О. Удода (Удод, 2000).

Для розуміння радянської моделі історичної науки важливими є дослідження Г. Касьянова та С. Єсельчика, що зосереджені на формуванні офіційної радянської історіографії та політиці пам'яті (Касьянов, 1999; Єсельчик, 2008). Дослідник І. Гирич порушив окремі питання взаємозв'язку історіографії та національної ідентичності (Гирич, 2014). Водночас, питання комплексного аналізу механізмів інституціоналізації радянської історичної науки протягом 1920-х роках залишається недостатньо систематизованим та потребує подальших досліджень.

Мета дослідження – проведення комплексного історіографічного аналізу проблеми репрезентації національної історії України в контексті колоніально-радянської спадщини, визначення особливостей формування та трансформації історичного наративу в українській історіографії, а також визначення тенденцій його переформулювання в сучасному науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Що розуміє сучасна наука під національними традиціями української історіографії? Це історично сформовані засадничі принципи, на яких зароджувалися, розвивалися і збагачувалися знання з історії етногенезу українського народу, формування нації, її території, державності, про господарське, культурне та духовне життя. Йдеться про рідну мову, народні звичаї, історичну пам'ять, які формують національну ідею, свідомість, науковий світогляд, патріотизм і любов до Батьківщини. Втрачаючи національні традиції, історія перетворюється на сукупність фактів без національного осердя. Національні традиції – це і науковість знань, їх достовірність, всебічність, документалізм, доступність та інші ознаки, які закладались народною творчістю, княжими і козацькими літописцями, діячами освіти, культури, науки, духовності, передусім Тарасом Шевченком та Іваном Франком, відпрацьовувались професійними істориками, насамперед науковою школою Михайла Грушевського. Вони лягли в основу наукових досліджень доби Української революції 1917

– 1921 рр., але були понижені в ході комунізації підрадянської України і лише частково збереглися завдяки історикам, які опинилися в еміграції або сформувалися в діаспорі.

Беручи до уваги, що ці процеси вже отримали висвітлення в низці історіографічних студій (Гапеева, 2017, с. 53–57), існує значна джерельна база того, що можна стисло викласти в хронологічну послідовність як продовження багатовікової колоніальної політики Московії щодо заборон української мови, культури, історії, стирання національної пам'яті та ідентичності (Калакура, 2004, с. 39–40).

Отже, можна виокремити шість умовних підперіодів або етапів нищення національного спрямування і традицій українського історієписання, силового насадження марксистської методології і партійно-класового підходу.

Перший з них охоплює 1920-ті рр., коли більшовицький режим у маніпулятивних цілях вдався до політики українізації з одночасним переслідуванням самостійницького руху і посиленням контролю за ідейною спрямованістю та змістом праць з історії України.

Другий етап (початок 1930-х – середина 1940-х рр.) започаткували згорання українізації, справа «СВУ», голодомор і посилення репресій проти українських істориків (Михайло Грушевський, Матвій Яворський та ін.). Його вершиною стали «розстріляне відродження», «великий терор», радянська окупація західноукраїнських земель і знищення там осередків національної історіографії.

Третій етап (1947 р. – перша половина 1950-х рр.) – агонія сталінізму і викриття «політичних» помилок у висвітленні історії України та націоналістичних «перекручень».

Четвертий етап (друга половина 1950-х – середина 1960-х рр.) позначився переорієнтацією історичної науки на виклики критики культу особи Сталіна і хрущовської «відлиги», її фальсифікація під впливом міфу про «возз'єднання України з Росією».

Так звана «брежнєвщина» найповніше характеризує історичну політику в УРСР **п'ятого** етапу (1966 – 1985 рр.): наростання авторитаризму, переслідування прихильників створення «альтернативної» історії України під впливом шістдесятників, протидії тотальній русифікації та інтернаціоналізації суспільства.

Нарешті, з **шостим** етапом (1986 – 1990 рр.) властиве наростання кризи радянської парадигми української історії, протистояння в історичній науці, з одного боку, прихильників суверенізації України і суспільних змін, задекларованих горбачовською перебудовою, а з другого, представників консервативних сил. Новим явищем цього етапу стало долучення українських істориків до надбань діаспорної історіографії.

Запропонована періодизація дозволяє простежити еволюцію механізмів ідеологічного та інституційного контролю над історичною наукою. Найбільш репрезентативним періодом з точки зору формування радянської системи нагляду є 1920-ті та 1930-ті роки, коли були закладені основи для більшої денационалізації української історіографії. Аналіз цього етапу дозволяє виявити витоки та логіку подальших трансформацій.

Після більшовицько-російської окупації українських земель, проголошення так званої УСРР і втягування її до складу СРСР розпочалася тотальна радянська і комунізація країни, ідеологізація історії, її денационалізація. Починаючи з 1920-х рр., застосовуються жорсткі адміністративно-командні методи організації історичної науки, що характеризувались відмовою від традиційних принципів демократизму, самоорганізації, самоуправління (Кульницький, 1996, с. 224–225), насадженням партійно-класового підходу в оцінці історичних подій, явищ та постатей. Такий підхід призвів до

централізації історичної науки, перетворення її в ідеологічну служницю тоталітарного режиму (Крупницький, 1957).

Є підстави вважати, що це вирішальний момент для розуміння не лише еволюції української історичної науки, а й її катастрофічних наслідків. Радянсько-історичні взаємовідносини не обмежувалися ідеологічними основами, а й мали значний вплив на характер наукової роботи. Історики стали інструментами політичної агітації, а їхні дослідження – інструментами контролю над масовою свідомістю. Відмова від традиційних наукових принципів, об'єктивності та навіть самостійного пошуку істини перетворила історію на суто політичну пропаганду. У своїй спробі знищити національну ідентичність історії радянська влада не лише ліквідувала унікальні культурні особливості українського народу, а й поставила під загрозу саму можливість об'єктивного наукового дослідження.

В результаті цього процесу українська історична наука пережила не лише політичний та адміністративний тиск, а й глибоку моральну кризу. Цей радянський період історії України є важливим розділом не лише в історії науки, а й у культурному становленні країни, адже навіть у повоєнні роки він залишив глибокий шрам на українській ідентичності.

Зокрема, з метою ослаблення українського спротиву радянській окупаційній режим вдався до проведення політики «коренізації» (в УСРР – «українізації»). Одним із її проявів було вивчення представниками комуністичної партії республіки місцевих мов, а також розвиток національної культури, освіти та залучення до кадрового складу представників корінного населення. Контроль над суспільством став м'якшим, ніж у період політики «воєнного комунізму» (Яремчук, 2017, с. 113).

Попри видиму суперечність між посиленням контролю над історичною наукою та політикою українізації, обидва процеси були складовими однієї політичної стратегії. Коренізація мала за мету залучити місцеве населення до побудови соціалізму та зміцнити легітимність радянської влади. Натомість централізація науки гарантувала збереження ідеологічної однорідності та монополії на трактування історичних подій. У такий спосіб обидві тенденції ніби не суперечили одна одній, а насправді вели до посилення впливу комуністичної партії.

Українізація та певна інерція українського національно-визвольного руху в 1917 – 1921 рр. давали шанс для розвитку української історичної науки та публікації історичних праць, але це сприймалося як загроза для більшовицького режиму (Кодратюк, 2013, с. 250). Зокрема, Й. Сталін звернув увагу на неправильне розуміння О. Шумським цілей українізації, що могло зумовити «відчуженість» української культури від російської (Колесник, 1995, с. 25). Радянська історична наука не ігнорувала факт існування Української держави, але водночас спотворювала та перекручувала його. Вона замовчувала або применшувала національно-визвольні змагання як важливі етапи розвитку Української держави, інтерпретуючи їх у рамках класової боротьби та ідеологічних догм, що значно обмежувало об'єктивне розуміння цієї частини історії (Павленко, Пивовар, 2001, с. 9).

У 1920-х рр. українізацію підтримували прихильники ідеї націонал-комунізму О. Шумський та М. Скрипник, однак вони були непослідовними щодо українських істориків, оскільки вбачали в них політичних противників. О. Шумський у промові на червневому пленумі 1926 р., відзначивши цей фактор, наказав готувати вчених-істориків із числа комуністів. Не була послідовною й підтримка М. Скрипником М. Грушевського в ході конфліктів історика з НКО та керівництвом ВУАН, оскільки це

не визначало позицію радянської влади щодо українських істориків (Водотика, 2006, с. 44). Офіційна позиція радянської влади втілювалася в теорії «боротьби двох культур» Д. Лебеда, яка була антиукраїнською за спрямуванням та відображала несприйняття української історіографії радянською владою (Комаренко, 1994, с. 85). Саме тому націонал-комуністи виступали проти розвитку української історіографії, яка ідеологічно не відповідала наративам партії. Зокрема, за висловлювання М. Грушевського проти шовіністичного ставлення радянської влади до українізації О. Шумський звинуватив його в націоналізмі, «дискредитації Москви як центру світового пролетарського руху», антирадянщині (Водотика, 2006, с. 45).

Ідеї націонал-комунізму, представлені такими дослідниками, як О. Шумський та М. Скрипник, стали надзвичайно суперечливими в контексті розвитку української історіографії 1920-х років. З одного боку, їхнє прагнення підтримувати українізацію виглядало спробою зміцнити національну ідентичність у рамках радянської системи. Проте їхнє ставлення до українських істориків, зокрема до М. Грушевського, демонструвало прагнення контролювати наукову думку і звужувати її в межах партійної лінії. Вони не були готові прийняти незалежну думку, яка суперечила офіційній ідеології радянської влади, навіть якщо ця думка відображала реальні історичні процеси.

Така позиція радянської влади, втілена в теорії «боротьби двох культур», може свідчити про бажання знищити національні риси української культури та історії в ім'я ідеологічної єдності. Вона показує, як історіографія використовувалася не як пошук істини, а як інструмент політичної боротьби, причому навіть видатні діячі ставали жертвами партійних репресій. Такий підхід до історії, який не враховує національні прагнення та інтелектуальну свободу, обмежує розвиток науки та уповільнює процеси демократизації в суспільстві.

Слід зазначити, що в 1920-ті рр. ще залишалися можливості дослідження світової історичної думки, хоча з року в рік усе менші. Праці провідних радянських учених-марксистів – М. Покровського та М. Яворського – засвідчують їхнє ознайомлення з новітньою історичною, зокрема німецькомовною літературою, роботою Міжнародних історичних конгресів, поглядами визначних діячів української діаспори Д. Дорошенка та В. Липинського, діяльністю НТШ у Львові, Українського наукового інституту у Відні та його виданнями. Наукове відрядження за кордон здійснила К. Грушевська. Привезена нею наукова література була опрацьована співробітниками очолюваних її батьком науково-дослідних інституцій, задіяна при читанні кількох ознайомлювальних лекцій за результатами відрядження. Але необхідність знання немарксистської літератури підносила вкрай однобічно – як потреба краще зрозуміти всю революційність марксизму порівняно з попередньою традицією, його конструктивність, на відміну від старих буржуазних теорій, які затягнули історію в глухий кут глибокої кризи (Кислюк, 2008, с. 186–187).

Друковані видання ретельно оглядалися й піддавалися цензурі. Значна кількість книг знищувалася, автори піддавалися репресіям, вилучені з обігу книги переміщувалися у спецсховища. Відділи спеціального зберігання таких видань були створені відповідно до постанови РНК РРФСР від 12 грудня 1921 р. Книгами «контрреволюційного та релігійного характеру» стала література, видана в Галичині та Волині до 1939 р., видання 1917 – 1921 рр., що не пройшли радянську цензуру; книги 1918 – 1936 рр., написані «ворогами народу», або що містили згадки про них, їх цитати, книги та періодика, видані емігрантами; іноземна література і преса; видання з релігійної тематики тощо. Всі ці видання не включалися до загальних каталогів. Спецфонд у період гітлерівської

окупації було знищено. Пожежею 1964 р. було ліквідовано значну частину українки. У 1968 р. у спецфонді було створено ще більш закритий фонд – сектор контрпропаганди, де зберігалася «ідеологічно шкідлива література» (Дзира, 2022, с. 60–61).

У цьому контексті цензура є не лише інструментом політичного контролю, а й спробою радянської влади ліквідувати будь-який альтернативний чи національний наратив. Це була систематична, спланована кампанія зі знищення української ідентичності шляхом знищення або приховування культурних та наукових досягнень, а також літератури, яка не відповідала офіційній радянській ідеології. Заборони на публікації, що включали огляд національних рухів, релігійні питання або пов'язані з українською діаспорою, підтверджували прагнення авторитарного режиму знищити культурні основи національної свідомості.

Фактично, такі дії відображали навмисне витіснення української культури з усіх сфер суспільного життя, аж до того, що навіть друковане слово стало ворожим. Цю політику підтримувало не лише партійне керівництво, а й культурні та наукові установи, які виконували функцію ідеологічного контролю. Водночас це означало, що протягом поколінь у Радянському Союзі історична пам'ять та культурна спадщина українців були доступні лише через опір та неформальні засоби, що створювало ситуацію подвійності та ворожості до офіційної історії.

Саме тому постає питання: чому багато українських інтелектуалів, діячів культури та простих людей були змушені працювати в підпіллі, а іноді й у літературних та наукових традиціях, що залишалися на далеких околицях радянської політичної системи? Усі ці обставини створили серйозні проблеми для розвитку української історіографії, але водночас стали стимулом для створення альтернативних історичних наративів, особливо в період незалежності України, які вже стали основою національного відродження та сили духу українців.

Більшовики масово вилучали «ідеологічно шкідливу літературу» з мережі книжкової торгівлі. Контроль за цим процесом проходив із 1923 р. під наглядом Центру управління у справах друку, яке заборонило ввезення книг з-за кордону. До 1924 р. праці М. Грушевського, що надходили до УСРР, вилучалися та перероблялися на макулатуру (Водотика, 2006, с. 47).

Ідеологічний наступ на «буржуазну науку» в 1920-ті рр. проявлявся, зокрема, через впровадження до навчальних програм аспірантур наукових установ обов'язкових курсів суспільствознавчого циклу. Ці дисципліни мали суто ідеологічне спрямування та були покликані формувати рафіновані марксистські кадри. Серед них – «політекономія», «економічний матеріалізм», «теоретичні основи марксизму», «історія революції і радянської конституції». З іншого боку, через відсутність у 1920-х рр. в УСРР єдиних аспірантських програм керівники наукових установ могли ще стримувати втручання офіційної ідеології в перебіг підготовки майбутніх науковців, відносно самостійно формувати зміст і структуру навчального процесу (Яремчук, 2017, с. 115).

До контролю над історичною наукою залучалися органи ДПУ. Радянська каральна система займалася обліком неблагонадійних авторів, якими були більшість українських істориків. За ними відбувалося стеження та збір матеріалів, які згодом використовувалися для політичної дискредитації під час показових процесів. Застосовувалися також репресії, але до 1928 р. науковців арештовували на короткі строки й виносили їм м'які вироки. Арешти ще не були масовими. Усе це здійснювалося з метою залякування вчених-істориків і змушення їх до співпраці з більшовицькою владою. На ситуацію певною мірою впливали також лібералізація початку непу та дефіцит

кваліфікованих науковців. Зокрема, в листопаді 1921 р. був заарештований відомий історик та археолог М. Рудинський, у 1922 р. – М. Слабченко, у 1925 р. засуджено ряд директорів історичних музеїв – С. Дложевського, М. Біляшівського, М. Макаренка, М. Рудинського, Д. Яворницького. У 1922 р. з УСРР за рішенням ЦК КП(б)У вислано 77 працівників культури, у тому числі професорів-істориків (Водотика, 2006, с. 48). Окрім того, радянські каральні органи були причетними до заборони видань представників української національної історіографії: ДПУ в 1925 р. розіслало циркуляр про визнання «Історії України-Русі» «шкідливою» працею та рекомендувало припинити обіг книги (Калакура, 2004, с. 267).

Контроль над науковими установами здійснювався шляхом призначення на керівні наукові посади осіб, лояльних до радянської влади. У 1921 р. УАН було реорганізовано у ВУАН, а в 1922 р. Народний комісаріат освіти не затвердив М. Василенка президентом відомства. Її очолили спочатку О. Левицький, а згодом В. Липський. Намагання істориків зберегти традиції національної української історіографії зумовлювали адміністративне втручання в діяльність Академії з боку працівників Раднаркому та ЦК КП(б)У. Радянська влада також свідомо використовувала конкуренцію між українськими вченими для їх розколу, провокування внутрішніх конфліктів, а також для впровадження власної ідеології та методів управління в наукове середовище (Калакура, 2004, с. 262).

Висновки. Отже, радянська влада поступово підпорядкувала наукову сфері політичному контролю. Він призначав на керівні посади не найвпливовіших науковців, а тих, хто був лояльний до влади. Українську академію наук було реформовано таким чином, що це зменшило її незалежність. Попри намагання істориків зберегти українські національні традиції в науці, держава почала втручатися адміністративно – через партійні органи та уряд. Більше того, уряд навмисно провокував конфлікти між науковцями, щоб послабити їх та легше нав'язати радянську ідеологію та контроль. Отже, у 1920-х роках наука поступово втрачала свою автономію та дедалі більше ставала інструментом радянської політики. Водночас, навіть за умов посилення державного контролю, деякі вчені намагалися використовувати свій офіційний статус для часткового захисту наукових установ. У цьому контексті покажемо є приклад Д. Багалія, який, користуючись відносною лояльністю влади, намагався стримати деструктивні процеси в українській історіографії. Він обіймав посади заступника голови НК НКО УСРР, голови української СНП профспілок і комісії з преміювання наукових праць Укрнауки і ВУКСВ. Це дало змогу Д. Багалію домогтися заборони присудження наукових ступенів профспілками та надання звання членів-кореспондентів і академіків ВУАН НКО УСРР за посадою. Він також сприяв преміюванню праць істориків державницького напрямку – М. Слабченка та В. Романовського. У цілому Д. Багалій зробив чимало для збереження дореволюційних традицій української історіографії та її спадкоємності в умовах радянського тиску (Водотика, 2006, с. 61).

Можна погодитись із твердженням Я. Калакури про те, що після встановлення радянської влади частина старої генерації істориків, які сформувалися під впливом українського національного відродження та здійснили значний внесок в українську історію, були змушені на початку 1920-х рр. емігрувати за кордон, де сформували центри дослідження історії України, а саме в Берліні, Варшаві, Відні, Мюнхені, Парижі, Празі, Римі, згодом у США та Канаді. Саме ці емігрантські центри стали осередками збереження української історичної традиції та продовження наукової роботи. Водночас в Україні сформувалося нове покоління істориків, яке Я. Калакура характеризує

як «мовчазне». Його представники під страхом втратити засіб заробітку були змушені дотримуватися ідеології комунізму та критикувати досягнення попередників, які перебували під загрозою забуття (Калакура, 2020, с. 145). Така ситуація призводила до викривлення історичних фактів та втрати історичної пам'яті.

Перспективи подальших досліджень полягають у порівняльному аналізі механізмів радянізації історичної науки в інших союзних республіках та вивченні довготривалого впливу інституційних трансформацій 1920-х років на розвиток пострадянської української історіографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Водотика, С. (2006). *Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування*. Херсон: ХЮІ ХНУВС.

Гапєєва, О. (2017). Феномен Української революції 1917 – 1921 років в інформаційно-просвітницькій діяльності Російської Федерації. *Схід. Історичні науки*, 1(147), 53–57.

Гирич, І. (2014). Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.). Київ: Український письменник.

Дзира, О. (2022). Війна з українською книгою: радянські часи та сучасні реалії. *Українознавчий альманах*, 30, 59–64.

Єсельчик, С. (2008). Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ: Критика.

Зашкільняк, Л. (1999). *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Калакура, Я. (2004). *Українська історіографія: курс лекцій*. Київ: Генеза.

Калакура, Я. (2020). Зміна поколінь істориків як методологічний світоглядний діалог в українській історіографії (кінець XIX – перше двадцятиріччя XXI ст.). *Український історичний журнал*, 4, 137–154.

Касьянов, Г. (1999). *Теорії нації та націоналізму*. Київ: Либідь.

Кислюк, К. (2008). *Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції*. Харків: ХДАК.

Колесник, І. (1995). Українська історіографія в контексті національного відродження України: спроба періодизації. *Історіографічний збірник*, 1, 23–32.

Комаренко, Т. (1994). «Теорія боротьби двох культур» і шляхи розв'язання національного питання в Україні (березень – квітень 1923 р.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 3, 84–90.

Кондратюк, К. (2013). Радянська Україна 20–30-х років XX ст.: сучасний історіографічний дискурс. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 48, 245–261.

Крупницький, Б. (1957). *Українська історична наука під Советами (1920 – 1950)*. Мюнхен: Інститут для вивчення СРСР.

Кульчицький, С. (1996). *Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928)*. Київ: Основи.

Павленко, В., Пивовар, С. (2001). Ідея української національної державності в радянській історіографії. *Етнічна історія народів Європи*, 9, 9–13.

Удод, О. (2000). *Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу (1920–1930-ті рр.)*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет.

Яремчук, В. (2017). *Українська історіографія: суспільно-політична історія*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія».

REFERENCES

Vodotyka, S. (2006). *Istorychna nauka USRR 1920-kh rokiv: sotsiopolitychni, orhanizatsiini ta kontseptualni osnovy funktsionuvannia* [Historical science of the Ukrainian SSR in the 1920s: sociopolitical, organizational and conceptual foundations of functioning]. Kherson: KhI KhNUVS. [in Ukrainian].

Hapeieva, O. (2017). Fenomen Ukrainskoi revoliutsii 1917 – 1921 rokiv v informatsiino-prosvitnytskii diialnosti Rosiiskoi Federatsii [The phenomenon of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 in the information and educational activities of the Russian Federation]. *Shhid. Istorychni nauky*, 1(147), 53–57. [in Ukrainian].

Hyrych, I. (2014). *Ukrainski intelektualy i politychna okremishnist (seredyna XIX – pochatok XX st.)* [Ukrainian Intellectuals and Political Distinctiveness (Mid-19th – Early 20th Century)]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. [in Ukrainian].

Dzyra, O. (2022). Viina z ukrainskoiu knyhoiu: radianski chasy ta suchasni realii [War against the Ukrainian book: Soviet times and modern realities]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 30, 59–64. [in Ukrainian].

Yekelchyyk, S. (2008). *Imperiia pamiaty: rosiisko-ukrainski stosunky v radianskii istorychnii uiavi* [Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

Zashkiliak, L. (1999). Metodolohiia istorii vid davnyiny do suchasnosti [Methodology of History from Antiquity to Modernity]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2004). *Ukrainska istoriografii: kurs leksii* [Ukrainian historiography: course of lectures]. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2020). Zmina pokolin istorykiv yak metodolohichniy svitohliadnyi dialoh v ukrainskii istoriografii (kinets XIX – pershe dvadtsiatyrychchia XXI st.) [Change of generations of historians as a methodological worldview dialogue in Ukrainian historiography (late 19th – first twenty years of the 21st century)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 137–154. [in Ukrainian].

Kysliuk, K. (2008). *Istoriiosofii v ukrainskii kulturi: vid kontseptu do kontseptsii* [Historiosophy in Ukrainian culture: from concept to conception]. Kharkiv: KhDAK. [in Ukrainian].

Kolesnyk, I. (1995). *Ukrainska istoriografii v konteksti natsionalnoho vidrozhennia Ukrainy: sproba periodyzatsii* [Ukrainian historiography in the context of national revival of Ukraine: attempt of periodization]. *Istoriografichniy zbirnyk*, 1, 23–32. [in Ukrainian].

Komarenko, T. (1994). «Teoriia borotby dvokh kultur» i shliakhy rozviazannia natsionalnoho pytannia v Ukraini (berezen – kviten 1923 r.) [«Theory of the struggle of two cultures» and ways of solving the national question in Ukraine (March–April 1923)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 3, 84–90. [in Ukrainian].

Kondratiuk, K. (2013). *Radianska Ukraina 20 – 30-kh rokiv XX st.: suchasnyi istoriografichniy dyskurs* [Soviet Ukraine of the 1920s – 1930s: modern historiographical discourse]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, 48, 245–261. [in Ukrainian].

Krupnytskyi, B. (1957). *Ukrainska istorychna nauka pid Sovietamy (1920 – 1950)* [Ukrainian historical science under the Soviets (1920 – 1950)]. Munich: Instytut dlia vyvchennia SRSR. [in Ukrainian].

Kulchytskyi, S. (1996). *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919 – 1928)* [Communism in Ukraine: the first decade (1919 – 1928)]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

Pavlenko, V., & Pyvovar, S. (2001). *Ideia ukrainskoi natsionalnoi derzhavnosti v radianskii istoriohrafii* [The idea of Ukrainian national statehood in Soviet historiography]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 9, 9–13. [in Ukrainian].

Udod, O. (2000). *Rol istorychnoi nauky ta osvity u formuvanni dukhovnykh tsinnostei ukrainskoho narodu (1920 – 1930-ti rr.)* [The Role of Historical Science and Education in the Formation of the Spiritual Values of the Ukrainian People (1920s – 1930)]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk State University. [in Ukrainian].

Yaremchuk, V. (2017). *Ukrainska istoriohrafia: suspilno-politychna istoriia* [Ukrainian historiography: socio-political history]. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2026 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК [929 О.Вислоцький:061.237(477.83-21)]»1926/1930»
DOI 10.69550/3041-1467.10.361963

Василь СТРИЛЬЧУК

аспірант відділу новітньої історії, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, директор Комунальної установи «Бродівський історико-краєзнавчий музей» Бродівської міської ради, майдан Свободи, 5, м. Броди, Україна, індекс 80600 (strilchuk_v@ukr.net)

ORCID: 0009-0007-0839-9860
ResearcherID: PQV-7306-2026

Vasyl STRILCHUK

Postgraduate student in the Department of Contemporary History, I. Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine; Director of the Brody Museum of Local History, 5 Svobody Square, Brody, Ukraine, postal code 80600 (strilchuk_v@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Стрільчук, В. (2026). Внесок Олександра Вислоцького у заснування та діяльність товариства «Луг» на Бродщині у 1926 – 1930 рр. *Axis Europae*, 10, 26-42. doi: 10.69550/3041-1467.10.361963

Bibliographic Description of the Article: Strilchuk, V. (2026). The Contribution of Oleksandr Vyslotskyi to the Establishment and Activities of the «Luh» Society in Brody County (1926 – 1930). *Axis Europae*, 10, 26-42. doi: 10.69550/3041-1467.10.361963 [in Ukrainian]

**ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ВИСЛОЦЬКОГО У ЗАСНУВАННЯ ТА
ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ЛУГ» НА БРІДЩИНІ
У 1926 – 1930 РР.**

Анотація. Мета статті: проаналізувати внесок Олександра Вислоцького у заснування та діяльність лугових осередків на території Бродського повіту на етапі їх формування і функціонування як руханково-пожежних товариств. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, системності та об'єктивності. У роботі застосовано загальнонаукові та спеціально-історичні методи, зокрема історико-генетичний, проблемно-хронологічний та просопографічний, що дозволяють простежити розвиток товариства «Луг» та роль О. Вислоцького у цьому процесі. Використання аналізу архівних джерел і матеріалів тогочасної преси дає змогу виявити закономірності функціонування лугових осередків у досліджуваній період. **Наукова новизна:** уперше на основі маловідомих джерел комплексно досліджено внесок Олександра Вислоцького у заснування та діяльність товариства «Луг» на території Бродського повіту в 1926 – 1930 рр. Також уточнено роль колишніх учасників національно-визвольних змагань у розвитку «Лугів» на Бродщині. Доведено системний характер організаційної діяльності О. Вислоцького як громадського і

політичного діяча, чия праця мала суттєвий вплив на суспільно-політичне життя краю. **Висновки.** Аналіз внеску Олександра Вислоцького у розбудову товариства «Луг» на території Брідського повіту в 1926 – 1930 роках дає підстави стверджувати, що його діяльність була не епізодичною, а мала системний характер і була важливою складовою його організаційної праці. Виявлені джерела засвідчують безпосередню участь діяча у заснуванні осередків у Бродах, Лешневі та Корсові. Водночас матеріали повітової поліції, у яких Вислоцького названо організатором «Лугів» у повіті, дозволяють простежити його причетність і до ширшого процесу формування лугової мережі на Брідщині. Важливою складовою громадсько-політичної діяльності О. Вислоцького було створення умов для організаційного зміцнення та популяризації товариства шляхом залучення осередків до публічних національних заходів. У цьому контексті діяча слід розглядати не як формального керівника лугового руху, а як одного з ключових організаторів, який сприяв поширенню, координації та суспільному визнанню організації.

Ключові слова: Олександр Вислоцький, товариство «Луг», Брідщина, руханково-пожежні товариства, міжвоєнний період, учасники національно-визвольних змагань, громадські організації.

THE CONTRIBUTION OF OLEKSANDR VYSLOTSKYI TO THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE «LUH» SOCIETY IN BRODY COUNTY (1926 – 1930)

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the contribution of Oleksandr Vyslotskyi to the establishment and activities of the «Luh» local branches in the territory of Brody County at the stage of their formation and functioning as physical training and fire-fighting societies. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, and objectivity. The study employs general scientific and special historical methods, in particular historical-genetic, problem-chronological, and prosopographical approaches, which make it possible to trace the development of the «Luh» society and the role of O. Vyslotskyi in this process. The analysis of archival sources and materials from the contemporary press makes it possible to identify patterns in the functioning of «Luh» branches during the period under study. Scientific novelty. For the first time, on the basis of little-known sources, the contribution of Oleksandr Vyslotskyi to the establishment and activities of the «Luh» society in the territory of Brody County in 1926 – 1930 has been comprehensively examined. The role of former participants in the national liberation struggles in the development of «Luh» branches in the Brody region has also been clarified. The systematic nature of O. Vyslotskyi's organizational activity as a public and political figure, whose work had a significant impact on the socio-political life of the region, has been demonstrated. Conclusions. The analysis of Oleksandr Vyslotskyi's contribution to the development of the «Luh» society in the territory of Brody County in 1926 – 1930 provides grounds to assert that his activity was not episodic but systematic in nature and constituted an important component of his organizational work. The identified sources confirm his direct involvement in the establishment of branches in Brody, Leshniv, and Korsiv. At the same time, materials from the county police, in which Vyslotskyi is described as the organizer of «Luh» branches in the county, make it possible to trace his involvement in the broader process of forming the «Luh» network in the Bridshchyna. An important component of O. Vyslotskyi's public and political activity was the creation of conditions for the organizational strengthening*

and popularization of the society through the involvement of its branches in public national events. In this context, he should be regarded not as a formal leader of the «Luh» movement, but as one of its key organizers who contributed to the expansion, coordination, and public recognition of the organization.

Keywords: *Oleksandr Vyslotskyi, «Luh» society, Bridshchyna, physical training and fire-fighting societies, interwar period, participants in the national liberation struggles, public organizations.*

Постановка проблеми. Після поразки Української революції 1917 – 1921 рр. та входження західноукраїнських земель до складу Речі Посполитої ветерани українських армій, які проживали на цих територіях, опинилися в нових політико-правових умовах. За таких обставин одним із ключових напрямків їхньої суспільної діяльності стала участь у легальних громадських організаціях. Передусім слід відзначити культурно-просвітні та тіловиховні товариства, які виконували націєтворчу й виховну функцію, сприяючи збереженню національної ідентичності та підготовці до майбутньої боротьби за державність України.

У міжвоєнний період особливе місце серед тіловиховних товариств Галичини посідав «Луг», який поєднав руханкову, пожежну та виховну складові. Осередки товариства стали важливими центрами самоорганізації української молоді, зокрема на повітовому рівні, де діяльність таких інституцій значною мірою залежала від ініціативи та організаторських здібностей окремих діячів. Одним із них був Олександр Вислоцький (1896 – 1941) – колишній сотник Січових Стрільців, громадський і політичний діяч, український парламентар. Після повернення з інтернування та одруження у 1921 р. він переїхав із с. Ступниця Самбірського повіту (нині – село в Дрогобицькому районі Львівської області) й оселився на Брідщині (у Брідському повіті), у с. Гаї Дітковецькі. Згодом долучився до громадського життя краю, зосередивши значну частину своєї діяльності на розбудові осередків товариства «Луг».

У сучасній історіографії досі недостатньо досліджено функціонування «Лугів» на місцевому рівні та вплив особистісного чинника на їх розвиток. Аналіз діяльності Олександра Вислоцького дозволяє уточнити ці аспекти: простежити заснування й роботу лугових осередків, виявити практики їхньої діяльності та визначити їхнє значення у суспільно-політичному житті українців Брідського повіту в умовах міжвоєнної Польщі.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1926 – 1930 рр. – від появи перших організацій «Луг» на Брідщині до арешту О. Вислоцького у вересні 1930 р. Територіальні рамки обмежуються Брідським повітом Тернопільського воєводства Речі Посполитої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню життя і діяльності Олександра Вислоцького присвячена розвідка автора цього матеріалу, де на основі джерельної бази реконструйовано основні біографічні відомості про діяча (Стрільчук, 2017). У публікації згадано його участь у заснуванні «Лугу» в Бродах та Лешневі (1927 р.), а також зроблено стислий огляд діяльності О. Вислоцького як представника «Великого Лугу» на Брідщині (1936 р.) та керівника повітової лугової організації у 1937 – 1938 рр.

В іншій статті, присвяченій публіцистичній та видавничій діяльності Олександра Вислоцького (Стрільчук, 2025а, с. 303–305), аналізуються його публікації про Лугову організацію Брідщини, формальним керівником якої він став у квітні 1937 р. Матеріали

висвітлюють організаційні заходи, інструкторський курс, свята осередків, а також позицію діяча щодо мети і завдань товариства, фізичного та морального виховання молоді та ін. Хоча інформація стосується другої половини 1930-х років і виходить за хронологічні рамки даного дослідження, вона є цінним джерелом для розуміння подальшого розвитку товариства на теренах Брідського повіту.

Загальні відомості про становлення і діяльність товариства «Луг» на теренах Галичини розглянув у своїй праці Ігор Андрухів (Андрухів, 1992, с. 60–65). Історію товариства «Луг» на Брідщині на основі матеріалів часопису «Вісти з Лугу. Письмо присвячене луговим і січовим справам, просвіті і науці» узагальнив у статті дослідник української тіловиховної традиції і спорту Андрій Сова (Сова, 2011). В іншій публікації, де здійснено опис печатки товариства «Луг» в с. Ясенів на Брідщині (Сова, 2016), він поміж іншим окреслив ключову проблему дослідження лугового руху, а саме: фрагментарність та розпорошеність джерельної бази, зумовлену знищенням архіву товариства у 1939 р.

Метою статті є аналіз внеску Олександра Вислоцького у заснування та діяльність лугових осередків на території Брідського повіту на етапі їх формування і функціонування як руханково-пожежних (пожежно-гімнастичних) товариств.

Джерельною базою дослідження є документи Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), Державного архіву Львівської області (ДАЛО), Архіву Управління Служби безпеки України у Львівській області (Архів УСБУ ЛО), Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (ЦДІАУЛ), публікації часописів «Вісти з Лугу», «Діло», «Свобода», а також спогади сучасників – нотаріуса Володимира Рудницького та кооператора Юрія Чубатого, які у другій половині 1920-х років працювали у Бродах та відігравали помітну роль у громадсько-політичному житті краю.

Виклад основного матеріалу. «Руханкове товариство і огневої сторожі «Луг»» було засноване колишнім полковником армії УНР Романом Дашкевичем (1892 – 1975) замість заборонених польською владою «Січей». Статут товариства «Луг» значною мірою дублював статут «Січі». Організація ставила за мету дві цілі: гуманітарну (надання допомоги при пожежах і повенях) та культурно-просвітню, що передбачала просвітницьку роботу серед своїх членів, популяризацію руханки і спортивних ігор, а також підтримку товариського життя (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 1). Перша організація «Луг» була заснована 25 березня 1925 р. у с. Підберізцях біля Львова. Упродовж другої половини 1920-х років товариство набуло значної популярності й швидко поширилося на теренах Галичини. Від початку існування організації (1925 р.) до кінця 1928 р. у Галичині було засновано 926 лугових осередків, з яких 205 розпущено (Стан Лугової організації, 1929, с. 6–7). На кінець 1928 р. діяв 721 «Луг», що свідчить про масштаби і динаміку розвитку товариства, яке об'єднувало тисячі членів, переважно сільську молодь.

Важливу роль у становленні та розвитку лугового руху відіграли колишні вояки українських армій, для яких участь у легальній організації стала можливістю продовження ідеї національної боротьби в умовах бездержавності. Осередки «Лугу» створювали середовище для збереження військових традицій, громадської дисципліни та організаційного досвіду, а також сприяли підтримці соціального статусу ветеранів у місцевих громадах. Через виховну та організаційну роботу вони передавали власний досвід молодшому поколінню і формували національно свідомі, дисципліновані кадри, орієнтовані на ідею майбутніх визвольних змагань.

Заснування і становлення осередків руханково-пожежного товариства «Луг» на Брідщині збігається з активною громадсько-організаційною діяльністю Олександра Вислоцького. У 1925 р. він став одним з ініціаторів створення Комітету організації кооперативів (КОК) у місті Броди, який займався закладенням нових кооперативів по селах повіту, допомагав у роботі існуючим та акумулював ресурси для створення торгового осередку. Як зазначав згодом у власноручних свідченнях О. Вислоцький, «Їду від села до села[,] виголошую виклади про кооперацію. Скоро став я особою в повіті званою і селяни мене пізнавши, полюбили так, що я на всяких зборах укр[аїнських] обществ є вибраний до проводу і так попадаю у провід Союзу кооператив, кооперативного укр[аїнського] Банку, коопер[ативної] Молочарні [,] «Просвіти»» (Архів УСБУ ЛО, П-14045, арк. 2 зв.). Громадську працю він поєднав із політичною діяльністю. 25 березня 1926 р. увійшов до складу Повітового народного комітету Українського національно-демократичного об'єднання (ПНК УНДО) (І.Ж., 1926, с. 3), а 6 липня того ж року був обраний його головою (О., 1926, с. 3).

Участь О. Вислоцького в розгортанні лугового руху не була чимось унікальним чи випадковим явищем, а цілком закономірно впливала з пріоритетів його громадсько-політичної діяльності. Хоча наявні відомості про перші осередки товариства «Луг» на Брідщині не містять прямих свідчень про безпосередню участь Вислоцького в їх заснуванні, сам факт їх появи цілком відповідає загальному стану громадського середовища повіту, сформованого в середині 1920-х років активною діяльністю українських кооперативних, культурно-освітніх і політичних організацій. Підтвердженням цього національного піднесення є перші зафіксовані відомості, пов'язані з діяльністю руханково-пожежного товариства «Луг» на теренах Брідщини, які стосуються села Берлин. В часописі «Вісти з Лугу» від 25 серпня 1926 р. дописувач під псевдонімом Ярославенко в матеріалі «Брідщина стає!...» емоційно підкреслював зростання організаційної активності повіту: «Чи пізно стає Брідщина? Чи може вона спала? Ні! Але не знала, що стає дружна сім'я до великого діла. І коли тільки почула перший шум могутнього «Лугу», коли в пісні почула, як у «Лузі» славне юнацтво думає червону калину піднімати і Україну любу звеселяти – то зараз звернулася до редакції по статуту. І не тільки у Берліні стане «Луг»! Він зашумить у цілім повіті! Хіба немає в нас у Брідщині людей з хребтами?!» (Ярославенко, 1926, с. 12).

В серпні 1926 р. розпочався процес створення руханково-пожежного товариства «Луг» у селі Заболотці Брідського повіту. Клопотання про затвердження статуту та надання дозволу на заснування організації було зареєстровано воєводським управлінням в Тернополі 3 вересня 1926 р. (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3647, арк. 2). Членами-засновниками товариства виступили Іван Зенюк, Антон Багай, Антон Сітка, Антон Миськів, Микола Лисюк, Антон Шалейка, Іван Миськів, Григорій Микула, Петро Сенів (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3647, арк. 1–2). Водночас архівний документ фіксує безпосередню причетність до виникнення цього товариства Романа Дашкевича, засновника організації і голови виконавчого комітету Центральної ради «Лугів». Зокрема, в донесенні коменданта місцевого відділку поліції від 6 листопада 1930 р. зазначено, що товариство «Луг» у Заболотцях було організоване в серпні 1926 р. Романом Дашкевичем (у документі помилково зазначено – Юзефом Дашкевичем), зятем місцевого пароха о. Івана Степаніва (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3647, арк. 5), батька Олени Степанів.

12 січня 1927 р. ініціативна група подала заяву до воєводського управління про намір заснувати в Бродях «Руханкове товариство і огневої сторожі «Луг»» (ДАТО,

ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 2). Подання і п'ять долучених до нього примірників статуту підписали дев'ять осіб. До складу засновників увійшли представники місцевого українського громадсько-політичного активу, з досвідом військової служби в українських та австрійській арміях. Головою обрано д-ра Григорія Савицького, колишнього підхорунжого УГА, апліканта адвокатури в канцелярії д-ра Теодора Жолнірчука в Бродях (Посмертна згадка, 1931, с. 24); секретарем – Григорія Павлюка, колишнього сотника (капітана) УГА, кооператора (У борні за Українську державу, 2010, с. 20). Серед членів були Олександр Вислоцький, колишній сотник Січових Стрільців, господар, голова ПНК УНДО (Стрільчук, 2020, с. 169–196); Володимир Рудницький, колишній поручник австрійської армії, заступник нотаріуса Яна Вольніка у Бродях, перший голова ПНК УНДО (Стрільчук, 2025b, с. 22–30); Володимир Чубатий, колишній старшина української армії, урядник (У борні за Українську державу, 2010, с. 20); Олександр Баванкевич, колишній поручник УГА, студент Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина) (Коваль Р., Моренець В., 2015, с. 47); особа не ідентифікована (підпис нерозбірливий); Сірко Михайло, колишній поручник української армії, слухач медицини (ДАЛО, ф. 123, оп. 1, спр. 273, арк. 3 зв.); Степан Білинський, колишній слухач теології та офіцер українського війська, член УНДО¹ (ДАЛО, ф. 123, оп. 1, спр. 273, арк. 3 зв.). 21 лютого 1927 р. було підписано документ з повідомленням про те, що воеводське управління в Тернополі не забороняє заснування товариства «Луг» у Бродях (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 3–4 зв.).

Персональний склад засновників «Лугу», який включав представників української еліти міста і приміських сіл, визначав напрямок розвитку цього товариства. Участь у цьому осередку О. Вислоцького була закономірною, оскільки мета організації і склад засновників був сприятливим для розгортання активної діяльності. Хоча товариство не мало формального статусу повітового, але завдяки авторитетному проводу посідало чільне місце серед новостворених лугових осередків повіту. «Луг» у Бродях у травні 1927 р. організував для своїх членів триденний руханково-пожежний курс (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 8). Значна увага товариства була зосереджена на проведенні культурно-просвітньої діяльності: організації свят, вистав, зібрань та відчитів (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 17).

Наприкінці січня 1927 р. Олександр Вислоцький разом з дружиною Осипою на певний час переїхав до містечка Лешнів Брідського повіту (нині однойменне село Золочівського району Львівської області). Причиною цього стало прагнення надати допомогу місцевому пароху о. Юліану Рудкевичу, у якого 29 січня 1927 р. померла дружина Вікторія (ЦДІАУЛ, ф. 201, оп. 4а, спр. 8425, арк. 359), двоюрідна сестра О. Вислоцького. Осипа доглядала дітей священника – трьох доньок віком 10, 9 і 7 років, тоді як Олександр допомагав у веденні господарства.

Перебування Олександра Вислоцького в Лешневі активізувало місцеве громадське життя. Уже 7 лютого 1927 р. ініціативна група подала до Тернопільського воеводського управління заяву про заснування в містечку руханково-пожежного товариства «Луг» (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 2), а 14 лютого того ж року було підписано офіційний дозвіл на його діяльність (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 3–4 зв.). Хоча прізвище Вислоцького відсутнє серед членів-засновників, джерела засвідчують його безпосередню участь у створенні та розвитку організації.

¹ Ймовірно, йдеться про рідного брата дружини О. Вислоцького – Степана Білинського, з яким разом Вислоцькі купили 30 моргів землі у с. Гаї Дітковецькі, коли переїхали проживати на Брідщину.

Важливим непрямим доказом активної участі Олександра Вислоцького в організаційному оформленні лешнівського «Лугу» є рукописна заява про заснування товариства. Порівняльний графологічний аналіз показує, що почерк цього документа не належить жодному з засновників, що підтверджується зіставленнями з їхніми підписами. Натомість сукупність графічних ознак (характер написання літер, нахил письма, спосіб з'єднання знаків і загальний ритм) виявляє виразну подібність до відомих зразків почерку Олександра Вислоцького (ДАТО, ф. 30, оп. 1, спр. 2240, арк. 28 зв.; ДАЛО, ф. Р-3258, оп. 1, спр. П-14045, арк. 17). Це дозволяє з високим ступенем імовірності припускати, що саме він власноруч писав текст заяви. Таким чином, діяч виконував фактичну роль ініціатора й організатора процесу заснування товариства. Свідченням його участі у створенні організації «Луг» у Лешневі є допис у часописі «Діло» від 5 серпня 1928 р.: «В містечку завязався був за ініціативою посла Вислоцького «Луг» і мав понад 200 членів та розвивався дуже гарно» (Дописи. Брідщина, 1928b, с. 5). Автор також зазначав, що протидія з боку місцевої влади призвела до розпуску українського товариства на користь малочисельної польської пожежної організації. Наслідком цього стала неефективність пожежної охорони та значні матеріальні втрати для мешканців під час пожеж. Прізвище Вислоцького зустрічається у поліційному протоколі, долученому до подання повітового старости на ліквідацію товариства, де він згаданий як секретар лешнівського «Лугу» (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 10).

Показовим індикатором практичної діяльності руханково-пожежного товариства «Луг» у Лешневі стала участь члена організації Климка як представника Брідщини, в «руханково-пожарничому курсі», що проходив у Львові 3–4 квітня 1927 р. (В луговій сім'ї, 1927, с. 8–9). Цей факт свідчить про те, що місцевий луговий провід уже на початках дбав про фаховий рівень підготовки своїх кадрів. Правдоподібно, йдеться про Володимира Климка, який у січні 1928 р. був заступником голови «Лугу» в містечку Лешнів (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 6).

Активна діяльність руханково-пожежного товариства «Луг» у Лешневі викликала протидію з боку місцевої влади. У результаті, через типові для того часу причини – зокрема, відсутність протипожежних приладів, неявку членів товариства на місце пожежі, характер навчань, що нагадував військову муштру, національно-патріотичну позицію членів – організація була розпущена 21 квітня 1928 р. (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 16–17). Апеляція членів товариства до Міністерства внутрішніх справ Польської Республіки (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 18–19 зв.) розглядалася протягом тривалого часу й завершилася підтвердженням рішення воєводи в Тернополі (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 26).

Про залучення Олександра Вислоцького до життя місцевої громади свідчить також його участь у загальних зборах лешнівської читальні «Просвіти». Засідання, що відбулося 9 жовтня 1927 р., було присвячене зміні статуту та приведенню його у відповідність до статуту Головного товариства «Просвіта» (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 203, арк. 18). Відпис протоколу зборів виконано рукою Вислоцького.

Організаційна праця Олександра Вислоцького не обмежувалася діяльністю в межах окремих товариств чи одного населеного пункту. У 1927 р., очолюючи повітовий осередок УНДО, він безпосередньо займався організацією виборів до громадських рад на теренах Брідського повіту (Рудницький, 1972, с. 109). Ця діяльність сприяла розширенню його контактів з українськими громадськими діячами та активом по селах

повіту, що створювало сприятливе підґрунтя для поширення організаційних ініціатив, зокрема, заснування нових осередків руханково-пожежного товариства «Луг».

У с. Ясенів статут місцевого товариства «Луг» було підписано 16 лютого 1927 р. (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 3677, арк. 1), а 17 квітня того ж року завершено процес його організаційного оформлення. Уже протягом першого року діяльності осередок налічував 60 луговиків в одностроях, 40 луговичок і 30 членів-прихильників. У 1927 р. місцевий «Луг» провів 4 фестини і 1 аматорську виставу та брав участь у гасінні пожежі (3 життя Лугів, 1928, с. 14). Сучасники провідну роль у заснуванні й розбудові товариства відводили Іванові Джекові (у 1928 р. виїхав до Канади) (Луговик, 1929, с. 4). Водночас у поданні повітової поліції до старости від 27 червня 1929 р. зазначалося, що товариство «було засноване головним чином завдяки старанням» Олександра Вислоцького, голови ПНК УНДО, посла до сейму (ДАЛО, ф. 123, оп. 1, спр. 273, арк. 92).

Подібна модель взаємодії повітового проводу з місцевими ініціативами простежується й в інших селах повіту. У селі Черниця статут товариства «Луг» було підписано 17 березня 1927 р. (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3671, арк. 1). Одним з головних засновників осередку став Роман Кочержук (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3671, арк. 1–4), член ПНК УНДО (О., 1926, с. 3), директор Районового союзу кооператив у Бродах (Чубатий, 1988, с. 136), який тісно співпрацював з Вислоцьким у громадсько-політичній роботі.

У травні 1927 р. ініціатива створення організації «Луг» виникла у с. Корсів, розташованому близько 3 км від Лешнева (де у квітні 1928 р. діяльність осередку була заборонена). Заява про заснування товариства в Корсові, як і у випадку з Лешневом, імовірно, була написана рукою Олександра Вислоцького, на що вказує подібність почерку обох документів. Показовим є також склад засновників. Головою ініціативної групи був Володимир Дратвінський, який 29 травня 1927 р. підписав заяву-клопотання про намір заснування «Лугу» (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3651, арк. 2), а вже 2 червня 1927 р. виступав секретарем повітового віча УНДО в Лешневі, яке проводив О. Вислоцький (Вічевий рух, 1927, с. 3). Згодом Володимир Дратвінський фігурує як «голова місцевого осередку УНДО в Корсові» (Вічевий рух, 1928b, с. 4). Ці факти засвідчують зв'язок між корсівським осередком «Лугу» та організаційною діяльністю, яку проводив Олександр Вислоцький як голова повітового комітету партії.

Ще два осередки руханково-пожежного товариства «Луг» виникли у селах Пониковиця і Дуб'є восени 1927 р. Обидві заяви про намір їх заснування датовані неділею 25 вересня 1927 р. (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3661, арк. 2; ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3646, арк. 2), що узгоджується з усталеною практикою проведення громадських зібрань у вихідні і святкові дні, переважно після богослужінь. Через близькість обох сіл (біля 10 км) та загальну активізацію громадсько-політичного життя на Брідщині у 1927 р., імовірно, організаційна ініціатива визріла під впливом контактів із діячами повітового комітету УНДО, які активно працювали на території повіту. Чи йшлося про безпосередню участь Олександра Вислоцького, чи інших партійних активістів, джерела не дозволяють встановити.

Розширення організаційних можливостей О. Вислоцького було пов'язане з його подальшою політичною кар'єрою. На початку 1928 р., проживаючи в Лешневі, він балотувався від УНДО до польського парламенту в 55-му виборчому окрузі, до якого входив Брідський повіт (ДАТО, ф. 30, оп. 1, спр. 2240, арк. 16–21). У період передвиборчої кампанії Вислоцький перебував під пильним наглядом польської

поліції і зазнавав адміністративного тиску: в його помешканні двічі проводилися ревізії, вилучалося приватне листування, агітаційні матеріали та особисті документи (Новинки, 1928а, с. 3; Арештування і ревізії, 1928, с. 3; Новинки, 1928b, с. 4; Новинки, 1928с, с. 8). Попри це, діяч здобув мандат посла, що суттєво розширило його можливості для захисту, координації та подальшої розбудови українських громадських організацій, зокрема товариства «Луг», на повітовому та регіональному рівнях.

Як депутат парламенту, Олександр Вислоцький їздив по селах і містечках Галичини й Волині, організовував депутатські зустрічі, зібрання громадян, наради. Під час зустрічей він знайомив присутніх з програмою УНДО, діяльністю Української парламентської репрезентації, членом якої він був, обговорював проблеми краю, відповідав на питання присутніх. Діяч також брав участь у національних святах, під час яких виголошував патріотичні промови. В ході урочистостей проводилися огляди місцевих читалень, товариств (зокрема «Лугів»), кооперативів, нерідко засновувалися нові осередки українських організацій. Про інтенсивність громадсько-політичної діяльності Олександра Вислоцького свідчить і той факт, що, за його власними підрахунками, до моменту арешту він провів близько 300 віч (Бувший посол, 1932, с. 3–4). Такий масштаб роботи сприяв активізації громадського життя в краї.

Прикладом організаційної діяльності О. Вислоцького стали події у с. Висоцько Брідського повіту, де 12 серпня 1928 р. відбулося освячення символічної могили борцям, полеглим за Україну (Вічевий рух, 1928а, с. 3). Незважаючи на спроби поліції заборонити урочистості, після протестів посла Вислоцького та присутніх священників, а також під тиском численних учасників (близько 1000 осіб), захід відбувся. Після панахиди і освячення хреста з промовами виступили парох сусіднього села Голосковичі о. Іларіон Фенчинський та посол Олександр Вислоцький, а завершальним елементом свята став почесний похід луговиків з кількох навколишніх сіл перед пам'ятним хрестом. У другій половині цього дня відбулася збірка коштів на Народний дім у Бродях та справоздавче (звітне) віче депутата сейму.

Подія викликала зацікавлення польської адміністрації. У донесенні до староства від 22 серпня 1928 р. комендант повітової поліції зазначив, що, «зі свідчень голови читальні «Просвіти» у Висоцьку Леха Кипріяна, депутат Вислоцький Олександр, організатор «Лугів» у цьому повіті, наказав йому від імені якоїсь стрілецької організації поставити пам'ятний хрест у Висоцьку на честь полеглих за волю України» (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 12). Наведена цитата засвідчує сприйняття Вислоцького як ключової постаті лугового руху на Брідщині.

Безпосереднім наслідком урочистостей можна вважати те, що 25 серпня 1928 р. у Висоцьку було сформовано ініціативну групу, яка підготувала заяву та підписала статут із наміром заснувати руханково-пожежне товариство «Луг» (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3638, арк. 1–2). Відповідний дозвіл датований 13 вересня 1928 р., виданий Тернопільським воеводським урядом (Відділом громадської безпеки) (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3638, арк. 4–5).

Подібні національні заходи, як у Висоцьку, із залученням руханково-пожежних товариств «Луг» відбувалися і в інших населених пунктах краю, що вказує на системний характер використання національних свят як форми мобілізації руханково-пожежних товариств. Особливо показовим був 1928 рік, що було зумовлено загальною політизацією українського громадського життя та, зокрема, активною організаторською і представницькою діяльністю Олександра Вислоцького. Так, 8 серпня 1928 р. брідські луговики взяли участь у святі вшанування пам'яті Маркіяна Шашкевича на Підлиській

горі, де серед інших представників Української парламентської репрезентації з промовою виступав Олександр Вислоцький (Т.С., 1928, с. 3). 9 вересня 1928 р. у с. Кадлубиська (нині – с. Лучківці Золочівського району) відбулося Сокольське свято та посольське справоздавче віче за участі послів О. Вислоцького та о. В. Пелліха. У заході взяло участь близько 100 обмундированих членів «Сокола» та «Лугу», а загальна кількість присутніх сягала 2 тисяч осіб (Дописи, 1928а, с. 4). Знаковими були події, пов'язані з відзначенням Свята 1 листопада у Бродях (4 листопада 1928 р.), одним із ключових організаторів якого виступав О. Вислоцький. Урочистості супроводжувалися сутичками з поліцією та завершилися арештами українських студентів і членів товариства «Луг». За повідомленням часопису «Діло», в акції взяло участь понад 10 тисяч осіб – «дружини «Соколів», «Лугів», сільські оркестри та тисячні маси селянства» (Свята 1 листопада, 1928, с. 4). Серед них луговики зі села Черниця, віддаленого від Бродів на 17 км, приїхали на урочистості спеціально винайнятим автобусом. Назад вони поверталися організованим строєм на чолі з місцевим парохом о. Степаном Клепарчуком, виконуючи українські патріотичні пісні (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3671, арк. 13, 16). Демонстраційний похід на це свято організували «Луги» с. Пониковиця (віддалене від Бродів близько 8 км) (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3661, арк. 19 зв.), Заболотців (18 км від повітового міста) (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3647, арк. 15–16 зв.) та ін.

Вищенаведені події створили сприятливе тло для подальшого поширення лугового руху в інших селах повіту. 18 листопада 1928 року відбулися перші загальні збори руханково-пожежного товариства «Луг» у с. Голосоковичі. Місцевий парох о. І. Фенчинський пояснив присутнім значення і ціль товариства та закликав молодь, «щоби як найчисленніше згуртувалася в брацтві, бо лишень через сильну організацію «Ми тую червону калину підіймемо, а нашу славу Україну розвеселемо»» (М.Б., 1928, с. 4).

Згідно зі статистичними даними, від початку створення Лугової організації і до кінця 1928 р. у Брідському повіті було засновано 16 осередків, 2 з яких ліквідовано (Стан Лугової організації, 1929, с. 6) – у Лешневі (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 16–17) та Бродях (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 18–18 зв.). Упродовж 1928 р. в повіті виникло 8 нових «Лугів».

Слід зазначити, що створення і діяльність осередків на теренах Брідського повіту, як і загалом усієї Галичини, відбувалися в умовах посиленого адміністративного контролю, який мав ознаки системності. Архівні матеріали свідчать про те, що на більшість осередків «Лугу» поліція складала донесення з поданнями про їхній розпуск (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 12; спр. 3647, арк. 5–8; спр. 3650, арк. 7; спр. 3651, арк. 6–7; спр. 3652, арк. 6; спр. 3661, арк. 10; спр. 3671, арк. 9–13). Рапорт направлявся до повітового старости, а той надсилав подання на розпуск товариства до воєводського уряду в Тернополі, який приймав відповідне рішення. У випадку відмови, через недостатність підстав, подавалися повторні подання з аргументацією, що створювало зовнішні ознаки демократичного розгляду питання. До заяв долучалися протоколи свідчень голови товариства, начальника чи секретаря громади, керівника польської пожежної стражі та інших осіб. Підстави для таких подань були типовими і загалом відповідали практиці адміністративного нагляду в інших місцевостях Галичини: невчасне прибуття на пожежу або неучасть членів організації в її гасінні; відсутність приладів для пожежогасіння; вправи з палицями чи топірцями, що нагадували військовий вишкіл; походи строєм з піснями; участь у національних святах; припущення

приналежності членів «Лугу» до Української військової організації та інше (Андрухів, 1992, с. 62; ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3635, арк. 12; Федоришин, 2019, с. 70).

Однак це не зупиняло українських діячів, які попри несприятливі обставини та перешкоди продовжували розбудову організації. Показовим є приклад ліквідованого осередку товариства «Луг» у Бродах. Так, у поданні до старости від 14 вересня 1929 р. повітовий комісар державної поліції, обґрунтовуючи необхідність розпуску «Лугу» в Фільварках Великих, зазначав, що «товариство є безпосереднім продовженням діяльності розпущеного у минулому році воеводством товариства «Луг» у Бродах, який переніс собі лише свій осідок до Фільварків Великих, що межують з Бродами» (ДАЛО, ф. 123, оп. 1, спр. 273, арк. 114зв.). Крім того, службовець підкреслював, що товариство виявляє значну активність і щонеділі організовує заборони, фестини та вправи частково військового характеру.

Період від літа 1929 р. і до переходу на нові статuti (примірний статут був затверджений польською владою в 1932 р.) вважався часом занепаду лугової організації, про що зазначив її голова Роман Дашкевич на з'їзді товариств у березні 1934 р. (Загальний З'їзд, 1934, с. 5–6). У наявних джерелах вдалося виявити лише поодинокі згадки про діяльність лугових осередків Брідського повіту. Зокрема, 3 березня 1929 р. відбулися перші загальні збори товариства «Луг» у с. Звижень, до якого вписалося 38 луговиків та 23 луговички (3 життя Лугів, 1929, с. 16). Члени організації планували поставити аматорські вистави «Свідки» та «Настоящі», однак староство не надало дозволу. Водночас під керівництвом заступника голови організації Бая Івана вивчалися лугові вправи. Ще одна згадка за 1930 р. стосується осередку в с. Конюшків. Дописувач до «Вістей з Лугу» повідомив, що останні збори товариства відбулися 3 червня 1930 р., на яких вибрано голову та його заступника. Місцевий «Луг» брав участь у гасінні пожежі в сусідньому селі та поставив дві аматорські вистави. Члени товариства проводили сходи влітку раз на тиждень, а взимку – тричі на тиждень. «Тепер перестали ми робити вправи, та чекаємо, чейже перейдуть вибори, та стане знова спокій в нашому краю, то тоді працю поведемо дальше» (3 життя Лугів, 1930, с. 13). Наведені приклади свідчать, що попри організаційне ослаблення і посилення адміністративного контролю, окремі лугові осередки продовжували функціонувати, хоча їхня діяльність стала менш публічною та залежною від політичної ситуації.

Водночас у 1929 – 1930 рр. громадсько-політична активність Олександра Вислоцького суттєво зросла й набула ширшого територіального виміру, виходячи за межі Брідського повіту. Як представник Української парламентської репрезентації, він здійснював численні робочі поїздки Галичиною та Волиню, зокрема виїжджав до с. Жабче Луцького повіту у зв'язку з релігійним конфліктом (28.02–1.03.1929 р.) (Трагедія Жабча, 1929, с. 1–2), брав участь у поминальних заходах в пам'ять про о. Володимира Кальбу в Соколівці Золочівського повіту (28.07.1929 р.), відвідав козацькі могили у Пляшеві, де влада заборонила віче та урочистості (5.07.1929 р.), а також долучився до святкування 280-ї річниці перемоги українських військ під проводом Б. Хмельницького під Зборовом (28.08.1929 р.) (Стрільчук, 2017, с. 88–90) та ін. Напередодні додаткових парламентських виборів 1930 р. на Волині як делегат УНДО проводив організаційні поїздки селами Дубенського повіту (квітень–травень 1930 р.). Попри розширення сфери суспільно-політичної діяльності, Олександр Вислоцький і надалі продовжував здійснювати поїздки селами Брідського повіту, де проводив віча та громадські зустрічі (Стрільчук, 2017, с. 87). Через обмеженість джерел питання його

безпосередньої участі у діяльності та розбудові місцевих осередків «Лугу» в цей час залишається відкритим.

Із розпуском сейму, здійсненим за поданням Ю. Пілсудського, в ніч з 9 на 10 вересня 1930 р. Олександра Вислоцького було заарештовано. Його звинувачували в антидержавних висловлюваннях, які він нібито виголошував під час віч і нарад. За 10 епізодами українського посла виправдав суд присяжних у Львові, однак за виступ на одному вічі, яке він провів на Волині, де ще діяли старі російські закони, суд у Рівному засудив О. Вислоцького до 2 років тяжкої в'язниці. Загалом в ув'язненні діяч провів 2 роки і майже 2 місяці (Стрільчук, 2017, с. 91).

У цей період, що припав на початок 1930-х років і характеризувався загальним загостренням політичної ситуації, більшість осередків «Лугу» Брідського повіту перебували у стані слабкої активності або були адміністративно ліквідовані, що підтверджують офіційні дані «Тернопільського воєводського вісника». Зокрема, правомочними рішеннями Тернопільського воєводи були розпущені руханково-пожежні товариства «Луг» в селах Пониковиця (27.11.1930 р.) (Ogłoszenia, 1931a, s. 45), Конюшків та Шнирів (20.03.1931 р.) (Ogłoszenia, 1931b, s. 103), Заболотці (20.03.1931 р.) (Ogłoszenia, 1931b, s. 123), Корсів (24.03.1931 р.) (Ogłoszenia, 1931d, s. 145), Дуб'є (12.06.1931 р.) (Ogłoszenia, 1931d, s. 145), а також підтверджено ліквідацію осередку в Лешневі (21.04.1928 р.) (Ogłoszenia, 1932, s. 90) після відхилення апеляційної заяви (ДАТО, ф. 231, оп. 2, спр. 3652, арк. 26).

Висновки. Аналіз внеску Олександра Вислоцького у розбудову товариства «Луг» на території Брідського повіту в 1926 – 1930 роках дає підстави стверджувати, що його діяльність була не епізодичною, а носила системний характер і була важливою складовою його організаційної праці. Виявлені джерела засвідчують безпосередню участь діяча у заснуванні осередків у Бродах, Лешневі та Корсові. Водночас матеріали повітової поліції, у яких Вислоцького названо організатором «Лугів» у повіті, дозволяють простежити його причетність і до ширшого процесу формування лугової мережі на Брідщині. Важливою складовою громадсько-політичної діяльності О. Вислоцького було створення умов для організаційного зміцнення та популяризації товариства шляхом залучення осередків до публічних національних заходів. У цьому контексті діяча слід розглядати не як формального керівника лугового руху, а як одного з ключових організаторів, який сприяв поширенню, координації та суспільному визнанню організації.

Приклад Вислоцького засвідчує важливу роль особистісного чинника, зокрема колишніх вояків національно-визвольних змагань, у становленні та поширенні лугового руху в міжвоєнний період. Отримані результати можуть стати основою для порівняння з матеріалами з інших місцевостей, що відкриває перспективу ширшого аналізу персонального внеску в розвиток товариства «Луг» у Галичині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Андрухів, І.** (1992). *Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг»*. Івано-Франківськ.
- Арештування і ревізії. (1928, 29 січня). *Свобода*, 6, 3.
- Архів УСБУ ЛО – Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області.*
- Б[увший] посол Олександр Вислоцький знову перед судом. (1932, 24 лютого). *Діло*, 3–4.

- В луговій сім'ї. (1927, 25 квітня). *Вісти з Лугу*, 4(10), 8–9.
- Виборчий рух. Брідщина. (1927, 5 липня). *Діло*, 147, 2.
- Вічевий рух. Брідщина. (1927, 12 червня). *Діло*, 129, 3.
- Вічевий рух. Брідщина. (1928а, 21 серпня). *Діло*, 186, 3.
- Вічевий рух. Брідщина. (1928b, 18 листопада). *Діло*, 258, 4.
- ДАЛО* – Державний архів Львівської області.
- ДАТО* – Державний архів Тернопільської області.
- Дописи. Брідщина. (1928а, 19 вересня). *Діло*, 210, 4.
- Дописи. Брідщина. (1928b, 5 серпня). *Діло*, 173, 5.
- Дописи. Броди (Невдале хлібодіське збіговище). (1927, 1 грудня). *Діло*, 268, 5.
- 3 життя Лугів. Звижень пов[іт] Броди. (1929, червень). *Вісти з Лугу*, 6, 16.
- 3 життя Лугів. Кобеляки [Конюшків] пов[іт] Броди. (1930, жовтень). *Вісти з Лугу*, 10, 13.
- 3 життя Лугів. Ясенів пов[іт] Броди. (1928, березень). *Вісти з Лугу*, 3, 14.
- Загальний З'їзд відпоручників Лугів. (1934, квітень). *Вісти з Лугу*, 4, 5–6.
- І.Ж.** (1926, 2 квітня). Організаційний рух. Повітовий народний зїзд у Бродах. *Діло*, 3.
- Коваль Р., Моренець В.** (2015). «Подсбрадський полк» Армії УНР: До історії Українських січових стрільців, Богданівського та Гордієнківського полків військ Центральної Ради, 1-ї Сірої, 1-ї Запорозької, 2-ї Волинської, 3-ї Залізної, 4-ї Київської, 5-ї Херсонської та 1 -ї Кулеметної дивізії Армії УНР, Галицької армії, Вільного козацтва, повстансько-партизанського руху, Запорозької Січі Юхима Божка, Окремого чорноморського коша військ Директорії, ЛУН, УВО, ОУН, Карпатської Січі та дивізії «Галичина». (Т. 1.). Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; «Український пріоритет».
- Луговик.** (1929, 10 листопада). Луг в Ясенові, пов[іт] Броди. *Народня справа*, 45, 4.
- М.Б.** (1928, 2 грудня). Голосковичі пов[іт] Броди (Лугове товариство). *Свобода*, 49, 4.
- Новинки. Початок виборчих репресій? (1928а, 25 січня). *Діло*, 17, 3.
- Новинки. Ревізія у кандидата на посла УНДО. (1928b, 1 лютого). *Діло*, 23, 4.
- Новинки. Ревізія у кандидата на посла УНДО. (1928с, 5 лютого). *Свобода*, 7, 8.
- О.** (1926, 11 липня). Організаційний рух. Довірочна нарада У.Н.Д.О. в Бродах. *Діло*, 3.
- Посмертна згадка. Д[окто]р Гр[игорій] Савицький, б[увший] підхор[унжий] У.Г.А. (1931). *Літопис Червоної Калини*, XII, 24.
- Рудницький, В.** (1972). Із спогадів нотаря (II). У Бродах. *Сучасність*, 10(142), 107–122.
- Свята 1 листопада. Броди. (1928, 18 листопада). *Діло*, 258, 4.
- Сова, А.** (2011). Діяльність організації «Луг» на Брідщині (за матеріалами часопису «Вісти з Лугу»). В В. Стрільчук та ін. (ред. кол.), *Брідщина – край на межі Галичини й Волині* (Вип. 4: Матеріали п'ятої краєзнавчої конференції). Броди: Бродівський історико-краєзнавчий музей, 104–109.
- Сова, А.** (2016). З історії української сфрагістики Брідщини: печатка товариства «Луг» у селі Ясенів. В В. Стрільчук та ін. (ред. кол.), *Брідщина – край на межі Галичини й Волині* (Вип. 9: Матеріали десятої краєзнавчої конференції). Броди: Бродівський історико-краєзнавчий музей, 50–53.

Стан Лугової організації при кінці 1928 р. (1929, січень). *Вісти з Лугу*. 1, 6–7.

Стрільчук, В. (2017). Громадсько-політична діяльність Олександра Вислоцького у 1920 – 1930-х роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 30, 82–96.

Стрільчук, В. (2020). Олександр Вислоцький (1896 – 1941): вояк, політик, публіцист. В В. Піскун, М. Потапенко (упоряд.). *Крути: проблеми державотворення від доби Української революції (1917 – 1921 рр.) до сьогодення*: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Крути, 29 січня 2020 р.). Київ-Ніжин, III, 169–196.

Стрільчук, В. (2025a). Олександр Вислоцький – видавець, редактор та дописувач часопису «Брідські вісті». *Новітня доба* (гол. ред. М. Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича), 13, 293–316. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2025-13-293-316>

Стрільчук, В. (2025b). Суспільно-політичне та культурне життя Бродів другої половини 20-их років ХХ століття у спогадах Володимира Рудницького. В В. Стрільчук та ін. (ред. кол.), *Брідщина – край на межі Галичини й Волині* (Вип. 16). Броди: Комунальна установа «Бродівський історико-краєзнавчий музей» Бродівської міської ради, 22–30.

Т. С. (1928, 25 серпня). Свято Маркіяна Шашкевича на Підлиській горі. *Діло*, 258, 3.

Трагедія Жабча. Опис подій пос[ол] Вислоцького. (1929, 8 березня). *Діло*, 51, 1–2.

Савчин, О. (уклад.). (2010). У борні за українську державу. Матеріали Державного архіву Тернопільської області про вояків Української Галицької армії. Тернопіль: Терно-граф.

Федоришин, І. (2019). Діяльність осередків товариства «Луг» на Товмаччині (1926 – 1939 рр.). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 30(3), 68–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/3.10>

ЦДІАУЛ – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

Чубатий, Ю. (1988). Споживчі кооперативи в Брідському повіт. В Я. Чумак (ред.), *Броди і Брідщина: історично-мемуарний збірник*. Торонто, 136–139.

Ярославенко. (1926, 25 серпня). Брідщина стає! *Вісти з Лугу*, 2, 12.

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931a, 1 marca). *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 4, 45.

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931b, 1 czerwca). *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 7, 103.

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931c, 1 lipca). *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 8, 123.

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931d, 1 września). *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 10, 145.

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1932, 1 czerwca). *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 6, 90.

REFERENCES

Andruxhiv, I. (1992). *Zakhidnoukrainski molodizhni tovarystva «Sokil», «Sich», «Plast», «Luh»* [Western Ukrainian Youth Organizations «Sokil», «Sich», «Plast», and «Luh»]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Areshtuvannia i revizii. [Arrests and Searches] (1928, 29 sichnia). *Svoboda*, 6, 3. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].

Arkhiv USBU LO – *Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti* [Archive of the Security Service of Ukraine in Lviv Oblast].

B[uvshyi] posol Oleksander Vyslotskyi zнову pered sudom. (1932, 24 liutoho). [Former MP Oleksandr Vyslotskyi Faces Trial Again] *Dilo*, 3–4. [in Ukrainian].

V luhovii simii. (1927, 25 kvitnia). [In a Luh Family]. *Visty z Luhu*, 4(10), 8–9. [in Ukrainian].

Vyborchyi rukh. Bridshchyna. (1927, 5 lypnia). [Electoral Movement: Brideschyna]. *Dilo*, 147, 2. [in Ukrainian].

Vichevyi rukh. Bridshchyna. (1927, 12 chervnia). [Veche Movement: Brideschyna]. *Dilo*, 129, 3. [in Ukrainian].

Vichevyi rukh. Bridshchyna. (1928a, 21 serpnia). [Veche Movement: Brideschyna]. *Dilo*, 186, 3. [in Ukrainian].

Vichevyi rukh. Bridshchyna. (1928b, 18 lystopada). [Veche Movement: Brideschyna]. *Dilo*, 258, 4. [in Ukrainian].

DALO – *Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti* [State Archive of Lviv Oblast].

DATO – *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti* [State Archive of Ternopil Oblast].

Dopysy. Bridshchyna. (1928a, 19 veresnia). [Notes: Brideschyna]. *Dilo*, 210, 4. [in Ukrainian].

Dopysy. Bridshchyna. (1928b, 5 serpnia). [Notes: Brideschyna]. *Dilo*, 173, 5. [in Ukrainian].

Dopysy. Brody (Nevdale khliboidske zbihovyshche). (1927, 1 hrudnia). [Notes: Brody (The unsuccessful gathering of bread eaters)]. *Dilo*, 268, 5. [in Ukrainian].

Z zhyttia Luhiv. Zvyzhen pov[it] Brody. (1929, cherven). [From the Life of Luh Communities: Zvyzhyn, Brody County]. *Visty z Luhu*, 6, 16. [in Ukrainian].

Z zhyttia Luhiv. Kobeliaky [Koniushkiv] pov[it] Brody. (1930, zhovten). [From the Life of Luh Communities: Kobeliaky [Koniushkiv], Brody County]. *Visty z Luhu*, 10, 13. [in Ukrainian].

Z zhyttia Luhiv. Yaseniv pov[it] Brody. (1928, berezen). [From the Life of Luh Communities: Yaseniv, Brody County]. *Visty z Luhu*, 3, 14. [in Ukrainian].

Zahalnyi Z'izd vidporuchnykiv Luhiv. (1934, kviten). [General Assembly of Luh Delegates]. *Visty z Luhu*, 4, 5–6. [in Ukrainian].

I.Zh. (1926, 2 kvitnia). Organizatsiyni rukh. Povitovy narodnyi zizd u Brodakh. [Organizational Movement: District People's Assembly in Brody]. *Dilo*, 3. [in Ukrainian].

Koval R., Morenets V. (2015). «Podiebradskyi polk» Armii UNR: *Do istorii Ukrainykykh sichovykh striltsiv, Bohdanivskoho ta Hordienkivskoho polkiv viisk Tsentralnoi Rady, 1-i Siroi, 1-i Zaporozkoi, 2-i Volynskoi, 3-i Zaliznoi, 4-i Kyivskoi, 5-i Khersonskoi ta 1-i Kulemetnoi divizii Armii UNR, Halyskoi armii, Vilnoho kozatstva, povstansko-partyzanskoho rukhu, Zaporozkoi Sichi Yukhyma Bozhka, Okremoho chornomorskoho kosha viisk Dyrektorii, LUN, UVO, OUN, Karpatskoi Sichi ta divizii «Halychyna»*. (T.1.). [«Poděbrady Regiment» of the Ukrainian People's Army: On the History of the Ukrainian Sich Riflemen, Bohdanivsky and Hordienkivsky Regiments of the Central Rada Forces, 1st Grey, 1st Zaporizhian, 2nd Volyn, 3rd Iron, 4th Kyiv, 5th Kherson, and 1st Machine-Gun Divisions of the Ukrainian People's Army, the Galician Army, Free Cossacks, Insurgent-Partisan Movement, Zaporizhian Sich of Yukhym Bozhko, Separate Black Sea Kosh of the

Directorate Forces, LUN, UVO, OUN, Carpathian Sich, and the «Galicia» Division. (Vol. 1)]. Kyiv: Istorychnyi klub «Kholodnyi Yar»; «Ukrainskyi priorytet». [in Ukrainian].

Luhovyk. (1929, 10 lystopada). Luh v Yasenovi, pov[it] Brody. [Luh in Yaseniv, Brody County]. *Narodnia sprava*, 45, 4. [in Ukrainian].

M.B. (1928, 2 hrudnia). Holoskovychi pov[it] Brody (Luhove tovarystvo). [Holoskovychi, Brody County (Luh Association)]. *Svoboda*, 49, 4. [in Ukrainian].

Novynky. Pochatok vyborchkykh represii? (1928a, 25 sichnia). [News. The Beginning of Electoral Repressions?]. *Dilo*, 17, 3. [in Ukrainian].

Novynky. Reviziia u kandydata na posla UNDO. (1928b, 1 liutoho). [News. Search of the Candidate for MP from UNDO]. *Dilo*, 23, 4. [in Ukrainian].

Novynky. Reviziia u kandydata na posla UNDO. (1928c, 5 liutoho). [News. Search of the Candidate for MP from UNDO]. *Svoboda*, 7, 8. [in Ukrainian].

O. (1926, 11 lystopada). Organizatsiinyi rukh. Dovirochna narada U.N.D.O. v Brodakh. [Organizational Movement: Trust Meeting of the UNDO in Brody]. *Dilo*, 3. [in Ukrainian].

Posmertna zghadka. D[okto]r Hr[yhorii] Savytskyi, b[uvshyi] pidkhor[unzhyi] U.H.A. (1931). [Posthumous Mention: Dr. Hryhoriy Savitsky, Former Junior Officer of the Ukrainian Galician Army]. *Litopys Chervonoï Kalyny*, XII, 24. [in Ukrainian].

Rudnytskyi, V. (1972). Iz spohadiv notaria (II). U Brodakh. [From the Memoirs of a Notary (II): In Brody]. *Suchasnist*, 10(142), 107–122. [in Ukrainian].

Sviata 1 lystopada. Brody. (1928, 18 lystopada). [Holidays. 1 November. Brody]. *Dilo*, 258, 4. [in Ukrainian].

Sova, A. (2011). Diialnist orhanizatsii «Luh» na Bridshchyni (za materialamy chasopysu «Visty z Luhu»). [Activities of the «Luh» Organization in the Brideschyna Region (Based on Materials from the Periodical «Visti z Luhu»)]. In V. Strilchuk ta in. (red. kol.), *Bridshchyna – kraï na mezhi Halychyny y Volyni* (Vyp. 4: Materialy p'iatoi kraieznavchoi konferentsii). Brody: Brodivskyi istoryko-kraieznavchyi muzei, 104–109. [in Ukrainian].

Sova, A. (2016). Z istorii ukrainskoi sfrahistyky Bridshchyny: pechatka tovarystva «Luh» u seli Yaseniv. [From the History of Ukrainian Sphragistics in the Brideschyna Region: Seal of the «Luh» Society in the Village of Yaseniv]. In V. Strilchuk ta in. (red. kol.), *Bridshchyna – kraï na mezhi Halychyny y Volyni* (Vyp. 9: Materialy desiatoi kraieznavchoi konferentsii). Brody: Brodivskyi istoryko-kraieznavchyi muzei, 50–53. [in Ukrainian].

Stan Luhovoi orhanizatsii pry kintsi 1928 r. (1929, sichen). [The State of the Luh Organization at the End of 1928]. *Visty z Luhu*, 1, 6–7.

Strilchuk, V. (2017). Hromadsko-politychna diialnist Oleksandra Vyslotskoho u 1920 – 1930-kh rokakh. [Socio-Political Activities of Oleksander Vyslotsky in the 1920s – 1930s]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 30, 82–96. [in Ukrainian].

Strilchuk, V. (2020). Oleksandr Vyslotskyi (1896 – 1941): voiak, polityk, publitsyst. [Oleksander Vyslotsky (1896 – 1941): Soldier, Politician, Publicist]. In V. Piskun, M. Potapenko (uporiad.). *Kruty: problemy derzhavotvorennia vid doby Ukrainskoi revoliutsii (1917 – 1921 rr.) do sohodennia*: Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (Kruty, 29 sichnia 2020 r.). Kyiv-Nizhyn, III, 169–196. [in Ukrainian].

Strilchuk, V. (2025a). Oleksandr Vyslotskyi – vydavets, redaktor ta dopysuvach chasopysu «Bridski visti». [Oleksander Vyslotsky – Publisher, Editor, and Contributor to the «Bridski Visti» Newspaper]. *Novitnia doba*, 13, 293–316. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2025-13-293-316> [in Ukrainian].

Strilchuk, V. (2025b). Suspilno-politychne ta kulturne zhyttia Brodiv druhoi polovyny 20-ykh rokiv XX stolittia u spohadakh Volodymyra Rudnytskoho. [Socio-Political and Cultural Life of Brody in the Second Half of the 1920s in the Memoirs of Volodymyr Rudnytsky]. In V. Strilchuk ta in. (red. kol.), *Bridshchyna – krai na mezhi Halychyny y Volyni (Vyp. 16)*. Brody: Komunalna ustanova «Brodivskiyi istoryko-kraieznavchyi muzei» Brodivskoi miskoi rady, 22–30. [in Ukrainian].

T. S. (1928, 25 serpnia). Sviato Markiiiana Shashkevycha na Pidlyskii hori. [Markiiian Shashkevych Commemoration on Pidlyska Hill]. *Dilo*, 258, 3. [in Ukrainian].

Tragediia Zhabcha. Opys podii pos[la] Vyslotskoho. (1929, 8 bereznia). [The Tragedy of Zhabche: An Account of the Events by MP Vyslotskyi]. *Dilo*, 51, 1–2. [in Ukrainian].

Savchyn, O. (Comp.). (2010). *U borni za ukrainsku derzhavu. Materialy Derzhavnoho arkhivu Ternopilskoi oblasti pro voiakiv Ukrainkoi Halyskoi armii* [In the Struggle for the Ukrainian State: Materials from the State Archives of the Ternopil Region on Soldiers of the Ukrainian Galician Army]. Ternopil: Terno-hraf. [in Ukrainian].

Fedoryshyn, I. (2019). Diialnist osередkiv tovarystva «Luh» na Tovmachchyni (1926 – 1939 rr.). [Activity of Local Centers of Society «Luh» in Tovmachchyna (1926 – 1939)]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky*, 30(3), 68–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/3.10> [in Ukrainian].

TS DIAUL – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv].

Chubatyi, Yu. (1988). Spozhyvchi kooperatyvy v Brideskomu poviti. [Consumer Cooperatives in Brody County]. V Ya. Chumak (red.), *Brody i Bridshchyna: istorychno-memuarnyi zbirnyk*. Toronto, 136–139. [in Ukrainian].

Yaroslavenko. (1926, 25 serpnia). Bridshchyna staie! [Bridshchyna Rises!]. *Visty z Luhu*, 2, 12. [in Ukrainian].

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931a, 1 marca). [Announcements on the Dissolution of Associations in the Territory of the Tarnopol Voivodeship]. *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 4, 45. [in Polish].

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931b, 1 czerwca). [Announcements on the Dissolution of Associations in the Territory of the Tarnopol Voivodeship]. *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 7, 103. [in Polish].

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931c, 1 lipca). [Announcements on the Dissolution of Associations in the Territory of the Tarnopol Voivodeship]. *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 8, 123. [in Polish].

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1931d, 1 września). [Announcements on the Dissolution of Associations in the Territory of the Tarnopol Voivodeship]. *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 10, 145. [in Polish].

Ogłoszenia o rozwiązaniu stowarzyszeń na terenie Województwa Tarnopolskiego. (1932, 1 czerwca). [Announcements on the Dissolution of Associations in the Territory of the Tarnopol Voivodeship]. *Tarnopolski dziennik wojewódzki*, 6, 90. [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 930.25-021.51:347.921.4=161.2(477.83/.86):323.281

DOI 10.69550/3041-1467.10.361966

Степан КОБУТА

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені В. Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76000 (stepan.kobuta@cmu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-9210-3319

ResearcherID: PLC-7015-2026

Stepan KOBUTA

PhD (History), Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Faculty of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76000 (stepan.kobuta@cmu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Кобута, С. (2026). Архівні джерела про кримінальні переслідування українських галицьких адвокатів органами НКВС під час Другої світової війни. *Axis Europae*, 10, 43–52. doi: 10.69550/3041-1467.10.361966

Bibliographic Description of the Article: Kobuta, S. (2026). Arkhivni dzherela pro kryminalni peresliduvannia ukrainskykh halytskykh advokativ orhanamy NKVS pid chas Druhoi svitovoi viiny [Archival records on NKVD criminal prosecution of Ukrainian Galician lawyers during World War II]. *Axis Europae*, 10, 43–52. doi: 10.69550/3041-1467.10.361966 [in Ukrainian].

**АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ
УКРАЇНСЬКИХ ГАЛИЦЬКИХ АДВОКАТІВ
ОРГАНАМИ НКВС ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Анотація. Мета статті – дати джерелознавчу характеристику змісту та наповнення архівних кримінальних справ НКВС стосовно українських адвокатів в ході радянської окупації Станіславської (нині Івано-Франківської) області під час Другої світової війни. **Хронологічні межі** роботи охоплюють період від початку анексії Радянським Союзом західноукраїнських галицьких земель у вересні 1939 р. – початку кримінальних переслідувань місцевих правників, і до завершення війни у вересні 1945 р., коли були сформовані останні досліджувані архівні справи. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, із застосуванням структурно-функціонального та порівняльного методів при розгляді неопублікованих кримінальних справ, системному аналізі вміщених у них історичних фактів. **Наукова новизна статті** полягає у комплексному евристичному розборі виявлених архівних справ,

коментарі спільних та особливих деталей кримінальної та судової документації тогочасної каральної системи СРСР.

Висновки. Здійснений аналіз матеріалів опрацьованих кримінальних справ дозволяє простежити важливі джерелознавчі аспекти подібного роду історичних джерел та зробити певні узагальнення. Більшість справ мають персональний характер, у яких відображено формування масиву документів біографічного та кримінально-процесуального складу стосовно конкретного діяча. Тільки у двох кримінальних справах мова йде про групи з трьох і двох персоналій, стосовно яких були порушені кримінальні провадження, що завершилося ухваленням відповідних вироків. Стандартна структура усіх справ містить анкетні дані підслідних, у більшості з них наявні постанови військових прокурорів про затримання чи арешт, протоколи допитів і проведення очних зустрічей, постанови з вказаним кримінальним обвинуваченням, витяги з протоколів особливих нарад або ж рішення судових органів. У частині справ наявні описи вилученого майна чи особистих речей, фото ув'язнених, апеляційні звернення до вищестоящих судових інстанцій. Майже всі справи завершуються рішеннями Івано-Франківської обласної прокуратури у 1989 – 1990 рр. про підпадання засуджених під дію указу Президії Верховної Ради СРСР щодо відновлення порушених прав, і відповідно на реабілітацію чи визнання їхньої невинуватості.

Вивчені матеріали кримінальних справ дозволяють значно розширити персональні відомості про українських правників, їхню політичну чи громадську діяльність в попередні часи, родинні та суспільні зв'язки. Мова йде про активних громадських діячів, інформацію про яких в часи комуністичного режиму здебільшого замовчувалася або ж була відповідно препарована та викривлена. Тож введення сукупності виявлених фактів в науковий обіг дозволить не тільки відобразити алгоритм функціонування репресивної системи, методу фальсифікації звинувачень, але й відтворити невідомі раніше дані біографічного чи суспільного характеру щодо репресованих постатей.

Ключові слова: адвокати, архівні джерела, кримінальна справа, НКВС, Особлива нарада, репресії.

ARCHIVAL RECORDS ON NKVD CRIMINAL PROSECUTION OF UKRAINIAN GALICIAN LAWYERS DURING WORLD WAR II

Abstract. *The purpose of the article is to provide a source-based description of the content of the NKVD archival criminal cases against Ukrainian lawyers during the period of Soviet occupation of the Stanislav (now Ivano-Frankivsk) region during World War II. Chronological boundaries of the article cover the period from the annexation of Western Ukrainian Galician lands by the Soviet Union in September 1939 (the beginning of criminal prosecutions of local lawyers), and up to the end of the war in September 1945, when the last archival cases under study were formed. Research methodology is based on the principles of scientificity, objectivity, with the use of structural-functional and comparative methods applied to unpublished criminal cases as well as a systematic analysis of the historical facts. Scientific novelty of the paper is in a comprehensive heuristic analysis of the discovered archival cases, commentary on common and specific details of the criminal and judicial documentation of the then penal system of the USSR.*

Conclusions. *The analysis of the materials of the archived criminal cases allows to single out important aspects of this type of historical sources and make certain conclusions.*

Most of the cases are personal in nature, they focus on the documents of biographical and criminal procedural nature regarding a specific figure. Only two criminal cases concerning the groups of three and two personalities ended up having corresponding verdicts. The standard structure of all the cases contains personal data of the suspects, most of them contain resolutions of military prosecutors on detentions or arrests, protocols of interrogations and face-to-face meetings, verdicts, excerpts from the protocols of special meetings or decisions of judicial bodies. In some cases, there are descriptions of seized property or personal belongings, photos of prisoners, appeals to higher judicial instances. Almost all cases end include final verdicts of the Ivano-Frankivsk Regional Prosecution Office in 1989 – 1990 on the convicted persons being subjects of the decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR on the violated rights restoration, and their consequent rehabilitation or acquittal.

The criminal cases materials provide ample information on Ukrainian lawyers, their political or public activities prior to arrests, family and social ties. The paper focuses on active public figures, whose personal details and actions were usually hushed or distorted during the communist reign. Therefore, the introduction of the discovered material into scientific use provides a possibility not only to trace the pattern of the repressive system functioning, its ways of evidence and accusations falsifying, but also to get access to the previously unknown biographical facts or social data concerning repressed personalities.

Key words: *lawyers, archival sources, criminal case, NKVD (People's Commissariat for Internal Affairs), Special Council, repressions.*

Постановка проблеми. Репресії (узаконені державою насильницькі дії каральних органів) в умовах тоталітарного режиму спрямовані на покарання не тільки відвертих противників, але й формування почуття страху, приниження і послуху у потенційних (уявних) жертв. Масовість терору повинна забезпечити параліч волі суспільства до спротиву, примус до беззастережного сприйняття і покорі владі. Апробовані у часи «великого терору» репресивні заходи в УРСР восени 1939 р. були перенесені на «визволені» комуністичною диктатурою західноукраїнські землі. Утвердження тут радянського режиму супроводжувалося відвертим насильством щодо політично різноманітного навіть за умов польського державного режиму українського галицького соціуму з метою політико-адміністративної уніфікації анексованих територій та викорінення політичної та громадської різноманітності.

Оскільки правнича верства галицького суспільства у міжвоєнний період залишалася провідником суспільно-політичного життя українців, більшість її представників, особливо адвокатів, потрапили під першу хвилю арештів та переслідувань. «Нейтралізація» відомих громадських діячів не тільки позбавляла населення авторитетних повітових лідерів і правозахисників, але й вихолощувала саму практику правозахисту. Іронія долі полягала в тому, що репресовані адвокати самі ставали стороною обвинувачення. Але звична процедура адвокатського захисту у радянській судовій системі була фікцією, тож українські юристи з дипломами європейських університетів перетворювалися на жертв репресивного свавілля комуністичного терору, що у своїй основі мав відверту антинаціональну великоросійську шовіністичну природу. З огляду на поведінку нинішніх російських військових злочинців та окупаційних органів на тимчасово окупованих територіях сучасної української держави, імперська антиукраїнська політика залишається в традиційній парадигмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті заявленої теми корпус джерелознавчих праць, у яких відображено підходи архівної евристики щодо виявлення, аналізу та систематизації змісту архівних кримінальних справ проти української правничої інтелігенції Станіславської області, тільки формується. Цікавим є аналіз М. Галівим та Н. Ільницькою архівного документу, пов'язаного із репресованим станіславським адвокатом М. Боднаром із Косова (Галів, Ільницька, 2021). Фактичний матеріал подібного роду документів має часткове відображення в історичних працях, присвячених загальній тематиці репресій на Станіславщині, дослідників П. Арсенича (Арсенич, 2006), В. Барана (Баран, 2021), Л. Вардзарука (Вардзарук, 2001) та ін. Частина архівного матеріалу використав автор у своїх попередніх публікаціях (Кобута, 2021). Водночас, джерелознавчий аспект цієї проблеми потребує розширеного наукового аналізу, на що спрямована дана публікація.

Об'єктом уваги стала доля українських адвокатів Станіславщини (колишнього Станіславського воеводства Другої Речі Посполитої, що у 1939 р. була перейменована радянською стороною на Станіславську область (нині Івано-Франківська обл.). Джерельну основу статті склали розсекречені кримінальні справи українських правників, що містяться у фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та Архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області (Архів УСБУ ІФО). Вони були порушені стосовно місцевих правників органами НКВС у Станіславській області упродовж 1939 – 1941 та 1944 – 1946 рр. Довший час цей вид джерел був недоступний дослідникам і тільки в часи незалежної України частина з них втратила гриф «таємно» і опинилася в межах доступу науковців. Опрацьовано майже два десятки архівних кримінальних справ, де фігурантами були відомі й авторитетні адвокати і громадсько-політичні діячі Станіславщини І. Аронець, В. Банах, М. Бих, Г. Ганкевич, О. Дашинич-Кульчицький, П. Зволинський, О. Когут, Р. Комаринський, Р. Курбас, О. Крушельницький, А. Кузьмич, І. Луців, І. Могильницький, О. Навроцький, І. Новодворський, Ю. Олесницький та ін.

Мета статті – дати джерелознавчу характеристику змісту та наповненню архівних кримінальних справ НКВС стосовно українських адвокатів під час радянської окупації Станіславської області у роки Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. З приходом радянської влади практично усі названі вище правники опинилися у полі зору каральних органів. Більшість з них були арештовані у вересні–жовтні 1939 р. Упродовж першого періоду радянського режиму у 1939 – 1941 рр. у галицьких областях були затримані, арештовані й ув'язнені 78 українських адвокатів і адвокатських здобувачів (Рудницька, 1958, с. 472–476), приблизно 30 з них на Станіславщині. За нашими підрахунками під арешт та репресії потрапило більше чотирьох десятків адвокатів чи їх помічників, частина з них не входила до переліку прізвищ, згадуваних у праці за редакцією М. Рудницької. Стосовно половини з них, кримінальних справ не виявлено, хоч відомості про репресії отримали з інших джерел.

Традиційно в науковій літературі миттєвість арештів українських представників інтелігенції (серед яких було чимало адвокатів) пояснювалася захопленням оперативними групами НКВС документів чи архівів місцевої польської поліції та жандармерії, що містили інформацію і про активних учасників українського громадсько-політичного життя (Даниленко, Кокін, 2009, с. 211). Але аналіз наявних в архівних справах постанов військових прокурорів та інших процесуальних документів щодо дат арешту частини правників вказує, що вони здійснювалися у перший тиждень

після захоплення міст, коли ще не було здійснене формування територіальних відділків, а захоплені архіви фізично не вивчені. Тобто, оперативні групи НКВС мали заздалегідь укладені списки майбутніх жертв, затримували та ув'язнювали їх, а пізніше підводили під свої дії процесуальну основу.

Кожна із справ містить анкетну інформацію підслідних діячів, у яких відображено їх персональні дані: прізвище, ім'я, по батькові, дату і місце народження, соціальне походження, освіту та навчальні заклади, які закінчували, місце професійної діяльності особи, партійну приналежність, участь у військових діях під час Першої світової війни та в часи революції 1917 – 1921 рр., дані про членів родини. Це дозволяє уточнити або ж заповнити ті лакуни в біографіях багатьох діячів, котрі не відображені у наявних загальних даних і дозволяють розширити просопографічний аналіз вивчення представників цієї соціально-професійної групи.

У протоколах допитів біографічні аспекти часто ставали полем прискіпливої уваги слідчих, особливо стосовно участі підслідних у воєнних подіях або ж у партійному і громадському житті міжвоєнного часу. Прикметно, що частина арештованих адвокатів уникала в анкетних даних вказувати свій старшинський (офіцерський статус), обмежуючись стандартним поясненням – був мобілізований до австрійської армії, і практично не згадували про перебування в Українських січових стрільцях, арміях Української Народної Республіки чи Західно-Української Народної Республіки.

Другу складову особистих даних складають саме протоколи допитів підслідних осіб, де міститься розширена інформація про їхній життєвий шлях, трудову і громадську діяльність, уточнення щодо мотивації участі у конкретних подіях суспільного життя. Ця інформація подається зі слів самих діячів, вона конкретизується через відповідні додаткові чи перехресні питання слідчих, і завірена особистими підписами звинувачених. Наявність цих автографів дає можливість визначити манеру самих підписів та точність, або ж навпаки, розмитість вигляду цих підписів на сторінках протоколів різних хронологічних дат. Якщо на початковому етапі кримінального провадження підписи чіткі і впевнені, то з плином часу слідства вони стають дрібнішими та менш розмашистими, часто різняться від початкових протоколів виглядом чи якимись особливими відмінностями.

Практично у кожній справі містяться постанови про затримання чи арешт, здебільшого виконані машинописним способом на друкарських машинках. Але у п'яти справах є рукописом заповнені стандартні бланки, у яких дата винесення постанови про арешт вписана від руки і не завжди збігається із внесеними у протокол даними про затримання чи арешт підслідного. Особливо це притаманно справам, де арештовані діячі були у перші дні радянської окупації – 23–24 вересня 1939 р., натомість відповідні постанови військових прокурорів виписані на два-три дні пізніше. Це підтверджує описану у спогадах сучасників практику попередніх затримань чи позбавлення волі на основі заздалегідь складених списків, у яких фігурували активні учасники громадського життя. Пізніше стосовно них уже «підганялися» процесуальні документи та юридичні аргументи для затримання і заведення кримінальних справ.

Зокрема, адвокат Ю. Олесницький у Станіславі був затриманий 23 вересня 1939 р., перший допит проведений 30 вересня 1939 р., а постанова про арешт оформлена слідчим 9 жовтня 1939 р. (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4712-П, арк. 1, 2.8). Втім, у справі є довідка від 4 травня 1940 р. про те, що Ю. Олесницький був затриманий і відправлений у в'язницю військовим прокурором Червоної армії, ордер на арешт тоді не виписувався і він у кримінальній справі відсутній» (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр.

4712-П, арк. 1а). Подібні невідповідності трапляються і у кримінальній справі адвоката з Калуша І. Аронця (Архів УСБУ ІФО, спр. 5726П, арк. 3, 57).

Більшість опрацьованих справ мають персональний характер, у яких відображено формування масиву документів біографічного та кримінально-процесуального складу стосовно конкретного діяча. Тільки у двох кримінальних справах мова йде про групу з трьох арештованих: А. Кузьмича, І. Могильницького, С. Новака із Коломиї (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4691П), і двох персоналій: Р. Комаринського та О. Дашинича-Кульчицького (Архів УСБУ ІФО, спр. 12313П), стосовно яких були порушені кримінальні провадження, що завершилося ухваленням відповідних вироків.

Важливим для розуміння механізму репресій є звинувачувальні документи. Здебільшого вони у формі постанов особливої наради при обласних управліннях НКВС, наявні кілька документів особливих нарад при союзному НКВС (зокрема, по тому ж таки Ю. Олесницькому, якого возили до Москви для дізнання в рамках порушеної кримінальної справи проти К. Левицького). В опрацьованих справах шість постанов про міру покарання виписані особливими нарадами при Житомирському обласному управлінні НКВС, при цьому дата винесення вироків – весна-літо 1940 р. Це наводить на припущення, що при Станіславському управлінні НКВС подібний позасудовий орган не функціонував.

Витяги із постанов особливих нарад мають типову структуру: дату розгляду справи, статті обвинувачення – переважно мова йде про статтю 54 кримінального кодексу УРСР або ж статтю 58 кримінального кодексу СРСР із відповідними пунктами. Вироки визначалися у 5 або 6 років виправно-трудоих таборів, рідше – вісім років. Окремим ув'язненим додавали ще по три роки обмеження громадянських прав після відбуття покарання. Враховуючи середній вік звинувачених – 55–60 років, це по суті були пожиттєві вироки. Встановлено, що із майже двох десятків засуджених правників, які проходили по досліджуваних справах, відбув покарання і повернувся після ув'язнення тільки один – І. Могильницький

Частина справ правників розглядалася у Станіславському обласному суді. Супровідні документи подавалися частково українською мовою, протоколи судових засідань теж велися українською мовою. Рішення судів мали ширший діапазон термінів відбування покарання: від трьох до восьми років у залежності від кваліфікації і ступеня звинувачень.

Із досліджуваних справ тільки в одному випадку судовий вирок передбачав смертну кару. Мова йшла про молодого адвокатського кандидата О. Крушельницького, що за польської влади був симпатиком лівих політичних поглядів і надавав адвокатський захист представникам комуністичних організацій і «Сельробу». Звістки про його арешт спонукали сотні людей в Станіславі організувати збір підписів на його підтримку. У справі зберігаються листки із сотнями підписів, у яких відзначалась участь адвоката у судовому захисті робітників у період польського панування. Але слідчий не зважив на ці клопотання, а Станіславський обласний суд 28 лютого 1940 р. виніс О. Крушельницькому найсуворіший вирок – смертну кару через розстріл. Засуджений подав касаційну скаргу до Верховного суду УРСР, після її розгляду вирок обласного суду був пом'якшений, О. Крушельницького засудили на 10 років виправних таборів із конфіскацією його майна та 5 років поразки у правах після звільнення (Архів УСБУ ІФО, спр. 15327, арк. 50–71).

Іншою за процедурою розгляду та наслідками була кримінальна справа проти адвоката із повітового містечка Богородчани О.Когута. Він був головою повітового комітету Української соціалістичної радикальної партії, обирався депутатом польського сейму, мав вагомий рівень громадської підтримки серед українців повіту. Арештований органами НКВС у жовтні 1939 р., був звинувачений в антирадянській пропаганді, яку нібито провадив у 1930-х роках. В якості доказів використовувалися свідчення випадкових людей, котрих сам звинувачений не знав. Станіславський обласний суд у березні 1940 р. визначив міру покарання в чотири роки таборів. О. Когут теж оскаржив вирок у Верховному суді СРСР. Розгляд його справи завершився рішенням про звільнення правника через брак доказів. Проти О. Когута органи слідства висунули нові звинувачення, слідство велося ще рік. У травні 1941 р. його справу розглядала уже Особлива нарада при НКВС УРСР, рішенням якої адвоката засудили до восьми років виправно-трудових таборів (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4715П, арк. 21–28).

Отже, більшість судових ухвал в опрацьованих справах виносилася проти інтересів звинувачених. Перегляд рішень обласних судів судами вищих інстанцій завершувався передачею справ на дослідження. У таких випадках повторний розгляд кримінального провадження справи уже здійснювався Особливою нарадою при НКВС. Терміни винесених вироків судами були від трьох до шести років, Особлива нарада встановлювала міру покарання шести або восьми років виправно-трудових таборів.

Типовий приклад подібного «правосуддя» – справа адвоката І. Луціва з міста Долина, арештованого 24 грудня 1939 р. Він був членом УНДО, але в ході слідства його постійно звинувачували у націоналістичній діяльності, належності до Організації українських націоналістів. І. Луців заперечував подібні інвективи, не визнавав надуманих слідчими «гріхів». Тож його справа була передана до Житомирського управління НКВС і Особливою нарадою у березні 1941 р. його засудили на вісім років таборів (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4616П, арк. 27–35).

Із досліджених джерел тільки в одному випадку підозрюваний був звільнений судом від покарання, а його справа закрита «за відсутністю складу злочину». Це справа адвоката з містечка Рожнятів Р. Курбаса. Після арешту у жовтні 1939 р. він шість місяців утримувався у в'язниці із типовими для того часу звинуваченнями. При розгляді справи Станіславський обласний суд ухвалив постанову про визнання підсудного невинуватим на підставі того, що показання свідків проти адвоката не підтвердилися, а самі свідки відмовилися від своїх слів (Архів УСБУ ІФО, спр. 539П, арк. 34–40). Це був рідкісний випадок тогочасного «правосуддя», який дав Р. Курбасу можливість вийти на волю і продовжити життя.

З поверненням радянського режиму у 1944 р. репресії щодо правників продовжилися. В опрацьованих кримінальних справах адвокатів П. Зволинського з Болехова та О. Навроцького з Делятина основними злочинними діями визначалися співпраця з німецькими окупаційними органами та переслідування єврейського населення. Ігнорувалися пояснення звинувачених про непричетність до будь-яких подібних вчинків з їхнього боку, натомість до уваги бралися свідчення осіб, у яких були певні мотиви, пов'язані із особистими стосунками із підозрюваними. Як наслідок, П. Зволинський, незважаючи на фактичну безпідставність звинувачень, був засуджений Особливою нарадою при МДБ СРСР на 1 рік виправних робіт (Ф. Р-2157, оп. 2, спр. 13124-П, арк. 17–24).

Адвоката О. Навроцького військовий трибунал НКВС СРСР у грудні 1945 р. засудив на 10 років виправних таборів та 5 років обмеження прав. Оскарження вироку

через прокуратуру УРСР призвело до перегляду справи, під час якої звинувачення у причетності до злочинів нацистів не підтвердилися. Однак остаточний вирок залишився каральним, термін ув'язнення був зменшений до шести років (Архів УСБУ ІФО, спр. 8212 П, арк. 94–107).

При вивченні архівних документів кримінальних справ впадає у вічі невисокий кваліфікаційний рівень працівників НКВС. Здебільшого це молодші офіцери: молодший лейтенант, лейтенант, а також особи із сержантськими званнями. Серед прокурорів фігурують старші лейтенанти, рідше – капітани. Лексика та характер запитань багатьох слідчих у протоколах допитів в різних справах вказує на наявність певного ідеологічного шаблону звинувачень: «контрреволюційна» або ж «антирадянська» діяльність, «буржуазні прояви», «ворожість» до радянської держави. При цьому галицькі правники не були громадянами СРСР і не могли насправді вести антидержавну діяльність стосовно чужої їм країни. Аргументи юридичного характеру сторона звинувачення не приймала, домагаючись визнання провини самими підслідними.

Кожна із виявлених кримінальних справ містить наприкінці постанови прокурорів УРСР 1989–1991 рр. про перегляд справ, у більшості з них винесено рішення про неправомірність застосування покарання та реабілітацію звинувачених осіб як незаконно засуджених. У частині кримінальних справ є фото підслідних, зроблені під час слідства. Це дозволило встановити зовнішній вигляд частини правників, візуальне зображення про яких у науковій літературі чи спогадах сучасників було відсутнє.

Загалом, кримінальні судові справи є специфічним видом історичного джерела, при роботі з яким доводиться враховувати суб'єктивний фактор сторони звинувачення, вимушеність конформізму підслідних через можливе застосування щодо них фізичного і психологічного впливу.

Висновки. Здійснений аналіз матеріалів опрацьованих кримінальних справ дозволяє простежити важливі джерелознавчі аспекти подібного роду історичних джерел та зробити певні узагальнення. Більшість справ мають персональний характер, у яких відображено формування масиву документів біографічного та кримінально-процесуального складу стосовно конкретного діяча. Тільки у двох кримінальних справах мова йде про групи з трьох і двох персоналій, стосовно яких були порушені кримінальні провадження, що завершилося ухваленням відповідних вироків. Стандартна структура усіх справ містить анкетні дані підслідних, у більшості з них наявні постанови військових прокурорів про затримання чи арешт, протоколи допитів і проведення очних зустрічей, постанови з вказаним кримінальним обвинуваченням, витяги з протоколів особливих нарад або ж рішення судових органів. У частині справ наявні описи вилученого майна чи особистих речей, фото ув'язнених, апеляційні звернення до вищестоящих судових інстанцій. Майже всі справи завершуються рішеннями Івано-Франківської обласної прокуратури у 1989–1990 рр. про підпадання засуджених під дію указу Президії Верховної Ради СРСР щодо відновлення порушених прав, і відповідно на реабілітацію чи визнання їхньої невинуватості.

Вивчені матеріали кримінальних справ дозволяють значно розширити персональні відомості про українських правників, їхню політичну чи громадську діяльність в попередній період, родинні та суспільні зв'язки. Мова йде про активних громадських діячів, інформацію про яких в часи комуністичного режиму здебільшого замовчували або ж препарували та викривляли. Тож введення сукупності виявлених фактів в науковий обіг дозволить не тільки відобразити алгоритм функціонування

репресивної системи, методу фальсифікації звинувачень, але й відтворити невідомі раніше дані біографічного чи суспільного характеру щодо репресованих постатей.

Подяка. Автор висловлює подяку членам редакційної колегії та рецензентам за ретельний аналіз і слушні рекомендації щодо удосконалення окремих положень статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Арсенич, П. (2006). *Галичани – жертви більшовицьких репресій*. Івано-Франківськ: Лілея – Нова Зоря.

Архів УСБУ ІФО – Архів Управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області.

Баран, В. (2020). Органи НКВС як інструмент сталінських репресій у західних областях України (вересень–грудень 1939 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 57–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215321>.

Вардзарук, Л. (Упор.). (2001). *Реабілітовані історією. Івано-Франківська область*. Т. 2. Івано-Франківськ: Місто-НВ.

ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області.

Даниленко, В., Кокін, С. (Упор.). (2009). *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України*. Ред. кол.: Г. Боряк, Вас. Даниленко (відп. ред.), С. Кокін, О. Лисенко, І. Матяш, Н. Миронець, НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Служба безпеки України; Галузевий державний архів. К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».

Галів, М., Ільницька, Н. (2021). Лист галицького правника Михайла Боднара до керівників радянської держави (13 серпня 1945 р.): аналіз кризь призми історії повсякдення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 7/49, 103–119. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.7/49.234425>.

Кобута, С. (2020). Українські адвокати Станиславівщини – жертви комуністичного і нацистського репресивних режимів у 1939–1945 рр. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 106–131. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215315>

Рудницька, М. (Ред.). (1958). *Західня Україна під більшовиками IX. 1939 – VI. 1941*. Збірник. Нью-Йорк.

REFERENCES

Arkhirv USBU IFO – Arkhirv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Ivano-Frankivskii oblasti [The Archive of the Security Service of Ukraine in the Ivano-Frankivsk Region].

Arsenych, P. (2006). *Halychany – zhertyv bilshovytskykh represii* [People of Galychyna – victims of the communist regime] Ivano-Frankivsk: Lileia – Nova Zoria [in Ukrainian].

Baran, V. (2020). Orhany NKVS yak instrument stalinskykh represii u zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (veresen-hruden 1939 r.) [NKVD authorities as a tool of Stalin's repression in the western regions of Ukraine (September-December 1939)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*

imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 4/46, 57–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215321> [in Ukrainian].

Danylenko, V., & Kokin, S. (Comp.). (2009). *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky u 1939 – chervni 1941 r.: dokumenty HDA SB Ukrainy* [The Soviet Institutions of the State Security in between 1939 – 1941] [in Ukrainian] Red. kol.: H. Boriak, Vas. Danylenko (vidp. red.), S. Kokin, O. Lysenko, I. Matiash, N. Myronets; NAN Ukrainy. Instytut ukrainskoi arkhеоhrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho; Sluzhba bezpeky Ukrainy; Haluzevyi derzhavnyi arkhiv. K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].

DAIFO – Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [The State Archive of the Ivano-Frankivsk Region].

Haliv, M., & Ilnytska, N. (2021). Lyst halytskoho pravnyka Mykhaila Bodnara do kerivnykiv radianskoi derzhavy (13 serpnia 1945 r.): analiz kriz pryzmu istorii povsiadkennia [The Galician lawyer Mykhailo Bodnar’s letter to the senior officials the Soviet state (August 13, 1945): analysis through the prism of history of everyday]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 7/49, 103–119. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.7/49.234425> [in Ukrainian].*

Kobuta, S. (2020). Ukrainski advokaty Stanyslavivshchyny – zhertvy komunistychnoho i natsytskoho represyvnnykh rezhymiv u 1939 – 1945 rr. [Ukrainian advocates in the Stanislaviv region as victims of the communist and Nazi repressive regimes between 1939 – 1945]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 4/46, 106–131. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215315> [in Ukrainian].*

Rudnytska, M. (Ed.). (1958). *Zakhidnia Ukraina pid bolshevykamy IX.1939 – VI.1941* [Western Ukraine under the Soviet Rule. IX.1939 – VI.1941]. Zbirnyk. Niu-York [in Ukrainian].

Vardzaruk, L. (Comp.). (2001). *Reabilitovani istoriieiu*. [Rehabilitated by History]. Ivano-Frankivska oblast. T. 2. Ivano-Frankivsk: Misto-NV [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 3 лютого 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 821.161.2.09(092)Фра:316.75(477)»19»:159.95
DOI 10.69550/3041-1467.10.361978

Володимир ГАЛИК

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (galykvol@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-9761-7661
Researcher ID: PKR-9793-2026
Scopus ID: 59861340600

Volodymyr HALYK

PhD (History), Assistant Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (galykvol@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Галик, В. (2026). Деконструкція радянських міфів про Івана Франка як складова забезпечення когнітивної безпеки. *Axis Europae*, 10, 53–66. doi: 10.69550/3041-1467.10.361978

Bibliographic Description of the Article: Halyk, V. (2026). Dekonstruktysia radianskykh mifiv pro Ivana Franka yak skladova zabezpechennia kohnityvnoi bezpeky [Deconstructing soviet myths about Ivan Franko as a component of ensuring cognitive security]. *Axis Europae*, 10, 53–66. doi: 10.69550/3041-1467.10.361978 [in Ukrainian].

**ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКИХ МІФІВ ПРО ІВАНА ФРАНКА
ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГНІТИВНОЇ БЕЗПЕКИ**

Анотація. *Мета дослідження* – критичний аналіз та спростування викривлених образів Івана Франка, створених радянською пропагандою, задля захисту сучасної української свідомості від впливу маніпулятивних ідеологем. **Методологія дослідження.** У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід, який об'єднує інструменти літературознавства, історії та психології масових комунікацій. В основу роботи покладено філософську концепцію деконструкції Жака Дерріди, критичний дискурс-аналіз, методи імагології, герменевтику та теорію когнітивної безпеки. Використання історико-порівняльного методу дозволило проаналізувати прижиттєві видання Івана Франка у зіставленні з радянським «двадцятитомником» й «п'ятдесяти томником», у яких неодноразово цензурувалися цілі абзаци. Такий комплексний підхід сприяв більшій точності очищенню образу Івана Франка від ідеологічних нашарувань, що дає змогу відновити його справжню інтелектуальну біографію. Під час роботи над дослідженням були застосовані інструменти програмного забезпечення для автоматизації обробки великих обсягів даних, упорядкування джерел та літератури, пошуку актуальної інформації, а також

для перевірки граматики, стилістики та перекладу текстів. **Наукова новизна.** У статті зроблено спробу очищення біографії та творчості Івана Франка від впливу радянських ідеологічних інтерпретацій, що розглядається як важливий аспект когнітивної безпеки держави. Розроблено класифікацію і систематизацію радянських міфологем, через які здійснювалася маніпуляція суспільною свідомістю та підрив національної ідентичності. Використано метод деконструкції для дослідження радянського академічного дискурсу, який дає змогу розкрити способи фальсифікації текстів і спотворення смислів у оприлюдненій франкознавчій спадщині радянської доби. Аргументовано, що повернення до автентичного образу Івана Франка виступає ефективним засобом протидії сучасним інформаційним викликам, таким як дезінформація, та сприяє формуванню інтелектуальної стійкості суспільства.

Висновки. У ході проведеного дослідження з'ясовано, що у сучасних умовах осягнення справжньої сутності Івана Франка, засноване на історичній достовірності, набуває особливого значення як ефективний інструмент у протистоянні інформаційним маніпуляціям. Це дозволяє протиставити радянським конструктам вірогідні факти та повернути увагу до автентичної постаті великого вченого. Дослідження його творчої та інтелектуальної спадщини поза межами радянських ідеологічних упереджень відкриває українцям шлях до переосмислення власної національної ідентичності. Такий підхід сприяє формуванню відчуття єдності української спільноти, що виходить за рамки офіційних кордонів. Саме такої цілі прагнув великий українець і патріот.

Ключові слова: Іван Франко, деконструкція, радянські міфи, когнітивна безпека.

DECONSTRUCTING SOVIET MYTHS ABOUT IVAN FRANKO AS A COMPONENT OF ENSURING COGNITIVE SECURITY

Abstract. *The aim of this study is to critically analyze and refute the distorted portrayals of Ivan Franko created by soviet propaganda, in order to protect contemporary Ukrainian consciousness from the influence of manipulative ideologemes. **Research methodology.** The study employs an interdisciplinary approach that combines tools from literary studies, history, and the psychology of mass communication. The work is based on Jacques Derrida's philosophical concept of deconstruction, critical discourse analysis, methods of imagology, hermeneutics, and the theory of cognitive security. The use of a historical-comparative method allowed for an analysis of Ivan Franko's lifetime publications in comparison with the soviet «twenty-volume» and «fifty-volume» editions, in which entire paragraphs were repeatedly censored. This comprehensive approach facilitated a more accurate cleansing of Ivan Franko's image from ideological layers, enabling the reconstruction of his true intellectual biography. During the research, software tools were used to automate the processing of large volumes of data, organize sources and literature, search for relevant information, and check the grammar, style, and translation of texts. **Scientific novelty.** This article attempts to free Ivan Franko's biography and literary works from the influence of soviet ideological interpretations, which is viewed as an important aspect of the state's cognitive security. A classification and systematization of soviet mythologemes through which public consciousness was manipulated and national identity undermined has been developed. The method of deconstruction is used to analyze soviet academic discourse, which allows for the identification of methods of text falsification and distortion of meaning in the published Franko-related heritage of the Soviet era. It is argued that a return to the authentic*

image of Ivan Franko serves as an effective means of countering contemporary informational challenges, such as disinformation, and contributes to the formation of intellectual resilience in society. Conclusions. This study has revealed that, in today's context, understanding the true essence of Ivan Franko-based on historical accuracy-takes on particular significance as an effective tool in countering information manipulation. This allows us to counter soviet constructs with reliable facts and refocus attention on the authentic figure of the great scholar. Exploring his creative and intellectual legacy beyond the confines of soviet ideological biases opens the way for Ukrainians to rethink their own national identity. This approach fosters a sense of unity within the Ukrainian community that transcends official borders. This was precisely the goal pursued by this great Ukrainian and patriot.

Key words: Ivan Franko, deconstruction, soviet myths, cognitive security.

Постановка проблеми. Упродовж десятиліть радянська пропаганда цілеспрямовано спотворювала образ Івана Франка, перетворюючи багатогранного українського вченого, якому справедливо приписували вислів «*ціла академія в одній особі*», на одновимірний «*атеїста-революціонера*», «*революційного демократа Каменяра*» або «*передвісника соціалізму*» тощо. Його позиціонували як особу, яка нібито прагнула злиття з російською культурою. Радянська влада свідомо акцентувала увагу лише на тих текстах І. Франка, які узгоджувались із марксистсько-ленінською ідеологією, водночас ігноруючи його глибокі філософські роздуми, державотворчі погляди та критичний аналіз марксизму, зокрема його працю «*Що таке поступ?*».

Застарілі видання та медійні стереотипи сприяють збереженню таких викривлених образів у масовій свідомості. Це робить українців вразливими до маніпуляцій російської пропаганди, яка нав'язує ідею «*спільного минулого*», намагаючись представити І. Франка як посередника між Україною та Московією.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є завдання провести «*інтелектуальну деокупацію*»: повернути Івана Франка у його справжньому вигляді – як модерного європейського мислителя, чії ідеї передбачали майбутнє української незалежності та утвердження національної ідентичності. Важливість цього питання сьогодні не можна недооцінювати, адже когнітивна безпека держави передбачає здатність суспільства ефективно захищати свій інформаційний простір і цінності. Без формування власного, автентичного уявлення про ключових культурних пророків, ворог завжди матиме змогу використовувати їхні викривлені образи для просування своєї культурної експансії та підриву суспільної самосвідомості.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Однією із перших публікацій, дотичною до теми деконструкції радянських міфів про Івана Франка, стала стаття Л. Іваницької «*Ким для нас є Іван Франко?*», яку було опубліковано у часописі «*Дзвони Підгір'я*», де представлено постать Івана Франка як фундаментального, ідейного архітектора української нації, котрий заклав основи національної свідомості та єднання (Іваницька, 1996).

На початку 2000-х років, помітною стала значна активізація дослідників у цьому плані. Зокрема, у 2009 р. побачило світ, як додаткове видання до Франкового «*п'ятдесятичника*» – «*Покажчик купюр*», де у передмові до нього, під назвою «*Без купюр*», М. Легкий детально представляє відсоток вилучень із Франкових текстів, а також виокремлює причини такої діяльності (Легкий, 2009).

Після окупації та анексії Криму, у 2014 р., дана проблема набула більшої актуальності, адже дослідники зрозуміли значимість даного питання для дальшої

когнітивної безпеки українців. Уже у 2015 р., на сторінках журналу «Дзвін» було опубліковано есе Є. Барана «Іван Франко: непоборні міфи», що стало спробою критичного переосмислення усталених стереотипів та міфологізованих уявлень про життя і творчість великого українця. Автор аналізує *«pro i contra»*, розвінчуючи радянські та народні міфи, прагнучи показати І. Франка як живу людину, а не лише ідеологічний пам'ятник (Баран, 2015).

У цей же час, відомий франкознавець Р. Горак опираючись на документи, теж у своїх дослідженнях спростовує радянські та побутові міфи про Івана Франка. Основні акценти у його дослідженні розставлені на легендах щодо єврейського походження (акцент на рудому кольорі волосся), *«безбожництво»* (доведено бажання сповідатися перед смертю) та хвороби, зокрема так званого *«сифілісу»*, який насправді був тяжким ревматоїдним поліартритом (Горак).

У 2016 р. – році ювілейних дат від дня смерті та народження Івана Франка, побачили світ низка статей із порушеної нами проблеми. Наприклад, праця Є. Нахліка *«Іван Франко: від соціалістичного федералізму до національного державництва»* аналізує еволюцію світогляду українського вченого, простежуючи його перехід від ранніх соціалістичних і федералістичних поглядів, які формувалися під впливом М. Драгоманова до виразного українського національного державництва та демократизму, що сформувався у І. Франка до 1899 р. (Нахлік, 2016).

Того ж року, було оприлюднено публічну лекцію, або ж науково-популярний виступ франкознавців Б. Тихолоза та Г. Чоп *«Іван Франко: чарівник, письменник, турист, «не-атеїст»*, котра стала частиною масштабного проєкту з популяризації постаті Івана Франка, який мав на меті відійти від радянських стереотипів *«вічного революціонера»* та *«Каменяра»* (Тихолоз, Чоп, 2016). В іншій, тогочасній публікації Н. Дев'ятко, було розглянуто новітні підходи та цифрові ресурси для популяризації спадщини великого вченого, зокрема, наголос робиться на необхідності переосмислення творчості І. Франка через призму сучасних технологій, зокрема віртуальних музеїв, інтерактивних освітніх проєктів та цифрових архівів, для залучення молоді та актуалізації його ідей у сучасному просторі (Дев'ятко, 2016).

Досить звабливою у цей час стала публікація М. Ільницького *«Історія однієї фальсифікації»*, присвячена деконструкції радянського міфу навколо постаті Івана Франка (Ільницький, 2016); Ільницький, 2017). Не менш цікавою є тогочасна стаття О. Луцького, який аналізує складний процес підготовки та нереалізованого видання 25-томного зібрання творів Івана Франка (1940–1941 рр.), висвітлюючи значний внесок львівських науковців на тлі радянського політичного та мовного тиску (Луцький, 2019). Згодом, такий дослідник як П. Іванишин, розглядає Івана Франка як ключового ідеолога українського державотворення, котрий еволюціонував від соціалістичних поглядів до усвідомлення необхідності самостійної держави. У дослідженні, в центрі аналізу виступає націософська спадщина великого українця, його боротьба за національну й соціальну справедливість, а також роль І. Франка як *«національного пророка»* у формуванні самостійницької свідомості (Іванишин).

В останні роки, було опубліковано низку досліджень, де аналізується еволюція Івана Франка від послідовного дотримання української національної ідентичності до прийняття модерних ідеологічних концепцій, а також те, як процес модернізації вплинув на його осмислення релігії. Важливе місце тут посідає монографія І. Медведя *«Пророк чи еретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством»*, яка є ґрунтовним дослідженням, присвячене вивченню процесу

еволюції релігійних переконань Івана Франка. У роботі розглядаються аспекти його критики церковних інституцій, а також складна природа взаємин з представниками греко-католицького духовенства, серед яких особливу увагу приділено митрополитам Сильвестру Сембратовичу та Андрею Шептицькому. (Медвідь, 2023). Рецензія І. Чедолуми на монографію І. Медведя теж спрямована на переосмислення образу І. Франка, якого в радянські часи подавали виключно як *«свідомого атеїста»*. Тут, І. Чедолума підкреслює важливість контекстуального аналізу та інтелектуальної історії для розуміння релігійності І. Франка як сфери почуттів і моралі (Чедолума, 2024).

Окрему увагу варто приділити дослідженню А. Ілечко, присвяченому аналізу питання сповіді Івана Франка перед його смертю. Це питання є об'єктом активного академічного дискурсу, зумовленого суперечливими спогадами сучасників та ідеологічними протистояннями між різними суспільними групами, зокрема *«москвофілами»*, які прагнули привласнити культурну спадщину видатного вченого. Джерела на цю тему суттєво розходяться у своїх свідченнях: частина з них наполягає на тому, що І. Франко, попри складність своїх релігійних поглядів, все ж прийняв сповідь, тоді як інші вказують на наявність перепон, які могли завадити здійсненню цього обряду (Ілечко, 2025). Серед нещодавніх публікацій методологічного характеру відзначимо статті М. Галіва (Галів, 2016; Галів, 2017; Галів, 2019).

Отже, сьогодні уже маємо значну кількість досліджень, детальний аналіз яких повною мірою дозволяє спростувати викривлені образи Івана Франка, нав'язані радянською пропагандою, що є вкрай важливим для захисту сучасної української свідомості від впливу маніпулятивних ідеологем.

Метою дослідження є критичний аналіз та спростування викривлених образів Івана Франка, створених радянською пропагандою, задля захисту сучасної української свідомості від впливу маніпулятивних ідеологем. У межах дослідження показано, яким чином радянська ідеологія трансформувала постать вченого, демонструючи його як *«атеїста-революціонера»*, *«революційного демократа Каменяра»* або *«передвісника соціалізму»* тощо, при цьому майже цілком ігноруючи його націоналістичні, державницькі та релігійні переконання. Поряд із цим планується реконструкція образу Івана Франка як інтелектуала європейського масштабу, видатного модерніста та одного із провідних ідеологів української державної незалежності. У дослідженні акцентовано увагу на важливості звільнення від радянських наративів як ключового елемента у боротьбі проти інформаційної агресії, що сприяє укріпленню національної ідентичності та підвищенню стійкості суспільства перед зовнішніми загрозами. Загалом, заплановано аргументувати, що справжні ідеї Івана Франка – зокрема його неприйняття російського месіанізму та підтримка європейського інтеграційного вектору – є ефективним інструментом у протидії сучасній гібридній війні.

Виклад основного матеріалу. Деконструкція радянських міфів про Івана Франка має важливе значення з кількох причин, які вагомо впливають на нинішню національну свідомість і стійкість. Ця тема залишається критичною, адже радянська пропаганда впродовж десятиліть витворювала ідеалізований образ великого Івана Франка, представляючи його як плакатного *«атеїста-революціонера»* і *«вічного Каменяра»*, нібито захопленого ідеєю об'єднання з Радянським Союзом.

Першочерговим завданням є відновлення інтелектуальної ідентичності, адже радянська ідеологічна пропаганда значно спотворила образ Івана Франка, зводячи його до ролі *«Каменяра-атеїста»* чи *«передвісника соціалізму»*. Лише через переосмислення його творчості та поглядів можна відкрити справжню сутність

мислителя: європейського інтелектуала, модерніста та релігійно-філософського автора. Світогляд І. Франка значно перевершує межі марксистсько-ленінської концепції класової боротьби, демонструючи набагато глибшу й багатогранну інтелектуальну і духовну спадщину (Баран, 2015).

Фальсифікація творчої спадщини Івана Франка, особливо в радянський період, проявлялася через цензурування, викривлення його світоглядних позицій і мовне редагування, спрямоване на ідеологічну адаптацію до вимог часу. У його текстах видаляли антирадянські висловлювання, змінювали акценти й утримувалися від публікації творів зі збірки *«Зів'яле листя»* або релігійної тематики, що суперечила офіційному догмату. Під час підготовки 25-томного зібрання творів у 1940-х роках (йдеться про невдалий науково-видавничий проєкт 1940 – 1941 рр., спрямований на підготовку до друку ювілейного зібрання творів Івана Франка у двадцяти п'яти томах, що мало охопити його літературно-художню спадщину (Луцький, 2019, с. 179), літературні редактори з Києва ретельно усували будь-які *«відхилення»*, що не відповідали радянським нормам.

Незабаром побачило світ двадцятитомне видання творів Івана Франка, яке є одним із найважливіших зібрань спадщини українського вченого, випущених у радянський період. Воно вийшло друком у Києві впродовж 1955 – 1956 років під егідою Державного видавництва художньої літератури України (Держлітвидав України). Видання охоплює художні твори – поезію, прозу, драматургію, а також літературно-критичні й публіцистичні праці та листування. Однак, як і більшість видань того часу, цей збірник зазнав цензури: окремі твори або їхні фрагменти, які не відповідали радянській ідеології, були або вилучені, або супроводжувалися спеціальними коментарями (див.: Франко, 1955 – 1956).

У контексті зазначимо, що впродовж 1956 – 1962 рр. у Нью-Йорку (США) видавниче товариство *«Книгоспілка»* випустило діаспорне видання творів Івана Франка, що також складалося із 20 томів. Це унікальне зібрання мало за мету представити творчість видатного письменника уже без впливу радянської цензури. Видання включає прозові твори, поезію, драматургію та переклади, а у 20-му томі зібрано вибрані листи І. Франка (див.: Франко, 1956 – 1962).

У пізнішому виданні творів І. Франка, яке отримало назву *«п'ятдесяти томник»* (1976 – 1986 рр.), фальсифікація ще більше поглибилася. Вона включала ідеологічну цензуру: вилучення релігійних, антиросійських і проукраїнських уривків, спотворення термінології та лінгвістичну адаптацію відповідно до радянських мовних стандартів (див.: Франко, 1976 – 1986). З цього приводу О. Луцький зауважує, що *«Тим кільком зібранням генія української культури, що вийшли впродовж усього радянського періоду, властиві не лише неповнота, але й, на жаль, спотворення, перекручення, а часом і фальсифікації цілої низки текстів. Це повною мірою стосується і найповнішого 50-томного зібрання Франкових творів, що готувалося академічним Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка в тісній координації з іншими установами Секції суспільних наук АН УРСР, зокрема Інститутом суспільних наук (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) та Львівським державним університетом ім. І. Франка, яке загалом, як слушно вважає М. Легкий, «претендує на найбільш купюроване видання»* (Луцький, 2019, с. 179).

Загалом, у радянських виданнях творів Івана Франка систематично застосовувалася цензура, спрямована на політичну та ідеологічну корекцію його спадщини. Тексти піддавалися редагуванню, що відповідало передбаченим зверху

політичним і мовним нормам. Зокрема, вилучалися згадки про «небажаних» історичних постатей, критика російського імперіалізму, а також ідеї, які просували незалежність України. Літературні твори Івана Франка наближали до російської мови, усуваючи галицькі особливості та змінюючи змістовні акценти в дусі марксистської ідеології. Радянське франкознавство уникало об'єктивного висвітлення або спотворювало критичні погляди Івана Франка на соціалізм і комунізм, а також його національно-демократичні переконання. Окрему роль відігравала релігійна цензура, яка полягала у видаленні чи заміні текстів, де йшлося про церкву або віру. Мовну редакцію проводили особливо прискіпливо, змінюючи лексику і стиль так, щоб твори відповідали «радянському» звучанню й узгоджувалися з партійною доктриною. Детальнішу інформацію про це можна знайти у «Покажчику купюр» до 50-томного зібрання творів Івана Франка. У цьому покажчику наведено вирізані фрагменти текстів, які були вилучені переважно з ідеологічних міркувань, а також подано відповідні коментарі до кожної купюри. У передмові до видання здійснено аналіз характеру цих вилучень та висвітлено ймовірні причини цих вилучень (Франко, 2009). Окрім того, здійснювалися маніпуляції епістолярною спадщиною І. Франка. Наприклад, у виданнях його листів (зокрема в 50-му томі) тексти хоч і публікувалися без прямих цензурних втручань, проте часто виривалися з контексту та інтерпретувалися у вигідному для влади ключі (Франко, 1986).

Відомо про історію, пов'язану з поемою «*Пані в альбомі*», яку, за твердженням, Іван Франко продиктував своєму секретарю Мар'янові Колодію за два дні до своєї смерті. Проте цей текст вважається результатом фальсифікації. Щодо підтвердження цього факту, М. Ільницький висуває такі міркування: «...Така позиція була зумовлена, з одного боку, обставинами того часу, зокрема кампаніями боротьби проти проявів національного руху та релігії, а з другого, намаганням привласнити імена найвидатніших діячів української культури, не зупиняючись перед жодними маніпуляціями з їх творчою спадщиною. Це насамперед стосується творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського та ін. Поряд із боротьбою проти «буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського» особливого розмаху набувала антирелігійна пропаганда, особливо кампанія проти Греко-Католицької Церкви...» (Ільницький, 2016, с. 11; Ільницький, 2017).

У контексті вище викладеного варто наголосити, що ще за життя, творчість Івана Франка зазнавала перекручувань та фальсифікацій. Так, польський критик Станіслав Монат висунув І. Франкові звинувачення у спотворенні фактів і поглядів Адама Міцкевича, що було пов'язано з публікацією статті вченого «*Поет зради*». У відповідь на ці закиди Іван Франко у 1897 р. написав та опублікував статтю «*Мої "фальсифікації"*» (німецькою «*Meine «Fälschungen»*», яка вийшла в часописі «*Die Zeit*» (№ 139, 29 травня 1897 р., с. 135–139). У ній він вступив в гостру полеміку, яка виникла після його аналізу творчості Адама Міцкевича. У своєму матеріалі Іван Франко рішуче відкидає звинувачення у фальсифікаціях або свідомих маніпуляціях текстами. Використовуючи термін «*фальсифікації*» з іронією, він демонструє безглуздість зауважень своїх опонентів, які не хотіли прийняти його критичний і добре аргументований підхід до творчості польського класика. І. Франко захищає право митця на інтерпретацію та творче переосмислення матеріалу, наголошуючи на важливості осучаснення класичних тем через актуальний зміст і новий погляд (Франко, 2010).

Уявлення про Івана Франка як переконаного атеїста є радянським викривленням, спрямованим на приховування його багатогранної та хоча й нетрадиційної релігійності.

Насправді, світогляд І. Франка пройшов складний шлях еволюції: від благочестивого дитинства до вільнодумства та пошуків віри поза межами конфесійних догм. Його релігійне виховання було закладене в середовищі глибоко віруючої родини. Зокрема, батько вченого, Яків Франко, активно підтримував церкву як меценат. Знакова фраза Івана Франка наприкінці життя – «*Я вірив і вірю в Бога, але не так, як ви всі*» – свідчить про його особисту і понадконфесійну віру, яка зовсім не була запереченням існування Бога (Тихолоз, Чоп, 2016; Чедолума, 2024).

Попри часту критику церковних догматів, І. Франко ніколи не спрямовував своєї критики проти самої ідеї Бога. Його духовні пошуки яскраво відображені у таких творах, як поема «*Мойсей*», яка містить думки та ідеї, що далекі від матеріалістичного світосприйняття. Варто також зазначити, що навіть перед смертю, перебуваючи у важкому стані, Іван Франко не прийняв традиційної сповіді, що засвідчує його постійну критичну позицію щодо церковних інституцій, але аж ніяк не підтверджує його атеїзму. Це також знаходить підтвердження у свідченнях сучасників великого українця (Лечко, 2025).

Отже, редакторські втручання у творчість Івана Франка під час радянського періоду мали на меті нав'язати йому образ войовничого атеїста. Проте така інтерпретація істотно викривлює реальну сутність його поглядів і є плодом ідеологічної маніпуляції.

Міф про Івана Франка як провісника соціалізму є також продуктом радянської ідеології, яка свідомо спотворювала та спрощувала його багатогранні політичні погляди. В рамках цієї концепції І. Франка представляли прихильником марксизму чи навіть більшовизму, хоча насправді він критично ставився до ідеї соціалістичної держави, називаючи її майбутньою «*тюрмою*». Його позиція ґрунтувалася на підтримці державності, демократії та відмежуванні від радикального соціалізму (Горак).

Радянська пропагандистська машина зобразила І. Франка як одного з ідейних батьків радянського соціалізму в Україні. У молоді роки він дійсно виявляв інтерес до соціальних ідей, але досить швидко розчарувався у них. Вчений передбачав крах марксизму, попереджаючи, що така система неминуче зведеться до абсолютного підкорення особистості державним структурам, де пануватиме «*диктатура бюрократії*» (Нахлік, 2016).

І. Франка також намагались представити як «*революційного демократа*» у контексті радянської ідеології. Втім, він був передусім європейським інтелектуалом, який протягом життя еволюціонував у своїх поглядах, переходячи від захоплення соціалістичними ідеями до підтримки українського національного державництва. На переконання І. Франка, майбутнє належало демократичному ладові, а не тоталітарному соціалізму. Великий українець застерігав, що створення держави як єдиного власника майна та впровадження суцільного соціалістичного устрою призведе до перетворення людей на рабів (Нахлік, 2016).

Для створення ідеологічно зручного образу Івана Франка, радянська пропаганда вибірково використовувала ранню творчість мислителя, зокрема такі твори, як «*Каменярі*» чи «*Товаришам із тюрми*», свідомо ігноруючи його пізніші роботи та публіцистику. Саме в цих зрілих працях І. Франко детально висловлював свою критику соціалістичних ідей та застерігав людство від небезпек тоталітарного режиму (Горак).

Одним з актуальних напрямів розвінчання радянських міфів про Івана Франка, є протидія маніпулятивним наративам, які загрожують когнітивній безпеці суспільства. Історичні міфи щодо постаті Івана Франка формували уявлення про нібито безперервний культурний зв'язок між класичною українською літературою та

радянською добою. Деконструкція цих міфів дозволяє розірвати ідеологічну залежність української культури від радянського минулого та послабити позиції російських пропагандистських тверджень про так званий «єдиний культурний простір».

Слід наголосити, що радянська пропаганда вдало трансформувала образ Івана Франка, представляючи його як «вічного революціонера» та символічного «Каменяра», який, за їхнім твердженням, прагнув приходу більшовизму. Такий підхід мав на меті легітимізацію радянського режиму в Україні через використання авторитету великого українця. Водночас важливо пам'ятати, що І. Франко був одним із тих мислителів, хто чітко розмежував поняття «Русь» (Україна) та «росія», де про останню стверджував, що вона «...радіше тюрма народів, ніж одноцільна держава, що піддержування тої примусової єдності мусить вичерпувати сили не лише підневолених, але також «пануючої» нації, і вказуючи нічим не стіснене національне життя кожної нації ...» (Франко, 2010, с. 667). Його критична позиція щодо російського деспотизму та марксистської соціал-демократії, як і передбачення негативних наслідків тоталітарної держави у праці «Що таке поступ?», підтверджують автономність його мислення (Франко, 1917).

У сучасному контексті необхідно звертати увагу на трактування Івана Франка як європейського інтелектуала, модерніста і державного діяча, чий ідеологічний та культурний проєкт української національної ідентичності був повністю незалежним від впливів імперських доктрин. Спостереження цього аспекту відкриває нові перспективи для дослідження Франкового внеску в українську культуру.

Ще один важливий аспект – актуалізація ідей державності. Іван Франко був одним з перших, хто критикував марксизм за його антигуманну сутність, а також передбачив появу тоталітаризму. Повернення цих текстів допомагає суспільству усвідомити цінність демократії та власної державності (Нахлік, 2016).

Сьогодні вагомо усвідомлено, що Іван Франко був центральною постаттю у формуванні української ідеї незалежності, котрий переніс національну концепцію з переважно культурного контексту до політичного дискурсу. Його погляди на державотворення ґрунтувалися на принципах європеїзму, соціальної справедливості, національної єдності та ефективного місцевого самоврядування, зберігаючи свою актуальність як підвалини сучасної демократичної та соборної України. І. Франко акцентував увагу на тому, що міцна державність може бути побудована лише на основі самоврядування громад, де особистість та її інтереси мають бути пріоритетними. Не менш важливою була ідея національної єдності, яка пронизувала його життя і діяльність – він послідовно обстоював інтеграцію всіх українських земель в єдину політичну структуру, водночас критикуючи їхню роздробленість (Іваницька, 1996; Іванишин).

Особливу увагу Іван Франко приділяв патріотичному вихованню молоді та розвитку національної культури як дієвому засобу «мобілізації життєвої і творчої енергії» для побудови сильного державного устрою. На його переконання, держава повинна не лише бути самостійною, але й соціально орієнтованою – захищати права народних мас та забезпечувати основоположну рівність (Дев'ятко, 2016). Таким чином, концептуальні засади І. Франка щодо ролі інтелігенції, значення національної ідеології та його критична оцінка дій владних структур стали наріжним каменем для формування сучасної політичної культури України.

Сучасний виклик полягає в тому, щоб зруйнувати «бронзовий» образ Івана Франка, що сформувався через радянський культ, який зобразив його як монументальну та часто нецікаву для молоді постать. Відмова від цього стереотипу необхідна, аби

відійти від упередженого спрощеного образу «вічного революціонера» та «непохитного Каменяра». Основною метою такого переосмислення має бути показ І. Франка як живої особистості з її радощами й болями, сумнівами, пристрастями й навіть побутовими недоліками. Важливим є висвітлення особистого життя письменника, що робить його ближчим і зрозумілішим. Важливо усвідомлювати, що І. Франко не був надлюдиною. Останні роки його життя сповнені страждань через тяжкий поліартрит, який позбавив його можливості рухати руками, а також наслідків виснажливої праці й галюцинацій.

Один із прикладів, що руйнує міф про «залізного» титана, – це історія про те, як після одного з арештів І. Франко три дні лежав у готелі без їжі, чекаючи смерті. Окрім політичних гасел, необхідно підкреслювати й інші аспекти його особистості: І. Франко був талановитим поліглотом і першим українським професійним письменником, який заробляв на життя виключно літературною працею.

У цьому контексті заслуговують на увагу сучасні ініціативи львівського «Дому Франка», які представляють видатного українця крізь призму його приватного життя: родинні стосунки, кулінарні вподобання та захоплення (наприклад, риболовля чи збирання грибів). Це руйнує залишки «бронзового» міфу навколо постаті великого українця. Як результат, перед сучасним читачем постає жива, багатогранна і суперечлива особистість Івана Франка, образ якої знову стає актуальним і важливим для формування культурної самодостатності (Галик, 2017; Галик, 2025).

Очищення постаті Івана Франка від ідеологічних нашарувань набуває особливого значення в сучасному контексті зміцнення когнітивної безпеки України. Радянська пропаганда свідомо формувала спотворений образ І. Франка, представляючи його як «атеїста-революціонера», «революційного демократа Каменяра» чи «передвісника соціалізму», приховуючи глибину його духовності та державницьких поглядів. Насправді І. Франко був ідейним борцем за національну та соціальну справедливість для всього українського народу, виходячи за межі вузькокласових інтересів. Деконструкція цього радянського міфу дозволяє бачити в ньому архітектора української нації, а не попередника комунізму.

Іван Франко, поліглот, доктор філософії Віденського університету, інтелектуал світового рівня, є невід’ємною складовою європейського інтелектуального простору. Усвідомлення цього факту руйнує колоніальний стереотип про нібито «провінційність» української культури. Складність його духовних пошуків за радянських часів була проігнорована, що спричинило поверхневе трактування його світогляду. Тож повернення цілісного розуміння постаті І. Франка стане ефективним засобом протидії маніпуляціям і спробам викривлення його ідей. Деконструкція хибних радянських уявлень про І. Франка сприяє формуванню єдиного символічного й понятійного простору, що є стратегічно важливим для уникнення «пам’яттєвих війн» та криз ідентичності.

Висновки. Отже, наведені вище матеріали та міркування показують, яким має бути сьогоднішнє розуміння істинного І. Франка, базоване на історичній правді. Воно стає вагомим інструментом в інформаційному протистоянні, адже протиставляє радянським симулякрам реальні факти. Вивчення його спадщини без впливу радянських стереотипів дає можливість українцям переосмислити власну національну ідентичність, відчути себе єдиною спільнотою без обмежень офіційних кордонів – саме так, як закликав великий мислитель і патріот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Баран, Є. (2015). Іван Франко: непоборні міфи. Про і сотра... Виступ на святкуванні 159-ої річниці від народження Івана Франка. *Дзвін*, 8, 143–144.

Галик В. (2025). Модуси проведення франкознавчих виставок напередодні та у час російсько-української війни: хронікальна стрічка подій на теренах Києва, Львова, Дрогобича, Нагуєвич. *Вісь Європи*, 7, 146–156. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.7.333201>.

Галик, В. (2017). «Франко від А до Я» – настільна франкознавча абетка-енциклопедія для дітей і навіть дорослих Богдана та Наталі Тихолозів, *Східноєвропейський історичний вісник*, 3, 179–182. URL: <https://europub.co.uk/articles/franko-vid-a-do-ia-nastilna-frankoznavca-abetka-enciklopediia-dlia-ditei-i-navit-doroslix-bogdana-ta-natali-tixoloziv-A-426762>.

Галів, М. (2016). Критика писемних джерел в історико-педагогічних працях Івана Франка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 4 (86), 51–55.

Галів, М. (2017). Позаджерельне знання в історико-педагогічному наративі Івана Франка: епістемологічний аналіз. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*, 29–30, 285–296.

Галів, М. (2019). Історичне джерело в історико-педагогічному наративі Івана Франка: поняття і критика. *Нагуєвицькі читання. Збірник наукових праць*, 5, 153–167.

Горак, Р. Міфи про Івана Франка. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/franko/statti/mifi_pro_ivana_franka.pdf.

Дев'ятко, Н. (2016). Іван Франко і сучасність (сучасні підходи та ресурси у вивченні та популяризації творчої та наукової спадщини Івана Франка). URL: <https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/408#:~:text...>

Дудко, Н. (2021). Франко: прорватися крізь призму радянської ідеології. URL: <https://ratusha.lviv.ua/franko-prorvatysya-kriz-pryzmu-radyanskoji-ideologii/>.

Іваницька, Л. (1996). Ким для нас є Іван Франко? *Дзвони Підгір'я*. 31 серп. URL: https://lib.if.ua/franko/1313656_306.html#:~:text...

Іванишин, П. Іван Франко і проблема української державності. URL: <http://old.bandervets.org.ua/?page=pages/zmistd0/Ivanyshyn/article12#:~:text...>

Лечко, А. (2025). Чи сповідався Франко перед смертю та чому щодо цього є дискусії. URL: <https://dyvys.info/2025/07/25/ateyist-chy-viryanyun-chy-spovidavsya-ivan-franko-pered-sme-rtyu/>.

Ільницький, М. (2016). Історія однієї фальсифікації. *Слово і Час*, 8, 11–16. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/36/8-2016-pdf>.

Ільницький, М. (2017). Історія однієї фальсифікації. *Франко: Наживо / Franko:Live*. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2017/03/14>.

Легкий, М. (2009). Без купюр. *Франко. І. Зібрання творів: у 50 т.* / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 5–8.

Луцький, О. (2019) Двадцятип'ятитомне видання творів Івана Франка: львівський внесок. *Науковий вісник Національного музею Івана Франка*, 22, 178–207. URL: <https://dimfranka.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/08/...>

Медвідь, І. (2023). *Пророк чи еретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством*. Львів: Видавництво Українського католицького університету.

Нахлік, Є. (2016). Іван Франко: від соціалістичного федералізму до національного державництва. URL: <https://zbruc.eu/node/55275#:~:text...>

Тихолоз, Б., Чоп Г. (2016). Іван Франко: чарівник, письменник, турист, «неатеїст». URL: <https://vilne.org.ua/2016/04/ivan-franko-charivnyk-pysmennyk-tury/>.

Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: у 50 т.* / голова редкол. Є. П. Кирилюк; Академія наук УРСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка.

Франко, І. (1917). *Що таке поступ?* Нью-Йорк: Накладом Української Книгарні.

Франко, І. (1955–1956). *Зібрання творів: у 20 т.* Київ: Державне видавництво художньої літератури.

Франко, І. (1956–1962). *Зібрання творів: у 20 т.* Published by KNYHO-SPIŁKA. New York.

Франко, І. (1986). *Зібрання творів: у 50 т. Т. 50: Листи (1895–1916).* Київ: Наукова думка.

Франко, І. (2009). *Зібрання творів: у 50 т. Покажчик кутюр* / ред. Є. К. Нахлік. Київ: Наук. думка.

Франко, І. (2010). *Мої «фальсифікації». Франко І. Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Т. 54.* К.: Наукова думка, 33–39.

Франко, І. (2010). *Українська трибуна в Росії. Франко І. Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Т. 54.* К.: Наукова думка, 663–671.

Чедолума І. (2024). Дилеми українського еретика: Іван Франко та його релігія. URL: <https://uamoderna.com/notes/dylemy-ukrayinskogo-eretyka-ivan-franko-ta-jogo-religiya-oglyad-na-igor-medvid-prorok-chy-eretyk-religijnyj-svitoglyad-ivana-franka-ta-jogo-vzayemny-z-duhovenstvo-m-lviv-vydavnyctvo-ukrayins/#:~:text...>

REFERENCES

Ваган, Ye. (2015). Ivan Franko: nepoborni mify. Rro i sotra... Vystup na sviatkuvanni 159-oi richnytsi vid narodzhennia Ivana Franka [Ivan Franko: Unconquerable Myths. Pro and Sotra... Speech at the Celebration of the 159th Anniversary of Ivan Franko's Birth]. *Dzvin*, 8, 143–144. [in Ukrainian].

Налык, V. (2025). Modusy provedennia frankoznavchych vystavok naperedodni ta u chas rosiisko-ukrainskoi viiny: khronikalna strichka podii na terenakh Kyieva, Lvova, Drohobycha, Nahuievych [Modalities of Holding Franco-Scientific Exhibitions on the Eve and During the Russo-Ukrainian War: A Chronicle of Events in the Territories of Kyiv, Lviv, Drohobych, Nahuyevych]. *Axis Europae*, 7, 146–156. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.7.333201>. [in Ukrainian].

Налык, V. (2017). «Franko vid A do Ya» – nastilna frankoznavcha abetka-entsyklopediia dlia ditei i navit doroslykh Bohdana ta Natali Tykholoziv [«Franko from A to Z» – a desktop Francophile alphabet-encyclopedia for children and even adults by Bohdan and Natali Tykholoziv]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk, Spetsialnyi vypusk* 3, 179–182. URL: <https://europub.co.uk/articles/franko-vid-a-do-ia-nastilna-frankoznavca-abetka-enciklopediia-dlia-ditei-i-navit-doroslix-bogdana-ta-natali-tixoloziv-A-426762>. [in Ukrainian].

Налив, M. (2016). Krytyka pysemnykh dzherel v istoriko-pedahohichnykh pratsiakh Ivana Franka [Criticism of written sources in the historical and pedagogical works of Ivan Franko]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky*, 4 (86), 51–55. [in Ukrainian].

Haliv, M. (2017). Pozadzherelne znannia v istoryko-pedahohichnomu naratyvi Ivana Franka: epistemolohichnyi analiz [Extra-source knowledge in the historical and pedagogical narrative of Ivan Franko: epistemological analysis]. *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*, 29–30, 285–296. [in Ukrainian].

Haliv, M. (2019). Istorychne dzherelo v istoryko-pedahohichnomu naratyvi Ivana Franka: poniattia i krytyka [Historical source in the historical and pedagogical narrative of Ivan Franko: concepts and criticism]. *Nahuievystski chytannia. Zbirnyk naukovykh prats*, 5, 153–167. [in Ukrainian].

Horak, R. Mify pro Ivana Franka [Myths about Ivan Franko]. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/franko/statti/mifi_pro_ivana_franka.pdf. [in Ukrainian].

Deviatko, N. (2016). Ivan Franko i suchasnist (suchasni pidkhody ta resursy u vyvchenni ta populyaryzatsii tvorchoi ta naukovoї spadshchyny Ivana Franka) [Ivan Franko and modernity (modern approaches and resources in the study and popularization of the creative and scientific heritage of Ivan Franko)]. URL: <https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/408#:~:text...> [in Ukrainian].

Dudko, N. (2021). Franko: prorvatysia kriz pryzmu radianskoi ideolohii [Franko: breaking through the prism of Soviet ideology]. URL: <https://ratusha.lviv.ua/franko-prorvatysya-kriz-pryzmu-radyanskoyi-ideolohiyi/>. [in Ukrainian].

Ivanytska, L. (1996). Kym dlia nas ye Ivan Franko? [Who is Ivan Franko for us?]. *Dzvony Pidhiria*, 31 serpnia. URL: https://lib.if.ua/franko/1313656_306.html#:~:text... [in Ukrainian].

Ivanyshyn, P. Ivan Franko i problema ukrainskoi derzhavnosti [Ivan Franko and the Problem of Ukrainian Statehood]. URL: <http://old.banderivets.org.ua/?page=pages/zmistd0/Ivanyshyn/article12#:~:text...> [in Ukrainian].

Ilechko, A. (2025). Chy spovidavsia Franko pered smertiu ta chomu shchodo tsoho ye dyskusii [Did Franko Confess Before His Death and Why There Are Debates About It]. URL: <https://dyvys.info/2025/07/25/ateyist-chy-viryany-chy-spovidavsya-ivan-frankopered-sme-rytu/>. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, M. (2016). Istoriia odniiei falsyfikatsii [History of one falsification]. *Slovo i Chas*, 8, 11–16. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/36/8-2016-pdf>. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, M. (2017). Istoriia odniiei falsyfikatsii [History of one falsification]. *Franko: Nazhyvo / Franko: Live*. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2017/03/14>. [in Ukrainian].

Lehkyi, M. (2009). Bez kupiur [Uncirculated]. *Franko. I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Pokazhchyk kupiur* / red. Ye.K. Nakhlik, (pp. 5–8). Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].

Lutskyi, O. (2019) Dvadsiatypiatytomne vydannia tvoriv Ivana Franka: Lvivskyi vnesok [Twenty-five-volume edition of Ivan Franko's works: Lviv contribution]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu Ivana Franka*, 22, 178–207. URL: <https://dimfranka.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/08/...>[in Ukrainian].

Medvid, I. (2023). Prorok chy yeretyk? Relihiinyi svitohliad Ivana Franka ta yoho vzaiemyny z dukhovenstvom [Prophet or heretic? Ivan Franko's religious worldview and his relationship with the clergy]. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu. [in Ukrainian].

Nakhlik, Ye. (2016). Ivan Franko: vid sotsialistychnoho federalizmu do natsionalnoho derzhavnytstva [Ivan Franko: from socialist federalism to national statehood]. URL: <https://zbruc.eu/node/55275#:~:text...> [in Ukrainian].

Tykholoz, B., & Chop H. (2016). Ivan Franko: charivnyk, pysmennyk, turyst, «ne-ateist» [Ivan Franko: wizard, writer, tourist, «non-atheist»]. URL: <https://vilne.org.ua/2016/04/ivan-franko-charivnyk-pysmennyk-tury/>. [in Ukrainian].

Franko, I. (1976 – 1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* [Collected works: in 50 volumes]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Franko, I. (1917). *Shcho take postup?* [What is progress?]. Niu-York: Nakladom Ukrainskoi Knyharni. 63 s. [in Ukrainian].

Franko, I. (1955 – 1956). *Zibrannia tvoriv: u 20 t.* [Collected works: in 20 volumes]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury. [in Ukrainian].

Franko, I. (1956 – 1962). *Zibrannia tvoriv: u 20 t.* [Collected works: in 20 volumes]. New York: Published by KNYHO-SPILKA. [in Ukrainian].

Franko, I. (1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t. T. 50: Lysty (1895–1916)* [Collected Works: in 50 vols. Vol. 50: Letters (1895–1916)]. Kyiv: Naukova dumka, [in Ukrainian].

Franko, I. (2009). *Zibrannia tvoriv: u 50 t. Pokazhchyk kupiur* [Collected works: in 50 volumes. Index of denominations]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Franko, I. (2010). *Moi «falsyfikatsii»* [My “Forgeries”]. *Franko I. Ya. Dodatkovi tomy do zibrannia tvoriv u 50-y tomakh. T. 54*, (pp. 33–39). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Franko, I. (2010). *Ukrainska trybuna v Rosii* [Ukrainian Tribune in Russia]. *Franko I. Ya. Dodatkovi tomy do zibrannia tvoriv u 50-y tomakh. T. 54*, (pp. 663–671). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Chedoluma I. (2024). *Dylemy ukrainskoho yeretyka: Ivan Franko ta yoho relihiia* [Dilemmas of a Ukrainian Heretic: Ivan Franko and His Religion]. URL: <https://uamoderna.com/notes/dylemy-ukrayinskogo-yeretyka-ivan-franko-ta-jogo-religiya-oglyad-na-igor-medvid-prorok-chy-yeretyk-religijnyj-svitoglyad-ivana-franka-ta-jogo-vzayemnyy-z-duhovenstvo-m-lviv-vydavnytstvo-ukrayins/#:~:text...> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22 січня 2026 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 272-732.2:364.465(477)»2014/2025»:355.01(470:477)
DOI 10.69550/3041-1467.10.361975

Павло ВАСИЛІВ

доктор наук з богослов'я, доцент кафедри богослов'я факультету богословських і гуманітарних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту канонічного права і богословських наук, ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого», м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76004 (vasylivp@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-6523-5570

Ореста КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (okarpenko@dspu.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-1841-882X

ResearcherID: 2354981/oresta-karpenko/

Scopus ID: 57211455561

Pavlo VASILIV

PhD hab. (Theology), Associate Professor of the Department of Theology, Faculty of Theological and Humanities, Research Fellow of the Research Institute of Canon Law and Theological Sciences, Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom, Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76004 (vasylivp@gmail.com)

Oresta KARPENKO

PhD hab. (Education), Professor, Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (okarpenko@dspu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Василів, П., Карпенко, О. (2026). Харитативна діяльність Української греко-католицької церкви в умовах російсько-української війни (2014 – 2025). *Axis Europae*, 10, 67–82. doi: 10.69550/3041-1467.10.361975

Bibliographic Description of the Article: Vasyliv, P., & Karpenko, O. (2026). Kharytatyvna diialnist Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u period rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2025) [Charitable Activities of the Ukrainian Greek Catholic Church During the Russo-Ukrainian War (2014 – 2025)]. *Axis Europae*, 10, 67–82. doi: 10.69550/3041-1467.10.361975 [in Ukrainian].

ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – 2025)

Анотація. *Мета дослідження* – розкрити харитативну діяльність Української греко-католицької церкви в умовах російсько-української війни 2014 – 2025 рр. **Наукова новизна** полягає у комплексному аналізі гуманітарного, соціального, капеланського, психологічного та освітньо-просвітницького служіння УГКЦ в умовах сучасної війни Росії проти України. Уперше системно показано трансформацію харитативної діяльності Церкви після початку російської агресії у 2014 р. та її масштабне розширення після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 р. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах науковості, авторської об'єктивності, історизму, системності та верифікації. Використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація), а також спеціально-історичні методи (історико-генетичний, історико-системний, історико-типологічний). **Висновки.** З'ясовано, що в умовах російсько-української війни УГКЦ сформувала одну з найбільш масштабних моделей церковного соціального та гуманітарного служіння в Україні. У 2014 – 2021 рр. діяльність Церкви концентрувалася переважно на підтримці внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, родин загиблих та мешканців прифронтових територій. Важливу роль у цьому процесі відіграла мережа «Карітас України», яка забезпечувала гуманітарну, психологічну та соціальну допомогу постраждалому населенню. Після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. масштаби харитативної діяльності УГКЦ суттєво зросли. Єпархії, парафії, монаші зромадження, волонтерські мережі та благодійні організації були залучені до евакуації населення, організації прихистків, гуманітарної допомоги, підтримки військових, психологічної реабілітації та міжнародної гуманітарної координації. Важливими напрямками діяльності стали військове капеланство, духовно-психологічна підтримка населення, допомога дітям і родинам загиблих, а також освітньо-просвітницькі ініціативи, спрямовані на формування національної стійкості та збереження української ідентичності. Доведено, що харитативна діяльність УГКЦ стала важливою складовою суспільного спротиву України в умовах російської агресії.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, харитативна діяльність, російсько-українська війна, гуманітарна допомога, військове капеланство, внутрішньо переміщені особи, Карітас України.

CHARITABLE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR (2014 – 2025)

Abstract. *The purpose of the study* is to examine the charitable activities of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC) in the context of the Russo-Ukrainian War of 2014–2025. **The scientific novelty** of the research lies in the comprehensive analysis of the humanitarian, social, chaplaincy, psychological, educational, and awareness-raising ministry of the UGCC during Russia's contemporary war against Ukraine. For the first time, the transformation of the Church's charitable activities following the onset of Russian aggression in 2014 and their large-scale expansion after the full-scale invasion of the Russian

Federation in 2022 have been systematically demonstrated. The research methodology is based on the principles of scientific rigor, authorial objectivity, historicism, systematicity, and verification. The study employs general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, classification), as well as special historical methods (historical-genetic, historical-systemic, and historical-typological). Conclusions. It has been established that during the Russo-Ukrainian War the UGCC developed one of the largest models of church-based social and humanitarian ministry in Ukraine. In 2014 – 2021, the Church's activities were primarily focused on supporting internally displaced persons, military personnel, families of fallen soldiers, and residents of frontline territories. An important role in this process was played by the Caritas Ukraine network, which provided humanitarian, psychological, and social assistance to the affected population. Following the beginning of Russia's full-scale invasion in 2022, the scale of the UGCC's charitable activities increased significantly. Eparchies, parishes, monastic communities, volunteer networks, and charitable organizations became involved in the evacuation of civilians, organization of shelters, humanitarian aid, support for the military, psychological rehabilitation, and international humanitarian coordination. Military chaplaincy, spiritual and psychological support for the population, assistance to children and families of fallen soldiers, as well as educational and awareness-raising initiatives aimed at strengthening national resilience and preserving Ukrainian identity became important areas of activity. It has been demonstrated that the charitable activities of the UGCC became an important component of Ukraine's societal resistance in the context of Russian aggression.

Keywords: *Ukrainian Greek Catholic Church, charitable activities, Russo-Ukrainian War, humanitarian aid, military chaplaincy, internally displaced persons, Caritas Ukraine.*

Постановка проблеми. Російська агресія проти України, розпочата у 2014 р. анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, спричинила масштабну гуманітарну кризу, що охопила мільйони людей. В умовах недостатньої готовності державних структур до реагування на виклики війни важливу роль у наданні допомоги постраждалому населенню почали відігравати релігійні організації, серед яких особливо активною була Українська греко-католицька церква (УГКЦ). Її харитативна діяльність стала важливою складовою суспільної підтримки внутрішньо переміщених осіб, поранених військовослужбовців, родин загиблих, соціально вразливих категорій населення та мешканців прифронтових територій. Безумовно, ця складова діяльності УГКЦ потребує наукової рефлексії.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика соціального та харитативного служіння церков і релігійних організацій висвітлювалася у працях О. Кисельова (Кисельов, 2007), Н. Гаврілової (Гаврілова, 2008), А. Колодного (Колодний, 2012), В. Лючук (Лючук, 2019), Н. Куліш (Куліш, 2021), П. Василюва і В. Токара (Василів, Токар, 2025) та інших дослідників. Окрему групу становлять наукові студії, присвячені характеру та суспільним наслідкам російсько-української війни, зокрема праці М. Галіва, В. Ільницького, М. Гранда, Р. Бурдяка (Галів, Ільницький, 2023; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Галів, Бурдяк, 2025) та ін. Певні аспекти гуманітарної й волонтерської діяльності духовенства в умовах війни розглянуто у публікації П. Дворянин і М. Галіва, де проаналізовано участь священників у волонтерському русі та підтримці українського війська (Дворянин, Галів, 2025). Водночас аналіз історіографії засвідчує, що комплексне дослідження харитативної діяльності УГКЦ в умовах російсько-української війни 2014 – 2025 рр. поки що

відсутнє. Недостатньо вивченими залишаються питання гуманітарного служіння УГКЦ, підтримки внутрішньо переміщених осіб, діяльності церковних благодійних структур, капеланського служіння, психологічної допомоги постраждалим та освітньо-просвітницьких ініціатив Церкви в умовах війни.

Мета дослідження – розкрити харитативну діяльність УГКЦ в умовах сучасної гібридної та збройної агресії Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Харитативне служіння УГКЦ у період 2014–2021 рр. ґрунтувалося на соціальному вченні Католицької церкви та традиції християнського милосердя. Глава УГКЦ Блаженніший Святослав неодноразово наголошував на необхідності солідарності з постраждалими від війни та важливості гуманітарної підтримки українського населення. У численних зверненнях він акцентував увагу на моральному обов'язку допомоги жертвам війни, підтримці переселенців і потребі міжнародної солідарності з Україною. Позиція Глави УГКЦ сприяла активізації церковних структур як в Україні, так і за її межами. Одним із перших важливих документів стало «Звернення Блаженнішого Святослава до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з нагоди Дня Соборності України» 20 січня 2014 р., у якому Глава УГКЦ наголошував на необхідності єдності українського народу в умовах суспільної кризи та зовнішньої загрози. Документ відображав прагнення Церкви підтримати суспільну консолідацію та зберегти державну єдність України (Звернення Блаженнішого Святослава, 2014). Важливе значення мав також «Лист Глави УГКЦ Міністрові оборони України щодо готовності військових капеланів УГКЦ надавати допомогу українському війську» 3 березня 2014 р. У ньому офіційно декларувалася готовність священників УГКЦ здійснювати душпастирську опіку військовослужбовців у зоні бойових дій. Документ став одним із свідчень активного включення Церкви у процес підтримки української армії та розвитку військового капеланства (Лист Глави УГКЦ, 2014). 30 січня 2014 р. побачило світ «Звернення греко-католицького єпископату України з приводу суспільно-політичної ситуації в Україні», у якому єпископи наголошували на неприпустимості насильства, необхідності захисту людської гідності та відповідальності за майбутнє держави. У зверненні також підкреслювалася потреба суспільної солідарності в умовах російської агресії (Звернення греко-католицького єпископату України, 2014).

Одним із найбільш емоційних документів стало звернення Синоду Єпископів УГКЦ «Україна спливає кров'ю!» 3 вересня 2014 р. У ньому архієреї УГКЦ прямо засуджували війну та наголошували на масштабах людських страждань, спричинених російською агресією. Документ акцентував увагу на моральному обов'язку допомоги постраждалим, підтримці військових та необхідності міжнародної солідарності з Україною (Звернення Синоду Єпископів УГКЦ, 2014). У «Зверненні Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року» єпископи УГКЦ висловили підтримку українським військовослужбовцям, наголосивши на їхній жертвовності, мужності та патріотизмі в умовах російсько-української війни. У документі підкреслювалося, що захисники України є оборонцями людської гідності, свободи та миру. Синод акцентував увагу на важливості духовної підтримки війська, діяльності капеланів, волонтерів і благодійників, а також закликав суспільство до солідарності з військовими та родинами загиблих. Окремо наголошувалося на поєднанні молитви з конкретними ділами милосердя та гуманітарної допомоги українському війську (Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини, 2015).

В умовах війни церковні структури були змушені оперативно трансформувати форми своєї діяльності, пристосовуючись до нових гуманітарних потреб суспільства. Особливого значення набули питання допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО), психологічної підтримки постраждалих від війни, гуманітарного забезпечення населення Донбасу та розвитку волонтерських ініціатив. Центральне місце у харитативній діяльності УГКЦ посідала мережа благодійної організації «Карітас України», яка функціонувала як складова міжнародної мережі «Caritas Internationalis». «Карітас України» активно розгорнув гуманітарну допомогу вже у перші місяці війни. За даними організації, станом на 2016 р. гуманітарна ситуація в Україні характеризувалася наявністю понад 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб, а також значними проблемами із соціальними виплатами, житлом і медичною допомогою для постраждалого населення (Situation Report, 2016).

У відповідь на ці виклики УГКЦ та «Карітас України» організували широку систему гуманітарної підтримки. Допомога включала: розподіл продуктів харчування; забезпечення засобами гігієни; надання тимчасового житла; юридичні консультації; психологічну допомогу; підтримку дітей і літніх людей; медичну допомогу; соціальний супровід ВПО (Василів, Токар, 2025, с. 2039–2040).

Важливим напрямом діяльності стала підтримка внутрішньо переміщених осіб. У багатьох єпархіях УГКЦ при парафіях створювалися пункти допомоги переселенцям. Значна частина духовенства та мирян долучилася до волонтерської роботи, організовуючи збір гуманітарної допомоги, поселення біженців та соціальний супровід родин, які втратили житло внаслідок бойових дій. У документах «Карітасу України» наголошувалося, що організація прагнула не лише забезпечити базові потреби ВПО, але й сприяти їхній інтеграції у нові громади та зміцненню соціальної стійкості (Mid-term evaluation, 2021; Annual report, 2021).

Особливу увагу УГКЦ приділяла психологічній та духовній підтримці населення. Російсько-українська війна супроводжувалася численними травматичними переживаннями, пов'язаними із загибеллю близьких, вимушеним переселенням, втратою майна та постійним стресом. У зв'язку з цим церковні структури організовували реабілітаційні програми, психологічні консультації, дитячі табори та центри соціально-психологічної підтримки. Значна кількість таких ініціатив реалізовувалася за підтримки міжнародних католицьких організацій (Василів, Токар, 2025, с. 2040). УГКЦ також активно підтримувала українських військовослужбовців та їхні родини. Священники здійснювали капеланське служіння у зоні бойових дій, а парафіяльні громади організовували збір коштів, медикаментів, одягу та амуніції для українського війська. Харитативна діяльність поєднувалася з душпастирською опікою, що стало однією з характерних особливостей церковного служіння в умовах війни (Бубнюк, 2020, с. 18–20; Томчук, 2020, с. 214–215).

Значну роль у розвитку гуманітарної діяльності УГКЦ відіграла міжнародна співпраця. Через структури Caritas Internationalis та інші католицькі організації УГКЦ залучала фінансову й матеріальну допомогу з багатьох країн світу. У звітах міжнародної мережі Caritas наголошувалося, що українська гуманітарна криза стала одним із важливих напрямів діяльності організації у Європі (Annual report, 2021). Протягом 2014 – 2021 рр. відбувалося інституційне розширення «Карітасу України». За інформацією організації, мережа включала понад 50 місцевих організацій, тисячі працівників і волонтерів, а також сотні парафіяльних центрів допомоги (About Caritas Ukraine, n.d.; Activities, n.d.; Organizational development of the Caritas Ukraine network,

n.d.). Це дозволило створити одну з найбільших церковних гуманітарних мереж в Україні. Важливо, що значна частина волонтерів сама належала до категорії внутрішньо переміщених осіб, що сприяло кращому розумінню потреб постраждалого населення.

У діяльності УГКЦ простежувалося прагнення поєднати короткотермінову гуманітарну допомогу з довготривалими соціальними проєктами. Так, окрім екстреної підтримки, реалізовувалися програми розвитку громад, професійної адаптації переселенців, підтримки дітей із кризових родин та осіб похилого віку. Особливе значення мали проєкти соціальних центрів, спрямовані на зміцнення стійкості місцевих громад в умовах війни (Mid-term evaluation, 2021).

Суттєвим чинником ефективності харитативної діяльності УГКЦ була висока довіра населення до церковних структур. У багатьох випадках саме церковні організації ставали першими інституціями, які надавали допомогу людям у кризових ситуаціях. Це сприяло зростанню авторитету УГКЦ у суспільстві та посиленню її соціальної ролі. Наприклад, уже в перші тижні повномасштабного вторгнення храми та парафіяльні центри УГКЦ у Києві, Львові, Івано-Франківську та інших містах були переобладнані у тимчасові прихистки для внутрішньо переміщених осіб, склади гуманітарної допомоги та пункти евакуації. Навіть Патріарший собор Воскресіння Христового у Києві використовувався як укриття для цивільного населення та координаційний центр допомоги. Одночасно мережа «Карітас України» забезпечувала доставку продуктів, медикаментів і засобів гігієни в регіони бойових дій. «З 24 лютого до початку квітня в підвалі собору регулярно проживало 30–40 людей», – згадував о. Никанор Лоїк. У перші дні повномасштабного вторгнення в соборі перебувало близько 500 людей (Патріарший собор УГКЦ в Києві, 2023). Також важливим свідченням суспільної довіри до церковних структур стала масова участь мирян у волонтерських проєктах УГКЦ. У багатьох випадках саме церковні громади ставали першими осередками допомоги переселенцям і людям, які евакуювалися з прифронтових територій. Це особливо проявилось у 2022 р., коли тисячі людей знаходили тимчасовий прихисток у монастирях, парафіяльних будинках та церковних освітніх закладах.

Водночас діяльність УГКЦ супроводжувалася низкою труднощів. До основних проблем належали: нестача фінансових ресурсів; постійне зростання кількості потребуючих; складна безпекова ситуація на прифронтових територіях; психологічне виснаження волонтерів; потреба у тривалій підтримці постраждалих. Попри це, УГКЦ зуміла сформувати ефективну модель церковного соціального служіння в умовах війни. До 2021 р. її гуманітарна діяльність набула системного характеру й охоплювала різні сфери суспільної підтримки. Досвід, набутий у 2014 – 2021 рр., став важливим підґрунтям для масштабної гуманітарної діяльності Церкви після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. (Василів, Токар, 2025, с. 2041).

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. спричинило безпрецедентну гуманітарну кризу, яка охопила практично всі регіони держави. Масові руйнування цивільної інфраструктури, мільйони внутрішньо переміщених осіб, значні людські втрати, окупація окремих територій та постійні ракетні обстріли кардинально змінили умови функціонування українського суспільства. У цих обставинах УГКЦ суттєво трансформувала власну харитативну діяльність, перетворившись із важливого гуманітарного актора на одну з найбільших церковних структур підтримки населення в умовах війни. Якщо у 2014 – 2021 рр. харитативна діяльність УГКЦ концентрувалася переважно на допомозі внутрішньо переміщеним особам із Донбасу та підтримці військовослужбовців, то після

24 лютого 2022 р. масштаби гуманітарної діяльності Церкви різко зросли. Фактично вся структура УГКЦ – єпархії, парафії, монаші згромадження, благодійні організації, волонтерські мережі – була залучена до підтримки населення. Церковні приміщення масово переобладнувалися у центри прийому біженців, склади гуманітарної допомоги, пункти евакуації та тимчасового проживання. Гуманітарна діяльність УГКЦ у 2022 – 2025 рр. охоплювала кілька ключових напрямів: допомога внутрішньо переміщеним особам; забезпечення населення гуманітарними вантажами; евакуація цивільних; підтримка військових і ветеранів; психологічна та духовна реабілітація; допомога дітям; міжнародна гуманітарна координація; підтримка постраждалих громад.

Одним із перших викликів стала необхідність оперативної евакуації населення із зон бойових дій. Парафії УГКЦ у західних областях України почали приймати тисячі переселенців уже в перші тижні війни. При храмах, семінаріях та монастирях створювалися пункти тимчасового проживання й гуманітарні центри. Зокрема, УГКЦ сформувала мережу з 20 прихистків у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській та Вінницькій областях, а лише споруди Івано-Франківської архієпархії у березні 2022 р. надали прихисток майже 1200 внутрішньо переміщеним особам (Патріарший паломницький центр УГКЦ, 2022; Адміністративні будівлі Івано-Франківської архієпархії, 2022).

Особливу роль у цей період відіграла благодійна організація «Карітас України». Після початку повномасштабного вторгнення організація суттєво розширила масштаби діяльності. За даними «Карітас України», упродовж перших двох років повномасштабної війни допомогу отримали понад три мільйони осіб, що зробило організацію однією з найбільших гуманітарних структур України (Карітас України, 2025). Суттєво трансформувалася й сама структура «Карітасу України». Якщо до 2022 р. організація працювала переважно у форматі локальних соціальних програм, то після початку повномасштабного вторгнення її діяльність набула характеру масштабної кризової гуманітарної операції. Значно збільшилася кількість працівників і волонтерів, були створені нові регіональні центри допомоги, а діяльність охопила практично всю територію держави. Допомога населенню включала: продуктові набори; медикаменти; засоби гігієни; грошові гранти; ремонт пошкодженого житла; юридичний супровід; психологічні консультації; підтримку малого бізнесу та фермерських господарств. У документах гуманітарних структур зазначалося, що війна вимагала переходу від короткотермінової допомоги до довготривалих програм підтримки громад та соціальної стійкості населення (Гуманітарні програми, 2025).

Особливе місце у діяльності УГКЦ займала духовно-психологічна підтримка населення. Повномасштабна війна спричинила масову психологічну травматизацію українського суспільства. У зв'язку з цим Церква значно активізувала реабілітаційні та консультативні програми. Зокрема, у 2023 р. УГКЦ започаткувала спеціальний курс для священників із психологічної підтримки постраждалих від війни людей, спрямований на навчання духовенства розпізнаванню психологічних травм та наданню первинної допомоги постраждалим (УГКЦ започаткує курс для священників, 2023). Крім того, у різних єпархіях реалізовувалися програми психологічної підтримки родин загиблих військовослужбовців. Так, в Івано-Франківській архієпархії УГКЦ упродовж шести місяців тривала спеціальна програма психологічного відновлення для дружин і матерів загиблих воїнів, у якій взяли участь 60 жінок з різних регіонів України (Впродовж шести місяців, 2024). Водночас Департамент військового капеланства УГКЦ організував

групи взаємодопомоги та психологічної підтримки для родин полеглих військових (У Південному відбулися зустрічі, 2026).

Важливим напрямом діяльності стало капеланське служіння. Священники УГКЦ активно працювали у військових частинах, шпиталях, реабілітаційних центрах та прифронтових регіонах. Душпастирська опіка поєднувалася з гуманітарною допомогою, моральною підтримкою військовослужбовців і їхніх родин. Зокрема, військові капелани УГКЦ регулярно здійснювали служіння безпосередньо на фронті, відвідуючи місця дислокації українських військових, проводячи богослужіння, духовні бесіди та надаючи психологічну підтримку воїнам (Військові капелани – поруч на фронті і в тилу, 2022; «Місія військового капелана...», 2023). Водночас у структурі УГКЦ активно діяв Департамент військового капеланства Патріаршої курії, який координував душпастирську опіку військовослужбовців та членів їхніх сімей (Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ, 2025). Після 2022 р. військове капеланство стало одним із найбільш помітних напрямів церковного служіння, а священники УГКЦ – важливими учасниками моральної та духовної підтримки українського війська.

Глава УГКЦ Блаженніший Святослав Шевчук став одним із найбільш активних міжнародних релігійних голосів на підтримку України. У численних зверненнях до міжнародної спільноти він наголошував на необхідності підтримки українського народу та засудженні російської агресії. Після початку повномасштабної війни Предстоятель УГКЦ залишався у Києві, що мало важливе символічне значення для українського суспільства та духовенства. УГКЦ систематично інформувала міжнародну спільноту про гуманітарні наслідки війни та руйнування, завдані російськими військами. «Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні» (24 лютого 2022 р.) стало одним із перших офіційних документів УГКЦ після початку повномасштабного вторгнення Росії. У ньому Глава УГКЦ закликав українців до єдності, молитви та захисту Батьківщини, а також наголосив на необхідності підтримки постраждалого населення й українського війська. Документ відображав реакцію Церкви на початок нової фази російської агресії та окреслював морально-духовні засади суспільного спротиву (Звернення Блаженнішого Святослава, 2022). У наступні декілька днів патріарх УГКЦ Святослав ще декілька разів звертався до українців. У «Зверненні Глави УГКЦ у 105-й день повномасштабної війни» 8 червня 2022 р. Блаженніший Святослав акцентував увагу на масштабах гуманітарної катастрофи, спричиненої війною, та необхідності міжнародної солідарності з Україною. У зверненні порушувалися питання підтримки внутрішньо переміщених осіб, допомоги постраждалим регіонам і духовної витривалості українського суспільства в умовах тривалої війни (Звернення Глави УГКЦ, 2022). Важливим документом стало також синодальне послання «Я тебе не покину», у якому Синод Єпископів УГКЦ осмислював досвід війни крізь призму християнського служіння та солідарності. У документі наголошувалося на необхідності супроводу постраждалих, підтримки військових, турботи про переселенців та моральної відповідальності християн у час війни. Значна увага приділялася духовному зціленню суспільства та підтримці людей, які пережили травматичний досвід війни (Посинодальне послання Синоду Єпископів УГКЦ, 2023). У «Посланні Архидієцеского Синоду УГКЦ в Україні щодо війни та справедливого миру в контексті нових ідеологій» єпископи УГКЦ розглядали проблему російсько-української війни в ширшому цивілізаційному та моральному контексті. Документ містив роздуми про природу справедливого миру, засудження агресії та

ідеологій, які виправдовують насильство й імперську експансію. Водночас єпископи наголошували на необхідності захисту людської гідності, свободи та права народів на самостійне існування (Послання Архиєрейського Синоду УГКЦ, 2024).

Одним із нових викликів стала діяльність Церкви на деокупованих та прифронтових територіях. Після звільнення окремих регіонів священники та волонтери УГКЦ долучалися до доставки гуманітарної допомоги, підтримки населення та відновлення місцевих громад. Зокрема, церковні гуманітарні місії здійснювали евакуацію людей із небезпечних районів України та доставку допомоги у прифронтові регіони (Патріарший паломницький центр, 2022). Водночас УГКЦ наголошувала на необхідності «євангелізувати через діла милосердя», активно допомагаючи мешканцям сходу, півдня та півночі України, які постраждали від війни (Владика Андрій Хім'як, 2024). Значну увагу приділяли також дітям, які пережили окупацію або втратили батьків унаслідок війни: церковні та благодійні організації реалізовували програми психологічної підтримки, реабілітації та соціальної адаптації дітей із прифронтових і деокупованих територій.

В умовах війни УГКЦ суттєво активізувала власну освітню та просвітницьку діяльність, розглядаючи її як важливий елемент духовної підтримки суспільства, формування національної стійкості та збереження української ідентичності. Освітні ініціативи Церкви охоплювали широкий спектр напрямів – від розвитку шкільної та вищої освіти до просвітницьких, культурних, медійних і молодіжних проєктів. УГКЦ традиційно приділяла значну увагу сфері освіти, однак після початку російської агресії у 2014 р. її освітня діяльність набула нових акцентів. Особливого значення набули питання національно-патріотичного виховання, моральної підтримки молоді, формування громадянської відповідальності та протидії російській пропаганді. У церковних документах і зверненнях наголошувалося, що війна є не лише боротьбою за території, а й боротьбою за цінності, історичну пам'ять та культурну ідентичність українського народу. Єпископи УГКЦ розглядали російсько-українську війну як протистояння між правдою і неправдою, свободою та імперським поневоленням, а також акцентували увагу на необхідності захисту людської гідності, духовної спадщини та національної самобутності України (Послання Архиєрейського Синоду УГКЦ, 2024; «Перемагай зло добром!», 2022).

Висновки. Упродовж російсько-української війни 2014 – 2025 рр. Українська греко-католицька церква сформувала одну з найбільш масштабних і системних моделей церковного харитативного служіння в Україні. В умовах гуманітарної кризи, спричиненої війною, УГКЦ перетворилася на важливого суспільного актора, який поєднав духовну місію з активною соціальною, гуманітарною, освітньою та волонтерською діяльністю. Уже після початку російської агресії у 2014 р. Церква активно долучилася до підтримки внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, родин загиблих, мешканців прифронтових територій та соціально вразливих груп населення. Особливо важливу роль у цьому процесі відігравала мережа «Карітас України», яка стала однією з найбільших гуманітарних структур держави. Після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. масштаби харитативної діяльності УГКЦ суттєво зросли. Єпархії, парафії, монаші згромадження, благодійні організації та волонтерські мережі були залучені до евакуації населення, організації прихистків, доставки гуманітарної допомоги, підтримки військових, психологічної реабілітації та відновлення постраждалих громад. Важливим напрямом діяльності стало військово-капеланство, яке поєднувало душпастирську опіку з моральною та гуманітарною

підтримкою українського війська. УГКЦ також суттєво активізувала міжнародну діяльність, інформуючи світову спільноту про гуманітарні наслідки війни та потребу підтримки України. Водночас війна сприяла розширенню освітньої та просвітницької діяльності УГКЦ. Церква активно долучилася до формування національної стійкості, збереження історичної пам'яті, розвитку морально-етичної освіти та підтримки молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Адміністративні будівлі Івано-Франківської архієпархії вже надали прихисток майже 1200 внутрішньо переміщеним особам. (2022). *Інформаційний ресурс Української греко-католицької церкви*. URL: https://archives.ugcc.ua/en/news/administration_buildings_of_the_archdiocese_of_ivanofrankivsk_have_already_provided_shelter_for_almost_1200_internally_displaced_persons_95984.html

Блаженніший Святослав: Це ганьба для людства, що за 4 роки агресора не зупинено. (2026). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви*. URL: <https://ugcc.ua/data/blazhennishyy-svyatoslav-tse-ganba-dlya-lyudstva-shcho-za-4-roky-agresora-ne-zurupeno-8331/>

Бубнюк, В. Л. (2020). Душпастирська опіка в Українському війську та феномен волонтерського руху: досвід, проблеми та перспективи. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції*, (с. 18–20). Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2020.pdf>

Василів, П. Р., Токар, В. І. (2025). Соціальні ініціативи Української греко-католицької церкви в умовах сучасної російсько-української війни. *Вісник науки та освіти*, 8(38), 37–49. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2037-2049](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2037-2049)

Військові капелани – поруч на фронті і в тилу. Відкрита Церква. (2022). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви*. URL: <https://ugcc.ua/data/viyskovi-kapelany-poruch-na-fronti-i-v-tylu-vidkryta-tserkva-1080/>

Владика Андрій Хім'як: служити, щоб відкривати людям обличчя Бога Отця милосердного. (2024). *Синод Єпископів Української греко-католицької церкви*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-andriy-himyak-sluzhyty-shchob-vidkryvaty-lyudyam-oblychchya-boga-ottsya-myloserdnogo-15585/>

Гаврілова, Н. (2008). Урізноманітнення виявів соціального служіння релігійних спільнот. *Українське релігієзнавство*, 48, 70–77.

Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Путін і Гітлер: порівняльні конструкції в українському медійному дискурсі (2014 – 2025). *Вісь Європи – Axis Europae*, 6, 108–130. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.6.326256>

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1), 52–60.

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023) вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*, 13/55, 47–73.

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96.

Глава УГКЦ: Десять років війни росії проти України. (2024). *CREDO Україна*. URL: <https://credo.pro/2024/02/362721>

Гуманітарна допомога постраждалим від війни в Україні. (2025). *Caritas України*. URL: <https://caritas.ua/hum/>

Дворянин, П., Галів, М. (2025). Напрями діяльності українських волонтерів в умовах російсько-української війни: вітчизняний медійний дискурс (2014 – 2022). *Вісник гуманітарних наук*, 8, 1–28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15788374>

Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ. (2025). *Офіційний сайт Департаменту військового капеланства УГКЦ*. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/>

Звернення Блаженнішого Святослава до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з нагоди Дня Соборності України. (2014). *Офіційні документи Української греко-католицької церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1316/>

Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні. (2022). *Синод Єпископів Української греко-католицької церкви*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-blazhennishogo-svyatoslava-z-pryvodu-pochatku-viyny-v-ukrayni-8176/>

Звернення Глави УГКЦ у 105-й день повномасштабної війни, 8 червня 2022 року. (2022). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви*. URL: <https://ugcc.ua/data/zvernennya-glavy-ugkts-u-105-y-den-povnomasshtabnoy-viyny-8-cheravnaya-2022-roku-2879/>

Звернення греко-католицького єпископату України з приводу суспільно-політичної ситуації в Україні. (2014). *Офіційні документи Української греко-католицької церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1338/>

Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!». (2014). *Синод Єпископів Української греко-католицької церкви*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-epyskopiv-ugkts-2014-roku-ukrayna-splyvae-krovyu-169/>

Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року. (2015). *Синод Єпископів Української греко-католицької церкви*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-epyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batktivshchyny-2015-roku-165/>

Кисельов, О. (2007). Урізноманітнення виявів соціального служіння релігійних спільнот України. *Релігійна панорама*, 12, 52–54.

Колодний, А. М. (2012). Мотиви і форми соціального служіння конфесій України. *Практичне релігієзнавство*, 93–201.

Куліш, Н. (2021). Соціальне служіння церков і конфесій на ниві збереження індивідуального та громадського здоров'я сучасних українців. *Українське релігієзнавство*, 93, 49–69.

Лист Глави УГКЦ Міністрові оборони України щодо готовності військових капеланів УГКЦ надавати допомогу українському війську. (2014). *Офіційні документи Української греко-католицької церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1353/>

Любчук, В. В. (2019). *Позакультові практики сучасних християнських церков в Україні: теоретичний та емпіричний аспекти дослідження*. Луцьк: Вежа-Друк.

«Місія військового капелана – дбати про дух українського воїна», – о. Ростислав Височан, військовий капелан УГКЦ. (2023). *Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ*. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/misiia-viyskovoho-kapelana-dbaty-pro-dukh-ukrainskoho-voina-o-rostyslav-vysochan-viyskovyy-kapelan-uhkts/>

Патріарший паломницький центр УГКЦ здійснює евакуацію людей із небезпечних регіонів України. (2022). *Інформаційний ресурс Української греко-католицької церкви*. URL: https://archives.ugcc.ua/en/news/patriarchal_pilgrimage_center_of_the_ugcc_carries_out_the_evacuation_of_people_from_dangerous_regions_97353.html

Патріарший собор УГКЦ в Києві: що треба про нього знати. (2023). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви*. URL: <https://ugcc.ua/data/patriarshyy-sobor-ugkts-v-kyevi-shcho-treba-pro-nogo-znaty-3432/>

Послання Архидієцезійського Синоду УГКЦ в Україні щодо війни та справедливого миру в контексті нових ідеологій. (2024). *Синод Єпископів Української греко-католицької церкви*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/poslannya-arhyereyskogo-synodu-ugkts-v-ukraini-shchodo-viynu-ta-spravedlyvogo-myru-v-konteksti-novyh-ideologiy-14198/>

«Перемагай зло добром!» (Рим. 12, 21). Послання Синоду Єпископів УГКЦ 2022 року. (2022). *Офіційні документи Української греко-католицької церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1591/>

Томчук, О. А. (2020). Участь священнослужителів у волонтерському русі допомоги Збройним Силам України під час агресії Російської Федерації на Сході України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції*, (с. 214–215). Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2020.pdf>

Церква відкрила свої двері для переселенців і потребуючих. (2022). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви*. URL: <https://ugcc.ua/data/tserkva-vidkryla-svoi-dveri-dlya-pereselentsiv-i-potrebuyuchykh-220/>

«Я тебе не покину»: посинодальне послання Синоду Єпископів Української греко-католицької церкви 2023 року. (2023). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви*. URL: <https://ugcc.ua/data/ya-tebe-ne-pokynu-poslannya-synodu-epyskopiv-ukrainy-skoy-greko-katolytskoy-tserkvy-2023-roku-3713/>

About Caritas Ukraine. (n.d.). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/about/>

Activities. (n.d.). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/diyalnist/>

Annual report. (2021). *Caritas Internationalis*. URL: <https://www.caritas.org/wp-content/uploads/2025/09/EN-Annual-Report-2021.pdf>

Mid-term evaluation: Advocating for sustainable social services. (2021). *Caritas Ukraine*. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2021/03/a_tor-evaluation_advocating-for-sustainable-social-services_2021_ssch_ii.pdf

Organizational development of the Caritas Ukraine network. (n.d.). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/organizational-development-of-the-caritas-ukraine-network/>

Situation Report № 2. Response to the humanitarian crisis. (2016). *Caritas Ukraine*. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2018/01/SitRep_2.pdf

REFERENCES

Administrativni budivli Ivano-Frankivskoi arkhieparchii vzhe nadaly prykhystok maizhe 1200 vnutrishno peremishchenym osobam [Administrative buildings of the Ivano-Frankivsk Archeparchy have already provided shelter for almost 1,200 internally displaced persons]. (2022). *Informatsiyni resurs Ukrainy skoy hreko-katolytskoy tserkvy*. URL: https://archives.ugcc.ua/en/news/administration_buildings_of_the_archdiocese_of_ivanofrankivsk_have_already_provided_shelter_for_almost_1200_internally_displaced_persons_95984.html [in Ukrainian].

Blazhennishyi Sviatoslav: Tse hanba dlia liudstva, shcho za 4 roky ahresora ne zupyneno [His Beatitude Sviatoslav: It is a disgrace for humanity that the aggressor has not been stopped in four years]. (2026). *Ofitsiyni sait Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://ugcc.ua/data/blazhennishyy-svyatoslav-tse-ganba-dlya-lyudstva-shcho-za-4-roky-agresora-ne-zupyneno-8331/> [in Ukrainian].

Bubniuk, V. L. (2020). Dushpastyrska opika v Ukrainkomu viisku ta fenomen volonterskoho rukhu: dosvid, problemy ta perspektyvy [Pastoral care in the Ukrainian military and the phenomenon of the volunteer movement: Experience, problems, and prospects]. In *Ukrainske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva: Zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, (pp. 18–20). Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viisko-2020.pdf> [in Ukrainian].

Vasyliiv, P. R., & Tokar, V. I. (2025). Sotsialni initsiatyvy Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainkoi viiny [Social initiatives of the Ukrainian Greek Catholic Church in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war]. *Visnyk nauky ta osvity*, 8(38), 37–49. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2037-2049](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2037-2049) [in Ukrainian].

Viiskovi kapelany – poruch na fronti i v tylu. Vidkryta Tserkva [Military chaplains are near both at the front and in the rear. Open Church]. (2022). *Ofitsiyni sait Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://ugcc.ua/data/viiskovi-kapelany-poruch-na-fronti-i-v-tylu-vidkryta-tserkva-1080/> [in Ukrainian].

Vladyka Andrii Khimiak: sluzhyty, shchob vidkryvaty liudiam oblychchia Boha Ottsia myloserdnoho [Bishop Andrii Khimiak: To serve in order to reveal to people the face of God the Merciful Father]. (2024). *Synod Yevyskopiv Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-andriy-himyak-sluzhyty-shchob-vidkryvaty-lyudyam-oblychchya-boga-ottsya-myloserdnogo-15585/> [in Ukrainian].

Havrilova, N. (2008). Uriznomanitnennia vyjaviv sotsialnogo sluzhinnia relihiinykh spilnot [Diversification of manifestations of social ministry of religious communities]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 48, 70–77. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Burdiak, R. (2025). Putin i Hitler: porivnialni konstruktsii v ukrainskomu mediinomu dyskursi (2014 – 2025) [Putin and Hitler: Comparative constructions in the Ukrainian media discourse (2014 – 2025)]. *Vis Yevropy – Axis Europae*, 6, 108–130. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.6.326256> [in Ukrainian].

Haliv, M., Hrand, M., & Boichyn, R. (2024). Pochatok povnomashtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu “Nowa Europa Wschodnia” (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of Russia’s full-scale war against Ukraine in the coverage of the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February–March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 72(1), 52–60. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainkoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichni dyskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii I Istoriia*, 13/55, 47–73. [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukraintsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of Russian genocide against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba*, 12, 75–96. [in Ukrainian].

Hlava UHKTs: Desiat rokov viiny rosii proty Ukrainy [Head of the UGCC: Ten years of Russia's war against Ukraine]. (2024). *CREDO Ukraina*. URL: <https://credo.pro/2024/02/362721> [in Ukrainian].

Humanitarna dopomoha postrazhdalym vid viiny v Ukraini [Humanitarian assistance to those affected by the war in Ukraine]. (2025). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/hum/> [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., & Haliv, M. (2025). Napriamy diialnosti ukrainskykh volonteriv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vitchyznianyi mediinyi dyskurs (2014 – 2022) [Areas of activity of Ukrainian volunteers in the conditions of the Russian-Ukrainian war: Ukrainian media discourse (2014 – 2022)]. *Visnyk humanitarnykh nauk*, 8, 1–28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15788374> [in Ukrainian].

Departament viiskovoho kapelanstva Patriarshoi kurii UHKTs [Department of Military Chaplaincy of the Patriarchal Curia of the UGCC]. (2025). *Ofitsiyni sait Departamentu viiskovoho kapelanstva UHKTs*. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/> [in Ukrainian].

Zvernennia Blazhennishoho Sviatoslava do virnykh UHKTs ta sikh liudei dobroli voli z nahody Dnia Sobornosti Ukrainy [Appeal of His Beatitude Sviatoslav to the faithful of the UGCC and all people of goodwill on the occasion of the Day of Unity of Ukraine]. (2014). *Ofitsiyni dokumenty Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1316/> [in Ukrainian].

Zvernennia Blazhennishoho Sviatoslava z pryvodu pochatku viiny v Ukraini [Appeal of His Beatitude Sviatoslav regarding the beginning of the war in Ukraine]. (2022). *Synod Yepyskopiv Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-blazhennishogo-svyatoslava-z-pryvodu-pochatku-viiny-v-ukrayni-8176/> [in Ukrainian].

Zvernennia Hlavy UHKTs u 105-y den povnomasshtabnoi viiny, 8 chervnia 2022 roku [Appeal of the Head of the UGCC on the 105th day of the full-scale war, June 8, 2022]. (2022). *Ofitsiyni sait Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://ugcc.ua/data/zvernennya-glavy-ugkts-u-105-y-den-povnomasshtabnoy-viiny-8-chervnya-2022-roku-2879/> [in Ukrainian].

Zvernennia hreko-katolytskoho yepyskopatu Ukrainy z pryvodu suspilno-politychnoi sytuatsii v Ukraini [Appeal of the Greek Catholic Episcopate of Ukraine regarding the socio-political situation in Ukraine]. (2014). *Ofitsiyni dokumenty Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1338/> [in Ukrainian].

Zvernennia Synodu Yepyskopiv UHKTs 2014 roku “Ukraina splyvaie krovieu!” [Appeal of the Synod of Bishops of the UGCC of 2014 “Ukraine is bleeding!”]. (2014). *Synod Yepyskopiv Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-epyskopiv-ugkts-2014-roku-ukrayna-splyvae-krovyyu-169/> [in Ukrainian].

Zvernennia Synodu Yepyskopiv UHKTs do zakhysnykiv Batkivshchyny 2015 roku [Appeal of the Synod of Bishops of the UGCC to the Defenders of the Fatherland of 2015]. (2015). *Synod Yepyskopiv Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-epyskopiv-ugkts-do-zakhysnykiv-batkivshchyny-2015-roku-165/> [in Ukrainian].

Kyselov, O. (2007). Uriznomanitnennia vyjaviv sotsialnoho sluzhinnia relihiinykh spilnot Ukrainy [Diversification of manifestations of social ministry of religious communities of Ukraine]. *Relihiina panorama*, 12, 52–54. [in Ukrainian].

Kolodnyi, A. M. (2012). Motyvy i formy sotsialnoho sluzhinnia konfesii Ukrainy [Motives and forms of social ministry of the confessions of Ukraine]. *Praktychne relihiieznavstvo*, 93–201. [in Ukrainian].

Kulish, N. (2021). Sotsialne sluzhinnia tserkov i konfesii na nyvi zberezhenia individualnoho ta hromadskoho zdorovia suchasnykh ukraintiv [Social ministry of churches and confessions in preserving the individual and public health of modern Ukrainians]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 93, 49–69. [in Ukrainian].

Lyst Hlavy UHKTs Ministrovi oborony Ukrainy shchodo hotovnosti viiskovykh kapelaniv UHKTs nadavaty dopomohu ukrainskomu viisku [Letter of the Head of the UGCC to the Minister of Defense of Ukraine regarding the readiness of UGCC military chaplains to assist the Ukrainian army]. (2014). *Ofitsiini dokumenty Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1353/> [in Ukrainian].

Liubchuk, V. V. (2019). *Pozakultovi praktyky suchasnykh khrystianskykh tserkov v Ukraini: teoretychni ta empirychni aspekty doslidzhennia* [Non-liturgical practices of modern Christian churches in Ukraine: Theoretical and empirical aspects of research]. Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].

“Misiia viiskovoho kapelana – dbaty pro dukh ukrainskoho voina”, – o. Rostyslav Vysochan, viiskovyi kapelan UHKTs [“The mission of a military chaplain is to care for the spirit of the Ukrainian warrior,” – Fr. Rostyslav Vysochan, military chaplain of the UGCC]. (2023). *Departament viiskovoho kapelanstva Patriarshoi kurii UHKTs*. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/misiia-viiskovoho-kapelana-dбаты-pro-duk-h-ukrainskoho-voina-o-rostyslav-vysochan-viiskovyy-kapelan-uhkts/> [in Ukrainian].

Patriarshyi palomnytskyi tsentr UHKTs zdiisniue evakuatsiiu liudei iz nebezpechnykh rehioniv Ukrainy [The Patriarchal Pilgrimage Center of the UGCC evacuates people from dangerous regions of Ukraine]. (2022). *Informatsiyni resurs Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: https://archives.ugcc.ua/en/news/patriarchal_pilgrimage_center_of_the_ugcc_carries_out_the_evacuation_of_people_from_dangerous_regions_97353.html [in Ukrainian].

Patriarshyi sobor UHKTs v Kyievi: shcho treba pro noho znaty [Patriarchal Cathedral of the UGCC in Kyiv: What should be known about it]. (2023). *Ofitsiyni sait Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://ugcc.ua/data/patriarshyy-sobor-ugkts-v-kyevi-shcho-treba-pro-nogo-znaty-3432/> [in Ukrainian].

Poslannia Arkhyiereiskoho Synodu UHKTs v Ukraini shchodo viiny ta spravedlyvoho myru v konteksti novykh ideolohii [Message of the Hierarchical Synod of the UGCC in Ukraine on war and just peace in the context of new ideologies]. (2024). *Synod Yepyskopiv Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/poslannya-arhyereyskogo-synodu-ugkts-v-ukrayni-shchodo-viyny-ta-spravedlyvogo-myru-v-konteksti-novyh-ideologiy-14198/> [in Ukrainian].

“Peremahai zlo dobrom!” (Rym. 12, 21). Poslannia Synodu Yepyskopiv UHKTs 2022 roku [“Overcome evil with good!” (Rom. 12:21). Message of the Synod of Bishops of the UGCC of 2022]. (2022). *Ofitsiini dokumenty Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1591/> [in Ukrainian].

Tomchuk, O. A. (2020). Uchast sviashchennosluzhyteliv u volonterskomu rusi dopomohy Zbroinym Sylam Ukrainy pid chas ahresii Rosiiskoi Federatsii na Skhodi Ukrainy [Participation of clergy in the volunteer movement assisting the Armed Forces of Ukraine during the aggression of the Russian Federation in Eastern Ukraine]. In *Ukrainske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva: Zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoi*

naukovo-praktychnoi konferentsii, (pp. 214–215). Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2020.pdf> [in Ukrainian].

Tserkva vidkryla svoi dveri dlia pereselentsiv i potrebuyuchykh [The Church opened its doors to displaced persons and those in need]. (2022). *Ofitsiynyi sait Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: <https://ugcc.ua/data/tserkva-vidkryla-svoi-dveri-dlya-pereselentsiv-i-potrebuyuchykh-220/> [in Ukrainian].

«Ya tebe ne pokynu»: posynodalne poslannia Synodu Yepyskopiv Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy 2023 roku [«I will not abandon you»: Post-synodal message of the Synod of Bishops of the Ukrainian Greek Catholic Church of 2023]. (2023). *Ofitsiynyi sait Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy*. <https://ugcc.ua/data/ya-tebe-ne-pokynu-poslannya-synodu-epyskopiv-ukraynskoy-greko-katolytskoy-tserkvy-2023-roku-3713/> [in Ukrainian].

About Caritas Ukraine. (n.d.). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/about/> [in English].

Activities. (n.d.). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/diyalnist/> [in English].

Annual report. (2021). *Caritas Internationalis*. URL: <https://www.caritas.org/wp-content/uploads/2025/09/EN-Annual-Report-2021.pdf> [in English].

Mid-term evaluation: Advocating for sustainable social services. (2021). *Caritas Ukraine*. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2021/03/a_tor-evaluation_advocating-for-sustainable-social-services_2021_sschi.pdf [in English].

Organizational development of the Caritas Ukraine network. (n.d.). *Caritas Ukraine*. URL: <https://caritas.ua/organizational-development-of-the-caritas-ukraine-network/> [in English].

Situation Report № 2. Response to the humanitarian crisis. (2016). *Caritas Ukraine*. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2018/01/SitRep_2.pdf [in English].

*Стаття надійшла до редакції 13 січня 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94:316.75]:061.2(=161.2)(100):94(477)-056.253»1932/1933»
DOI 10.69550/3041-1467.10.361973

Руслана ПОПП

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана
Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-5370-1770

ResearcherID: F-9444-2018

Scopus-Author ID: 57222035521

Ruslana POPP

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Ukrainian
History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko
Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Пopp, Р. (2026). Пам'ять про Голодомор 1932 – 1933 рр. як протидія російській агресії (на прикладі діяльності Світового Конгресу Українців). *Axis Europae*, 10, 83–96. doi: 10.69550/3041-1467.10.361973

Bibliographic Description of the Article: Popp, R. (2026). Pamiat pro Holodomor 1932 – 1933 rr. yak protyidiia rosiiskii ahresii (na prykladi diialnosti Svitovoho Konhresu Ukraintsiv) [The memory of the Holodomor of 1932 – 1933 as a means of countering russian aggression: a case study of the ukrainian world congress]. *Axis Europae*, 10, 83–96. doi: 10.69550/3041-1467.10.361973 [in Ukrainian].

**ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РР.
ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ
СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ)**

Анотація. Метастатті – показатя як просвітницькі, освітні та комеморативні ініціативи та заходи Світового Конгресу Українців щодо Голодомору 1932 – 1933 років. сприяють збереженню історичної пам'яті та протидіють російській агресії. **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у підсумуванні діяльності СКУ у напрямі поширення правди про Голодомор, досягнення його міжнародного визнання та належного вшанування пам'яті жертв Голодомору як важливого інструменту сучасної боротьби України проти російської агресії. **Висновки.** Діяльність Світового конгресу українців (СКУ) у сфері збереження пам'яті про Голодомор-геноцид 1932 – 1933 рр. в Україні виходить далеко за межі суто меморіальної чи просвітницької роботи та набуває виразного політичного виміру в умовах сучасної російської агресії проти України. Актуалізуючи тему Голодомору як геноциду українського народу, СКУ формує міжнародне

розуміння історичних витоків імперської політики Москви, демонструючи тяглість насильницьких практик – від штучного голоду 1932 – 1933 рр. до нинішніх воєнних злочинів. У цьому контексті історична пам'ять стає інструментом протидії російській дезінформації, яка намагається нівелювати як сам факт Голодомору, так і суб'єктність української нації. Через глобальні адвокаційні, інформаційні, освітні, комеморативні кампанії та програми, співпрацю з урядами та парламентами різних держав, освітні та просвітницькі ініціативи й роботу з українськими громадами діаспори, СКУ сприяє політичній підтримці України сьогодні. Політика пам'яті стає силою, спрямованою на консолідацію світової спільноти навколо засудження російської агресії, зміцнення глобальної солідарності з українським народом.

Ключові слова: діаспора, Світовий Конгрес Українців (СКУ), російська агресія, Голодомор-геноцид, політика пам'яті.

THE MEMORY OF THE HOLODOMOR OF 1932 – 1933 AS A MEANS OF COUNTERING RUSSIAN AGGRESSION: A CASE STUDY OF THE UKRAINIAN WORLD CONGRESS

Abstract: The purpose of the article is to demonstrate how the educational and commemorative initiatives and activities of the Ukrainian World Congress concerning the Holodomor of 1932 – 1933 contribute to the preservation of historical memory and counteract Russian aggression. **The research methodology** is based on generally accepted principles of scientific rigor, objectivity, and historicism, as well as methods of external and internal source criticism. **The scientific novelty** of the study lies in summarizing the activities of the Ukrainian World Congress aimed at disseminating the truth about the Holodomor, achieving its international recognition, and ensuring proper commemoration of the victims of the Holodomor as an important instrument in Ukraine's contemporary struggle against Russian aggression. **Conclusions.** The activities of the Ukrainian World Congress in preserving the memory of the Holodomor-genocide of 1932 – 1933 in Ukraine extend far beyond purely memorial or educational work and acquire a distinct political dimension in the context of Russia's ongoing aggression against Ukraine. By emphasizing the Holodomor as a genocide of the Ukrainian people, the Ukrainian World Congress fosters international understanding of the historical roots of Moscow's imperial policy, demonstrating the continuity of violent practices – from the artificially induced famine of 1932 – 1933 to present-day war crimes. In this context, historical memory becomes an instrument for countering Russian disinformation, which seeks to deny both the very fact of the Holodomor and the subjectivity of the Ukrainian nation. Through global advocacy, informational, educational, and commemorative campaigns and programs, cooperation with governments and parliaments of various states, as well as engagement with Ukrainian diaspora communities, the Ukrainian World Congress contributes to securing political support for Ukraine today. Thus, memory politics becomes a powerful force aimed at consolidating the international community around the condemnation of Russian aggression and strengthening global solidarity with the Ukrainian people.

Keywords: diaspora, Ukrainian World Congress (UWC), Russian aggression, Holodomor genocide, memory politics, information campaigns.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія проти України супроводжується масштабною інформаційною війною та спробами ревізії історії. У цьому контексті діяльність Світового Конгресу Українців (СКУ) щодо міжнародного

визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні як геноциду, поширення правдивої інформації про нього, збереження та вшанування пам'яті жертв, виступає важливим елементом гуманітарного спротиву, спрямованого на протидію російській дезінформації, імперським нарративам та спробам заперечення злочинів тоталітарного режиму. Дослідження діяльності СКУ в цьому напрямку дозволяє глибше осмислити роль історичної пам'яті як інструменту протидії російській агресії, адже через міжнародну адвокацію, інформаційні, освітні, меморіальні та інші проєкти та ініціативи, СКУ формує глобальний дискурс пам'яті, який сприяє консолідації світової підтримки України.

Аналіз останніх досліджень. Російсько-українська війна є актуальною проблемою сучасних історичних розвідок (Галів, Ільницький, 2023; Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Ільницький, Царик, 2024, 2025; Ільницький, Куцька, 2023; Ільницький, Старка, Галів, 2022; Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024; Ilnytskyi, & Telvak, 2024; Telvak, & Ilnytskyi, 2023; Галів, Свйонтик, 2023; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Карпенко, 2024). Окрема увага дослідників звернена на методологічні засади наукових досліджень присвячених російсько-українській війні (Haliv, & Ilnytskyi, 2021; Ilnytskyi, & Haliv, 2022; Haliv, & Ilnytskyi, 2023).

Допомогу української діаспори батьківщині в період воєнного стану показано у статті О. Грачевської, Д. Ахмаджанової (Грачевська, Ахмаджанова, 2023). Внесок СКУ у протидію агресивній політиці Росії проти України, розкриває А. Кононенко (Кононенко, 2016). Заходи СКУ по підтримці України в умовах російсько-української війни висвітлює Р. Попп (Попп, 2022; Попп, 2025).

Мета статті. Показати як інформаційні, просвітницькі, освітні, комеморативні та інші ініціативи та заходи СКУ щодо Голодомору-геноциду в радянській Україні 1932 – 1933 рр. сприяють збереженню історичної пам'яті та протидії російській агресії.

Виклад основного матеріалу. Використання історичної пам'яті як інструменту боротьби допомагає Україні в інформаційному, дипломатичному, юридичному та психологічному протистоянні з Росією. У цьому напрямку активно працює Світовий Конгрес Українців (СКУ). В 2006 р. у межах СКУ було створено Міжнародний Координаційний Комітет у справі Голодомору, головним завданням якого було: «постійно звертати увагу українського суспільства в Україні та діаспорі і чужинців, що справа визнання Голодомору як Геноциду не закінчена» (Звіт міжнародного координаційного комітету СКУ, 2013). Комітет у період російсько-української війни активно «працює з українськими громадами та зацікавленими сторонами, включно з освітніми, релігійними та культурними установами, для підтримки та координації просвітницьких та комеморативних ініціатив та підвищення обізнаності міжнародної спільноти, політичних лідерів та громадянського суспільства щодо історії Голодомору та його значення для сьогоденної України» (Про Комітет, 2025).

У 2022 р. у Києві не проводили масових громадських заходів, пам'ять про жертв Голодомору було вшановано на державному рівні, а також через дипломатичні та інформаційні ініціативи. Світова інформаційна кампанія СКУ до роковин Голодомору тоді відбувалася під гаслом: «Пам'ятаємо! Єднаємося! Переможемо!». Впродовж листопада 2022 р. українці в найбільших містах світу проводили панахиди, запалювали свічки у пам'ять про жертви Голодомору-геноциду. Цією акцією СКУ хотів донести громадянам усіх держав, що росія і надалі загрожує світовій продовольчій безпеці, чинить геноцид проти українського народу. Ця глобальна акція, організована та скоординована СКУ, стала черговим зверненням до урядів країн, які ще не визнали

Голодомор 1932 – радянській Україні – геноцидом, зробити це якнайшвидше (Світові українські громади вшанували пам'ять жертв Голодомору-геноциду, 2022). СКУ організував та поширював віртуальну презентацію – «Імена на стінах». Це фільм-реквієм за загиблими мешканцями села Ягідне на Чернігівщині, які пережили 28 днів рашистської окупації, їхнє село тоді другий раз пережило організований росіянами голод (Імена на стінах, 2022).

До 90-х роковин Голодомору-геноциду 1932–1933 років СКУ ініціював глобальну просвітницьку кампанію «Голодомор-90», яка об'єднала українську спільноту по всьому світу. В умовах повномасштабної війни з Росією ця акція набула особливого значення, оскільки Росія продовжує політику нищення українського народу. Разом із СКУ, закордонні українці організовували та проводили численні заходи, присвячені висвітленню радянського терору та голоду, закликали уряди своїх країн засудити агресію Росії проти України, як геноцид українського народу. Українська діаспора також закликала світове співтовариство підписати петицію про скасування Пулітцерівської премії для англо-американського журналіста Волтера Дюранті, який заперечував Голодомор в СРСР та підтримував політику Сталіна (Роковини Голодомору, 2023). Навіть без скасування нагороди ця акція продемонструвала міжнародній громадськості, що питання Голодомору є не лише історичним, а й актуальним політичним маркером, адже боротьба точиться за інтерпретацію минулого, яка безпосередньо впливає на сприйняття сучасної російської війни проти України.

Ініційована СКУ віртуальна кампанія «Запали свічку – склади обітницю», словами якої стали: «Я запалюю свічку, аби зберегти пам'ять. Я вірю в майбутнє України», допомогла об'єднати зусилля українців у збереженні правди про Голодомор-геноцид, а саме «розповісти світу про минуле, сьогодення та майбутнє України». (Запаліть свічку – складіть обітницю..., 2023). Запуск міжнародної кампанії «#Holodomor90» у соцмережах привернув увагу мільйонів людей по всьому світу до цієї теми і сучасного становища України.

25 листопада 2023 р. Провід СКУ долучився на найвищому державному рівні в Україні до урочистих заходів вшанування 90-х роковин Голодомору-геноциду. Разом із Президентом України Володимиром Зеленським, урядовцями, духовенством та дипломатами різних держав представники СКУ взяли участь у покладанні квітів і запаленні свічок біля Національного музею Голодомору-геноциду в Києві, а також в урочистому засіданні Верховної Ради України (СКУ в 2023..., 2023). Заходи в рамках акції СКУ відбувалися по різних країнах впродовж цілого року. 10 липня Президент України Володимир Зеленський та перша леді Олена Зеленська разом із представниками СКУ та української громади США поклали квіти до пам'ятника жертвам Голодомору у Вашингтоні. Захід став важливим символічним актом визнання історичної правди та нагадуванням про продовження російських злочинів проти України (До перемоги разом з Україною, 2024).

СКУ активно працює над тим, щоб якомога більше держав офіційно визнали Голодомор актом геноциду (СКУ до роковин Голодомору закликає, 2025). Зокрема, завдяки активному лобюванню української діаспори у 2022 – 2023 роках Голодомор визнали геноцидом ще понад 10 країн, серед них Німеччина, Франція, Ірландія, Ісландія, Бельгія та Європейський парламент, відбулися слухання з цього питання в парламентах інших держав, що заклало основу для подальших рішень. Президент СКУ Павло Грод з цього приводу наголошував: «Ми вдячні кожному парламенту, який вже визнав Голодомор – геноцидом, та закликаємо решту країн світу слідувати цьому

прикладу. Ми також закликаємо усі цивілізовані країни визнати Росію державою-терористом. Росія цілеспрямовано масово вбиває мирних людей в Україні, а також перетворила їжу на зброю, намагаючись створити штучну глобальну продовольчу кризу та голод. Російське політичне та військове керівництво, а також їхні апологети та помічники є військовими злочинцями» (Пам'ятаємо, Єднаємося, Переможемо, 2022). У вересні 2024 р. СКУ висловлював щиру вдячність Швейцарії за визнання Голодомору – геноцидом українців (Швейцарія визнала Голодомор геноцидом українців, 2024). У жовтні цього року українська громада в Новій Зеландії зверталася до прем'єр-міністра країни Крістофера Лаксона з відкритим листом, із закликом визнати Голодомор 1932 – 1933 років геноцидом українського народу (Українська громада закликає уряд Нової Зеландії..., 2025). У листопаді в американському місті Бока-Ратон в штаті Флорида офіційно визнали 22 листопада – Днем пам'яті жертв Голодомору (У Флориді офіційно встановили День пам'яті жертв Голодомору, 2025). Тоді ж Законодавчі збори штату Парана одногослоно ухвалили законопроект, який проголосив четверту суботу листопада «Днем пам'яті Голодомору» та вніс його до офіційного календаря подій регіону. (Парана офіційно встановила День пам'яті Голодомору, 2025). Зокрема, завдяки послідовній громадській діяльності світового українства щодо визнання Голодомору 1932 – 1933 років геноцидом українців, у США це зробили вже 35 штатів (У Флориді офіційно встановили День пам'яті жертв Голодомору, 2025). В 2020 р. СКУ з ініціативи Міжнародного Координаційного Комітету у Справі Голодомору започаткував проект: «Глобальна мережа нащадків жертв голодомору», яка «активно займається збереженням пам'яті і правди про Голодомор-геноцид 1932 – 1933 рр., об'єднуючи людей, чії сім'ї пережили цю трагедію. Вона збирає й документує особисті родинні історії та свідчення, створює простір для їхнього збереження і поширення, підтримує міжнародні освітні й дослідницькі проекти і таким чином підвищує обізнаність про наслідки Голодомору для майбутніх поколінь» (Мережа нащадків голодомору, 2025). Важливим є те, що мережа поширює достовірні факти про геноцид і протидіє російській дезінформації, вшановує пам'ять мільйонів постраждалих і сприяє глобальному визнанню цієї трагедії історичним злочином. Мережа нащадків Голодомору у співпраці зі Світовою Координаційною Виховно-Освітньою Радою СКУ ініціювали учнівський пошуково-дослідницький проект про родинні історії нащадків Голодомору – «Ми пам'ятаємо», у межах якого, учні 8–11 класів українських шкіл проводять інтерв'ю з нащадками Голодомору, «записують їхні історії, тим самим поглиблюючи розуміння трагедії та зберігаючи родинну пам'ять» (Збереження пам'яті, 2025). До 90-х роковин Голодомору у 2023 р. було підготовлено одинадцять розповідей про досвід родин нащадків під час Голодомору. Протягом десяти тижнів перед всесвітнім вшануванням пам'яті жертв Голодомору 25 листопада 2023 р., ці записи можна було почути всім охочим на сторінках у Facebook і YouTube, а також на каналі YouTube (В єдності наша сила, 2024, с. 31). Спочатку у проєкті брали участь здебільшого українці з Канади та США, на сучасному етапі він розширює свої масштаби, долучаються школярі з Австралії, Туреччини, ОАЕ, Іспанії, Італії, Франції, Швеції, України, Казахстану, Перу, Канади та США (Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2025, с. 28). Усі записані фрагменти включені до бібліотеки проєкту та були продемонстровані на вебсайті Мережі нащадків Голодомору в листопаді 2025 р., коли світ відзначав вже 92 роковини Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр. (Проєкт Мережі нащадків Голодомору та СКВОР, 2025). За сприяння Мережі нащадків жертв Голодомору, Брент Безо з Карлтонського університету в Оттаві (Канада), у вересні 2024 р. розпочав опитування серед дорослих українців Америки,

щоб з'ясувати вплив Голодомору на покоління нащадків, які пережили його. Результати дослідження будуть поширені у світовій спільноті, стануть нагадуванням того, що звірства, вчинені росією проти України, не закінчилися Голодомором, а продовжують мати довгострокові наслідки через покоління. (До перемоги з Україною, 2024).

СКУ став ініціатором глобальної адвокаційної кампанії, яка відбулася 23 листопада 2024 р. під назвою «Пам'ятаємо Голодомор – геноцид українців триває» до 91-х роковин Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років в Україні. Ця ініціатива була спрямована не тільки на вшанування пам'яті жертв Голодомору, а також на привернення уваги міжнародної спільноти до сучасної агресії росії проти України, яка є продовженням геноцидної політики. Водночас 19 листопада р. 1000 днів від початку повномасштабної війни росії проти України, тому основним меседжем до світової спільноти у рамках кампанії було те, що ці історичні події пов'язані між собою жорстокістю та безжалістю агресора, що прагне знищити український народ (СКУ анонсує глобальну адвокаційну кампанію, 2024).

Заходами, присвяченими пам'яті жертв Голодомору стали: акції, марші, флешмоби, міжрелігійні молитви та запалення свічок пам'яті, науково-просвітницькі зустрічі та конференції. Українські громади та друзі України продовжували звертатися до урядів своїх країн з вимогою визнати Голодомор-геноцидом українського народу та засудити агресію рф, як геноцид українського народу. Правда про Голодомор та сучасну агресію активно поширювалася через соціальні мережі, використовувалися гасла та хештеги, для висвітлення подій, залучалися медіа. Важливість заходів українських громад щодо вшанування пам'яті про Голодомор-геноцид як протидію спробам виправдати тодішні і сучасні злочини росії чи применшити їхній характер. підтверджує інцидент, який стався в Греції 23 листопада 2024 р. вчинений напад на українську акцію «особами, які мають зв'язки з Комуністичною партією Греції» (ЕКУ та українці Греції закликають розслідувати, 2024).

Міжнародний координаційний комітет у справі Голодомору СКУ проводив активну роботу, щоб об'єднати українські громади світу і до проведення кампанії вшанування пам'яті жертв Голодомору в 2025 р. під гаслом: «Пам'ятаємо Голодомор. Геноцид триває» (Листопад – місяць пам'яті жертв Голодомору, 2025). Адже як наголошувала голова Комітету Ольга Сорока: «Росія продовжує свої зусилля з метою знищення української нації, використовуючи тактику, що нагадує ту, яка застосовувалася під час Голодомору, адже без України Росія не має історії, якою могла б пишатися» (СКУ закликає українців по всьому світу долучитися до Дня пам'яті жертв Голодомору, 2025).

В 2025 р. під час кампанії СКУ, щоб нагадати світу про мільйони жертв жорстокого сталінського режиму, що злочини рашистів проти українців продовжуються, були проведені різноманітні заходи: зібрання, марші, флешмоби, спільні міжрелігійні молитви, хвилини мовчання, запалювання свічок пам'яті. Українська діаспора вкотре зверталася до урядів країн, які ще не визнали Голодомор геноцидом, зробити це, засудити агресію росії проти України як сучасний геноцид українського народу, провести офіційні вшанування пам'яті загиблих чи парламентські слухання до роковин Голодомору-геноциду. Основні заходи акції відбулися у суботу 22 листопада 2025 р., від Північної Америки до Європи, Азії, Південної Америки, Африки та Океанії, українці та друзі України єдналися у солідарності. Вшанування пам'яті Голодомору-геноциду та нагадування про нинішню війну Росії проти України, відбувалося на всіх континентах (СКУ закликає українців по всьому світу, 2025). Так, в австралійському Мельбурні

було розгорнуто найбільший у світі прапор України. Стяг був створений у 2012 році, його вага є понад 150 кілограмів, а площа 2 400 квадратних метрів. Він мандрує світом як символ української ідентичності, незламності й надії. Українські прапори майорили на всіх меморіальних заходах, покликаних зберегти пам'ять про мільйони загиблих і нагадати про силу та стійкість українців. Президент СКУ Павло Грод на велелюдному пам'ятному зібранні в Торонто, наголосив: «путінська Росія намагається завершити те, що розпочав Сталін (Світове українство вшанувало пам'ять жертв Голодомору, 2025).

Правда про Голодомор-геноцид поширюється світовим українством і завдяки художньому слову, кінематографу, тематичних виставок. Конгрес Українців Канади (КУК) 16 квітня 2025 р. організував у провінції Альберта авторське читання та обговорення історичного роману про трагічну сторінку історії українського народу «Чорні соняшники» («Black Sunflowers») Синтії Лебрен (КУК запрошує на авторське онлайн-читання..., 2025). СКУ активно пропагував до перегляду документальну стрічку «Голодомор: Спогади про геноцид в Україні з Міннесоти», яка стала результатом чотирирічної співпраці між представниками українських православної та греко-католицької церков агломерації міст Міннеаполіс – Сент-Пол. В ній проведені паралелі між Геноцидом 1932 – 1933 років й сьогоднішньою повномасштабною війною Росії проти України. У фільмі взяли участь українські військові, які перебували на реабілітації в одному з лікувальних центрів штату. Сценаристка й режисерка фільму Зіна Полетц Гутманіс наголошувала, що «ще одне важливе послання фільму – роль світового українства в збереженні пам'яті про Голодомор і в адвокації допомоги Україні як тоді, так і зараз» (У США покажуть документальний фільм про геноцид в Україні, 2025).

Висновки. Діяльність Світового Конгресу Українців (СКУ) у сфері збереження пам'яті про Голодомор-геноцид 1932 – 1933 рр. в Україні виходить далеко за межі суто меморіальної чи просвітницької роботи та набуває виразного політичного виміру в умовах сучасної російської агресії проти України. Актуалізуючи тему Голодомору як геноциду українського народу, СКУ формує міжнародне розуміння історичних витоків імперської політики Москви, демонструючи тяглість насильницьких практик – від штучного голоду 1932 – 1933 рр. до нинішніх воєнних злочинів. У цьому контексті історична пам'ять стає інструментом протидії російській дезінформації, яка намагається нівелювати як сам факт Голодомору, так і суб'єктність української нації. Через глобальні адвокаційні, інформаційні, освітні, комеморативні кампанії та програми, співпрацю з урядами та парламентами різних держав, освітні та провітницькі ініціативи й роботу з українськими громадами діаспори, СКУ сприяє політичній підтримці України сьогодні. Політика пам'яті стає силою, спрямованою на консолідацію світової спільноти навколо засудження російської агресії, зміцнення глобальної солідарності з українським народом.

Перспективи подальших розвідок цього питання полягають у висвітленні інших напрямів діяльності Світового Конгресу Українців щодо підтримки України в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

В єдності наша сила! (2024). Світовий Конгрес Українців. Київ-Брюсель-Торонто-Нью-Йорк. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/ar_2023_2024-1.pdf

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa

Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*, 13/55, 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022 – 2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.27719

Грачевська, Т. О., Ахмаджанова, Д. В. (2023). Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 15 (1), 109–119. DOI: 10.15421/3523

До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців. (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/12/zvit_kinecz24f3-1.pdf

ЕКУ та українці Греції закликають розслідувати напад на захід-вшанування Голодомору. (2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/eku-ta-ukrayinci-hrecii-zaklykaiut-rozsliduvaty-napad-na-zahid-vshanutannia-holodomoru/>

Запаліть свічку – складіть обітницю. Долучайтеся до віртуальної кампанії SKU Holodomor-90. (2023). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/zapalit-svichku-skladit-obitnyciu-doluchaitesia-do-virtualnoyi-kampanii-sku-holodomor-90/>

Збереження пам'яті. (2025). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf

Звіт міжнародного координаційного комітету SKU в справі Голодомору. (2013) URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/10/holodomor.pdf?utm_source=chatgpt.com

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*, 13/55, 162–177.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Ільницький, В., Царик, Р. (2024). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116.

Ільницький, В., Царик, Р. (2024). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13.

Льницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального нарративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224.

Імена на стінах. (2022) URL: <https://hdn.ukrainianworldcongress.org/ua/%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0/>

Кононенко, А. (2016). Світовий Конгрес Українців у контексті підтримки суверенітету України та непорушності її кордонів. *Українознавчий альманах*, 19, 129–133

КУК запрошує на авторське онлайн-читання книги про Голодомор. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/kuk-zaproshuie-na-avtorske-onlain-chytannia-knyhy-pro-holodomor>

Листопад — місяць пам'яті жертв Голодомору. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/lystopad-misiac-pamiati-zhertv-holodomoru/>

Мережа нащадків голодомору. (2025). URL: <https://hdn.ukrainianworldcongress.org/ua/%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0/>

Пам'ятаємо, Єднаємося, Переможемо – СКУ виановує 89-ті роковини Голодомору. (2022) URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/pamyata%d1%94mo-%d1%94dna%d1%94mosya-peremozhemo-sku-vshanovu%d1%94-89-ti-rokovini-golodomoru/>

Парана офіційно встановила День пам'яті Голодомору. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/parana-oficiino-vstanovyla-den-pamiati-holodomoru/>

Попп, Р. (2022). Гуманітарні ініціативи Всесвітнього Конгресу Українців у допомозі Україні (2014 – 2021 рр.). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, (pp. 637–645). Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-76

Попп, Р. (2025). Освітня діяльність Світового Конгресу Українців (2022 – 2025 рр.). *Axis Europaе*, 6, 141–155. doi: 10.69550/3041-1467.6.326257

Про Комітет. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/komitet-u-spravi-golodomoru/>

Проект Мережі нащадків Голодомору та СКВОР «Ми пам'ятаємо»: як досягнути. (2026). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/proiekt-pro-holodomor-my-pamieataiemo-yak-doiednatysia/>

Річний Звіт Світового Конгресу Українців. (2025). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf

Роковини Голодомору: пам'ятні події та заходи у вашому місті. Частина 1. (2023). URL: [krainianworldcongress.org/ua/rokovyny-holodomoru-pamiatni-podii-ta-zahody-u-vashomu-misti-chastyina-1/](https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/rokovyny-holodomoru-pamiatni-podii-ta-zahody-u-vashomu-misti-chastyina-1/)

Світове українство вианувало пам'ять жертв Голодомору (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitove-ukrayinstvo-vshanuvalo-pamiat-zhertv-holodomoru/>

Світові українські громади вианували пам'ять жертв Голодомору-геноциду. (2022). URL: [nianworldcongress.org/ua/svitovi-ukraïnski-gromadi-vshanuvali-pamyat-zhertv-golodomoru-genocidu/](https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovi-ukraïnski-gromadi-vshanuvali-pamyat-zhertv-golodomoru-genocidu/)

СКУ анонсує глобальну адвокаційну кампанію до роковин Голодомору-геноциду. (2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-anonsuie-hlobalnu-advokaciïnu-kampaniiu-do-rokovyn-holodomoru-henocydu/>

СКУ в 2023: пригадуємо рік, що минає. (2023). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-v-2023-pryhaduyemo-rik-shcho-mynaye>

СКУ до роковин Голодомору закликає нагадати світові про злочини режимів Сталіна і Путіна. (2024) URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-sku-holodomor/33198373.html?utm_source=chatgpt.com в у

СКУ закликає українців по всьому світу готуватися до Дня пам'яті жертв Голодомору. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-zaklykaie-ukrayinciv-po-vsomu-svitu-hotuvatysia-do-dnia-pamiati-zhertv-holodomoru/>

Тези до 91-х роковин Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр. (2024). URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1-jHRkPFA160IYSGDYqZFez8Y26hzfHXX>

У Флориді офіційно встановили День пам'яті жертв Голодомору. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-florydy-oficiino-vstanovyly-den-pamiati-zhertv-holodomoru/>

Українська громада закликає уряд Нової Зеландії визнати Голодомор геноцидом. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/ukrayinska-hromada-zaklykaei-uriad-novoi-zelandii-vyznaty-holodomor-henocydrom>

Швейцарія визнала Голодомор геноцидом українців. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/shveizariia-vyznala-holodomor-henocydrom-ukrayinciv/>

У США покажуть документальний фільм про геноцид в Україні. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-ssha-pokazhut-dokumentalniyi-film-pro-henocyd-v-ukrayini/>

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139.

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. – Series Historica*, 1 (25), 281–297.

Ilnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80.

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344.

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.28155

REFERENCES

V yednosti nasha syla! (2024). Svitovyi Konhres Ukrainsiv. [Our strength is in unity! Ukrainian World Congress]. Kyiv-Briusel-Toronto-Niu-York. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/ar_2023_2024-1.pdf [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.). [The beginning of a full-scale war of Russia against

Ukraine according to the Polish information portal «Nowa Europa Wschodnia» (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1), 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichnyi dyskurs [The Nature of the Modern Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istorii, 13/55*, 47–73. [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukrainsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of the genocide of Russia against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba*, 12, 75–96. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue*, 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5 [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viyny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek – Youth & market*, 3 (211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194 [in Ukrainian].

Hrachevska, T. O., & Akhmadzhanova, D. V. (2023). Rol ukrainskoi diaspory u pidtrymtsi Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [The role of the ukrainian diaspora in supporting Ukraine in the face of russian aggression]. *Filosofii ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 2023, T. 15, No 1. 109–119. DOI: 10.15421/352313 [in Ukrainian].

Do peremohy z Ukrainoiu. Svitovyi Konhres Ukrainsiv (2024). [To victory with Ukraine. World Congress of Ukrainians.]. (URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/12/zvit_kinecz24f3-1.pdf [in Ukrainian].

EKU ta ukrainsi Hretsii zaklykaiut rozsliduvaty napad na zakhid-vshanuvannia Holodomoru. (2024). [The European Union and Ukrainians in Greece call for an investigation into the attack on the Holodomor commemoration event.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/eku-ta-ukrayinci-hrecii-zaklykaiut-rozsliduvaty-napad-na-zahid-vshanuvannia-holodomoru/> [in Ukrainian].

Zapalit svichku – skladit obitnytsiu. Doluchaitesia do virtualnoi kampanii SKU Holodomor-90. (2023). [Light a candle - make a vow. Join the UWC Holodomor-90 virtual campaign]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/zapalit-svichku-skladit-obitnytsiu-doluchaitesia-do-virtualnoyi-kampanii-sku-holodomor-90/> [in Ukrainian].

Zberezhennia pam'iaty. (2025). [Memory retention]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf [in Ukrainian].

Zvit mizhnarodnoho koordynatsiinoho komitetu CKU v spravi Holodomoru. (2013). [Report of the International Coordinating Committee of the UCC on the Holodomor]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/10/holodomor.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

Ilytskyi V., & Tsaryk, R. (2024). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiaty uchasnykiv i zhertv rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024)

[Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 81 (2), 4–13. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 13/55, 162–177. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of «The British Army Review» (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii, Spetsvypusk*, 130–146. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiaty ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii istorychni nauky*, 2, 105–116. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoryko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Ukrainski istorychni studii*, 17(59), 98–115. [in Ukrainian].

Imena na stinakh. (2022). [Names on the walls]. URL: <https://hdn.ukrainianworldcongress.org/ua/%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0/>

Kononenko, A. (2016). Svitovi Konhres Ukraintiv u konteksti pidtrymky suverenitetu Ukrainy ta neporushnosti ii kordoniv [World Congress of Ukrainians in the Context of Support of Ukraine's Sovereignty and Inviolability of its Borders]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 19, 129–133. [in Ukrainian].

KUK zaprosuie na avtorske onlain-chytannia knyhy pro Holodomor. (2025). [UCC invites you to an online reading of a book about the Holodomor]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/kuk-zaprosuie-na-avtorske-onlain-chytannia-knyhy-pro-holodomor> [in Ukrainian].

Lystopad — misiats pam'iaty zhertv Holodomoru. (2025). [November is the month of remembrance for the victims of the Holodomor]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/lystopad-misiac-pamiaty-zhertv-holodomoru/> [in Ukrainian].

Merezha nashchadkiv holodomoru. (2025). [Famine Descendants Network]. URL: <https://hdn.ukrainianworldcongress.org/ua/%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0/> [in Ukrainian].

Pamiataiemo, Yednaiemosia, Peremozhemo – SKU vshanovui 89-ti rokovyny Holodomoru (2022). [We Remember, We Unite, We Overcome – UWC commemorates the 89th anniversary of the Holodomor]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/>

pamyata%d1%94mo-%d1%94dna%d1%94mosya-peremozhemo-sku-vshanovu%d1%94-89-ti-rokovini-golodomoru/ [in Ukrainian].

Parana ofitsiino vstanovyla Den pamiati Holodomoru (2025). [Paraná officially established Holodomor Remembrance Day.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/parana-oficiino-vstanovyla-den-pamiati-holodomoru/> [in Ukrainian].

Popp, R. (2022). Humanitarni initsiatyvy Vsesvitnoho Konhresu Ukraintsiv u dopomozi Ukraini (2014 – 2021 rr.) [Humanitarni initsiatyvy Vsesvitnoho Konhresu Ukraintsiv u dopomozi Ukraini (2014 – 2021 rr.)]. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 637–645. DOI :<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-76> [in Ukrainian].

Popp, R. (2025). Osvitnia diialnist Svitovoho Konhresu Ukraintsiv (2022 – 2025 rr.) [Educational activities of the Ukrainian World Congress (2022 – 2025)]. *Axis Europae*, 6, 141–155. doi: 10.69550/3041-1467.6.326257 [in Ukrainian].

Pro Komitet (2025). [About the Committee]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/komitet-u-spravi-golodomoru/> [in Ukrainian].

Proiekt Merezhi nashchadkiv Holodomoru ta SKVOR «My pam'iataiemo»: yak doiednatsia (2026). [The project of the Holodomor Descendants Network and SKVOR «We Remember»: how to join]. URL:<https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/proiekt-pro-holodomor-my-pamieataiemo-yak-doiednatsia/> [in Ukrainian].

Richnyi Zvit Svitovoho Kongresu Ukraintsiv (2025). [Annual Report of the Ukrainian World Congress]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf [in Ukrainian].

Rokovyny Holodomoru: pam'iatni podii ta zakhody u vashomu misti. Chastyna 1. [Holodomor anniversaries: memorable events and activities in your city. Part 1] (2023). URL: www.ukrainianworldcongress.org/ua/rokovyny-holodomoru-pamiatni-podii-ta-zahody-u-vashomu-misti-chastyna-1/ [in Ukrainian].

Svitove ukrainstvo vshanuvalo pam'iat zhertv Holodomoru. (2025). [Ukrainians around the world commemorated the victims of the Holodomor]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitove-ukrayinstvo-vshanuvalo-pamiat-zhertv-holodomoru/> [in Ukrainian].

Svitovi ukrainski hromady vshanuvaly pamiat zhertv Holodomoru-henotsydu. (2022). [Ukrainian communities around the world commemorated the victims of the Holodomor genocide]. URL: www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovi-ukrainski-gromady-vshanuvali-pamyat-zhertv-golodomoru-genocydu/ [in Ukrainian].

SKU anonsuie hlobalnu advokatsiinu kampaniiu do rokovyn Holodomoru-henotsydu. (2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-anonsuie-hlobalnu-advokatsiinu-kampaniiu-do-rokovyn-holodomoru-henotsydu/> [in Ukrainian].

SKU v 2023: pryhaduiemo rik, shcho mynaie. (2023). [UWC in 2023: remembering the passing year]]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-v-2023-pryhaduyemo-rik-shcho-mynaye/> [in Ukrainian].

SKU do rokovyn Holodomoru zaklykaie nahadaty svitovi pro zlochyny rezhymiv Stalina i Putina. (2024) [On the anniversary of the Holodomor, the UWC calls on the world to remind the world of the crimes of the Stalin and Putin regimes]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-sku-holodomor/33198373.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

SKU zaklykaie ukrainsiv po vsomu svitu hotuvatysia do Dnia pamiati zhertv Holodomoru (2025). [UWC calls on Ukrainians around the world to prepare for Holodomor Remembrance Day]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-zaklykaie-ukrayinciv-po-vsomu-svitu-hotuvatysia-do-dnia-pamiati-zhertv-holodomoru/> [in Ukrainian].

Tezy do 91-kh rokovyn Holodomoru-henotsydu 1932 – 1933 rr. (2024). [Abstracts for the 91st anniversary of the Holodomor-genocide of 1932 – 1933]. URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1-jHRkPFAl60IYSGDYqZFez8Y26hzfHXX> [in Ukrainian].

U Florydi ofitsiino vstanovyly Den pamiati zhertv Holodomoru. (2025). [Florida officially established Holodomor Remembrance Day]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-florydy-oficiino-vstanovyly-den-pamiati-zhertv-holodomoru/> [in Ukrainian].

Ukrainska hromada zaklykaie uriad Novoi Zelandii vyznaty Holodomor henotsydom. (2025). [The Ukrainian community calls on the New Zealand government to recognize the Holodomor as genocide]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/ukrayinska-hromada-zaklykaie-uriah-novoi-zelandii-vyznaty-holodomor-henotsydom> [in Ukrainian].

Shveitsariia vyznala Holodomor henotsydom ukrainsiv. (2025). [Switzerland recognized the Holodomor as genocide against Ukrainians]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/shveitsariia-vyznala-holodomor-henotsydom-ukrayinciv/> [in Ukrainian].

U SShA pokazhut dokumentalni film pro henotsyd v Ukraini. (2025). [A documentary about the genocide in Ukraine will be shown in the US]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/u-ssha-pokazhut-dokumentalni-film-pro-henotsyd-v-ukrayini/> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between «class» and «nation»: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. [in English].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. – Series Historica*, 1 (25), 281–297. [in English].

Ilnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoieuropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344 [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoieuropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 20 січня 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 378(477.83/.86)»1772/1918»:930.1
DOI 10.69550/3041-1467.10.361964

Богдан ЯНИШИН

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України XIX – початку XX ст., Інституту історії України НАН України, вул. Грушевського, 4, м. Київ, Україна, 02000, bogdanyanyshyn@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0386-2530

Bohdan YANYSHYN

Ph D (History), Senior Research Fellow of Department of History of Ukraine of the XIX – early XX cc., Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 4 Hrushevsky Street, Kyiv, Ukraine, postal code 02000 (bogdanyanyshyn@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Янишин, Б. (2026). Вища освіта як чинник суспільної модернізації у габсбурзькій Галичині: сучасна історіографія. *Axis Europae*, 10, 97–114. doi: 10.69550/3041-1467.10.361964

Bibliographic Description of the Article: Yanyshyn, B., (2026). Vyshcha osvita yak chynnyk suspilnoi modernizatsii u habsburzkii Halychyni: suchasna istoriohrafia [Higher education as a factor of social modernization in Habsburg Galicia: contemporary historiography]. *Axis Europae*, 10, 97–114. doi: 10.69550/3041-1467.10.361964 [in Ukrainian].

**ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ
У ГАБСБУРЗЬКІЙ ГАЛИЧИНІ: СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ**

Анотація. Метою статті є з'ясування процесу осмислення проблем вищого галицького шкільництва автономічної доби у новітній історіографії. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального матеріалу. **Наукова новизна** статті полягає у спробі комплексного підсумування новітніх історіографічних дискусій про вище галицьке шкільництво другої половини XIX – початку XX ст. У **висновках** відзначено чималий інтерес сучасних дослідників до проблематики вищого галицького шкільництва доби самоуправління. Вказано на солідарність переконання історіографів про виняткову значущість динамічного зростання освітнього сегменту в справі модернізаційної трансформації всіх галузей громадського життя Габсбурзької Галичини. Відзначено, що опрацьовані питання вищого східногалицького шкільництва (еволюція освітніх програм і дидактичних практик, боротьба жінок за місце у вищій школі, трансформація адміністративних структур у вишах, перші спроби реконструкції студентських аудиторій знакових професорів, формування наукових шкіл в університетських стінах тощо) актуалізують низку перспективних проблемно-тематичних

сюжетів. Серед них вагомістю позначено увагу до інституційного феномену політехніки та ветеринарної академії, реконструкцію дидактичних практик і студентських аудиторій української професури вищих галицьких інституцій, з'ясування стратегій польсько-української конкуренції, формування наукових шкіл, подолання міжнаціональних стереотипів тощо. Підсумовано, що активна міжнародна співпраця історіографів, які представляють різні національні школи, дозволяє оптимістично сприймати нові дослідницькі виклики та вселяє надію на віднаходження консенсусу з багатьох дискусійних питань.

Ключові слова: вища школа, модернізація, Галичина, період автономії, українська та польська історіографія.

HIGHER EDUCATION AS A FACTOR OF SOCIAL MODERNIZATION IN HABSBURG GALICIA: CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY

Abstract. *The aim of the article is to clarify the process of interpreting the problems of higher education in Galicia during the period of autonomy in contemporary historiography. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. The scientific novelty of the study lies in an attempt to provide a comprehensive summary of recent historiographical discussions on Galician higher education in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. The conclusions emphasize the considerable interest among modern scholars in the issues of higher education in Galicia during the era of self-government. It is noted that historiographers share a common conviction regarding the exceptional significance of the dynamic growth of the educational sector for the modernization transformation of all spheres of public life in Habsburg Galicia. The analyzed issues of higher education in Eastern Galicia – such as the evolution of curricula and teaching practices, women's struggle for access to higher education, the transformation of administrative structures within higher educational institutions, the first attempts to reconstruct the student audiences of prominent professors, and the formation of academic schools within university walls – have highlighted a number of promising thematic and problem-oriented research areas. Among these, particular importance is attached to the institutional phenomenon of the Polytechnic and the Veterinary Academy, the reconstruction of teaching practices and student audiences of Ukrainian professors in Galician higher institutions, the clarification of strategies of Polish-Ukrainian competition, the formation of scholarly schools, and the overcoming of interethnic stereotypes. It is concluded that active international cooperation among historiographers representing different national schools allows for an optimistic view of new research challenges and fosters hope for achieving consensus on many controversial issues.*

Keywords: higher education, modernization, Galicia, period of autonomy, Ukrainian and Polish historiography.

Постановка проблеми. Модернізаційні трансформації у габсбурзькій Галичині періоду самоуправління привертають постійну увагу українських і польських соціогуманітаріїв протягом останніх тридцяти років. Така популярність пояснюється стрімким перетворенням, за словами польського публіциста Стефана Залеського, «зацофаного краю» (Światłomir, 1904) на регіон, що продемонстрував у Дунайській монархії чи не найбільш динамічний поступ усіх сфер життя домінуючих етнічних

спільнот (українців, поляків і євреїв). При цьому особливо стрімкі й зауважальні зміни, за одностайним переконанням дослідників, простежувалися у сфері шкільництва різних рівнів – від елементарного до вищого. Відтак постали численні різнопланові опрацювання (дисертації, монографії, статейні розвідки, археографічні видання та ін.), відведені всебічному осмисленню трансформацій освітнього ландшафту коронного краю. Проблемно-тематична й видова розмаїтість, а також значний обсяг цієї літератури вимагає історіографічного підсумування для визначення опрацьованих, дискусійних та перспективних сюжетів галицького шкільництва. Позаяк така робота стосовно нижчої та середньої освітніх ланок значною мірою пророблена в сучасній українській (Янишин, 2017) і польській (Dutkova, 1986) науці, ми охарактеризуємо новітні студії про вищу школу у габсбурзькій Галичині автономічної доби, зосередившись на її українських сюжетах.

Аналіз досліджень. Щойно згадана популярність галицького шкільництва в часи самоуправління мала наслідком і перші спроби підсумування наявного історіографічного досвіду осмислення його вищого ступеня. Такі спроби зазвичай містяться у відповідних частинах студій проблемно-тематичного плану. У статейних публікаціях ці огляди з огляду на лімітований обсяг зазвичай є стислим переліком назв чи наведенням історіографічних оцінок. Більш розлогими такі огляди є в поодиноких монографічних опрацюваннях. Для прикладу згадаємо найактуальнішу спробу підсумування історіографічних досліджень про Львівський університет півдавстрійського періоду, що міститься у відомій ґрунтовній монографії Володимира Качмара (Качмар, 2021, с. 9–40). З огляду на це, потребує комплексного осмислення новітня історіографія вищого галицького шкільництва автономного періоду з особливим акцентом на його українські сюжети.

Мета статті полягає в з'ясуванні процесу осмислення проблем вищого галицького шкільництва автономічної доби у новітній історіографії.

Виклад основного матеріалу. У фокусі уваги дослідників минулого вищого східногалицького шкільництва цілком заслужено перебуває найавторитетніша освітня установа краю – Львівський університет. Поряд із вагомністю внеску цього навчального закладу у справу виховання інтелектуальної й адміністративної еліти українського й польського народів, небуденна увага до головної вищої школи коронного краю значною мірою підігрівалася широким відзначенням протягом 2010-х років його 350-ліття, яке більшість дослідників відраховують від часу видання фундаційного акту короля Яна Казимира. Згаданий ювілей був темою обговорень на кількох міжнародних наукових конференціях, результатами яких стала низка фундаментальних видань, які відчутно динамізували широке міждисциплінарне осмислення феномену львівської альма-матер.

Українські дослідники галицького шкільництва приурочили ювілею фундаментальну двотомну студію «Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка» (Encyclopedia, 2011; Encyclopedia, 2014). Відповідно до задуму упорядників праці, цей літопис надзвичайно заслуженої в культурі українсько-польського порубіжжя інституції було подано крізь призму минулого структурних підрозділів (кафедри, наукові інститути, музеї, наукові напрями та школи) та знакових подій, а також життєписів її визначних співробітників (головно професорів і доцентів). Своєю ґрунтовною інформативністю «Encyclopedia» в короткому часі перетворилася на настільну книгу для дослідників галицького шкільництва і стала підставою багатьох студій з історії вищої освіти Львова.

В межах різноманітних ювілейних заходів було організовано й проведено низку наукових конференцій, сфокусованих на з'ясуванні освітянського й академічного феномену Львівського університету. Серед найбільш представницьких згадаємо науковий форум «Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)», який організували співробітники історичного факультету вишу, що входили до міжнародної (у своїй основі польсько-української) дослідницької групи «Спільна спадщина. Польська та українська історіографія у Львові в XIX і XX ст.». Виступи й обговорення на цій конференції побачили світ у колективній монографії, яка містить солідні опрацювання багатьох сюжетів з історії історичної науки в університетських стінах протягом другої половини XIX – початку XX ст..

Цілком очікувано, що і польські історіографи, з огляду на феноменальне місце, що його посідає Львівський університет в інтелектуальній культурі нашого західного сусіда, не стояли осторонь вшанування ювілею східногалицької вищої школи. В присвячених ювілею численних дописах солідарно відзначалося, що львівська альма-матер стала важливим місцем плекання польської модерної культури й освіти, а чимале гроно її випускників у вирішальний спосіб прислужилося справі відродження політичної суб'єктності нації. В цьому плані загальноприйнятою стала оцінка авторитетного жешувського дослідника минулого галицького шкільництва Анджея Мейсснера: «[...] Без опрацьованого галицьким суспільством доробку, втім, власне, і в галузі освіти, не було б II Речі Посполитої, позаяк більшість інституцій публічного життя була сформована саме тоді» (Meissner, 2011, s. 19).

Серед низки організованих польськими історіографами наукових конференцій особливо представницькою була краківська. Підсумковим ефектом роботи цієї конференції стала солідна колективна монографія (Uniwersytetowi Lwowskiemu, 2011; Uniwersytetowi Lwowskiemu, 2014), більшість нарисів у якій було відведено функціонуванню львівської альма-матер в автономічну добу. Автори згаданих нарисів послідовно та з належною ретельністю реконструювали становлення й еволюцію в стінах університету різноманітних галузей наукового знання, узасаднивши фундаментальну роль цієї інституції у польській інтелектуальній культурі. На жаль, при цьому польські колеги демонстративно маргіналізували український «голос» у стінах тогочасного університету, адже присутність українців згадується оказіонально, а подекуди й з чималою дозою тенденційності. Як приклад такої тенденційності назвемо нарис авторства знаного краківського вченого Кшиштофа Стопки, присвячений розвитку галузей історичного знання у Львівському університеті. В цьому тексті історіограф, звертаючись до проблеми становлення до вибуху Першої світової війни наукових історичних шкіл в університеті, проаналізував лише схолярні здобутки польських учених (Stopka, 2011, s. 229). В українському випадку він обмежився лише згадкою про науковий семінар М. Грушевського, з якого «виводиться ціла генерація українсько-галицьких істориків». При цьому інтенсивну працю самого автора «Історії України-Руси» К. Стопка атестував відверто тенденційно – цілковито у дусі польської шовіністичної преси зламу XIX – XX ст. (Stopka, 2011, s. 245–246).

Втім, в активі польських дослідників Львівського університету є й значно об'єктивніші спостереження. Для прикладу згадаємо про відведену історії й історикам університету іншу об'ємну колективну монографію, яка стала результатом співпраці польсько-українського дослідницького колективу. І в цій фундаментальній студії, що охопила історію львівського вишу до 1939 р., добі його функціонування в добу

самоуправління відведено найбільше уваги. В згаданій книзі з належним національним тактом і взірцевою ретельністю автори відтворили фундаментальність внеску професорів і доцентів університету у становлення і розвиток низки класичних історичних субдисциплін.

Поряд із університетськими структурами чимало на сьогодні написано і про представників студентської та викладацької спільнот. Тут насамперед заслуговує на згадку новаторська й ґрунтовна спроба Василя Благого представити просопографію студентства Львівського університету. Так, дослідник запропонував історико-соціологічний портрет студентів Львівського університету, які на початку ХХ ст. студіювали медицину (Благий, 1999). В підсумку проведеного аналізу він дійшов переконливих висновків, що медичну професію, з огляду на високу вартість її отримання, найчастіше опановували студенти польського та єврейського походження, тоді як українці надавали перевагу більш помірковано оплачуваним студіям правничого і гуманітарного спрямування. Особливістю було і те, як наголошує львівський автор, що внаслідок складності опановуваного фаху, студенти-медики більш інертно за своїх колег по університету ставилися до викликів суспільно-політичного життя. Поряд зі згаданими розвідками, просопографії студентства Львівського університету за 1900 – 1914 рр. В. Благий присвятив ґрунтовне історико-соціологічне дослідження (Благий, 2003).

Також В. Благий системно звернувся до проблеми гендерного виміру галицької вищої школи, здійснивши це на прикладі Львівського університету. В цьому плані він переконливо довів, що голос студенток від року до року звучав дедалі голосніше у головному вузі Східної Галичини (Благий, 1998). В свою чергу, В. Тельвак реконструював жіночу аудиторію М. Грушевського і дослідив її міжнаціональний склад (українки, польки, єврейки та білоруски) (Тельвак, Тельвак, Журавльов, 2023). Низку важливих світоглядних аспектів освіти жінок у Східній Галичині актуалізувала О. Маланчук-Рибак (Маланчук-Рибак, 2022). Ці та інші дослідники одностайно наголошують, що поява студенток в університетських стінах стала важливою віхою в історії крайового шкільництва, підважуючи патріархальні погляди на місце і роль жінки в суспільстві.

Чималим новаторством позначено також спроби реконструкції науково-дидактичних практик і студентської аудиторії визначних українських представників львівської університетської корпорації. Мовиться про низку праць В. Тельвака і його колег з реконструкції раніше стереотипізованої проблеми «Грушевський і Львівський університет». Завдяки багаторічному опрацюванню університетського фонду у Державному архіві Львівської області (Тельвак, Янишин, 2021) та багатьох его-документів, на сьогодні вдалося відтворити шлях автора «Історії України-Руси» до львівської кафедри (Telvak, Telvak, 2024; Тельвак, Радченко, Яценюк, 2024), його взаємини зі студентською молоддю (Telvak, Petrechko, 2025) та колегами-професорами (Тельвак, Лозинська, 2025), особливості дидактичних практик (Тельвак, Губицький, 2024), структуру і динаміку молодіжної аудиторії (Тельвак, 2023; Тельвак, Владига, Журавльов, 2023; Тельвак, Качмар, Журавльов, 2023; Тельвак, Лазурко, Журавльов, 2023; Тельвак, Тельвак, 2023; Тельвак, Штома, Журавльов, 2023) й ін. Ці публікації уможливають аргументовано «українізувати» студії над повсякденням львівської університетської корпорації й заохочують до продовження таких досліджень стосовно інших її українських представників.

Традиційно чимало протягом попередніх історіографічних епох йшлося про причини, перебіг і наслідки польсько-українського протистояння у стінах Львівського університету. Не винятком є й новітній період, коли озброєні сучасною методологією

та краще поінформовані завдяки археографічним пошукам останніх десятиліть науковці укотре звертаються до проблеми, яка має потужне суспільно-політичне навантаження. Так, доволі багато в опрацюваннях останніх десятиліть пишеться про причини наростання польсько-українського антагонізму в університетських стінах. При цьому інтерпретації такої конфліктності в українських істориків і їхніх польських колег є цілком відмінними. Українські дослідники, цілком очікувано, при з'ясуванні причин наростання міжнаціонального конфлікту виопуклюють посилення шовіністичних настроїв у середовищі польської професури, чії демонстративні провокації спричиняли гострі заворушення чи навіть сецесії української студентської молоді, коли вона масово залишала Львівський університет і переходила на навчання до інших закладів (Качмар, 1999b; Тельвак, 2017). Ця виснажлива для цілого українського суспільства боротьба, як про це аргументовано наголошують українські історіографи, актуалізувала в громадському дискурсі ідею заснування у Львові українського університету. Відтоді ідея національної вищої школи, як приміром твердить найкомпетентніший на сьогодні її дослідник В. Качмар, на тривалий період стала популярним гаслом східногалицького політикуму (Качмар, 1999a). В свою чергу, Роман Ковалюк у змістовній монографічній студії контекстуально відтворив проблеми організаційного дозрівання й ідейної трансформації українського студентського руху (Ковалюк, 2001).

Натомість польські історіографи подекуди тенденційно пишуть про призвідців і перебіг польсько-українського протистояння у Львівському університеті. Поряд зі слухним пов'язанням міжнаціональної боротьби у вищій школі із загальним заостренням суспільно-політичної ситуації на східногалицьких теренах, польські дослідники водночас нерідко атестують українців чи не єдиними ініціаторами заворушень у столичному виші. Найактуальніша така інтерпретація належить Лукашу Адамському, який у своїй монографії про польські контексти життя і творчості М. Грушевського пішов за дискурсивними практиками польських галицьких публіцистів кінця XIX – початку XX ст. Про це свідчать, приміром, поширені в книзі варшавського дослідника характеристики львівського професора «упертим у радикалізмі» громадським активістом чи наголошення на його винятково деструктивному впливі на молодь (Adamski, 2011, s. 74–169). Про авторську тенденційність, приміром, говорить і той факт, що незважаючи на чималу українську історіографію питання міжнаціонального конфлікту в університеті, винуватцями вбивства Адама Коцка бездоказово «призначено» саме українських студентів! (Тельвак, 2012).

Важливою особливістю новітнього окресу історіографії вищого галицького шкільництва є вдалі спроби реконструювати становлення у Львівському університеті наукових шкіл. Влучні теоретичні розважання стосовно цього питання належать Томашу Павельцу. Цей авторитетний польський методолог аргументовано вказав на поширений у сучасному наукознавстві стереотип ототожнення місцевих наукових історіографічних традицій (наприклад, львівський історичний осередок) та властиво наукових шкіл, становлення яких завжди відбувається довкола реалізації наукової програми видатного вченого-інтелектуала (Pawelec, 2004). Виходячи з таких теоретичних засад, польські дослідники Львівського університету пишуть про постання у його стінах декількох наукових шкіл філософського (Jadcza, 1991), історичного (Julkowska, 2015; Maternicki, 2004), педагогічного (Szmyd, 2003) та ін. профілів.

У габсбурзький період українська наука в Галичині з багатьох об'єктивних причин вочевидь поступалася польській в аспекті можливості формування наукових шкіл. З огляду на це, особлива увага вітчизняних дослідників зосереджена на єдиному й

напрочуд ефективному науковому колективі під керівництвом М. Грушевського, який в нашій історіографії маркується як львівська історична школа. Сучасні науковці наголошують, що саме її представники заклали традиції національної історичної науки в ХХ ст. Найбільш актуальними студіями з проблематики львівської історичної школи є численні розвідки В. Тельвака та В. Педича. Вони з'ясували такі перед тим маргіналізовані схоларні сюжети, як особливості формування дослідницького осередку (Тельвак, 2014; Тельвак, Педич, 2015а), його комунікативну природу та психологічний клімат (Тельвак, Педич, 2014), кількісні параметри (Тельвак, Педич, 2015с) тощо. Згаданому творчому тандему належить і підсумкове монографічне дослідження (Тельвак, Педич, 2016; Telvak, Pedych, Telvak, 2021).

Поряд із науковими школами, сучасні українські дослідники фокусуються також на становленні та розвитку дисциплінарних напрямів у стінах Львівського університету. Для прикладу згадаємо масштабну реконструкцію Романом Тарнавським розвитку народознавчих студій у Львівському університеті наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст. (Тарнавський, 2020). Крізь призму дослідження контекстів, дискурсів і наукових зв'язків історіограф переконливо довів фундаментальність внеску пов'язаних з львівською альма-матер інтелектуалів, які представляли різні національні осередки, в дисциплінарне утвердження народознавства, етнографії, етнології, антропології, фольклористики та мистецтвознавства.

Підсумковою працею про Львівський університет на сьогодні є вже згадувана солідна монографія В. Качмара «Львівський університет у 1784 – 1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації» (Качмар, 2021). Спираючись на солідну історіографію головної вищої школи краю, сучасний дослідник виокремив і всебічно проаналізував низку таких спеціальних сюжетів, як мережа наукових підрозділів на факультетах (збірки, кабінети, музеї, лабораторії, семінари, заклади, інститути, клініки, амбулаторії та ін.), форми організації навчального процесу (лекції, семінари, вправи й ін.), трансформація адміністративного апарату, зміни структури навчальних програм і тематики курсів тощо. Всі ці аспекти історіограф всебічно характеризує крізь призму поколінневих змін професорсько-викладацького складу навчального закладу. Не менш важливою рисою студії В. Качмара є ґрунтовне змалювання суспільно-політичного контексту функціонування університетської корпорації, що пояснює подекуди непрості взаємини між її представниками.

Помітно менше на сьогодні написано про інші вищі львівські школи – політехніку та ветеринарну академію. Це пояснюється скромністю української присутності в цих вищах протягом автономічної доби. Втім, і тут протягом новітнього періоду постала низка серйозних узагальнюючих студій. Інформацію про них ми можемо знайти в сучасних бібліографічних покажчиках. Для Львівської політехніки особливо інформативною є бібліографія І. Белоус, Г. Белявської, М. Загачевської та Н. Козел (Белоус, Белявська, Загачевська, Козел, 2014). У випадку ж ветеринарної академії найбільш актуальною є колективна монографія за редакцією Р. Кравціва (Кравців, 2000).

Чимале коло різнопланових публікацій про вище галицьке шкільництво автономічного періоду уможливило появу контекстуальних й узагальнюючих студій. Так, важливий досвід своєрідної «інституційної просопографії» галицьких вищих навчальних закладів запропонувала польська дослідниця Малгожата Весоловська (Wesołowska, 2016). Вона відтворила кількісні зміни у складі доцентсько-професорської корпорації та студентської спільноти, трансформацію навчальних програм, а також показала особливості фінансування вищої школи. У підсумку свого цікавого дослідження

краківська дослідниця наголосила на визначному впливі вищого шкільництва як на модернізацію всіх сфер життя галицької громади, так і на стрімкий поступ багатьох наукових галузей.

Іншим добрим прикладом узагальнюючих студій галицького шкільництва є вдала спроба В. Благого здійснити комплексний аналіз соціальної структури та реконструювати викладацький склад львівських вищих освітніх закладів (університету, політехніки та ветеринарної академії) на початку ХХ ст. Реконструювавши проблему навчальних курсів за критерієм мови викладання, а також з'ясувавши структуру професорсько-викладацького складу, історіограф дійшов узагальненого висновку про те, що на зламі ХІХ – ХХ ст. адміністрації всіх львівських вищих шкіл складалися з польської професури, яка при формуванні адміністративної структури й призначенні на викладацькі посади надавала перевагу представникам своєї народності, тим самим обмежуючи природні інтереси української спільноти на території її компактного проживання (Благий, 2000).

Важливе питання фінансування галицького шкільництва, втім, і вищого, тривалий час досліджує авторитетний краківський історіограф Юліан Дибец. Його написані на широкій джерельній базі праці присвячені питанню так званих «цивілізаційних інвестицій». В них польський учений переконливо доводить чималу жертвовність кращих представників польської громади на освітні й науково-дослідні проекти (Dybiec, 1995). В свою чергу, Казимир Карольчак відтворив меценатську діяльність відомого філантропа Володимира Дідушицького, яка фокусувалася на підтримці галицької культури та науки (Karolczak, 1999). Українські дослідники лише починають актуалізувати проблему освітнього меценатства, фокусуючись на підтримці українським бізнесом науково-освітніх проектів Наукового товариства імені Шевченка (Yanyshyn, 2018).

Поряд із державними формами вищої освіти, в автономічну добу з'явилися й спроби створення її громадських структур. Цікавий сюжет становлення моделі української неформальної освіти у габсбурзькому Львові опрацював Б. Янишин. Мовиться про його реконструкцію першого досвіду організації українською спільнотою Східної Галичини своєрідного прототипу народного університету у вигляді Вищих літніх ваканційних курсів. Відтворивши генезу цієї освітньої практики, особливості її реалізації, навчальну програму курсів і рецепцію серед слухачів, київський дослідник дійшов переконливого висновку про їхню цілковиту успішність. Б. Янишин наголосив, що поряд із досягненням суто освітньої цілі – місткої презентації найважливіших здобутків тогочасної української соціогуманітаристики, було досягнуто чи не більш вагомим завданням об'єднання українського студентства з обох боків Збруча ідеєю опанування досягнень модерної національної науки (Янишин, 2019).

Насамкінець згадаємо, що чимало на сьогодні написано про видатних діячів вищого галицького шкільництва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Наприклад, українські дослідники опрацювали життєписи таких авторитетних освітян як Ісидор Шараневич (Борчук, 1999), Михайло Грушевський (Герасименко, 2013; Пиріг, Тельвак, 2016; Пиріг, Тельвак, 2021), Кирило Студинський (Кліш, 2008) та ін. В цих життєписах чимало йдеться і про їхню працю у львівських вишах. Польські історіографи подекуди також звертаються до освітянської діяльності українських інтелектуалів, показуючи її у загальному контексті галицького шкільництва. Приміром, згадаємо здійснене жешівською історикинею Агнешкою Кавалець опрацювання методичного доробку істориків Львівського університету (Kawalec, 2015). Цікавий історіографічний досвід просопографії професорів-викладачів нової історії у Львівському університеті в період

самоуправління належить визначному польському досліднику Єжи Матерніцькому (Maternicki, 2015).

Висновки. Здійснений історіографічний огляд переконливо демонструє значний інтерес до проблематики галицького вищого шкільництва у середовищі сучасних дослідників. Попри гарячі дискусії з приводу низки суспільно чутливих тем (передовсім, про причини і характер міжнаціональної конкуренції у Львівському університеті), вони однакові в розумінні винятковості впливу стрімкого поступу тогочасної освіти на модернізаційні трансформації всіх сфер громадського життя. Ввівши до наукового обігу різнопланові джерельні масиви, історіографи нашого часу актуалізували широке коло новаторських сюжетів: еволюція освітніх програм і дидактичних практик, боротьба жінок за місце у вищій школі, трансформація адміністративних структур у вишах, перші спроби реконструкції студентських аудиторій знакових професорів, формування наукових шкіл в університетських стінах та ін.

Водночас згадані здобутки уможливили актуалізувати низку перспективних дослідницьких проблем інституційного, проблемно-тематичного і концептуального плану. Щодо першого аспекту вкажемо на домінування в середовищі українських дослідників уваги до Львівського університету, а відтак і маргіналізацію досліджень над іншими галицькими вищими школами. Значно ширшим є коло проблемно-тематичних перспектив – це реконструкція дидактичних практик і студентських аудиторій української професури вищих галицьких освітніх інституцій, і з'ясування стратегій польсько-української конкуренції, і формування наукових шкіл тощо. Зрештою, концептуальна складова перспектив фокусується на подоланні згадуваних стереотипів при осмисленні українського вищого шкільництва краю, котрі перейшли нам у спадок від доби гострого міжнаціонального протистояння. Втім, активна комунікація польських та українських науковців, їхня співпраця в багатьох міжнаціональних дослідницьких групах дозволяє оптимістично сприймати нові дослідницькі виклики та є важливою передумовою віднаходження консенсусу з більшості дискусійних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бєлоус, І. О., Бєлявська, Г. К., Загачевська, М. В., Козел, Н. В. (упор.). (2014). *Львівська політехніка в публікаціях (1844 – 2013)* : бібліогр. покажчик. Львів: Вид-во Львівської політехніки.

Благий, В. (1998). Студентки Львівського університету в 1897 – 1914 роках. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 33, 132–138.

Благий, В. (1999). Студенти-медики Львівського університету на початку ХХ ст. (1900 – 1914). *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 3, 409–420.

Благий, В. (2000). Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку ХХ ст. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 35–36, 207–220.

Благий, В. Б. (2003). *Студентство Львівського університету в 1900 – 1914 роках: історико-соціологічний аспект*: дис... канд. іст. наук. Львів.

Борчук, С. М. (1999). *Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829 – 1901 рр.)*: Автореферат дис. ... канд. істор. наук. Чернівці.

Герасименко, С. (2013). *Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894 – 1917 рр.)*: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка.

Зашкільняк Л., Серженга П. (2015). (ред.). *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного*

факультету): колективна монографія. Львів: ПАІС.

Качмар, В. (1999а). *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX початок XX ст.)*. Львів: ЛДУ імені Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Качмар, В. (1999б). Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 року. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 34, 289–299.

Качмар, В. (2021). *Львівський університет у 1784 – 1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації*: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.

Кліш, А. Б. (2008). *Громадсько-політична та наукова діяльність Кирила Студинського (1868 – 1941 рр.)*: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів.

Ковалюк, Р. (2001). *Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Кравців, Р. (2000). (ред.). *Львівська державна академія ветеринарної медицини імені С. З. Гжицького (1784 – 2000)*. Львів.

Маланчук-Рибак, О. (2022). Освіта жінок Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст: просвітницький та емансипаційний аспекти. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 48, 151–155.

Піріг, Р., Тельвак, В. (2016). *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь.

Піріг, Р., Тельвак, В. (2021). *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС.

Тарнавський, Р. Б. (2020). *Народознавство у Львівському університеті наприкінці XIX – в першій половині XX ст.: контексти, дискурси, наукові зв'язки*: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Львів.

Тельвак, В. В., Тельвак, В. П., Журавльов, С. (2023). Жіноча студентська аудиторія Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 46, 27–33.

Тельвак, В. (2012). [Рец. на книгу]: Adamski Łukasz. *Nacjonalista postępowy. Myszajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. 369 s. *Український археографічний щорічник. Нова серія*, 16/17, 637–649.

Тельвак, В. (2014). Львівський університет у становленні історичної школи Михайла Грушевського. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 10, 46–52.

Тельвак, В. (2017). Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Східноєвропейський історичний вісник*, 4, 14–23.

Тельвак, В. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні переваги. *Український історичний журнал*, 6, 288–304.

Тельвак, В., Владига, О., Журавльов, С. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*, 12/54, 84–99.

Тельвак, В., Губицький, Л. (2024). Михайло Грушевський як професор Львівського університету: курси, навантаження, розклад занять. *Емінак*, 3 (47), 77–91.

Тельвак, В., Качмар, В. & Журавльов, С. (2023). *Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка.

Тельвак, В., Лазурко, Л., Журавльов, С. (2023). Студенти Михайла Грушевського правничого факультету Львівського університету (за деканатським каталогом). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 61, 3, 10–15.

Тельвак, В., Лозинська, І. (2025). Грушевський-професор у колі колег: співпраця, конфлікти, рецепція. *Eminak*, 2 (50), 133–148.

Тельвак, В., Педич, В. (2014). Львівська історична школа Михайла Грушевського: комунікативна природа та психологічний клімат. *Історіографічні дослідження в Україні*, 25, 26–53.

Тельвак, В., Педич, В. (2015a). Львівська історична школа Михайла Грушевського: становлення, функціонування, структура. *Galicja. Studia i materialy*, 1, 229–251.

Тельвак, В., Педич, В. (2015b). Львівська історична школа Михайла Грушевського: культура конфлікту. *Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*, X, 234–241.

Тельвак, В., Педич, В. (2015c). Персональний склад львівської історичної школи Михайла Грушевського: методологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*, 36, 18–35.

Тельвак, В., Педич, В. (2016). *Львівська історична школа Михайла Грушевського*. Львів: Світ.

Тельвак, В., Радченко, О., Яценюк, Т. (2024). Пропозиція філософського факультету Львівського університету щодо кандидатури професора кафедри історії України: текст документу та контекст подій. *Вісь Європи*, 5, 23–41.

Тельвак, В., Тельвак, В. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету неукраїнського походження: спроба реконструкції. *Eminak*, 4 (44), 57–69.

Тельвак, В., Штома, Б. & Журавльов, С. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського теологічного та медичного факультетів Львівського університету: спроба реконструкції. *Проблеми гуманітарних наук*, 14/56, 44–51.

Тельвак, В., Янишин, Б. (2021). Державний архів Львівської області: огляд грушевськознавчих колекцій. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 40 (1), 53–59.

Янишин, Б. (2017). Східногалицьке шкільництво автономічної доби у вибраній польській історіографії. *Східноєвропейський історичний вісник*, 5, 8–14.

Янишин, Б. М. (2019). Українська освіта в автономній Галичині: Вищі вакаційні літні курси у Львові. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*, 29, 217–230.

Adamski, Ł. (2011). *Nacjonalista postępuowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Dutkova, R. (1986). Oświata i wychowanie w Galicji w polskiej historiografii ostatniego czterdziestolecia. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 4, 395–429.

Dybiec, J. (1995). Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej. *Galicja i jej dziedzictwo*, 3 (Nauka i Oświata), 7–18.

Encyclopedia. (2011). *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*: в 2 т. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, I: А–К.

Encyclopedia. (2014). *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*: в 2 т. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, II: Л–Я.

Jadczak, R. (1991). *Kazimierz Twardowski : twórca szkoły lwowsko-warszawskiej*. Toruń : Wydaw. Adam Marszałek.

Julkowska, V. (2015). Ksawery Liske (1838 – 1891) i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія*. Львів: ПАІС, 221–231.

Karolczak, K. (1999). Mecenat kulturalno-naukowy Włodzimierza Dzieduszyckiego (1825 – 1899). *Львів: місто, суспільство, культура*, 3, 316–322.

Kawalec, A. (2015). Seminaria historyczne na Uniwersytecie Lwowskim: podstawy prawne i organizacja (1852 – 1918). *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія*. Львів: ПАІС, 342–353.

Maternicki, J. (2004). Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, II, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 23–45.

Maternicki, J. (2015). Portret zbiorowy wykładowców historii nowożytnej w Uniwersytecie Lwowskim (1871/72 1917/18). *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія*. Львів: ПАІС, 109–121.

Maternicki, J., Pisulińska, J., Zaskilniak, L. (red.) (2016). *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 roku*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Meissner, A. (2011). Oświata w Galicji. Stan badań i ich perspektywy. *Galicja 1772 – 1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 3, 5–19.

Pawelec, T. (2004). Szkoła czy środowisko? (Lwów i lwowscy historycy uwagi metodologiczne). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, II, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 46–60.

Stopka, Krz. (2011). Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim. *Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 212–235.

Światłomir [Zaleski, S.] (1904). *Ciemnota Galicji w świetle cyfr i faktów, 1772 – 1902. Czarna księga szkolnictwa galicyjskiego*. Lwów.

Szmyd, K. (2003). *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860–1939)*. Rzeszów: Wydawnictwo UR.

Telvak, V., Pedych, V., Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261.

Telvak, V., Petrechko, O. (2025). Among the Youth: Mykhailo Hrushevsky and the Student Body of Lviv University. *Східноєвропейський історичний вісник*, 36, 63–74.

Telvak, V., Telvak, V. (2024). Mykhailo Hrushevskyi's path to the chair of ukrainian history at Lviv University: an attempt at reconstruction. *Східноєвропейський історичний вісник*, 33, 51–62.

Uniwersytetowi Lwowskiemu. (2011). *Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14-15 stycznia 2011 w Krakowie*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Wesołowska, M. (2016). Uczelnie galicyjskie doby autonomii. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 12 (960), 107–124.

Yanyshyn, B. (2018). Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv. *Східноєвропейський історичний вісник – East European Historical Bulletin*, 8, 45–52.

REFERENCES

Bielous, I. O., Beliavska, H. K., Zahachevska, M. V., & Kozel, N. V. (Comps.). (2014). *Lvivska politehnika v publikatsiakh (1844 – 2013) : bibliohr. Pokazhchyk* [Lviv Polytechnic in publications (1844 – 2013): bibliographic index]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politehniky. [in Ukrainian].

Blahyi, V. (1998). Studentky Lvivskoho universytetu v 1897 – 1914 rokakh [Female students of Lviv University in 1897 – 1914]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Lviv University Bulletin. Historical Series*, 33, 132–138. [in Ukrainian].

Blahyi, V. (1999). Studenty-medyky Lvivskoho universytetu na pochatku XX st. (1900 – 1914) [Medical students of Lviv University at the beginning of the 20th century]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Lviv University Bulletin. Historical Series*, 3, 409–420. [in Ukrainian].

Blahyi, V. (2000). Struktura ta vykladatskyi sklad vyshchych shkil Lvova na pochatku XX st. [Structure and teaching staff of higher schools of Lviv at the beginning of the 20th century]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Lviv University Bulletin. Historical Series*, 35–36, 207–220. [in Ukrainian].

Blahyi, V. B. (2003). *Studentstvo Lvivskoho universytetu v 1900 – 1914 rokakh: istoriko-sotsiologichnyi aspekt: dys... kand. ist. nauk* [Student life at Lviv University in 1900 – 1914: historical and sociological aspect: dissertation... candidate of historical sciences]. Lviv. [in Ukrainian].

Borchuk, S. M. (1999). *Hromadsko-kulturna ta naukova diialnist Isydora Ivanovycha Sharanevycha (1829 – 1901 rr.): Avtoreferat dys. ... kand. istor. nauk* [Social, cultural and scientific activities of Isidor Ivanovych Sharanevych (1829 – 1901): Abstract of dissertation... candidate of historical sciences]. Chernivtsi. [in Ukrainian].

Herasyenko, S. (2013). *Naukovo-pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Mykhaila Hrushevskoho (1894 – 1917 rr.): monohrafiia* [Scientific, pedagogical and educational activities of Mykhailo Hrushevsky (1894 – 1917): monograph]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Zashkilniak, L., & Sierzhenha, P. (2015). (Ed.). *Istoriia ta istoriky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia* [History and historians at Lviv University: traditions and modernity (to the 75th anniversary of the establishment of the Faculty of History): collective monograph]. Lviv: PAIS. [in Ukrainian].

Kachmar, V. (1999a). *Za ukrainskyi universytet u Lvovi. Ideia natsionalnoi vyshchoi shkoly u suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukrainsiv (kinets XIX pochatok XX st.)* [For a Ukrainian university in Lviv. The idea of a national higher school in the socio-political life of Galician Ukrainians (late 19th – early 20th centuries)]. Lviv: LDU imeni Franka; Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Kachmar, V. (1999b). Suspilno-politychne vidlunnia setsesii ukrainskykh studentiv z Lvivskoho universytetu v hrudni 1901 roku [The socio-political echo of the secession of Ukrainian students from Lviv University in December 1901]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Lviv University Bulletin. Historical Series*, 34, 289–299. [in Ukrainian].

Kachmar, V. (2021). *Lvivskiy universytet u 1784 – 1918 rokakh: orhanizatsiini, osvitho-naukovi ta natsionalni transformatsii: monohrafiia* [Lviv University in 1784 – 1918: organizational, educational, scientific and national transformations: monograph]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Klish, A. B. (2008). *Hromadsko-politychna ta naukova diialnist Kyryla Studynskoho (1868 – 1941 rr.): avtoref. dys... kand. ist. nauk* [Public, political and scientific activities of Kyrylo Studynsky (1868 – 1941): author's abstract. dis... candidate of historical sciences]. Lviv. [in Ukrainian].

Kovaliuk, R. (2001). *Ukrainskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh. XIX – XX st.* [Ukrainian student movement in the western lands. 19th – 20th centuries]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Kravtsiv, R. (2000). (Ed.). *Lvivska derzhavna akademiia veterynarnoi medytsyny imeni S. Z. Gzhytskoho (1784 – 2000)* [Lviv State Academy of Veterinary Medicine named after S. Z. Gzhytsky (1784 – 2000)]. Lviv. [in Ukrainian].

Malanchuk-Rybak, O. (2022). *Osvita zhinok Skhidnoi Halychyny kintsia XIX pochatku XX st: prosvitnytskyi ta emansypatsiyni aspekty* [Education of women in Eastern Galicia in the late 19th and early 20th centuries: educational and emancipatory aspects]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 48, 151–155. [in Ukrainian].

Pyrh, R., & Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiy: biohrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevskiy: biographical sketch]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

Pyrh, R., & Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiy: zhyttiepys na tli doby* [Mykhailo Hrushevskiy: biography against the background of the times]. Kherson: Vydavnytstvo OLDI-PLiUS. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].

Tarnavskiy, R. B. (2020). *Narodoznavstvo u Lvivskomu universyteti naprykintsia XIX – v pershii polovyni XX st.: konteksty, dyskursy, naukovy zviazky: avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk* [Ethnology at Lviv University in the late 19th – early 20th centuries: contexts, discourses, scientific connections: abstract of dissertation ... Dr. History]. Lviv. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., Telvak, V. P., & Zhuravlov, S. (2023). *Zhinocha studentska audytoriiia Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: sproba rekonstruktsii* [Mykhailo Hrushevsky's female student audience at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriiia – Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University. Series: History*, 46, 27–33. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2012). [Rets. na knyhu]: *Adamski Łukasz. Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków...* [Adamski Łukasz. Progressive nationalist. Mychajło Hruszewski and his views on Poland and Poland...]. *Ukrainskyi arkhoehrafichnyi shchorichnyk. Nova seriiia – Ukrainian Archeographic Yearbook. New series*, 16/17, 637–649. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2014). *Lvivskiy universytet u stanovleni istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho* [Lviv University in the formation of the historical school of Mykhailo Hrushevsky]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities*, 10, 46–52. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2017). *Mykhailo Hrushevskiy ta polsko-ukrainskyi konflikt u Lvivskomu universyteti: sproba rekonstruktsii* [Mykhailo Hrushevsky and the Polish-Ukrainian conflict at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Skhidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 4, 14–23. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2023). Studentska audytoriiia Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu: kilkisna dynamika, etnichnyi sklad, dydaktychni preferentsii [Mykhailo Hrushevsky's student audience at Lviv University: quantitative dynamics, ethnic composition, didactic preferences]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 288–304. [in Ukrainian].

Telvak, V., Vladyha, O., & Zhuravlov, S. (2023). Studentska audytoriiia Mykhaila Hrushevskoho filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu: sklad ta dynamika [Mykhailo Hrushevsky's student audience at the Faculty of Philosophy of Lviv University: composition and dynamics]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia Istoriiia – Problems of the Humanities. History Series*, 12/54, 84–99. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Hubytskyi, L. (2024). Mykhailo Hrushevskiyi yak profesor Lvivskoho universytetu: kursy, navantazhennia, rozklad zaniat [Mykhailo Hrushevskiyi as a Professor at Lviv University: Courses, Load, Class Schedule]. *Eminak*, 3 (47), 77–91. [in Ukrainian].

Telvak, V., Kachmar, V. & Zhuravlov, S. (2023). *Kataloh studentiv Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu* [Catalogue of students of Mykhailo Hrushevsky of Lviv University]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Telvak, V., Lazurko, L., & Zhuravlov, S. (2023). Studenty Mykhaila Hrushevskoho pravnychoho fakultetu Lvivskoho universytetu (za dekanatskym katalohom) [Students of Mykhailo Hrushevsky of the Faculty of Law of Lviv University (according to the Dean's Catalogue)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 61(3), 10–15. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Lozynska, I. (2025). Hrushevskiyi-profesor u koli koleh: spivpratsia, konflikty, retseptsiia [Hrushevsky-professor in the circle of colleagues: cooperation, conflicts, reception]. *Eminak*, 2(50), 133–148. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2014). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: komunikatyvna pryroda ta psyholohichnyi klimat [Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky: communicative nature and psychological climate]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini – Historiographical Studies in Ukraine*, 25, 26–53. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2015a). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: stanovlennia, funktsionuvannia, struktura [The Lviv Historical School of Mykhailo Hrushevsky: Formation, Functioning, Structure.]. *Galicja. Studia i materialy – Galicia. Studies and materials*, 1, 229–251. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2015b). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: kultura konfliktu [The Lviv Historical School of Mykhailo Hrushevsky: Culture of Conflict]. *Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*, X, 234–241. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2015c). Personalnyi sklad lvivskoi istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho: metodolohichnyi aspekt [The Personal Composition of the Lviv Historical School of Mykhailo Hrushevsky: Methodological Aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia Istoriiia – Problems of the Humanities. History Series*, 36, 18–35. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho* [Lviv Historical School of Mykhailo Hrushevsky]. Lviv: Svit. [in Ukrainian].

Telvak, V., Radchenko, O., & Yatseniuk, T. (2024). Propozytsiia filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu shchodo kandydatury profesora kafedry istorii Ukrainy: tekst dokumentu ta kontekst podii [Proposal of the Faculty of Philosophy of Lviv University regarding the candidacy of a professor of the Department of History of Ukraine: the

text of the document and the context of events]. *Vis Yevropy – Axis of Europe*, 5, 23–41. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Telvak, V. (2023). Studentska audytorii Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu neukrainskoho pokhodzhennia: sprobа rekonstruktsii [Student audience of Mykhailo Hrushevsky of Lviv University of non-Ukrainian origin: an attempt at reconstruction]. *Eminak*, 4 (44), 57–69. [in Ukrainian].

Telvak, V., Shtoma, B. & Zhuravlov, S. (2023). Studentska audytorii Mykhaila Hrushevskoho teolohichnoho ta medychnoho fakultetiv Lvivskoho universytetu: sprobа rekonstruktsii [Student audience of Mykhailo Hrushevsky of the Theological and Medical Faculties of Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Problemy humanitarnykh nauk – Problems of Humanities*, 14/56, 44–51. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Yanyshyn, B. (2021). Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti: ohliad hrushevskoznavchykh kolektsii [State Archives of Lviv Region: Review of Hrushevsky Collections]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in the Humanities*, 40, 1, 53–59. [in Ukrainian].

Yanyshyn, B. (2017). Skhidnohalytske shkilnytstvo avtonomichnoi doby u vybranii polskii istoriografii [Eastern Galician Schooling in the Autonomous Era in Selected Polish Historiography]. *Skhidnoieuropeyskyi istorychnyi visnyk – Eastern European Historical Bulletin*, 5, 8–14. [in Ukrainian].

Yanyshyn, B. M. (2019). Ukrainska osvita v avtonomnii Halychyni: Vyschi vakatsiini litni kursy u Lvovi [Ukrainian Education in Autonomous Galicia: Higher Vacation Summer Courses in Lviv]. *Problemy istorii Ukrainy XIX pochatku XX st. – Problems of Ukrainian History of the 19th and Early 20th Centuries*, 29, 217–230. [in Ukrainian].

Adamski, Ł. (2011). *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków* [Progressive Nationalist. Mykhailo Hrushevsky and His Views on Poland and the Poles]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [in Polish].

Dutkova, R. (1986). Oświata i wychowanie w Galicji w polskiej historiografii ostatniego czterdziestolecia [Education and Upbringing in Galicia in Polish Historiography of the Last Forty Years]. *Przegląd Historyczno-Oświatowy – Historical and Educational Review*, 4, 395–429. [in Polish].

Dybiec, J. (1995). Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej [Scientific Life in Galicia in the Autonomous Period]. *Galicja i jej dziedzictwo – Galicia and Its Heritage*, 3 (*Nauka i Oświata*), 7–18. [in Polish].

Encyclopedia. (2011). *Encyclopedia. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka* [Encyclopedia. Ivan Franko National University of Lviv]: v 2 t. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, I: A–K. [in Ukrainian].

Encyclopedia. (2014). *Encyclopedia. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka* [Encyclopedia. Ivan Franko National University of Lviv]: v 2 t. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, II: L–Ia. [in Ukrainian].

Jadcak, R. (1991). *Kazimierz Twardowski : twórca szkoły lwowsko-warszawskiej* [Kazimierz Twardowski: Founder of the Lviv-Warsaw School]. Toruń : Wydaw. Adam Marszałek. [in Polish].

Julowska, V. (2015). Ksawery Liske (1838 – 1891) i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim. [Ksawery Liske (1838 – 1891) and His Efforts to Professionalize Historical Research at the University of Lviv]. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia* [History and historians at Lviv University:

traditions and modernity (to the 75th anniversary of the establishment of the Faculty of History): collective monograph], 221–231. [in Polish].

Karolczak, K. (1999). Mecenat kulturowo-naukowy Włodzimierza Dzieduszyckiego (1825 – 1899) [Cultural and scientific patronage of Włodzimierz Dzieduszycki (1825 – 1899)]. *Lviv: misto, suspilstvo, kultura – Lviv: city, society, culture*, 3, 316–322. [in Polish].

Kawalec, A. (2015). Seminaria historyczne na Uniwersytecie Lwowskim: podstawy prawne i organizacja (1852 – 1918) [Historical seminars at the University of Lviv: legal basis and organization (1852 – 1918)]. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektywna monohrafiia [History and historians at Lviv University: traditions and modernity (to the 75th anniversary of the establishment of the Faculty of History): collective monograph]*, 342–353. [in Polish].

Maternicki, J. (2004). Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w. [Polish Historical Schools in Lviv in the 19th Century]. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. – The Multicultural Historical Environment of Lviv in the 19th and 20th Centuries*, II, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 23–45. [in Polish].

Maternicki, J. (2015). Portret zbiorowy wykładowców historii nowożytnej w Uniwersytecie Lwowskim (1871/72 – 1917/18) [A Collective Portrait of Modern History Lecturers at the University of Lviv (1871/72 – 1917/18)]. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektywna monohrafiia [History and historians at Lviv University: traditions and modernity (to the 75th anniversary of the establishment of the Faculty of History): collective monograph]*, 109–121. [in Polish].

Maternicki, J., Pisulińska, J., & Zaskilniak, L. (Ed.) (2016). *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 roku [History at the University of Lviv. Research and Teaching until 1939]*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. [in Polish].

Meissner, A. (2011). Oświata w Galicji. Stan badań i ich perspektywy [Education in Galicia. The State of Research and Its Prospects]. *Galicja 1772 – 1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań – Galicia 1772 – 1918. Methodological Problems, the State and Needs of Research*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 3, 5–19. [in Polish].

Pawelec, T. (2004). Szkoła czy środowisko? (Lwów i lwowscy historycy uwagi metodologiczne) [School or Environment? (Lviv and Lviv Historians: Methodological Notes)]. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. – The Multicultural Historical Environment of Lviv in the 19th and 20th Centuries*, II, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 46–60. [in Polish].

Stopka, Krz. (2011). Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim [Historical Sciences at the University of Lviv]. *Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14-15 stycznia 2011 w Krakowie – To the University of Lviv in Commemoration of the Three Hundred and Fiftieth Anniversary of its Foundation. Materials of the Session Held on January 14–15, 2011 in Krakow*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 212–235. [in Polish].

Światłomir [Zaleski, S.] (1904). *Ciemnota Galicji w swietle cyfr i faktów, 1772 – 1902. Czarna księga szkolnictwa galicyjskiego [The Ignorance of Galicia in the Light of Figures and Facts, 1772 – 1902. The Black Book of Galician Education]*. Lwów. [in Polish].

Szmyd, K. (2003). *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860 – 1939) [Creators of Educational Sciences in the Academic Environment of Lviv*

(1860 – 1939)]. Rzeszów: Wydawnictwo UR. [in Polish].

Telvak, V., Pedych, V., Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261. [in English].

Telvak, V., & Petrechko, O. (2025). Among the Youth: Mykhailo Hrushevsky and the Student Body of Lviv University. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 36, 63–74. [in English].

Telvak, V., & Telvak, V. (2024). Mykhailo Hrushevskyi's path to the chair of Ukrainian history at Lviv University: an attempt at reconstruction. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – Eastern European Historical Bulletin*, 33, 51–62. [in English].

Uniwersytetowi Lwowskiemu. (2011). *Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzystu pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie – To the University of Lviv in Commemoration of the Three Hundred and Fiftieth Anniversary of its Foundation. Materials of the Session Held on January 14–15, 2011 in Krakow.* Kraków: Polska Akademia Umiejętności. [in Polish].

Wesołowska, M. (2016). Uczelnie galicyjskie doby autonomii [Galician universities in the era of autonomy]. *Zeszyty Naukowe Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie – Scientific Papers of the Cracow University of Economics*, 12 (960), 107–124. [in Polish].

Yanyshyn, B. (2018). Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 8, 45–52. [in English].

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2026 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 37.035.6:355.233.2(100)»20»
DOI 10.69550/3041-1467.10.361969

Олександр СИТНИК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології,
Мелітопольський державний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового
містечка, 59, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69000 (oleksander_sytnyk@i.ua)

ORCID: 0000-0001-7743-8148
ResearcherID: E-7860-2018

Олександр МИХАЙЛИК

український краєзнавець та киезнавець, дослідник історії та церковної, громадської
та промислової архітектури України, вул. Озерна 9, м. Київ, Україна, індекс 04209
(oleksakyiv@gmail.com)

Марія МЕГЕДЬ

український краєзнавець, вул. Озерна 9, м. Київ, Україна, індекс 04209 (marichkameg@
gmail.com)

Oleksander SYTNYK

PhD hab. (History), Professor of the Department of History and Archaeology, Bohdan
Khmelnysky Melitopol State Pedagogical University, 59 Naukovoho gorodka Street,
Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69000 (oleksander_sytnyk@i.ua)

Oleksandr MYKHAYLIK

Ukrainian local historian and Kyiv expert, researcher of history and church, public and
industrial architecture of Ukraine, 9 Ozerna Street, Kyiv, Ukraine, postal code 04209
(oleksakyiv@gmail.com)

Mariya MEGED

Ukrainian local historian, 9 Ozerna St., Kyiv, Ukraine, postcode 04209 (marichkameg@
gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Ситник, О., Михайлик, О. & Мегедь, М.
(2026). Національно-патріотична складова початкової загальновійськової підготовки
(початок XXI ст.): теоретико-методологічний аспект. *Axis Europae*, 10, 115–124. doi:
10.69550/3041-1467.10.361969

Bibliographic Description of the Article: Sytnyk, O., Mykhailik, O., & Meged', M.
(2026). Natsionalno-patriotychna skladova pochatkovoyi zahalnoviyskovoyi pidhotovky
(pochatok XXI st.): teoretyko-metodolohichnyy aspekt [National-patriotic component of

initial combined-arms training (early 21st century): theoretical and methodological aspect]. *Axis Europae*, 10, 115–124. doi: 10.69550/3041-1467.10.361969 [in Ukrainian].

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА СКЛАДОВА ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ (ПОЧАТОК ХХІ ст.): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Мета статті* полягає в здійсненні теоретико-методологічного аналізу національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки (ПЗВП) як фундаментального складника освітнього процесу в умовах повномасштабної війни, а також у визначенні її сутності, ключових принципів та педагогічних механізмів реалізації. **Методологія дослідження** ґрунтується на комплексному поєднанні аксіологічного, компетентнісного, системного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Це дозволило розглянути ПЗВП як цілісну педагогічну систему, де формування практичних навичок нерозривно пов'язане з вихованням національної ідентичності та морально-психологічної стійкості молоді. **Наукова новизна** полягає у концептуалізації національно-патріотичної складової ПЗВП крізь призму сучасних безпекових викликів, зокрема обґрунтуванні захисної функції підготовки як засобу формування «інформаційного імунітету» та психологічної готовності до дій в умовах гібридних загроз. **Висновки.** Встановлено, що в умовах тривалої агресії національно-патріотичне виховання є визначальним мотиваційним чинником, що безпосередньо впливає на якість мобілізаційного ресурсу держави. Доведено, що ефективність ПЗВП залежить від переходу від декларативних форм до практико-орієнтованих методів: залучення ветеранів, використання інтерактивних квестів та аналізу історичного досвіду боротьби за незалежність. Теоретико-методологічний аналіз свідчить, що лише поєднання когнітивного, ціннісного та діяльнісного компонентів забезпечує формування громадянської відповідальності та стійкої готовності до захисту України.

Ключові слова: початкова загальновійськова підготовка, національно-патріотичне виховання, національна ідентичність, методологічні підходи, захист України, військово-патріотична свідомість, морально-психологічна стійкість.

NATIONAL-PATRIOTIC COMPONENT OF INITIAL GENERAL MILITARY TRAINING (EARLY 21st CENTURY): THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT

Abstract. *The purpose of the article* is to conduct a theoretical and methodological analysis of the national-patriotic component of initial combined arms training (ICAT) as a fundamental element of the educational process in the context of full-scale war, as well as to define its essence, key principles, and pedagogical mechanisms of implementation. **The research methodology** is based on a complex combination of axiological, competence-based, systemic, personality-oriented, and activity-based approaches. This allowed for considering ICAT as a cohesive pedagogical system where the formation of practical skills is inextricably linked with the cultivation of national identity and the moral and psychological resilience of youth. **The scientific novelty** lies in the conceptualization of the national-patriotic component of ICAT through the prism of modern security challenges, specifically the substantiation of the protective function of training as a means of forming «information

*immunity» and psychological readiness to act under hybrid threats. **Conclusions.** It has been established that in conditions of prolonged aggression, national-patriotic education is a decisive motivational factor directly affecting the quality of the state's mobilization resource. It is proven that the effectiveness of ICAT depends on shifting from declarative forms to practice-oriented methods: engaging veterans, utilizing interactive quests, and analyzing the historical experience of the struggle for independence. The theoretical and methodological analysis indicates that only the combination of cognitive, value, and activity components ensures the formation of civic responsibility and a steadfast readiness to defend Ukraine.*

Keywords: *initial combined arms training, national-patriotic education, national identity, methodological approaches, defense of Ukraine, military-patriotic consciousness, moral and psychological resilience.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження. В умовах повномасштабної війни та трансформації системи освіти особливого значення набуває проблема формування національно свідомої, громадянсько-відповідальної молоді, здатної до захисту держави. Початкова загальновійськова підготовка сьогодні розглядається не лише як засіб формування практичних умінь і навичок, а і як важливий чинник становлення громадянської позиції, патріотизму, національної ідентичності та морально-психологічної готовності особистості. При цьому цей дослідницький напрям потребує вироблення відповідної теоретико-методологічної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес вивчення питання початкової загальновійськової підготовки, серед іншого, обумовлює переосмислення теоретико-методологічної парадигми дослідження. І в цьому контексті, насамперед, слід звернути увагу на компаративістський аналіз українськими дослідниками аналогічного досвіду, котрий існує в інших країнах. Так, Р. Бурдяк, М. Галів, В. Ільницький, В. Онишак, Т. Пантюк, М. Фролов вказують на важливість завдання вдосконалення механізму реалізації процесу початкової загальновійськової підготовки в Україні, зі зверненням до відповідної практики в низці зарубіжних країн, де спостерігається досить ефективне налагодження роботи з молоддю в цьому відношенні (Галів, Бурдяк, 2025; Галів, Ільницький, 2025; Галів, Фролов, Онишак, 2025; Галів, Пантюк, 2026). У цьому ж напрямі працюють Л. Лазурко (Лазурко, 2025а; Лазурко, 2025b) та Ю. Стецик (Стецик, 2025а; Стецик, 2025b), Т. Шаравара (Шаравара, 2025).

Національно-патріотична складова початкової загальновійськової підготовки, певним чином, відображена в роботах І. Дрогобицького (Дрогобицький, 2025), О. Свійонтик й М. Галіва (Свійонтик, Галів, 2025), Р. Царика та В. Ільницького (Царик, Ільницький, 2025) та ін. Л. Полякова, О. Горбова та Ю. Ситник розглянули досвід релокації навчальних закладів з окупованої Мелітопольщини на підконтрольну територію України в контексті збереження української ідентичності серед молоді Мелітопольщини (Полякова, Горбова, Ситник, 2025).

Окрема теоретико-методологічна позиція стосується початкової військової підготовки молоді в умовах сучасної російсько-української війни. Наприклад, П. Дворянин, М. Галів, О. Волошин акцентують увагу на проблемах викладання початкової військової підготовки в закладах освіти. Зокрема, зазначено незадовільне матеріальне забезпечення викладання шкільного предмета «Захист Вітчизни», внаслідок нестачі кваліфікованих викладачів, недоліків при взаємодії військових частин й закладів освіти. Також авторами зауважено дискусію в українських мас-медіа щодо: зміни назви предмета «Захист Вітчизни» на «Захист України»; долучення до

повноцінної початкової військової підготовки не тільки хлопців, а й дівчат; відмову від звичайних уроків з предмету «Захист України» й натомість впровадження концентрованого вивчення програми курсу один раз на місяць; проведення початкової загальновійськової підготовки з учнями старших класів у спеціально обладнаних й забезпечених фахівцями та інструкторами центрах тощо (Дворянин, Галів, Волошин, 2025). В. Бодак наголошує на потребі переосмислення цивілізаційного виклику, що постав перед Україною й світом протягом останнього часу. Зокрема, сучасна російсько-українська війна, серед іншого, зумовила й переформатування освітнього процесу (Бодак, 2024). І запровадження початкової військової підготовки в закладах освіти стало одним з його наслідків.

На окрему увагу також заслуговує питання історико-меморіального наративу сучасної російсько-української війни, висвітленого, насамперед, в працях В. Ільницького та Р. Царика (Ільницький, Царик, 2024; Ільницький, Царик, 2025), адже цей аспект безпосередньо впливає на зміст і якість національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки.

У цілому ж слід зауважити, що переосмислення національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки в теоретико-методологічному контексті існує лише в зародковому стані. Відповідним чином існує потреба висвітлення теми дослідження в більш концептуальному сенсі.

Мета дослідження. Мета статті полягає в здійсненні теоретико-методологічного аналізу національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки, визначення її сутності, принципів, функцій та педагогічних механізмів реалізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасної російсько-української війни визначальним чинником постає мотиваційний аспект. Адже тільки усвідомлення необхідності захисту від окупантів своєї країни, нації, держави й, зрештою, власної родини призвело наприкінці лютого й березні 2022 року до масового підйому добровольців, які готові були протистояти агресору часто навіть без належної підготовки чи нормального озброєння й обмундирування. І, значною мірою, цей підйом був зумовлений національно-патріотичним вихованням частини населення України. Нинішня ситуація в контексті російсько-української війни на п'ятому році її широкомасштабного етапу й понад дванадцятирічною тривалістю загалом обумовлює низку викликів й чи не головний із них полягає в критичній проблемі з мобілізацією. І попри те, що мобілізаційний ресурс в Україні, у цілому, є достатнім – охочих захищати свою Батьківщину стає дедалі все менше. Таким чином, питання формування національно-патріотичної свідомості молоді набуває особливої актуальності (Дворянин, Галів, Волошин, 2025, с. 18). Й одним з ключових засобів виховання відповідального громадянина й майбутнього захисника держави є початкова загальновійськова підготовка, котра повинна поєднувати практичні навички з глибоким усвідомленням цінності державності, свободи та національної ідентичності.

У переважній більшості закладів вищої освіти України вже з 2025 – 2026 навчального року було передбачено опанування базової загальновійськової підготовки, яка, значною мірою, залежить від національно-патріотичного виховання.

Національно-патріотична складова початкової загальновійськової підготовки передбачає формування в учнів: любові до Батьківщини та готовності до її захисту; поваги до Конституції України, державної символіки, історії та культури українського народу; усвідомлення особистої відповідальності за безпеку й майбутнє держави; стійкості до інформаційних впливів, пропаганди та дезінформації; морально-

психологічної готовності діяти в умовах кризових ситуацій тощо (Свйонтик, Галів, 2025, с. 163).

При цьому національно-патріотична складова початкової загальновійськової підготовки може бути визначена як цілеспрямований компонент освітнього процесу, спрямований на формування в молоді: національної самосвідомості; патріотичних цінностей; готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку; усвідомлення значення державності та територіальної цілісності України; психологічної готовності до дій в умовах загроз тощо (Свйонтик, Галів, 2025, с. 163).

Теоретично ця складова ґрунтується на поєднанні категорій «патріотизм», «національна ідентичність», «громадянська відповідальність», «військово-патріотичне виховання», «готовність до захисту Вітчизни». У межах дослідження цієї тематики доцільно використати комплекс взаємодоповнювальних теоретико-методологічних підходів:

- аксіологічний підхід – передбачає розгляд національно-патріотичного виховання як процесу формування системи цінностей: любові до Батьківщини, поваги до державної символіки, історичної пам'яті, свободи, гідності, відповідальності;

- компетентнісний підхід – орієнтує на формування не лише знань, а й здатності діяти: приймати рішення, працювати в команді, критично оцінювати інформацію, протидіяти пропаганді та дезінформації;

- особистісно орієнтований підхід – акцентує увагу на індивідуальних особливостях учня, його життєвому досвіді, мотивації, емоційно-ціннісному ставленні до держави й суспільства;

- системний підхід – дозволяє розглядати початкову загальновійськову підготовку як цілісну педагогічну систему, де національно-патріотична складова інтегрує зміст, методи, форми та результати навчання;

- діяльнісний підхід – передбачає формування патріотичних якостей через практичну діяльність: волонтерство, участь у військово-патріотичних заходах, проєктній діяльності, суспільно корисних ініціативах тощо.

Розглядаючи принципи реалізації національно-патріотичної складової, варто зауважити, що теоретико-методологічну основу її впровадження становлять такі принципи: принцип науковості; принцип історичної правдивості; принцип наступності та системності; принцип єдності навчання і виховання; принцип зв'язку з сучасними суспільними реаліями; принцип гуманізму й поваги до людської гідності; принцип активності та суб'єктності учнів тощо.

При цьому особливо важливим є принцип історичної правдивості, який передбачає опору на реальні події української історії, боротьби за державність, сучасний досвід спротиву та героїзм українського народу (Царик, Ільницький, 2025, с. 189–190).

Структура національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки, на нашу думку, передбачає чотири взаємопов'язані компоненти:

- когнітивний – система знань про історію України, національні традиції, державну символіку, основи національної безпеки, діяльність українського війська;

- ціннісно-мотиваційний – формування позитивного ставлення до держави, мотивації до служіння суспільству, готовності до захисту України;

- емоційно-вольовий – розвиток стійкості, мужності, самодисципліни, відповідальності, психологічної готовності діяти в екстремальних умовах;

- діяльнісно-практичний – набуття досвіду участі у військово-патріотичних, волонтерських, громадських та командних формах діяльності тощо.

У системі початкової загальновійськової підготовки національно-патріотична складова виконує наступні функції: світоглядна; виховна; соціалізувальна; мотиваційна; інтегративна; захисна тощо. Наприклад, захисна функція полягає у формуванні психологічної стійкості молоді до інформаційно-психологічних впливів, маніпуляцій та деструктивної пропаганди.

Найбільш ефективними методами та формами реалізації національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки є: проблемні лекції та дискусії; аналіз історичних джерел і біографій захисників України; рольові та ситуаційні вправи; моделювання кризових ситуацій; зустрічі з військовослужбовцями, ветеранами, волонтерами; проєктна діяльність; військово-патріотичні ігри, вишколи, квести; волонтерські ініціативи й участь у громадських акціях тощо (Дрогобицький, 2025; Лазурко, 2025a; Лазурко, 2025b; Галів, Бурдяк, 2025; Стецик, 2025a; Галів, Пантюк, 2026).

Важливо, щоб зазначені форми не зводилися до декларативного проголошення патріотичних ідей, а забезпечували особистісне переживання та практичне засвоєння відповідних цінностей.

У контексті нормативно-правової бази дослідження теоретико-методологічні засади національно-патріотичної складової початкової загальновійськової підготовки визначаються положеннями Міністерство освіти і науки України, Закону України «Про освіту», Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про основи національного спротиву», а також Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. У цій концепції виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові формування особистості (Нова українська школа, 2026; Галів, Фролов, Онищак, 2025, с. 34–38).

Особливе значення має інтеграція у зміст підготовки історичних прикладів героїзму українського народу, зокрема боротьби за незалежність України, подвигів сучасних військовослужбовців, добровольців, капеланів, волонтерів. Такі приклади сприяють формуванню в молоді почуття причетності до національної спільноти та усвідомлення власної ролі у зміцненні держави (Свйонтик, Галів, 2025, с. 162–164).

Важливо, щоб початкова загальновійськова підготовка не обмежувалася лише вивченням стройової, тактичної чи домедичної підготовки. Її зміст має включати: ознайомлення з традиціями українського війська; вивчення основ національної безпеки та громадянської відповідальності; розвиток навичок командної роботи, дисципліни, взаємодопомоги; виховання поваги до військової служби та престижу професії захисника України; формування критичного мислення та медіаграмотності тощо (Свйонтик, Галів, 2025, с. 164–165; Дрогобицький, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025).

Ефективність національно-патріотичної складової залежить також від методів роботи. Найбільш результативними є: зустрічі з військовослужбовцями,

ветеранами та волонтерами; участь у військово-патріотичних заходах, різного роду квестах, вишколах; екскурсії до музеїв, меморіалів, місць бойової слави; використання інтерактивних форм навчання, проєктної діяльності, рольових ситуацій; залучення учнів до суспільно корисної та волонтерської діяльності тощо (Свйонтик, Галів, 2025, с. 164–165; Дрогобицький, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025).

Безперечно, що за умов повномасштабної російсько-української війни постає завдання удосконалення механізмів проведення початкової загальновійськової підготовки в Україні, що потребує звернення до історичного досвіду іноземних країн, які зуміли налагодити ефективні системи роботи з молоддю у цьому напрямі (Галів, Льницький, 2025, с. 32).

Висновки. Загалом слід підсумувати, що національно-патріотична складова початкової загальновійськової підготовки є доволі складним багаторівневим педагогічним феноменом, котрий поєднує в собі ціннісний, когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти. Її реалізація потребує опори на аксіологічний, компетентнісний, системний, особистісно орієнтований та діяльнісний підходи. Відтак саме така теоретико-методологічна основа здатна належним чином забезпечити формування в молоді не лише відповідної мотивацію та готовність до захисту своєї держави, а й стійку національну ідентичність, громадянську відповідальність й глибоко усвідомлений патріотизм.

В умовах воєнного стану освіта потребує нових підходів до навчання та інноваційних форм організації освітнього процесу, адаптованих до умов сьогодення. Тільки освічені українці можуть створити міцну та життєздатну державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бодак, В. А. (2024). Актуальні проблеми української освіти у цивілізаційних викликах сьогодення. *Сучасна російсько-українська війна: історіографічні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-духовні виміри: наукова монографія*, (с. 11–34). Riga, Latvia: «Baltija Publishing».

Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок ХХІ ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 88(1), 25–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-4>

Галів, М., Льницький, В. (2025). Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>

Галів, М., Пантюк, Т. (2026). Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок*, 1, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>

Галів, М., Фролов, М., Онищак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 86(1), 29–40.

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89 (1), 18–29.

Дрогобицький, І. (2025). Формування ідейного підґрунтя оборонної свідомості на прикладі особливостей розвитку військової складової націоналістичного крила національного руху опору середини ХХ ст. *Початкова загальновійськова підготовка як чинник національної безпеки: історичний досвід, уроки для України*. Том I / [Ред.: Л. Лазурко, В. Льницький, М. Галів]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». С. 70–77.

Льницький, В., & Царик, Р. (2024). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13. doi: 10.24919/2308-4863/81-2-1.

Ільницький, В., & Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального нарративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 212–224. doi: 10.24919/3083-6158.17/59.23

Лазурко, Л. (2025а). Система шкільної та позашкільної військової підготовки в сучасній Польщі. *Вісник науки та освіти*, 7(37), 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404)

Лазурко, Л. (2025b). Військова освіта у школі як складова національної безпеки: польський досвід (2013–2022). *Вісник науки та освіти*, 10(40), 1863–1873. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873)

Нова українська школа. (2026). Веб-ресурс НУШ. URL: <https://nus.org.ua/>

Полякова, Л. І., Горбова, О. А., Ситник, Ю. В. (2025). Досвід релокації навчальних закладів з окупованої Мелітопольщини на підконтрольну територію України (весна-літо 2022 р.). *Education and science as factors of post-war reconstruction: historical experience, lessons for Ukraine. Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Izdevniecība “Baltija Publishing”, 182–204.

Свійонтик, О., Галів, М. (2025). Національно-патріотичне виховання старшокласників і проблема компетентнісного підходу. *Початкова загальновійськова підготовка як чинник національної безпеки: історичний досвід, уроки для України*. Том I / [Ред.: Л. Лазурко, В. Ільницький, М. Галів]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 161–169.

Стецик, Ю. (2025а). З досвіду військової підготовки у школах Франції: початковий рівень. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(2), 29–33. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6>

Стецик, Ю. (2025b). Фінансово-освітнє забезпечення військової підготовки учнівської молоді у США. *Грааль науки*, 57, 62–68. DOI <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005>

Ільницький, В., Царик, Р. (2025). Діяльність Українського інституту національної пам'яті щодо національно-патріотичного виховання молоді у роки сучасної російсько-української війни. *Початкова загальновійськова підготовка як чинник національної безпеки: історичний досвід, уроки для України*. Том I / [Ред.: Л. Лазурко, В. Ільницький, М. Галів]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 189–194.

Шаравара, Т. (2025). Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7>

REFERENCES

Vodak, V. A. (2024). Aktualni problemy ukrainскоi osvity u tsyvilizatsiinykh vyklykakh sohodennia [Actual problems of Ukrainian education in the civilizational challenges of today]. *Suchasna rosiisko-ukrainska viina: istoriohrafichni, suspilno-politychni, sotsialno-ekonomichni ta kulturno-dukhovni vymiry: naukova monohrafiia* (pp. 11–34). Baltija Publishing. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Burdiak, R. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Lytovskii Respublitsi (pochatok XXI st.): rol Lytovskoho Striletskoho Soiuzu [Initial general military training in the Republic of Lithuania (early 21st century): the role of the Lithuanian Riflemen's Union]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 88(1), 25–38. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Plynyskyi, V. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka u Kytaiiskii Respublitsi (Taiwan) na pochatku XXI st. [Initial military training in the Republic of China

(Taiwan) in the early 21st century]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Pantyuk, T. (2026). Pochatkova viiskova pidhotovka v Estonskii Respublitsi: pozashkilnyi komponent [Initial military training in the Republic of Estonia: out-of-school component]. *Molod i rynek*, 1(245), 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450> [in Ukrainian].

Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Drobobytskyi, I. (2025). Formuvannia ideinoho pidhruntia oboronnoi svidomosti na prykladi osoblyvosti rozvytku viiskovoi skladovoi natsionalistychnoho kryla natsionalnogo rukhu oporu seredyiny XX st. [Formation of the ideological basis of defensive consciousness on the example of the development of the military component of the nationalist wing of the national resistance movement of the mid-twentieth century]. In L. Lazurko, V. Ilnytskyi, & M. Haliv (Eds.), *Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka yak chynnyk natsionalnoi bezpeky: istorychnyi dosvid, uroky dlia Ukrainy*, (vol. 1, pp. 70–77). Helvetica. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiaty uchasnykiv i zhertv rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2024) [Cognitive-informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014–2024)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 81(2), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-2-1> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoryko-memorialnogo naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of the historical and memorial narrative of the modern Russian-Ukrainian war]. *Ukrainski istorychni studii*, 17(59), 212–224. DOI: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.23> [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025a). Systema shkilnoi ta pozashkilnoi viiskovoi pidhotovky v suchasni Polshchi [The system of school and extracurricular military training in contemporary Poland]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7(37), 1393–1404. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404) [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025b). Viiskova osvita u shkoli yak skladova natsionalnoi bezpeky: polskyi dosvid (2013–2022) [Military education in schools as a component of national security: the Polish experience (2013–2022)]. *Visnyk nauky ta osvity*, 10(40), 1863–1873. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873) [in Ukrainian].

Nova ukrainska shkola. (2026). *Veb-resurs NUSh* [NUS Web Resource]. <https://nus.org.ua/> [in Ukrainian].

Polyakova, L. I., Horbova, O. A., & Sytnyk, Yu. V. (2025). Dosvid relokatsii navchalnykh zakladiv z okupovanoi Melitopolshchyny na pidkontrolnu terytoriiu Ukrainy (vesna-lito 2022 r.) [Experience of relocation of educational institutions from the occupied Melitopol region to the controlled territory of Ukraine (spring-summer 2022)]. In *Education and science as factors of post-war reconstruction: historical experience, lessons for Ukraine: Scientific monograph*, (pp. 182–204). Baltija Publishing. [in Ukrainian].

Sviiontyk, O., & Haliv, M. (2025). Natsionalno-patriotyčne vykhovannia starshoklasnykiv i problema kompetentnisnoho pidkходу [National-patriotic education of high school students and the problem of the competence approach]. In L. Lazurko, V. Ilnytskyi, & M. Haliv (Eds.), *Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka yak chynnyk natsionalnoi bezpeky: istorychnyi dosvid, uroky dlia Ukrainy* (Vol. 1, pp. 161–169). Helvetica. [in Ukrainian].

Stetsyk, Yu. (2025a). Z dosvidu viiskovoi pidhotovky u shkolakh Frantsii: pochatkovyi riven [From the experience of military training in French schools: the initial level]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(2), 29–33. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6> [in Ukrainian].

Stetsyk, Yu. (2025b). Finansovo-osvitnie zabezpechennia viiskovoi pidhotovky uchnivskoi molodi u SSHA [Financial and educational support of military training for student youth in the USA]. *Hraal nauky*, 57, 62–68. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005> [in Ukrainian].

Tsaryk, R., & Pnytskyi, V. (2025). Diialnist Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi u roky suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Activities of the Ukrainian Institute of National Remembrance regarding the national-patriotic education of youth during the years of the modern Russian-Ukrainian war]. In L. Lazurko, V. Ilnytskyi, & M. Haliv (Eds.), *Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka yak chynnyk natsionalnoi bezpeky: istorychnyi dosvid, uroky dlia Ukrainy* (Vol. 1, pp. 189–194). Helvetica. [in Ukrainian].

Sharavara, T. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka ta osoblyvosti natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v krainakh Baltii [Initial military training and features of national-patriotic education in the Baltic countries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 19 грудня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 070:355.233.2(430)
DOI 10.69550/3041-1467.10.361970

Юрїї СТЕЦИК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-1795-687X
Researcher ID: 1959605/E-5136-2018

Yurii STETSYK

PhD hab. (History), Professor, Department of History of Ukraine and Jurisprudence, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46 Lesia Ukrainka Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Стецик, Ю. (2026). Дискусії на сторінках медіа Deutsche Welle щодо намірів у відновленні обов'язкової початкової загальновійськової підготовки для німецької молоді. *Axis Europaе*, 10, 125–134. doi: 10.69550/3041-1467.10.361970

Bibliographic Description of the article: Stetsyk, Yu. (2026). Diskusii na storinkakh media Deutsche Welle shchodo namiriv u vidnovlenni oboviazkovoї pochatkovoї zahalnoviiskovoї pidhotovky dlia nimetskoї molodi [Discussions on the pages of newspaper the Deutsche Welle regarding plans to reinstate mandatory primary military training for German youth]. *Axis Europaе*, 10, 125–134. doi: 10.69550/3041-1467.10.361970 [in Ukrainian].

**ДИСКУСІЇ НА СТОРІНКАХ МЕДІА DEUTSCHE WELLE
ЩОДО НАМІРІВ У ВІДНОВЛЕННІ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ПОЧАТКОВОЇ
ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІ**

Анотація. *Мета дослідження* – провести комплексний аналіз медійних дискусій щодо намірів у запровадженні обов'язкової початкової загальновійськової підготовки для учнівської молоді Німеччини, представлених у матеріалах міжнародного медіа Deutsche Welle. *Методологічною основою дослідження* стали методи контент-аналізу, дискурс-аналізу та порівняльного аналізу медіатекстів аналітиками та журналістами у німецькому медійному просторі. **Наукову новизну** дослідження вбачаємо у виявленні та узагальненні ключових аргументів, які висловлюються політиками, експертами, військовими. **Висновки.** У роботі розглянуто історичний контекст військового виховання молоді у Німеччині, трансформацію оборонної політики країни після завершення холодної війни, а також нові безпекові виклики, що актуалізували дискусії щодо військової служби та підготовки громадян до оборони держави. Особливу увагу приділено ролі медіа у формуванні публічного дискурсу

щодо безпекових питань. Результати дослідження свідчать, що матеріали *Deutsche Welle* відображають широкий спектр позицій щодо військової підготовки молоді. Прихильники цієї ідеї наголошують на необхідності зміцнення обороноздатності держави та формування громадянської відповідальності серед молоді. Натомість критики підкреслюють ризики мілітаризації освітнього простору та суперечність такої політики історичному досвіду післявоєнної Німеччини. Встановлено, що обговорення дискусійного питання про відновлення обов'язкової початкової загальновійськової підготовки німецької учнівської молоді є багатоаспектною проблемою, яка охоплює історичну пам'ять, позиції політиків, сучасні безпекові виклики та громадську думку. Зроблено висновок, що медійні дискусії щодо військової підготовки молоді є складовою ширшого процесу трансформації безпекової політики Німеччини в умовах сучасних геополітичних викликів.

Ключові слова: Німеччина, медіадискурс, військова підготовка молоді, *Bundeswehr*, оборонна політика, *Deutsche Welle*, медіа.

DISCUSSIONS ON THE PAGES OF NEWSPAPER THE DEUTSCHE WELLE REGARDING PLANS TO REINSTATE MANDATORY PRIMARY MILITARY TRAINING FOR GERMAN YOUTH

Abstract. *The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of media discussions regarding plans to introduce mandatory basic military training for schoolchildren in Germany, as presented in reports by the international media outlet Deutsche Welle. The methodological basis of the study consists of content analysis, discourse analysis, and comparative analysis of media texts. We see the scientific novelty of the study in the identification and generalization of key arguments expressed by politicians, experts, military analysts, and journalists in the German media space. Conclusions.* This paper examines the historical context of military education for youth in Germany, the transformation of the country's defense policy following the end of the Cold War, as well as new security challenges that have reignited discussions regarding military service and the preparation of citizens for national defense. Particular attention is paid to the role of the media in shaping public discourse on security issues. The research findings indicate that *Deutsche Welle's* coverage reflects a wide range of positions on military training for youth. Supporters of this idea emphasize the need to strengthen the state's defense capabilities and foster civic responsibility among young people. Critics, however, highlight the risks of militarizing the educational sphere and the contradiction of such a policy with the historical experience of post-war Germany. It has been established that the debate surrounding the reinstatement of compulsory basic military training for German schoolchildren is a multifaceted issue encompassing historical memory, the views of politicians, contemporary security challenges and public opinion. It is concluded that media discussions regarding military training for young people are part of a broader process of transforming Germany's security policy in the context of contemporary geopolitical challenges.

Key words: *Germany, media discourse, military training for young people, Bundeswehr, defense policy, Deutsche Welle, media.*

Постановка проблеми. Проблема військової підготовки молоді у демократичних суспільствах є складною та багатовимірною. Вона поєднує питання національної безпеки, освітньої політики, громадянського виховання та суспільних

цінностей. Особливої актуальності ця проблема набуває у країнах Європи, де зміни у міжнародному безпековому середовищі спричинили нову хвилю дискусій щодо ролі армії та оборонної політики. Німеччина є однією з держав, де подібні дискусії мають особливу чутливість. Історичний досвід мілітаризації суспільства у першій половині ХХ століття зумовив формування післявоєнної політичної культури, яка підкреслює важливість цивільного контролю над військовими структурами та обмеження ролі армії у суспільному житті (Bendix, 2019, p. 74).

Після завершення холодної війни Німеччина поступово скорочувала чисельність своїх збройних сил та переходила до моделі професійної армії. У 2011 році було призупинено обов'язкову військову службу, що стало важливим етапом реформування Бундесверу (Dyson, 2019, p. 143). Однак у 20-их рр. ХХІ ст. ситуація у сфері безпеки суттєво змінилася. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила переосмислення ролі військової сили у міжнародній політиці та актуалізувала дискусії щодо оборонної готовності європейських держав (Mölling, 2023, p. 41). У цьому контексті німецькі медіа активно обговорюють можливість реформування системи військової служби та роль молодого покоління у забезпеченні національної безпеки. Особливе місце у цих дискусіях займає міжнародне медіа *Deutsche Welle*, яке регулярно публікує аналітичні матеріали, інтерв'ю та коментарі експертів щодо оборонної політики Німеччини.

Мета статті є аналіз медійних дискусій на сторінках *Deutsche Welle* щодо можливості запровадження обов'язкової початкової загальновійськової підготовки для учнівської молоді Німеччини. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: дослідити історичні передумови військової підготовки молоді у Німеччині; проаналізувати матеріали *Deutsche Welle*, присвячені реформам Бундесверу та питанням військової служби; виявити основні аргументи прихильників і противників військової підготовки школярів; визначити роль медіа у формуванні суспільного дискурсу щодо оборонної політики.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика цивільно-військових відносин є одним із важливих напрямів сучасних політичних досліджень. Багато науковців наголошують на необхідності забезпечення балансу між потребами національної безпеки та демократичними принципами цивільного контролю над армією (Kümmel, 2018, p. 110). Значна увага у науковій літературі приділяється трансформації німецької оборонної політики після завершення холодної війни. Дослідники підкреслюють, що реформи Бундесверу були спрямовані на створення мобільної професійної армії, здатної брати участь у міжнародних миротворчих операціях (Sauer, 2020, p. 90). Окремий напрям досліджень стосується ролі медіа у формуванні суспільного дискурсу щодо безпекових питань. Як зазначає М. МакКомбс, медіа мають значний вплив на формування політичного порядку денного та визначення пріоритетних тем суспільної дискусії (McCombs, 2014, p. 33). Поряд із тим питання відображення дискусій щодо військової підготовки молоді у матеріалах *Deutsche Welle* досліджено недостатньо, що зумовлює актуальність даної статті.

Відзначимо, що проблематика початкової військової підготовки дітей і молоді в державах НАТО дедалі частіше стає предметом наукових зацікавлень українських учених, які прагнуть виявити й адаптувати для вітчизняної освітньої системи дієві підходи, моделі та інструменти формування оборонної готовності молодого покоління. У цьому контексті варто відзначити дослідження наукові розвідки Р. Бурдяка, О. Волошина, М. Галіва, П. Дворянин, В. Ільницького, В. Онищак, Т. Пантюк,

М. Фролова (Галів, Бурдяк, 2025; Галів, Ільницький, 2025; Галів, Пантюк, 2026; Галів, Фролов, Онишак, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025), Л. Лазурко (Лазурко, 2025a; Лазурко, 2025b), Ю. Стецика (Стецик, 2025a; Стецик, 2025b), Т. Шаравари (Шаравара, 2025) та інших авторів.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання контент-аналізу, дискурс-аналізу та порівняльного аналізу медіатекстів. Контент-аналіз дозволяє систематизувати матеріали *Deutsche Welle* за тематикою та визначити ключові аргументи, представлені у медійному дискурсі. Дискурс-аналіз використовується для вивчення способів представлення різних позицій у журналістських текстах. Порівняльний метод дозволяє зіставити позиції різних акторів медійного дискурсу: політиків, експертів, представників Бундесверу та громадських організацій.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі медійного дискурсу щодо військової підготовки учнівської молоді Німеччини на основі матеріалів *Deutsche Welle*. У роботі систематизовано основні аргументи, представлені у медійному просторі, та визначено ключові напрями дискусії.

Виклад основного матеріалу. Історично військова підготовка молоді у Німеччині мала довгу традицію, яка змінювалася залежно від політичного режиму та зовнішньої безпекової ситуації. У період до Першої світової війни освіта включала елементи військової дисципліни та фізичної підготовки, спрямованої на формування патріотизму та готовності до служби (Bendix, 2019, p. 75).

Після Другої світової війни та розподілу Німеччини на ФРН і НДР підхід до військової підготовки молоді істотно змінився. У ФРН акцент було поставлено на демілітаризацію суспільства, обмеження ролі армії та впровадження принципів цивільного контролю. Обов'язкова військова служба, введена у 1956 році, мала не лише оборонний характер, а й виховний – формування громадянської відповідальності та почуття обов'язку (Jäckle, 2023, p. 305). У 2011 році обов'язковий призов було скасовано, що стало важливим етапом професіоналізації Бундесверу та зменшення впливу військових структур на молодь (Dyson, 2019, p. 150). Відтоді військова служба у Німеччині носить виключно добровільний характер, і підготовка громадян до оборони держави залишається переважно символічною.

Однак сучасні геополітичні виклики, зокрема війна росії проти України, спричинили новий сплеск дискусій щодо необхідності повернення хоча б часткових елементів обов'язкової підготовки (Mölling, 2023, p. 45). Спроби актуалізації цього питання часто знаходять своє відображення у медіа, зокрема на сторінках *Deutsche Welle*, де регулярно висвітлюються дебати політиків, експертів та громадськості. Тож розглянемо провідні ідеї щодо реформ Бундесверу, які викладені на сторінках часопису *Deutsche Welle* впродовж 2022 – 2025 років.

Аналіз матеріалів *Deutsche Welle* показує, що медіа активно висвітлюють як переваги, так і ризики запровадження обов'язкової початкової військової підготовки для молоді. З однієї сторони, журналісти та експерти наголошують на необхідності зміцнення обороноздатності держави, особливо у контексті зростання загроз на східному кордоні Німеччини. Роберт Коннор зазначає, що Міністерство оборони розглядає модель, яка поєднує добровільну та обов'язкову службу, що дозволить вирішити проблему нестачі особового складу Бундесверу (Connor, 2024, p. 2). У 2025 році, за даними *Deutsche Welle*, німецький уряд обговорював можливість залучення до 60 тисяч додаткових військовослужбовців, що вимагає підготовки молоді ще на рівні шкільної освіти (Connor, 2025, p. 1).

З іншого боку, матеріали *Deutsche Welle* часто підкреслюють ризики мілітаризації освітнього середовища. Наприклад, Гопнер зазначає, що надмірний акцент на військовій підготовці у школах може суперечити демократичним цінностям та історичному досвіду Німеччини (Höppner, 2024, p. 2).

Особливе місце у дискурсі займає питання громадської думки. *Deutsche Welle* регулярно публікує результати опитувань, які демонструють поділ суспільної думки: частина населення підтримує повернення елементів обов'язкової підготовки, тоді як інші виступають проти (Deutsche Welle, 2023, p. 1–2). Фреймінг, який використовує *Deutsche Welle*, зазвичай поділяється на три рівні: 1) політичний фрейм, що демонструє позиції уряду та парламентських партій (Werkhäuser, 2025, p. 2); безпековий фрейм, який акцентує увагу на сучасних загрозах та потребі в професійних військових кадрах (Glucroft, 2024, p. 2); громадський фрейм, що відображає думку населення та ризики соціального неприйняття військової підготовки (Bendix, 2019, p. 78).

Аналіз матеріалів *Deutsche Welle* показує, що позиції політичних партій суттєво відрізняються. Консервативні сили (Християнсько-демократичний союз Німеччини, Християнсько-соціальний союз у Баварії) виступають за введення елементів обов'язкової підготовки, підкреслюючи необхідність зміцнення обороноздатності та формування почуття обов'язку серед молоді (Jäckle, 2023, p. 309). Лівоцентристські та зелені партії зазвичай критикують ці ініціативи, наголошуючи на ризиках мілітаризації шкільної освіти та важливості збереження демократичних традицій (Bendix, 2019, p. 80). Військові експерти та аналітики пропонують проміжні моделі: добровільні курси підготовки, цивільно-оборонні тренінги та симуляції надзвичайних ситуацій (Kümmel, 2018, p. 112). Важливо зазначити, що навіть серед прихильників обов'язкової підготовки немає консенсусу щодо форми та обсягу навчальних програм. *Deutsche Welle* висвітлює широкий спектр думок: від коротких базових курсів на кілька тижнів до регулярних програм у рамках шкільної освіти (Höppner, 2024, p. 3).

Матеріали *Deutsche Welle* підкреслюють, що Бундесвер зацікавлений у формуванні резервів молоді, які зможуть приєднатися до армії у разі потреби. Заступник міністра оборони Німеччини у 2025 році заявив, що розглядається створення комплексної системи військової підготовки на добровільній основі, яка включає базову підготовку для всіх бажаючих, а також програми для майбутніх професійних військових (Werkhäuser, 2025, p. 2).

Аналітики звертають увагу, що ключовим завданням є підвищення рівня військової та громадянської готовності молоді, а також інтеграція освітніх та оборонних програм, які не суперечать демократичним цінностям (Glucroft, 2024, p. 2).

Матеріали *Deutsche Welle* демонструють, що суспільство Німеччини поділене щодо обов'язкової військової підготовки молоді. Соціологічні опитування свідчать, що близько 45 % населення підтримують повернення елементів обов'язкової підготовки, тоді як 50 % виступають проти, а решта – вагаються (Deutsche Welle, 2023, pp. 1–2). Позитивні настрої часто пов'язані з геополітичними ризиками та бажанням підвищити обороноздатність держави. Опоненти наголошують на необхідності збереження демократичних традицій та уникнення мілітаризації освіти (Bendix, 2019, p. 82). *Deutsche Welle* висвітлює думки експертів, які пропонують компромісні моделі, такі як: добровільні програми базової військової підготовки; інтеграція цивільної оборони та кризового менеджменту у шкільну освіту; курси громадянської відповідальності та патріотизму без прямої мілітаризації (Glucroft, 2024, p. 3). Таким чином, медіа

формують суспільне сприйняття і водночас відображають подвійність ставлення німців до військової підготовки молоді.

В європейському контексті Німеччина виглядає унікальною через історичні обмеження на милітаризацію освіти. У Франції та Австрії існують традиції обов'язкової військової або цивільної служби для молоді, хоча останнім часом вони скорочуються (Connog, 2024, р. 2). У країнах Скандинавії, таких як Швеція та Норвегія, держава активно впроваджує добровільні програми базової військової підготовки, які інтегрують молодь у національну систему безпеки без примусу (Hörpner, 2024, р. 3).

Порівняльний аналіз показує, що німецькі медіа підкреслюють необхідність обережності, аби відновлення елементів обов'язкової підготовки не суперечило історичному досвіду та демократичним цінностям (Bendix, 2019, р. 79). *Deutsche Welle* часто використовує кейси інших країн як приклади «поміркованого підходу», демонструючи альтернативні моделі підготовки молоді.

Матеріали *Deutsche Welle* свідчать, що медіа виконують три ключові функції у процесі формування дискурсу: 1) інформаційна функція – надання фактів щодо реформ Бундесверу та ініціатив уряду (Connog, 2025, р. 1); 2) аналітична функція – оцінка ризиків, переваг та наслідків запровадження обов'язкової підготовки (Werkhäuser, 2025, р. 2); 3) формування суспільної думки – через публікацію опитувань та коментарів експертів (*Deutsche Welle*, 2023, pp. 1–2). Це відповідає теоретичним положенням МакКомбса щодо впливу медіа на порядок денний суспільної дискусії (McCombs, 2014, р. 33) та фреймінгу новин (Entman, 2004, р. 26).

Висновки. Медіадискусія у *Deutsche Welle* відображає широкий спектр позицій щодо обов'язкової початкової військової підготовки молоді: від прихильників, що наголошують на безпекових викликах, до критиків, які підкреслюють ризики милітаризації освіти. Політичні та експертні позиції різняться залежно від партійної приналежності та ідеологічних поглядів: консерватори підтримують обов'язкову підготовку, ліві та зелені партії протидіють. Суспільна думка залишається поділеною, що демонструє складність інтеграції елементів обов'язкової підготовки у систему шкільної освіти. Порівняння з іншими країнами Європи показує можливість впровадження добровільних моделей підготовки, які поєднують оборонну готовність та демократичні принципи. Наукова новизна дослідження полягає у системному аналізі медійного дискурсу щодо обов'язкової підготовки молоді на прикладі *Deutsche Welle* та виділенні основних аргументів за та проти. Загалом, медіадискусія у *Deutsche Welle* демонструють, що обговорення військової підготовки молоді є багатовимірним процесом, який поєднує історичний досвід, політичні рішення, безпекові виклики та громадську думку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок ХХІ ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 88(1), 25–38.

Галів, М., Ільницький, В. (2025). Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>

Галів, М., Пантюк, Т. (2026). Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок*, 1, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>

Галів, М., Фролов, М., Онищак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 86(1), 29–40.

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(1), 18–29. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

Лазурко, Л. (2025a). Система шкільної та позашкільної військової підготовки в сучасній Польщі. *Вісник науки та освіти*, 7(37), 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404)

Лазурко, Л. (2025b). Військова освіта у школі як складова національної безпеки: польський досвід (2013–2022). *Вісник науки та освіти*, 10(40), 1863–1873. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873)

Стецик, Ю. (2025a). З досвіду військової підготовки у школах Франції: початковий рівень. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(2), 29–33. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6>

Стецик, Ю. (2025b). Фінансово-освітнє забезпечення військової підготовки учнівської молоді у США. *Грааль науки*, 57, 62–68. DOI <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005>

Шаравара, Т. (2025). Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7>

Bendix, D. (2019). Militarism and German society. *Journal of European Studies*, 49(2), 70–85.

Connor, R. (2023, June 5). Bundeswehr recruitment challenges amid European security tensions. *Deutsche Welle*, 2–3.

Connor, R. (2024, February 20). Voluntary vs. mandatory military service for German youth. *Deutsche Welle*, 1–3.

Connor, R. (2024, June 12). Germany outlines plans for a new model of military service. *Deutsche Welle*, pp. 1–3.

Connor, R. (2025, June 5). Germany needs up to 60,000 more troops, says defense chief. *Deutsche Welle*, 1–3.

Deutsche Welle. (2023, January 15). Germany considers basic military training for youth. *Deutsche Welle*, 1–2.

Deutsche Welle. (2023, March 22). Public opinion divided over return of conscription. *Deutsche Welle*, 1–2.

Deutsche Welle. (2023, October 5). Youth and defense: Germany's future military challenges. *Deutsche Welle*, pp. 1–3.

Deutsche Welle. (2023, November 18). Civic education and military readiness: Debates in German schools. *Deutsche Welle*, 2–3.

Deutsche Welle. (2024, January 12). Military training in schools: Ethical and legal considerations. *Deutsche Welle*, 1–2.

Deutsche Welle. (2024, February 8). Defense policy reforms and school programs in Germany. *Deutsche Welle*, 1–2.

Deutsche Welle. (2024, March 28). How voluntary military programs could shape Germany's youth. *Deutsche Welle*, 1–3.

Deutsche Welle. (2024, April 20). Comparing European approaches to youth military training. *Deutsche Welle*, 2–3.

- Dyson, T.** (2019). *Organizing for defense*. Oxford University Press.
- Glucroft, W.** (2023, April 10). Experts discuss pros and cons of youth military programs. *Deutsche Welle*, 1–3.
- Glucroft, W.** (2023, September 2). How other European countries train youth for defense. *Deutsche Welle*, 2–3.
- Glucroft, W.** (2024, February 24). Germany debates how to boost Bundeswehr recruitment. *Deutsche Welle*, 1–3.
- Höppner, S.** (2023, July 18). Germany debates mandatory military education: Political perspectives. *Deutsche Welle*, 1–2.
- Höppner, S.** (2024, May 10). Germany’s defense policy in the post-Ukraine war context. *Deutsche Welle*, 1–2.
- Jäckle, S.** (2023). Conscription debate in Germany: Historical and political context. *German Politics*, 32(3), 301–317.
- Kümmel, G.** (2018). Civil–military relations in Germany. *Armed Forces & Society*, 44(1), 105–120.
- McCombs, M.** (2014). Agenda-setting theory and mass media influence. *Journal of Communication*, 64(1), 31–45.
- Mölling, C.** (2023). European security transformation. *Security Studies Review*, 15(2), 40–55.
- Werkhäuser, N.** (2024, March 15). Bundeswehr plans new programs for youth preparation. *Deutsche Welle*, 2–3.
- Werkhäuser, N.** (2025, April 12). Germany: No return to compulsory military service. *Deutsche Welle*, 1–3.

REFERENCES

- Haliv, M., & Burdiak, R.** (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Lytovskii Respublitsi (pochatok XXI st.): rol Lytovskoho Striletskoho Soiuzu [Initial general military training in the Republic of Lithuania (early 21st century): the role of the Lithuanian Riflemen’s Union]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 88(1), 25–38. [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Ilnytskyi, V.** (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka u Kytaiiskii Respublitsi (Taiwan) na pochatku XXI st. [Initial military training in the Republic of China (Taiwan) in the early 21st century]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4> [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Pantyuk, T.** (2026). Pochatkova viiskova pidhotovka v Estonskii Respublitsi: pozashkilnyi komponent [Initial military training in the Republic of Estonia: out-of-school component]. *Molod i rynok*, 1(245), 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450> [in Ukrainian].
- Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V.** (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. [in Ukrainian].
- Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O.** (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025a). Systema shkilnoi ta pozashkilnoi viiskovoi pidhotovky v suchasni Polshchi [The system of school and extracurricular military training in contemporary Poland]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7(37), 1393–1404. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404) [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025b). Viiskova osvita u shkoli yak skladova natsionalnoi bezpeky: polskyi dosvid (2013 – 2022) [Military education in schools as a component of national security: the Polish experience (2013 – 2022)]. *Visnyk nauky ta osvity*, 10(40), 1863–1873. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873) [in Ukrainian].

Stetsyk, Yu. (2025a). Z dosvidu viiskovoi pidhotovky u shkolakh Frantsii: pochatkovyi riven [From the experience of military training in French schools: the initial level]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(2), 29–33. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6> [in Ukrainian].

Stetsyk, Yu. (2025b). Finansovo-osvitnie zabezpechennia viiskovoi pidhotovky uchnivskoi molodi u SSHa [Financial and educational support of military training for student youth in the USA]. *Hraal nauky*, 57, 62–68. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005> [in Ukrainian].

Sharavara, T. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka ta osoblyvosti natsionalno-patriotynohoho vykhovannia v krainakh Baltii [Initial military training and features of national-patriotic education in the Baltic countries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7> [in Ukrainian].

Bendix, D. (2019). Militarism and German society. *Journal of European Studies*, 49(2), 70–85. [in English].

Connor, R. (2023, June 5). Bundeswehr recruitment challenges amid European security tensions. *Deutsche Welle*, 2–3. [in English].

Connor, R. (2024, February 20). Voluntary vs. mandatory military service for German youth. *Deutsche Welle*, 1–3. [in English].

Connor, R. (2024, June 12). Germany outlines plans for a new model of military service. *Deutsche Welle*, pp. 1–3. [in English].

Connor, R. (2025, June 5). Germany needs up to 60,000 more troops, says defense chief. *Deutsche Welle*, 1–3. [in English].

Deutsche Welle. (2023, January 15). Germany considers basic military training for youth. *Deutsche Welle*, 1–2. [in English].

Deutsche Welle. (2023, March 22). Public opinion divided over return of conscription. *Deutsche Welle*, 1–2. [in English].

Deutsche Welle. (2023, October 5). Youth and defense: Germany's future military challenges. *Deutsche Welle*, pp. 1–3. [in English].

Deutsche Welle. (2023, November 18). Civic education and military readiness: Debates in German schools. *Deutsche Welle*, 2–3. [in English].

Deutsche Welle. (2024, January 12). Military training in schools: Ethical and legal considerations. *Deutsche Welle*, 1–2. [in English].

Deutsche Welle. (2024, February 8). Defense policy reforms and school programs in Germany. *Deutsche Welle*, 1–2. [in English].

Deutsche Welle. (2024, March 28). How voluntary military programs could shape Germany's youth. *Deutsche Welle*, 1–3. [in English].

Deutsche Welle. (2024, April 20). Comparing European approaches to youth military training. *Deutsche Welle*, 2–3. [in English].

Dyson, T. (2019). *Organizing for defense*. Oxford University Press. [in English].

Glucroft, W. (2023, April 10). Experts discuss pros and cons of youth military programs. *Deutsche Welle*, 1–3. [in English].

Glucroft, W. (2023, September 2). How other European countries train youth for defense. *Deutsche Welle*, 2–3. [in English].

Glucroft, W. (2024, February 24). Germany debates how to boost Bundeswehr recruitment. *Deutsche Welle*, 1–3. [in English].

Höppner, S. (2023, July 18). Germany debates mandatory military education: Political perspectives. *Deutsche Welle*, 1–2. [in English].

Höppner, S. (2024, May 10). Germany's defense policy in the post-Ukraine war context. *Deutsche Welle*, 1–2. [in English].

Jäckle, S. (2023). Conscription debate in Germany: Historical and political context. *German Politics*, 32(3), 301–317. [in English].

Kümmel, G. (2018). Civil–military relations in Germany. *Armed Forces & Society*, 44(1), 105–120. [in English].

McCombs, M. (2014). Agenda-setting theory and mass media influence. *Journal of Communication*, 64(1), 31–45. [in English].

Mölling, C. (2023). European security transformation. *Security Studies Review*, 15(2), 40–55. [in English].

Werkhäuser, N. (2024, March 15). Bundeswehr plans new programs for youth preparation. *Deutsche Welle*, 2–3. [in English].

Werkhäuser, N. (2025, April 12). Germany: No return to compulsory military service. *Deutsche Welle*, 1–3. [in English].

Стаття надійшла до редакції 12 лютого 2026 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 355.58:37.035(480)

DOI 10.69550/3041-1467.10.361961

Тамара ШАРАВАРА

докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри політології, історії і філософії, Полтавський державний аграрний університет, вул. Сковороди 1/3, м. Полтава, Україна, індекс 36003 (tamara.sharavara@pdau.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-6370-6663

Researcher ID: Q-6621-2016

Tamara SHARAVARA

PhD hab (History), Professor, Head of the Department of Political Science, History and Philosophy, Poltava State Agrarian University, 1/3 Skovorody Street, Poltava, Ukraine, postal code 36003 (tamara.sharavara@pdau.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Шаравара, Т. (2026). Досвід Фінляндської Республіки у розбудові системи військової підготовки громадян. Роль «МРК» у вишколі молоді. *Axis Europae*, 10, 135–147. doi: 10.69550/3041-1467.10.361961

Bibliographic Description of the Article: Sharavara, T. (2026). Experience of the Republic of Finland in developing a system of military education for citizens. The role of the ‘MRK’ in the training of young people. *Axis Europae*, 10, 135–147. doi: 10.69550/3041-1467.10.361961 [in Ukrainian].

**ДОСВІД ФІНЛЯНДСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У РОЗБУДОВІ
СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН.
РОЛЬ «МРК» У ВИШКОЛІ МОЛОДІ**

Анотація. Мета дослідження – аналіз історичного досвіду, головних засад і принципів Фінляндської Республіки у розбудові системи військової підготовки громадян та ролі «Асоціації національної оборонної підготовки (МРК)» у вишколі молоді. **Методологія дослідження** базується на застосуванні принципу об'єктивності, системності, науковості й детермінізму з використанням хронологічного та порівняльного методів історичного аналізу і синтезу. **Наукова новизна статті** полягає в аналізі ключових державних підходів і принципів, які демонструє Фінляндія, розвиваючи систему військової підготовки різних категорій громадян, а також у вивченні діяльності «Асоціації національної оборонної підготовки» (МРК), яка залучена до вишколу молоді. Особлива увага приділена оцінкам воєнних загроз, які досліджує і моніторить Фінляндія, як держава з високими прикордонними ризиками. **Висновки.** Фінляндія має значну берегову лінію вздовж Балтійського моря, великий воєнний потенціал і є членом НАТО з 2023 року. Її досвід підготовки укриттів для населення, на випадок воєнної загрози, та вишкіл різних категорій населення корисний Україні. Важливими

для наслідування є два принципи, які ця країна заклала, розробляючи безпекову стратегію. Перший принцип – для молоді абсолютно всі навчальні дисципліни мають однакову цінність і жодна шкільна дисципліна не є важливішою за інші. Цей принцип формує цілісність освітнього процесу і відповідальне ставлення до навчання загалом. Другий – в основі політики країни закладено концепцію самооборони і самозабезпечення, що робить її незалежною від безпекових гарантій з боку інших країн. Ця країна, попри членство в НАТО, покладається переважно на себе. Таким шляхом має йти Україна. Фінляндія забезпечує обов'язковість військової служби громадянами, добровільність жіночої військової служби, а національно-патріотичне виховання молоді ґрунтується на доктрині стійкості й розуміння загроз. Головна державна ідея полягає в тому, що захист країни – це справа всього суспільства, а не лише Сил Оборони. Особливу роль у вишколі різних категорій населення посідає «Асоціація національної оборонної підготовки (МРК)» до складу якої входять 14 організацій-членів і яка особливу увагу надає підготовці молоді. Зокрема, молоді люди з 16 років, за письмовою згодою батьків/опікунів, мають змогу проходити сертифіковані «курси безпеки для молоді», «курси фізичної підготовки», «курси підготовки вихідного дня» (ознайомлення з діяльністю Сил Оборони Фінляндії) та інші з правом кар'єрних можливостей. Залучаючи органи місцевого самоврядування МРК пропонує такі предмети як: «пошукові операції», «евакуація», «масове розміщення та забезпечення провізією». Навчання проводять в семи округах національної оборони і з-поміж них в окрузі військово-морської оборони та окрузі протиповітряної оборони. Підготовкою молоді з питань безпеки активно займається і Фінська національна рада з охорони навколишнього середовища, а також держава фінансує для молоді навчальні програми без військового компонента. Станом на сьогодні країна демонструє комплексний підхід до вишколу молоді і чітке розуміння зовнішніх загроз.

Ключові слова: Фінляндська Республіка, Сили Оборони Фінляндії, Асоціація національної оборонної підготовки (МРК), військовий вишкіл молоді.

EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF FINLAND IN DEVELOPING A SYSTEM OF MILITARY EDUCATION FOR CITIZENS. THE ROLE OF THE 'MRK' IN THE TRAINING OF YOUNG PEOPLE

Abstract. *The research aims to analyse the historical experience, fundamental foundations and principles of the Republic of Finland in developing a system of military training for citizens, as well as the role of the National Defence Training Association (MRK) in young people training. The research methodology is based on the principles of objectivity, systematicity, scientific rigor, and determinism, using chronological and comparative methods of historical analysis and synthesis. The scientific novelty of the article lies in the analysis of the main state approaches and principles demonstrated by Finland in developing a military training system for different categories of citizens, as well as in the study of the activities of the National Defence Training Association (MRK), which is involved in the training of young people. Particular attention is paid to the assessment of military threats studied and monitored by Finland, a country with significant border-related risks. Conclusions.* Finland has a long coastline along the Baltic Sea, substantial military potential and has been a member of NATO since 2023. The Finnish experience in preparing shelters for the civilian population to protect against military threats and in training different categories of citizens is valuable for Ukraine. Two principles defined by this country in developing its security strategy are particularly important to adopt. The first principle states that for young people, all academic

subjects are of equal value, and no school subject is considered more important than others. This principle ensures the integrity of the educational process and fosters a responsible attitude towards learning as a whole. The second principle is based on the concept of self-defence and self-sufficiency embedded in the country's policy, which makes it independent of external security guarantees. Despite its NATO membership, the country primarily relies on its own capabilities. Ukraine should follow this path. Finland ensures compulsory military service for citizens, voluntary military service for women, and national-patriotic education of young people based on the doctrine of resilience and awareness of potential threats. The main national concept is that the defence of the country is the responsibility of the entire society, not just the Defence Forces. A special role in the training of different categories of the population is played by the National Defence Training Association (MPK), which comprises 14 member organisations and places special emphasis on youth training. In particular, young people aged 16 and over, with the written consent from their parents or guardians, can take certified 'Youth safety courses', 'Physical training courses', and 'Weekend training courses' (introducing the activities of the Finnish Defence Forces), as well as other programmes that open up career opportunities. In collaboration with local self-government bodies, the MPK offers courses such as: 'Search operations', 'Evacuation', 'Mass accommodation and supply provision'. Training is conducted in seven national defence districts, including the Naval Defence District and the Air Defence District. The Finnish National Council for the Environmental Protection is also actively involved in educating young people on security issues, and the state funds training programmes for young people that do not include a military component. Today, Finland demonstrates a comprehensive approach to the training of young people and a clear understanding of external threats.

Key words: Republic of Finland, Finnish Defence Forces, National Defence Training Association (MPK), military training for young people.

Постановка проблеми. В умовах гібридної війни РФ проти України (2014 – 2022 рр.) і її повномасштабного вторгнення в Україну з 24.02.2022 р. питання підготовки українських громадян різних вікових категорій до захисту й відсічі агресору стало нагальним. За цих обставин вивчення досвіду інших країн є актуальним і необхідним. З-поміж багатьох європейських держав особливої уваги заслуговує Фінляндська республіка (далі – Фінляндія), оскільки аналогічно Україні, межує з РФ і їхній спільний кордон становить 1340 км. Ця країна належить до групи держав з високим рівнем ризику прикордонної безпеки. Водночас Фінляндія добре пам'ятає вторгнення СРСР, зокрема «зимову війну» (30 листопада 1939 р. – 13 березня 1940 р.), після сфальшованого «Майнільського інциденту». Нагадаємо, що фіни впевнено відстоювали інтереси країни навіть після укладання між СРСР і Німеччиною пакту Молотова-Ріббентропа. Наприкінці вересня та на початку жовтня 1939 р. радянський уряд став «вимагати від балтійських держав пактів про взаємодопомогу з впевненістю, що вони мають бути прийнятні. Естонія, Латвія та Литва прийняли угоди, які включали права розміщення радянських військово-морських та військових об'єктів на їхніх територіях. Аналогічні вимоги були висунуті до Фінляндії на початку жовтня, але, незважаючи на три візити до Москви з 10 жовтня по 13 листопада фінської делегації на чолі з Й. К. Паасіківі, ветераном Тартуських переговорів 1920 року, угоди не було досягнуто. Фінська делегація вирушила з Москви до Гельсінкі 13 листопада. О 8:30 ранку 30 листопада 1939 року після півгодинного артилерійського обстрілу Червона Армія перетнула кордон на Карельському перешийку» (Spring, 1986, p. 207). Як бачимо, розуміючи безвихідь

ситуації фінли активно опиралися радянському свавілля. Попри втрату 11% своїх територій фінли змогли відстояти незалежність і чинили опір 104 дні (Trotter, 2002). Станом на сьогодні мужність фінлів під час радянської агресії дає нам усвідомлення того, що для існування держави в майбутньому, для її відновлення після багаторічної окупації чи агресії іншої країни саме опір, попри значну перевагу противника, є важливим. Фінляндія в цьому аспекті є абсолютним прикладом до наслідування.

Історичний досвід Фінляндії щодо формування стратегії захисту кордонів держави є значним, а її військовий потенціал сьогодні вважають одним із найпотужніших у Балтійському регіоні. Крім того, Фінляндія має значну берегову лінію вздовж Балтійського моря і є членом Ради держав Балтійського моря та ЄС. Науковий інтерес до вивчення принципів і способів захисту цієї країни значно зріс після вступу Фінляндії до НАТО 4 квітня 2023 року – в 74-ту річницю Альянсу. «Відтепер, можна сміливо говорити про «смерть» старої архітектури безпеки, і початок процесу докорінної зміни балансу сил: проміжного посилення країн НАТО та остаточної ліквідації «буферних зон», які відділяли Росію та Захід» (Куса, 2023).

Отже, досвід саме цієї країни у підготовці різних категорій громадян до спротиву зовнішній агресії є безперечно актуальним і заслуговує на глибокий аналіз. Крім того, принципи, закладені фінлими у систему вишколу молоді, варті нашої уваги. «Зазвичай вишкіл молоді у європейських країнах відбувається двома шляхами: перший – за рахунок і під контролем держави (таким шляхом пішла Україна); другий – військовою підготовкою молоді опікуються волонтерські, громадські, національно-патріотичні організації, представництва різних родів військ, на базі яких молодь проходить вишкіл. Таким шляхом понад 150 років крокує Велика Британія» (Шаравара, 2025а), а також, досліджувані нами країни Балтії (Шаравара, 2025б). Фінляндія в цьому питанні обрала шлях вищезгаданих країн, а не України, зокрема, надавши підтримку «Асоціації національної оборонної підготовки (МРК)», яка опікується й вишколом молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерела з окресленої теми умовно можна поділити на три групи: перша – праці дослідників, що містять оціночні судження з історії формування оборонної і безпекової політики Фінляндської Республіки, етапи її входження до НАТО, включно з питаннями вишколу молоді (Spring, 1986), (Trotter, 2002), (Куса, 2023), (Келлі, 2023), (Голівець, 2026), (Порошук, 2026); друга група – публікації, присвячені особливостям освіти фінської молоді: (Крайсвітна, 2026); третя група – матеріали офіційного сайту організації «МРК», яка прямо відповідає за підготовку воєнного вишколу різних категорій населення, в тому числі і молоді: (Озтурк, 2023), (Хоменко, 2026), («Nuorten Koulutus», МКР 2026), («Puolustusvoimat – varusmiespalvelus», МКР, 2026), («Naisten vapaaehtoinen asepalvelus», МКР, 2026), («Kaikille löytyy paikka ja tehtävä» МКР, 2026), («Miksi hakisin inttiin?»), 2026).

Мета дослідження – аналіз історичного досвіду, головних засад і принципів Фінляндської Республіки у розбудові системи військової підготовки різних категорій громадян, а також ролі «Асоціації національної оборонної підготовки (МРК)» у вишколі молоді.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння ситуації підкреслимо, що станом на сьогодні Фінляндія є країною із відносно «закритим» інформаційним простором, що ускладнює моніторинг джерел, пов'язаних із питаннями вишколу молоді. Це пояснюється сусідством з РФ і прикордонними ризиками.

Розглядаючи загалом військову підготовку у Фінляндії, акцентуємо на двох важливих принципах, роз'яснення яких дає підстави усвідомити її глибину. Насамперед,

головним освітнім принципом цієї країни є рівність всіх навчальних предметів за значимістю. «Всі предмети важливі, тобто математика не важливіша за мистецтво. Найбільше навантаження годин у вчителів мистецтва та фізичної культури. Попри те, що у фінів відсутній предмет «Захист Вітчизни», кожна школа має добре обладнане укриття» (Крайсвітна, 2026).

Другий принцип полягає в тому, що попри членство в НАТО, в країні діє концепція самооборони та самозабезпечення, адже Фінляндія ніколи не збавляла пильності через сусідство з РФ і ніколи не покладалася на безпекові гарантії від інших країн. Саме усвідомленню і прийняттю цього принципу варто навчитися Україні. Яскравим доказом дотримання цього принципу став виступ 19 січня 2026 року міністра закордонних справ Фінляндії Еліни Валтонен, яка «обговорювала це питання з членами Комітету збройних сил Палати представників США: республіканцем Джеком Бергманом та демократкою Сарою Елфрет. Під час розмови Валтонен наголосила, що Фінляндія розглядає Росію як «довгострокову стратегічну загрозу», а також застерегла від укладання «слабкої» мирної угоди для України, яка могла б обмежити її здатність захищатися від майбутньої агресії РФ.

Водночас вона виступила проти використання формулювань про безпекові гарантії для України, які могли б нагадувати механізм статті 5 Північноатлантичного договору. За словами Е. Валтонен, це може призвести до змішування понять між гарантіями НАТО та двосторонніми чи багатосторонніми домовленостями з Україною. Міністр наголосила, що між НАТО та майбутніми гарантіями безпеки для України має існувати «брандмауер» (Голівець, 2026).

Фіни приділяють значну увагу обороноздатності країни, адже «Фінляндія – єдина країна Європи, що має укриття майже для всіх своїх громадян. Після війни з Радянським Союзом у 1939–1940 роках тут звели 50,5 тисяч укриттів, розрахованих на 4,8 млн людей. Найбільше у Гельсінкі, на глибині 20 метрів, вміщує 6 тисяч осіб і здатне витримати навіть ядерний удар. Кожен фін повинен мати із собою запаси на 72 години, їжу, воду, ліхтарик, ліки та спальний мішок. Поки загрози немає, частину укриттів використовують як спортзали, дитячі майданчики та паркінги. Для порівняння: у Німеччині з колишніх 2000 захисних приміщень залишилося 579 з приблизно 480 000 захисних місць, тобто одне на кожних 174 жителів. Існує навіть своєрідний розклад для нормального життя в особливих обставинах: вісім годин роботи, вісім годин сну, вісім годин дозвілля. Концепція полягає в тому, що вчителі повинні викладати навіть у бункері, а медсестри – доглядати за хворими. Національний закон про бункери чітко регулює, що туристам також надається доступ до захисних споруд. До слова, міністр оборони Фінляндії Антті Хякканен 15 жовтня 2025 р. заявив, що Росія нарощує військову присутність поблизу кордонів Європейського Союзу та готується до нової фази агресії» (Порошук, 2025).

Професор кафедри політології Пусанського національного університету Роберт Е. Келлі зауважує, що Збройні сили Фінляндії надзвичайно добре підготовлені, на відміну від РФ, яка ще за 10 років до повномасштабного вторгнення в Україну провалила військову реформу і за останні роки ситуація показує, що РФ зав'язла в Україні, не здатна на перемогу, тож вступ Фінляндії в НАТО не послабив Альянс, а навпаки посилив його. Фінляндія стала активом для НАТО, а її вступ до Альянсу призвів до своєрідного «оточення» Росії» через наявність спільного кордону між Фінляндією й РФ (Келлі, 2023).

І. Озтурк підкреслює, що «Фінляндія має одну з найбільших артилерійських сил у Європі, виробляє власні гвинтівки та боєприпаси та співпрацює у сфері оборони зі Швецією та іншими північними країнами. Журналіст заявив, що тренування є основою військової стратегії Фінляндії, щоб створити сили на основі військової служби та резервістів, здатні вести бойові дії. Щороку приблизно 20 тис. чоловіків у Фінляндії проходять загальну військову повинність, а ще близько 1000 жінок стають добровольцями» (Озтурк, 2023). Показовим щодо цього є опубліковане 2023 р. І. Озтурк в інтерв'ю з новобранцем Каспером Валлаасваарою, який зазначив, що «Реальність війни стала набагато ближчою. Це здається більш можливим, коли Росія напала на Україну. Це нас розбудило» (Озтурк, 2023). «Чоловіки у Фінляндії повинні піти в армію або проходити альтернативну цивільну службу у віці від 18 до 30 років, а для жінок це добровільно. У мирний час в армії служать лише 13 тис. осіб, з них 4,5 тис. – цивільні. У разі потреби Фінляндія має потенційну чисельність армії у 280 тис. осіб, що складається з молодих і найкраще підготовлених резервістів, а також ще 590 тис. резервістів віком до 60 років, які пройшли військову підготовку. Після вторгнення РФ в Україну Фінляндія суттєво збільшила свій військовий бюджет, а разом з ним і частоту навчань, які є фундаментальними для нових солдатів і резервістів. Реальність російської агресії в Україні, кажуть офіцери, посирила мотивацію військовозобов'язаних і резервістів, одночасно покращивши навчання з використанням безпілотників, комп'ютерів і засобів захисту від хакерських атак і дезінформації». (Озтурк, 2023).

Водночас Фінляндія аналізує й воєнний досвід України. Як зазначає В. Хоменко «у 2026 році армія Фінляндії запроваджує обов'язкове навчання використанню безпілотників у програмах підготовки строковиків. У гарнізоні Ніїнісало в Сатакунті вже проведено пілотні курси для професійного та строкового складу. Командувач Сухопутних військ генерал Пасі Вялімякі наголосив, що закупівля навчального обладнання вже розпочалася, а підготовка проводиться своєчасно. Програма навчання передбачає поетапне освоєння навичок: спершу строковики керують невеликими коптерами у приміщеннях, далі переходять до більших моделей та опановують FPV-дрони. У рамках підготовки військовослужбовці навчаються застосовувати імітаційні боєприпаси, відпрацьовують якість польотів, а також здобувають навички перехоплення ворожих дронів, ремонту та обслуговування БпЛА. Для тренувань у Ніїнісало облаштовано три кілометри окопів та вогневих позицій. Подібні полігони з'являться навесні [2026 р. – уточ. авт.] у Хуовінрінне під Сякюля. Крім того, у всіх підрозділах впроваджуються системи захисту для виявлення та нейтралізації малих безпілотників» (Хоменко, 2026).

Для розуміння повноти ситуації коротко зазначимо, що у Фінляндії передбачено і добровільну військову службу для жінок віком від 18 до 29 років, які мають право проходити службу «в усіх частинах та на всіх посадах Сил Оборони». Особливу увагу звертають на стан здоров'я і вік бажаючих служити. Офіційні джерела повідомляють, що «можна розпочати добровільну військову службу для жінок після досягнення 18 років, і служба повинна розпочатися не пізніше року, коли вам виповниться 29 років. Служба має бути завершена, тобто служба повинна закінчитися протягом року, коли вам виповниться 30 років. Це стосується як чоловіків, так і жінок». (Naisten vapaaehtoinen asepalvelus, 2026). За таким принципом понад 10 тисяч жінок успішно пройшли військову підготовку та переконані, що в Силах Оборони для кожного знайдеться своє завдання, головне мати мотивацію. («Kaikille löytyy paikka ja tehtävä», 2026). Станом на сьогодні триває прийом заявок на службу. «Ті, хто подали заявку між 16.01.2026 та 15.01.2027, можуть подати заявку на липневу групу прибуття 2027 року та на січневі

або липневі групи наступних трьох років (2028, 2029, 2030). Строкову службу можна виконувати за багатьма різними службовими завданнями у військових частинах Сил оборони та Прикордонної служби. Однак не всі службові завдання доступні у всіх військових частинах (Hakeminen, 2026).

Узагальнимо ключові елементи системи захисту Фінляндії:

- наявність у країні обов'язкового призову: тривалість військової служби чоловіків залежить від родів військ, обраної спеціальності (від 165 до 347 днів);
- військова служба жінок є добровільною, а їхня кількість в останні роки невинно зростає;
- національно-патріотичне виховання молоді базується на доктрині національної стійкості і засноване на роз'ясненні загроз та важливості національної безпеки;
- систематичний розвиток різноманітних добровільних курсів та військових навчань, які готують молодь до кризових ситуацій.
- концепція захисту країни глибоко інтегрована в усі сфери суспільного життя і дослівно її можна сформулювати так: «Захист держави – це справа всього суспільства, а не лише Фінських Сил Оборони». Фіни розуміють, що належна підготовка кожного громадянина забезпечує високу обороноздатність країни.

Особливу роль у забезпеченні обороноздатності країни відіграє Фінська *«Асоціація національної оборонної підготовки (МРК)»*, яка пережила низку трансформацій. На основі джерел з офіційного сайту цієї організації (розділ «Історія національної оборонної підготовки»), встановлено, що у своєму початковому варіанті «(МРК), була заснована 14 грудня 1993 року з метою об'єднання ресурсів та передачі добровільної національної оборонної підготовки новій асоціації. Членами-засновниками були Фінська асоціація офіцерів запасу, Асоціація сержантів запасу, Фінська асоціація жінок-офіцерів запасу, Фінська асоціація жінок-сержантів запасу, Фінська асоціація оборонних гільдій, Асоціація військових будинків та Асоціація кадетських корпусів. Наприкінці грудня 1998 року Міністерство оборони, Сили оборони, Міністерство внутрішніх справ та національні оборонні організації підписали протокол про співпрацю, домовившись переглянути правила Ради національної оборони та розширити її діяльність» (What is the МРК? 2026). Тут ми бачимо схожий підхід з Великою Британією, Латвією, Литвою та Естонією.

Закон про добровільну національну оборону (556/2007) був прийнятий фінським Парламентом навесні 2007 року. Діяльність МРК, як зареєстрованої асоціації припинилася 31 грудня 2007 року. Закон набрав чинності на початку 2008 року, і нова публічно-правова асоціація, Асоціація національної оборонної підготовки (МРК), розпочала свою діяльність. Керівні принципи її діяльності та управління були визначені в Законі. МРК зарекомендувала себе як значний постачальник навчальних послуг та важливий партнер для організацій та органів влади, особливо для Фінських Сил Оборони. Сьогодні МРК проводить навчальну та інформаційно-просвітницьку роботу разом із комплексними органами безпеки, організаціями національної оборони та іншими добровільними організаціями, що сприяють освіті та навчанню у сфері безпеки (What is the МРК? 2026).

На початку 2011 року оновили мережу округів на які МРК поширювала вплив. З метою координації регіональних операцій та уточнення управління було скасовано 21 тодішній округ національної оборони, а на їхньому місці створено сім нових, регіонально більших округів національної оборони. Попередні округи продовжили свою діяльність як підрганізації нових округів під назвами навчальних та допоміжних підрозділів. Організації округу протиповітряної оборони та округу морської оборони залишилися незмінними.

У 2017 році було запроваджено нинішню структурну організацію Фінських Сил Оборони, в рамках якої було скасовано навчальні та допоміжні підрозділи, а також створено різну кількість навчальних місць у складі округів сухопутної оборони, округу протиповітряної оборони та округу морської оборони.

Зауважимо, що ще з 1993 року перед МРК, як національною навчальною організацією, було поставлено мету: навчати громадян і виконувати просвітницьку місію, щоб громадяни могли бути: 1) готовими до небезпечних ситуацій у повсякденному житті, 2) бути готовими до надзвичайних умов та 3) виживати в надзвичайних умовах. Задля цього МРК тісно співпрацює з іншими волонтерськими організаціями, які проводять навчання з питань безпеки, освітню та інформаційну роботу.

На офіційному сайті організації викладено пропозиції для населення країни, зокрема:

- військова підготовка резервістів Фінських Сил Оборони;
- ознайомчий тренінг для молоді віком від 16 років;
- інформація про добровільну національну оборону;
- навчання з навичок безпеки, захисту та готовності;
- навчання інструкторів та лідерів (Maanpuolustuskuulutus. Foreningens historia, 2026).

Після проаналізованих особливостей організації МРК визначимо її роль у підготовці молоді. Особам віком від 16 років пропонується можливість дізнатися про національну оборону та військову службу у формі вступних заходів. Основні форми навчання включають: «курси безпеки для молоді», «курси Intti tutuksi» (курс вихідного дня) та навчання «Kunnossa inttiin». МРК організовує орієнтаційні заходи для молоді, які розвивають навички безпеки та готовності, а також знайомлять їх зі змістом служби за призовом. Курси також розвивають навички співпраці у молоді та формують досвід роботи в групі. Учасники орієнтаційних заходів повинні бути віком від 16 років на початок курсу. Неповнолітні також повинні мати письмову згоду батьків на участь. Окрім окремих курсів, навчальні програми також пропонують можливості отримання сертифікатів з деяких із цих предметів. Мета полягає в підтримці Сил Оборони шляхом впровадження підготовки, яка підтримує та розвиває навички резервістів. Курси доповнюють підготовку, що надається збройними силами, зосереджуючись на підготовці до виконання завдань місцевої оборони. Підготовка спрямовується та підтримується Силами Оборони і включає, наприклад, базову підготовку, спеціалізовану підготовку та курси лідерства. Результати цієї підготовки враховуються при просуванні резервістів по службі.

Навчання з безпеки готує громадян до дій у надзвичайних ситуаціях повсякденного життя та за виняткових обставин. Курси включають навчання базовим навичкам безпеки: наданню першої допомоги, гасінню пожеж, самооборони та орієнтуванню. Крім того, МРК підтримує тісні контакти з муніципалітетами та іншими цивільними органами влади, пропонуючи навчання з підготовки та цивільного захисту, що сприяє підготовці громадян до надзвичайних обставин. Молодим людям та членам органів місцевого самоврядування викладають такі предмети як: «пошукові операції», «евакуація», «масове розміщення та забезпечення провізією». Навчання проводять у семи округах національної оборони і 3-поміж них в окрузі військово-морської оборони та окрузі протиповітряної оборони. Щороку в курсах беруть участь близько 50 000 громадян-добровольців.

Станом на сьогодні МРК – це організація, до складу якої входять 14 організацій-членів. Більшість організацій-членів – це неурядові організації, що працюють у сфері

національної оборони, а партнерами МРК зі співпраці є, наприклад, Фінський Червоний Хрест та Фінська асоціація порятунку (Maanpuolustuskoulutus. Foreningens historia, 2026).

Курс безпеки молоді від МРК. Саме для молоді станом на сьогодні пропонують двоетапний навчальний курс, що розширює знання про діяльність органів безпеки та кар'єрні можливості. Лекційна частина курсу знайомить з концепцією безпеки та її суб'єктами, такими як органи влади й організації. Під час польових вихідних учасники курсу практикують навички громадянської безпеки, такі як перша допомога, пожежогасіння та навички поведінки на місцевості, а також отримують інформацію про проходження військової служби. Навіть кілька середніх навчальних закладів приймають цей курс як частину свого навчання.

Крім того для молодих людей у Фінляндії пропонується курс *«Intti»* – курс вихідного дня, під час якого знайомлять з діяльністю Сил Оборони Фінляндії. Курс, серед іншого, знайомить зі спорядженням та проживанням солдата в польових умовах та в казармах. Молоді люди мають можливість його пройти з метою підготовки до призову на військову службу, а також для тих, хто розглядає можливість подання заявки на службу. Курси організовані як курси *«Intti tutuksi nuorille»* для всіх молодих людей, так і як курси *«Intti tutuksi naisille»* для жінок, що знайомлять їх з добровільною військовою службою.

Курс із фізичної підготовки підвищує обізнаність про вимоги військової служби та допомагає цілеспрямовано розвивати фізичну форму. Навчання складається з двох короткострокових періодів та проміжного навчального етапу. Фіни використовують застосунок *«MarsMars»* який підтримує реалізацію навчальної програми.

Молодь Фінляндії також може брати участь у навчанні з підготовки та безпеки, організованому Фінською національною радою з охорони навколишнього середовища, яке не має вікових обмежень, але неповнолітні учасники повинні мати письмову згоду опікунів/батьків для участі. Курси, які добре підходять для молоді, включають, наприклад, навички поведінки на місцевості та знання норм і вимог щодо повсякденної безпеки. (Nuorten Koulutus, 2026).

Аналізуючи національні навчальні програми без військового компонента підкреслимо, що їх здебільшого розвиває Фінська *«Opetushallitus»* (Рада освіти), яка пропонує вебінари, цифрові курси, курси сертифікації та професійну освіту. (Taajoamme tuotekoulutuksia, 2026), (Puolustusvoimat – varusmiespalvelus, 2026).

Важко переоцінити значення фізичної підготовки молоді, особливо, коли військова розвідка Сил Оборони Фінляндії 22 січня 2026 року опублікувала публічний огляд за весь 2026 рік. Головний меседж політичного огляду такий: «Середовище безпеки стає дедалі складнішим і вимагає постійного моніторингу та передбачення». У Публічному огляді військової розвідки 2026 року, серед іншого, зазначається наступне: «Росія продовжує свої зусилля щодо відновлення свого статусу світової наддержави, а війна в Україні триває. Росія продовжує реформу збройних сил, але це ще суттєво не вплинуло на посилення військових можливостей Росії поблизу Фінляндії. Широкий вплив Росії в Європі зріс за останні роки. Зміна балансу сил на Близькому Сході стала більш помітною. Балтійське море стало центром уваги міжнародних політичних подій. Напруженість значно зросла з 2022 року. Ситуація у сфері глобальної безпеки визначається поверненням силової політики та зростанням напруженості у всьому світі» (Sotilastiedustelun julkisen katsaus, 2026).

Ми бачимо, як активно на сайті сайту оборони Фінляндії триває набір молоді на строкову службу і що важливо, є певна послідовність і черга. Підкреслимо, що на офіційному сайті компанії для підсилення мотивації оприлюднені запитання для хлопців і

дівчат: «Чому я повинен звернутися до Intti»? або «Що для вас варто захищати?». Крім того, показовим є меседж такого змісту: «Ви знаходитесь у правильному місці, якщо ви відповідаєте на питання про власне здоров'я, сім'ю, друзів, освіти, безпеки, свободи чи демократії» (Miksi hakisin inttiin? 2026). Такий комплексний підхід до підготовки різних категорій громадян варто взяти до уваги Україні.

Висновки. Враховуючи наявність спільного з РФ державного кордону завдовжки 1340 км Фінляндія вважається країною з високим рівнем ризику прикордонної безпеки. Однак справжніми стратегічними перевагами цієї країни є значна берегова лінія вздовж Балтійського моря, великий воєнний потенціал і членство в НАТО з 2023 року. Досвід Фінляндії з підготовки укриттів для населення, на випадок воєнної загрози, та вишкіл різних категорій населення корисний Україні. Важливими для розуміння і наслідування є два принципи, які ця країна заклала у стратегію своєї безпеки. Перший принцип – для молоді абсолютно всі навчальні дисципліни мають однакову цінність і жодна шкільна дисципліна не є важливішою за інші. Цей принцип формує цілісність освітнього процесу і відповідальне ставлення до навчання загалом. Другий – в основі політики країни закладено концепцію самооборони і самозабезпечення, що робить її незалежною від безпекових гарантій з боку інших країн. Ця країна, попри членство в НАТО, покладається переважно на себе. Таким шляхом має йти Україна. Фінляндія забезпечує обов'язковість військової служби громадянами, добровільність жіночої військової служби, а національно-патріотичне виховання молоді ґрунтується на доктрині стійкості й розуміння загроз. Головна державна ідея полягає в тому, що захист країни – це справа всього суспільства, а не лише Сил Оборони. Особливу роль у вишколі різних категорій населення посідає Фінська «Асоціація національної оборонної підготовки (МРК)» до складу якої входять 14 організацій-членів і яка особливу увагу надає підготовці молоді. Юнаки й дівчата з 16 років, за письмовою згодою батьків/опікунів, мають змогу проходити сертифіковані «курси безпеки для молоді», «курси фізичної підготовки», «курси підготовки вихідного дня» (ознайомлення з діяльністю Сил Оборони Фінляндії) та інші курси з правом кар'єрних можливостей. Залучаючи органи місцевого самоврядування МРК пропонує такі предмети як: «пошукові операції», «евакуація», «масове розміщення та забезпечення провізією». Навчання проводять в семи округах національної оборони і з-поміж них в окрузі військово-морської оборони та окрузі протиповітряної оборони. Підготовкою молоді з питань безпеки активно займається й Фінська національна рада з охорони навколишнього середовища, а також держава фінансує для молоді навчальні програми без військового компоненту. Станом на сьогодні країна демонструє комплексний підхід до вишколу молоді і чітке розуміння зовнішніх загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Голівець, Є. (2026). Фінляндія застерегла США від згадок статті 5 НАТО у гарантіях для України. *Главком, 5 лютого*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/finljandija-zasterehla-ssha-vid-zhadok-statti-5-nato-u-harantijakh-dlja-ukrajini-1101430.html>

Келлі, Р. Е. (2023). Фінляндія у НАТО. Це означає, що Росія програла війну в Україні. *Главком, 7 квітня*. URL: <https://glavcom.ua/publications/finljandija-u-nato-tse-oznachaje-shcho-rosija-prohrala-vijnu-v-ukrajini-919403.html>

Крайсвітна, Т. (2026). Особливості початкової освіти у Фінляндії. *На урок, (5)*. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-pochatkovo-osviti-u-finlyandi-457815.html>

Куса, І. (2023). Вступ Фінляндії до НАТО: основні наслідки. *Український інститут майбутнього*. URL: <https://uifuture.org/publications/vstup-finlyandiya-do-nato-osnovni-naslidky/>

Озгурк, І. (2023). Фінляндія готується протистояти Росії: як вчать новобранців у армії. *Главком*, 5 жовтня. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/finlyandiya-hotujetsja-protistojati-rosiji-chomu-vchat-novobrantsiv-u-armiji-foto-960511.html>

Порошук, Н. (2025). Названо країну з найпотужнішою системою укриттів у Європі. *Главком*, 16 жовтня. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/finlyandiya-stvorili-merezhu-ukrittiv-shcho-ne-maje-analohiv-u-jevropi-1083489.html>

Хоменко, В. (2026). Фінляндія запроваджує обов'язкове навчання керуванню дронами для строковиків. *MILITARNYI*, 10 лютого. URL: <https://military.com/uk/news/finlyandiya-zaprovadzhuye-obov-yazkove-navchannya-keruvannu-dronamy-dlya-strokovykyiv/>

Шаравара, Т. О. (2025a). Особливості патріотичного і громадянського виховання молоді, початкової і базової військової підготовки у Великій Британії та Україні: порівняльний аспект. *Axis Europae*, (7), 244–256.

Шаравара, Т. О. (2025b). Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(2), 45–52. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/89_2025/part_2/9.pdf

Hakeminen. (n. d.). *INTTI.FI*. URL: ntti.fi/haku-naisten-vapaaehtoiseen-asepalvelukseen

«Kaikille löytyy paikka ja tehtävä». (n. d.). *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/naisten-vapaaehtoinen-asepalvelus>

Maanpuolustuskoulutus. Foreningens historia. (n. d.). *MPK*. URL: <https://mpk.fi/mika-on-mpk/historia/>

Miksi hakisin inttiin? (n. d.). *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/ukk-naisten-vapaaehtoinen-asepalvelus>

Naisten vapaaehtoinen asepalvelus. (n. d.). *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/naisten-vapaaehtoinen-asepalvelus>

Nuorten TarjoammeKoulutus. (n. d.). *MPK*. URL: <https://mpk.fi/koulutukset/nuorten-koulutus/>

Puolustusvoimat – varusmiespalvelus. (n. d.). *Puolustusvoimat*. URL: <https://puolustusvoimat.fi/etusivu>

Sotilastiedustelun julkinen katsaus 2026 on julkaistu Puolustusvoimat Julkaisujankohta. (n. d.). *Puolustusvoimat*. URL: <https://puolustusvoimat.fi/-/sotilastiedustelun-julkinen-katsaus-2026-on-julkaistu>

Spring, D. W. (1986). The Soviet Decision for War against Finland, 30 November 1939 (англ.) *Soviet Studies*, 38 (2), 207–226.

Tarjoamme tuotekoulutuksia, webinaareja, digitaalisia kursseja, sertifiointikursseja ja ammattikorkeakoulutusta. (n. d.). URL: https://b2b.senergia.fi/education?utm_term=koulutus&utm_campaign=&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=4718699919&hsa_cam=21239624145&hsa_grp=182493452799&hsa_ad=798264691622&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd-40002891&hsa_kw=koulutus&hsa_mt=b&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gad_source=1&gad_campaignid=21239624145&gclid=CjwKCAiA2PrMBhA4EiwAwpHyC7DlezonO9DZbUZxWbdIFhKaoU

Trotter, W. (2002). *The Winter war: The Russo-Finnish War of 1939–40*. 5th. New York/London: Workman Publishing Company.

Mikä on MPK? (n. d.). MPK. URL: <https://mpk.fi/mika-on-mpk/>

REFERENCES

Holivets, Ye. (2026). Finlandiia zasterehla SShA vid zghadok statti 5 NATO u harantiiakh dlia Ukrainy [Finland warned the US against mentioning Article 5 of NATO in guarantees for Ukraine]. *Hlavkom, 5 liutoho*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/finljandija-zasterehla-ssha-vid-zhadok-statti-5-nato-u-harantijakh-dlja-ukrajini-1101430.html> [in Ukrainian].

Kelly, R.E. (2023). Finlandiia u NATO. Tse oznachaie, shcho Rosiia prohrala viinu v Ukraini [Finland Joins NATO: That Means Russia Has Truly Lost the Ukraine War]. *Hlavkom, 7 kvitnia*. URL: <https://glavcom.ua/publications/finljandija-u-nato-tse-oznachaje-shcho-rosija-prohrala-vijnu-v-ukrajini-919403.html> [in Ukrainian].

Kraisvitna, T.O. (2026). Osoblyvosti pochatkovoï osvity u Finliandii [Peculiarities of primary education in Finland]. *Na urok (5)*. URL: <https://naurok.com.ua/osoblyvosti-pochatkovo-osviti-u-finlyandi-457815.html> [in Ukrainian].

Kusa, I. (2023). Vstup Finliandii do NATO: osnovni naslidky [Finland's accession to NATO: main consequences]. *Ukrainskyi instytut maibutnoho*. URL: <https://uifuture.org/publications/vstup-finlyandi-into-nato-osnovni-naslidky/> [in Ukrainian].

Ozturk, I. (2023). Finlandiia hotuietsia protystoiaty Rosii: yak vchat novobrantsiv u armii [Finland is preparing to confront Russia: how recruits are taught in the army]. *Hlavkom, 5 zhovtnia*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/finljandija-hotujetsja-protistojati-rosiji-chomu-vchat-novobrantsiv-u-armiji-foto-960511.html> [in Ukrainian].

Poroshchuk, N. (2025). Nazvano krainu z naipotuzhnishoiu systemoiu ukryttiv u Yevropi [Named the country with the most powerful shelter system in Europe]. *Hlavkom, 16 zhovtnia*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/finljandija-stvorili-mere-zhu-ukryttiv-shcho-ne-maje-analohiv-u-jevropi-1083489.html> [in Ukrainian].

Khomenko, V. (2026). Finlandiia zaprovadzhuie obov'iazkove navchannia keruvanniu dronamy dlia strokovykyv [Finland introduces mandatory drone control training for conscripts]. *MILITARNYI, 10 liutoho*. URL: <https://military.com/uk/news/finlyandiya-zaprovadzhuie-obov-yazkove-navchannya-keruvannyu-dronamy-dlya-strokovykyv/> [in Ukrainian].

Sharavara, T. O. (2025a). Osoblyvosti patriotychnogo i hromadianskoho vykhovannia molodi, pochatkovoï i bazovoï viiskovoï pidhotovky u Velykii Brytanii ta Ukraini: porivnialnyi aspekt [Peculiarities of patriotic and civic education of youth, initial and basic military training in Great Britain and Ukraine: a comparative aspect]. *Axis Europae, (7)*, 244–256. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.7.333208>. [in Ukrainian].

Sharavara, T. O. (2025b) Pochatkova viiskova pidhotovka ta osoblyvosti natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v krainakh Baltii [Initial military training and features of national-patriotic education in the Baltic countries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 89(2)*, 45–52. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/89_2025/part_2/9.pdf. [in Ukrainian].

Hakeminen. (n. d.). [Collection]. *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/haku-naisten-vapaaehtoisen-asepalvelukseen> [in Finnish].

«**Kaikille loytyy paikka ja tehtävä**». (n. d.). [«There is a place and a task for everyone»]. *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/naisten-vapaaehtoinen-asepalvelus> [in Finnish].

Maanpuolustuskoulutus. Foreningens historia. (n. d.). [National defense training. Foreningens history]. MPK. URL: <https://mpk.fi/mika-on-mpk/historia/> [in Finnish].

Miksi hakisin inttiin? (n. d.). [Why would I apply to int?]. *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/ukk-naisten-vapaaehtoinen-asepalvelus> [in Finnish].

Naisten vapaaehtoinen asepalvelus. (n. d.). [Women's voluntary military service]. *INTTI.FI*. URL: <https://intti.fi/naisten-vapaaehtoinen-asepalvelus> [in Finnish].

Nuorten koulutus. (n. d.). [Youth education]. *MPK*. URL: <https://mpk.fi/koulutukset/nuorten-koulutus/> [in Finnish].

Puolustusvoimat – varusmiespalvelus. (n. d.). [Defense forces – conscript service]. URL: <https://puolustusvoimat.fi/etusivu> [in Finnish].

Sotilastiedustelun julkinen katsaus 2026 on julkaistu Puolustusvoimat Julkaisujankoha. (2026). [Defense Forces Publication date]. *Puolustusvoimat*. URL: <https://puolustusvoimat.fi/-/sotilastiedustelun-julkinen-katsaus-2026-on-julkaistu> [in Finnish].

Spring, D. W. (1986). The Soviet Decision for War against Finland, 30 November 1939. *Soviet Studies*, 38 (2), 207–226. [in English].

Tarjoamme tuotekoulutuksia, webinaareja, digitaalisia kurseja, sertifiointikurseja ja ammattikorkeakoulutusta. (n. d.). [We offer product training, webinars, digital courses, certification courses and university of applied sciences]. URL: https://b2b.senergia.fi/education?utm_term=koulutus&utm_campaign=&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=4718699919&hsa_cam=21239624145&hsa_grp=182493452799&hsa_ad=798264691622&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd-40002891&hsa_kw=koulutus&hsa_mt=b&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gad_source=1&gad_campaignid=21239624145&gbraid=0AAAAACcTTJQA_7PGazyY19WqAkODOZ9e_&gclid=CjwKCAiA2PrMBhA4EiwAwphHyC7DlezonO9DZbUZxWbdlFhKaoU [in Finnish].

Trotter, W. (2002). *The Winter War: The Russo-Finnish War of 1939 – 40*. 5th ed. New York; London: Workman Publishing Company. [in English].

Mikä on MPK? (n. d.). [What is the MPK?]. *MPK*. URL: <https://mpk.fi/mika-on-mpk/> [in Finnish].

\Стаття надійшла до редакції 11 лютого 2026 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 373.5.091.214:355.233:327.56(477.62)
DOI 10.69550/3041-1467.10.361972

Юлія СИТНИК

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри соціальних і гуманітарних наук,
Уманський національний університет, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Україна, індекс
20300 (julysytnyk77@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-7912-908X

Майя КОСТЮК

кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії та культури Укра-
їни, Уманський національний університет, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Україна,
індекс 20300 (majjja@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-8484-2074

Зінаїда БІЛОШКУРСЬКА

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права, Уманський націо-
нальний університет, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Україна, індекс 20300 ([zinaid-
abiloch@gmail.com](mailto:zinaid-abiloch@gmail.com))

ORCID: 0009-0009-0855-5047

Yuliia SYTNYK

PhD (History), Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Sciences,
Uman National University, 1 Instytutska Street, Uman, Ukraine, postal code 20300 ([julysyt-
nyk77@gmail.com](mailto:julysyt-
nyk77@gmail.com))

Maiia KOSTIUK

PhD (History), Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Sciences,
Uman National University, 1 Instytutska Street, Uman, Ukraine, postal code 20300 ([majjja@
ukr.net](mailto:majjja@
ukr.net))

Zinaida BILOSHKURSKA

PhD (Law), Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Sciences,
Uman National University, 1 Instytutska Street, Uman, Ukraine, postal code 20300 ([zinaid-
abiloch@gmail.com](mailto:zinaid-
abiloch@gmail.com))

Бібліографічний опис статті: Ситник, Ю., Костюк, М., Білошкурська, З.
(2026). Початкова загальновійськова підготовка в освітніх закладах на межі XX
– XXI ст. як запорука національної безпеки України (на прикладі Донеччини), *Axis
Europaе*, 10, 148–158. doi: 10.69550/3041-1467.10.361972

Bibliographic Description of the Article: Sytnyk, Yu., Kostiuk, M., & Biloshkurska, Z. (2026). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v osvithnikh zakladakh na mezhi XX – XXI st. yak zaporuka natsionalnoi bezpeky Ukrainy (na prykladi Donechchyny) [Initial general military training in educational institutions at the turn of the 20th and 21st century as a guarantee of national security of Ukraine (on the example of Donetsk region)], *Axis Europae*, 10, 148–158. doi: 10.69550/3041-1467.10.361972 [in Ukrainian].

ПОЧАТКОВА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ НА МЕЖІ XX – XXI СТ. ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЧЧИНИ)

Анотація. *Мета статті* полягає в аналізі необхідності запровадження початкової загальновійськової підготовки (ПЗВП) на межі XX–XXI ст. як стратегічного елемента системи національної безпеки України на прикладі Донеччини, а також в обґрунтуванні інтегративної спільнотної моделі її реалізації для деокупованих і прифронтових територій. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, системності та регіонального підходу. Це дозволило розглянути еволюцію нормативно-правової бази ПЗВП крізь призму динаміки державотворчих процесів та проаналізувати наслідки формального підходу до військово-патріотичного виховання в окремо взятому регіоні. Також використано метод компаративізму для зіставлення радянської та національно орієнтованої моделей підготовки молоді. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше в українській науці запропоновано інтегративну спільнотну модель ПЗВП, адаптовану до специфіки Донеччини, яка поєднує шкільну освіту, ветеранський досвід та цифрові технології (OSINT) у контексті протидії гібридним загрозам. **Висновки.** Встановлено, що в умовах російсько-української війни переосмислення ролі ПЗВП є критично важливим для формування національної стійкості. Історичний аналіз Донеччини довів, що ідеологічний вакуум та слабка патріотична підготовка у 2000-х роках стали чинниками вразливості регіону перед агресією 2014 року. Сучасні реформи створюють підґрунтя для подолання цих прогалів через залучення ветеранів та практичну спрямованість навчання. Дослідження ПЗВП є ключовим для розуміння соціокультурного контексту прифронтових територій, адже дозволяє зміцнити національну ідентичність та підготувати громадян до спротиву. Аналіз свідчить про унікальність безпекових викликів регіону, що вимагає впровадження гібридних форматів навчання та посилення «цифрового імунітету» молоді.

Ключові слова: початкова загальновійськова підготовка, національна безпека, Донеччина, захист України, військово-патріотичне виховання, гібридна війна, ветерани, стійкість громади.

INITIAL GENERAL MILITARY TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURY AS A GUARANTEE OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF DONETSK REGION)

Abstract. *The purpose of the article* is to analyze the necessity of introducing initial general military training (IGMT) at the turn of the 21st century as a strategic element of Ukraine's national security system, using the Donetsk region as a case study, and to substantiate an

integrative community model for its implementation in de-occupied and frontline territories. The research methodology is based on the principles of historicism, consistency, and a regional approach. This allowed for an examination of the evolution of the IGMT legal framework through the dynamics of state-building processes and an analysis of the consequences of a formalistic approach to military-patriotic education in a specific region. The comparative method was also applied to contrast Soviet and nationally-oriented youth training models. The scientific novelty lies in the fact that, for the first time in Ukrainian scholarship, an integrative community model of IGMT has been proposed, tailored to the specifics of the Donetsk region, combining school education, veteran experience, and digital technologies (OSINT) to counter hybrid threats. Conclusions. It has been established that in the context of the Russian-Ukrainian war, rethinking the role of IGMT is critical for building national resilience. The historical analysis of the Donetsk region proved that the ideological vacuum and weak patriotic training in the 2000s were factors in the region's vulnerability to the 2014 aggression. Modern reforms provide a basis for bridging these gaps through veteran involvement and a practical training focus. Researching IGMT is key to understanding the socio-cultural context of frontline territories, as it strengthens national identity and prepares citizens for resistance. The analysis indicates the unique security challenges of the region, requiring the implementation of hybrid learning formats and the enhancement of youth's «digital immunity».

Keywords: *initial general military training, national security, Donetsk region, Defense of Ukraine, military-patriotic education, hybrid warfare, veterans, community resilience.*

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тривалою збройною агресією Російської Федерації проти України, яка виявила критичну роль людського фактора в системі національної безпеки. Початкова загальновійськова підготовка (ПЗВП), що реалізується через навчальний предмет «Захист України», є фундаментальним елементом підготовки громадян до національного спротиву. Вона формує національну й громадянську ідентичність, оборонну свідомість та громадянську стійкість, реалізуючи конституційний обов'язок захисту Вітчизни (ст. 65 Конституції України) та положення законів «Про оборону України» (1991) і «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» (1992).

На межі XX – XXI ст. Україна успадкувала радянську модель допризовної підготовки, яка в 1990-х рр. мала формальний та ідеологічно застарілий характер. Перехід до національно орієнтованої системи відбувся через ключові нормативні акти: Постанову КМУ від 30.11.2000 № 1770, Указ Президента від 25.10.2002 № 948/2002 та Воєнну доктрину 2004 р. У 2005 р. предмет перейменовано на «Захист Вітчизни» (згодом – «Захист України»). Проте в докризовий період 2000-х рр. спостерігалось зниження уваги до військово-патріотичного виховання через брак фінансування, матеріальної бази та мотивації молоді.

Особливо показовою є ситуація в Донецькому регіоні, де сильний вплив проросійських наративів і формальний підхід до шкільної підготовки створили ідеологічний вакуум, використаний у 2014 р. для поширення «руського мира». Довід 2014 – 2022 рр. та повномасштабної агресії підтвердив: слабкість патріотичної та військової підготовки в регіоні послабила опір агресору. Сучасні реформи – Закон № 3724-IX (2024) та Постанова КМУ № 1393 від 05.12.2024 «Про затвердження Порядку проведення початкової загальновійськової підготовки» – акцентують залучення ветеранів, вивчення сучасних технологій війни та інтеграцію з громадою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ПЗВП і військово-патріотичного виховання досліджена в історичному, педагогічному та воєнно-історичному

аспектах. В. Глушук у дисертації (Глушук, 2011) проаналізував допризовну підготовку юнаків 1991–2001 рр., виявивши проблеми мотивації, скорочення штатів викладачів і незадовільний стан фізичної підготовки. О. Пашкова (Пашкова, 2021) вивчала військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових закладів у 1991 – 2019 рр., акцентуючи на трансформації в умовах агресії РФ. Низка учених аналізували нормативно-правове забезпечення початкової загальновійськової підготовки в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. (Галів, Фролов, Онищак, 2025), а також зміни у підходах до організації зазначеної підготовки в умовах російсько-української війни (Дворянин, Галів, Волошин, 2025).

Дослідники Донеччини, зокрема О. Ситник (Ситник, 2014), Д. Ковальов і А. Пономаренко (Ковальов, Пономаренко, 2019), Ю. Ситник (Ситник, 2021), розглядають інформаційний вплив у гібридній війні на непідконтрольних територіях, підкреслюючи роль освіти в протидії пропаганді. Загальноукраїнські праці М. Ковби, О. Остапенко, К. Журби, О. Ситника (Ситник, 2017; 2019) та колективні посібники Інституту проблем виховання НАПН України аналізують військово-патріотичне виховання в умовах ідейно-світоглядної конфронтації, пропонуючи критерії вихованості та методики для старшокласників.

Сучасні дослідження (2024 – 2025) фокусуються на реформах: впровадженні ПЗВП згідно з Постановою № 1393, залученні ветеранів і адаптації до гібридної війни. Публікації підкреслюють, що формальність підготовки в 2000-х рр. не сприяла формуванню проукраїнської ідентичності, особливо на Донбасі, де ідеологічний вакуум посилив вразливість регіону в 2014 р.

Мета та завдання дослідження. У статті здійснено аналіз необхідності запровадження ПЗВП на рубежі ХХ – ХХІ ст. як стратегічного елемента національної безпеки України на прикладі Донеччини та обґрунтування інтегративної спільнотної моделі її реалізації для деокупованих і прифронтових територій.

Завдання дослідження:

- проаналізувати еволюцію нормативно-правової бази та наукових досліджень з теми;
- виявити проблеми імплементації ПЗВП у 1990 – 2000-х рр. та їхні наслідки для Донеччини;
- обґрунтувати практичну значущість ПЗВП у контексті гібридних загроз;
- запропонувати інтегративну модель ПЗВП з практичними рекомендаціями;
- підсумувати результати та окреслити перспективи.

Методологія дослідження. Використано загальнонаукові методи: історико-аналітичний (аналіз нормативних документів і досліджень 1991 – 2025 рр.), порівняльний (радянська модель і сучасна ПЗВП), системний (інтегративна модель), регіональний (приклад Донеччини).

Виклад основного матеріалу. На початку незалежності України ПЗВП успадкувала радянську модель «допризовної підготовки юнаків», яка зберігала формальний характер. Ключовими віхами переосмислення стали документи 2000 – 2004 рр., що закріпили обов'язковість предмета (140+ годин на рік плюс польові збори). Перейменування на «Захист Вітчизни» (2005) символізувало перехід до національно-патріотичного змісту. Зміст охоплював домедичну допомогу, цивільну оборону, тактику та вогневу підготовку.

Проте в 2000-х рр. брак фінансування, матеріальної бази та кваліфікованих викладачів (переважно офіцерів запасу) призвів до девальвації ідеї. Наукові дослідження

фіксують зниження мотивації молоді та незадовільний стан фізичної підготовки. Сучасна трансформація (Закон 2024 р., Постанова № 1393) замінює «допризовну підготовку» на ПЗВП, акцентуючи розуміння захисту держави, сучасні технології війни та залучення ветеранів і громадських організацій. Це дає змогу подолати історичні огріхи та адаптувати систему до реалій гібридної війни.

Практична користь ПЗВП полягає у формуванні людського ресурсу оборони, підвищенні стійкості суспільства та запобіганні ідеологічній вразливості. Теоретично вона є елементом національно-патріотичного виховання та військово-професійної орієнтації; практично – інвестицією в готовність до спротиву. Обставини сучасної російсько-української війни вимагають від українських громадян розуміння необхідності захисту національних інтересів, поваги до цінностей і традицій титульної нації. Варто зазначити, що така ситуація також сприяє утвердженню ідеології соборності нації та держави в Україні (Ситник, 2017, с. 79–80).

Специфіка Донеччини: уроки 2014 року. Донеччина на початку 2000-х рр. характеризувалася сильним впливом проросійських настроїв, ідеологічною інертністю та формальним підходом до «Захисту Вітчизни». Недостатня увага до предмета створила вакуум, використаний зовнішніми силами в 2014 р. Наукові праці донецьких учених і загальноукраїнські дослідження підкреслюють: там, де патріотична підготовка була найслабшою, опір агресору виявився найменшим (Ситник, 2021). Формальність шкільної освіти не сприяла формуванню проукраїнської ідентичності, що стало одним із чинників вразливості регіону.

Для Донеччини як території з унікальними безпековими викликами навіть формальна ПЗВП могла стати запорукою стійкості. Ігнорування зокрема й цього компонента в умовах гібридних загроз призвело до катастрофічних наслідків. Сучасні реформи дають змогу виправити прогалини через акцент на ветеранський досвід і сучасні технології. Отже, запровадження початкової загальновійськової підготовки на межі ХХ-ХХІ ст. було не лише педагогічною необхідністю, а й стратегічною інвестицією в національну безпеку.

Далі пропонуємо детально розглянути інтегративну спільнотну модель ПЗВП для деокупованих та прифронтових територій (зокрема Донеччини), яку ми представили в зручній табличній формі (табл. 1) та у вигляді схеми, яку візуалізували за допомогою ШІ (Gemini) (див. мал.1).

Модель базується на предметі «Захист України» (згідно з Порядком КМУ № 1393 від 05.12.2024) і максимально інтегрує шкільну освіту з громадою, ветеранами та реальним досвідом гібридної війни. Ця модель перетворює формальну шкільну підготовку на потужний інструмент відновлення національної ідентичності та громадської стійкості в регіонах, які найбільше постраждали від гібридної агресії.

Табл. 1

ІНТЕГРАТИВНА СПІЛЬНОТНА МОДЕЛЬ ПЗВП ДЛЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТА ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЧЧИНИ)	
Нормативно-правова основа	Постанова КМУ № 1393, Закон «Про освіту», Стратегія національно-патріотичного виховання.
Цілі	Формування оборонної свідомості, національної ідентичності, практичних навичок (домедична допомога, тактика, робота з дронами, кібербезпека)
Учасники	Учні 10–11 класів (незалежно від статі), вчителі, ветерани війни, громадські організації, територіальні громади

Зміст модулів:	<i>Теоретичний</i> (історія українського спротиву, міжнародне гуманітарне право)
	<i>практичний</i> (польові збори, стрільби, симуляції гібридних загроз)
	<i>інтегративний</i> (спільні проекти з ветеранами, волонтерство).
Методи	Компетентнісний підхід, інтерактивні форми, залучення реального бойового досвіду.
Оцінка ефективності:	Критерії (знання, уміння, ставлення); моніторинг через анкетування, тести, участь у заходах територіальної оборони.

Практичні рекомендації для досягнення мети:

1. Залучати ветеранів АТО/ООС/повномасштабної війни як інструкторів (згідно з п. 13 Порядку № 1393).

2. Розвивати матеріальну базу кабінетів «Захист України» через державно-громадське партнерство.

3. Інтегрувати ПЗВП з позашкільною роботою та діяльністю центрів національного спротиву.

4. Для Донеччини: акцентувати на подоланні травми окупації через історико-патріотичні модулі та психологічну підтримку.

5. Використовувати цифрові технології (симулятори, онлайн-курси) для прифронтових зон. Для того, щоб «цифровий імунітет» став реальною навичкою, а не просто терміном у програмі, методики медіаграмотності в курсі «Захист України» мають бути максимально прикладними та інтегрованими в контекст інформаційної війни. Це може бути, зокрема, методика «OSINT для початківців» (розвідка на основі відкритих даних)

Це найбільш наближена до військової справи методика. Вона вчить учнів не просто споживати контент, а аналізувати його як розвіддані.

Також може стати в пригоді алгоритм SIFT (Чотири рухи: зупинись, доследи джерело, шукай альтернативу, проаналізуй контекст) як методика швидкої перевірки інформації в умовах стресу або дефіциту часу (що є критичним для прифронтових зон).

Ключовими принципами адаптації ми вбачаємо:

- локалізацію, тобто максимальне використання прикладів з історії спротиву України й Донеччини зокрема.

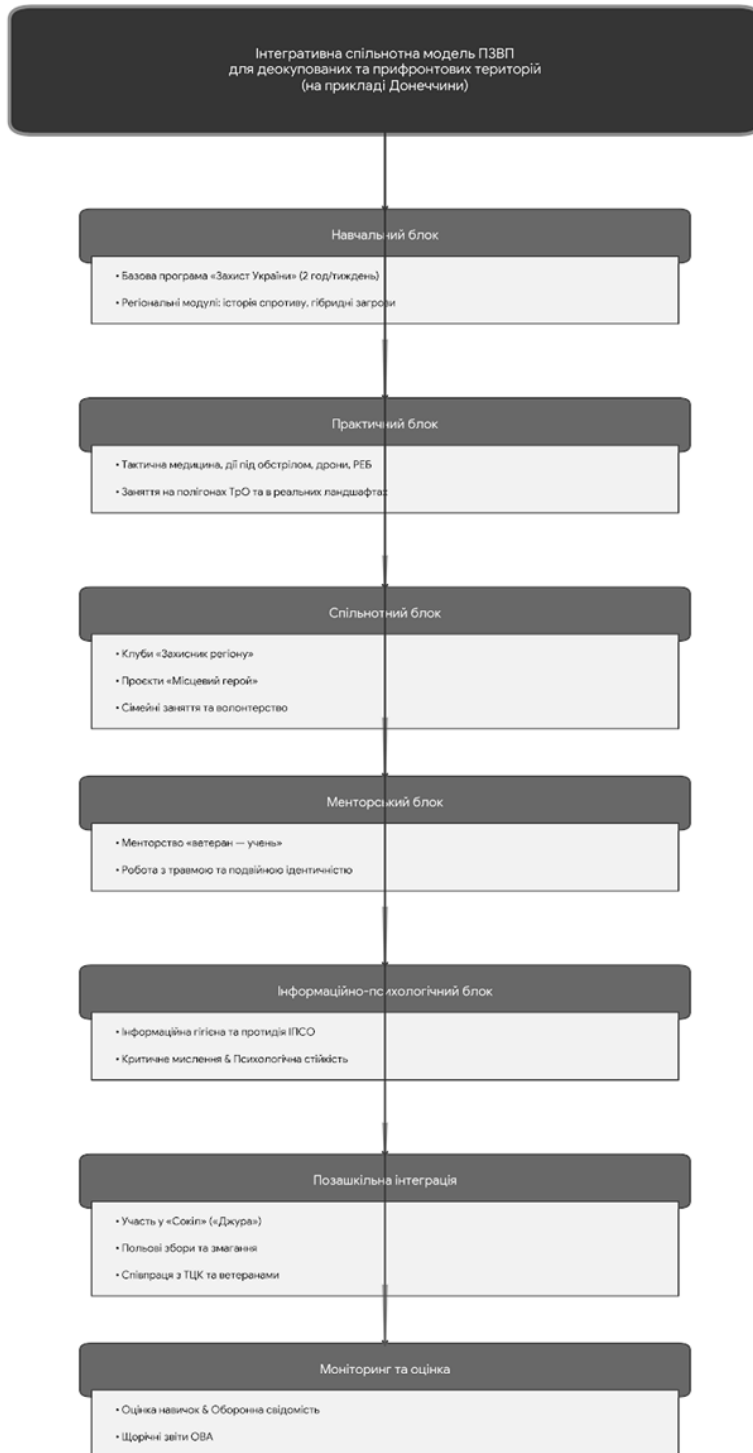
- інклюзивність, адже дуже важливо залучати сім'ї та громади для подолання ментальних бар'єрів.

- практичність із акцентом на навичках, які реально потрібні в прифронтовій реальності.

- безпеку, зокрема і в гібридному форматі, підземних/захищених класах.

Модель відображає комплексний підхід до військово-патріотичного виховання, адаптований до специфіки Донеччини, де навчання поєднується з практикою, менторством ветеранів та психологічною стійкістю.

Мал. 1.

Висновки. Запровадження початкової загальновійськової підготовки на рубежі XX – XXI ст. було не лише педагогічною, а й стратегічною інвестицією в національну безпеку України. На прикладі Донеччини видно: ігнорування цього компонента в умовах гібридних загроз призводить до катастрофічних наслідків, тоді як системна робота формує стійкість і ідентичність. Запропонована інтегративна спільнотна модель, що поєднує теорію з практикою та залучає громаду й ветеранів, дає змогу подолати історичні прогалини та адаптувати ПЗВП до сучасних викликів.

Перспективи подальшої роботи: емпіричне тестування моделі в деокупованих громадах Донеччини, розробка регіональних програм підвищення кваліфікації викладачів, моніторинг ефективності через довгострокові соціологічні дослідження. Практичне застосування результатів можливе в закладах освіти прифронтових регіонів, системі національно-патріотичного виховання та підготовці резерву ЗСУ. Це сприятиме посиленню обороноздатності держави та консолідації суспільства навколо ідеї захисту України.

Структура моделі:

1. **Навчальний блок** як теоретична база «Захисту України» з акцентом на регіональний контекст (історія спротиву).

2. **Практичний блок:** відпрацювання реальних навичок (такмед, дрони, РЕБ) на полігонах.

3. **Спільнотний блок** – це залучення родин та створення клубів «Захисник регіону» для формування соціальних зв'язків.

4. **Менторський блок.** Пряме передавання досвіду від ветеранів до молоді та робота з ідентичністю.

5. **Інформаційно-психологічний блок** – формування «цифрового імунітету» та критичного мислення.

6. **Позашкільна інтеграція:** масштабування через гру «Джура» та співпрацю з ТЦК.

7. **Моніторинг.** Оцінка не лише знань, а й рівня національної свідомості.

Отже, проведений аналіз показав, що запровадження ПЗВП на межі століть було стратегічною необхідністю, але її слабка імплементація в Донецькому регіоні сприяла ідеологічній вразливості 2014 р., що доводять історичні факти окупації частин Донеччини, де патріотична робота була мінімальною. Сучасні реформи (2024) створюють умови для ефективної моделі: нормативні зміни посилюють практичну складову частину; потенціал ветеранського залучення для підвищення мотивації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації (2022). Навчально-методичний посібник / О. І. Остапенко, М. В. Тимчик та ін. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 165 с.

Глушук, В. М. (2011). *Допризовна підготовка юнаків до служби в Збройних Силах України (1991 – 2001 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01.* Київ. 165 с. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/c0976586-dda7-432b-a038-2d0373c17be2>

Галів, М., Фролов, М., Онищак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець XX – початок XXI ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 86(1), 29–40.

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(1), 18–29. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

Журба, К. О. (2025) Військово-патріотичне виховання старшокласників у позашкільному середовищі. *Педагогічна наука і освіта XXI століття*, 5, 17–28. URL: <https://pse.itup.com.ua/index.php/pse/article/view/141> DOI <https://doi.org/10.35619/pse.vi5.141>

Ковальов, Д. В., Пономаренко, А. Б. (2019) Інформаційний вплив на дітей в умовах гібридної війни на Донбасі. *Політичне життя*, 2, 44–49. DOI <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.7>

Конституція України. (1996). Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 30. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін. (2015). Навчально-методичний посібник / за ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ: АУП, ЦВП. 201 с. URL: <https://nvd-nanu.org.ua/395d529b-6e83-4cd2-13b1-7e6c0b13150a/>

Пашкова, О. О. (2021). *Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1991 – 2019): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22.* Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. 312 с. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/autoref/avtoref-pashkova-fin.pdf>

Про військовий обов'язок і військову службу. (1992). Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ (редакція 12.04.2026 р.). *Відомості Верховної Ради України*, 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Про затвердження Положення про допризовну підготовку. (2000). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2000 р. № 1770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-2000-%D0%BF#Text>

Про затвердження Порядку проведення початкової загальновійськової підготовки. (2024). Постанова Кабінету Міністрів України від 05 грудня 2024 р. № 1393. *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2024-%D0%BF#Text>

Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді. (2002). Указ Президента України від 25 жовтня 2002 р. № 948/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text>

Про оборону України. (1992). Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*, 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

Ситник, О. (2019) Концепт розвитку української нації за новітньої доби у викладі Дмитра Донцова. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 2/44, 105–118. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.2/44.188176>

Ситник, О. М. (2017). Історичні витоки російсько-української війни 2014–2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник – East European Historical Bulletin*, 2, 71–81. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.2.101541>

Ситник, Ю. В. (2021). *Еволюція національно-мовної ідентичності українців Донеччини (квітень 1923 р. – квітень 2014 р.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 історія України.* Запорізький національний університет, Запоріжжя. 228 с.

Ситник, О. М. (2014). Нагальність доктрини національної безпеки з огляду на перманентну боротьбу України за незалежність. *Державний суверенітет, національна безпека і світовий правопорядок в історико-правовому вимірі: матеріали XXXI Міжнародної історико-правової конференції* (27–30 листопад 2014 р., м. Берегове) / за ред. І. Б. Усенка. Ужгород: «Говерла», 67–71.

REFERENCES

Constitution of Ukraine. (1996). Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30). URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> [in Ukrainian].

Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025). Pochatkovazahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O. (2025). Pochatkovaziiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Glushuk, V. M. (2011). *Dopryzovna pidhotovka yunakiv do sluzhby v Zbroinykh Sylakh Ukrainy (1991 – 2001 rr.)* [Pre-conscription training of young men for service in the Armed Forces of Ukraine (1991 – 2001)]. (Candidate dissertation). URL: <https://enpuir.edu.edu.ua/entities/publication/c0976586-dda7-432b-a038-2d0373c17be2> [in Ukrainian].

Ivanov, V. F., & Volosheniuk, O. V. (Eds.). (2015). *Mediahramotnist na urokakh suspilnykh dystsyplin* [Media literacy in social studies lessons. Educational and methodological manual]. Kyiv: AUP, TsVP. URL: <https://nvd-nanu.org.ua/395d529b-6e83-4cd2-13b1-7e6c-0b13150a/> [in Ukrainian].

Kovaliov, D. V., & Ponomarenko, A. B. (2019). Informatsiinyi vplyv na ditei v umovakh hibrydnoi viiny na Donbasi [Information impact on children in the conditions of hybrid war in Donbas]. *Politychne Zhyttia*, (2), 44–49. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.7> [in Ukrainian].

On Approval of the Regulation on Pre-conscription Training. (2000): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 30, 2000. No. 1770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-2000-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

On Approval of the Procedure for Conducting Initial General Military Training (2024): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 05, 2024 No. 1393. *Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

On Defense of Ukraine. (1991): Law of Ukraine of December 06, 1991 No. 1932-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (9), Art. 106. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].

On Military Duty and Military Service. (1992). Law of Ukraine of March 25, 1992 No. 2232-XII (revised on April 12, 2026). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (27), Art. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].

On the Concept of Pre-conscription Training and Military-Patriotic Education of Youth. (2002). Decree of the President of Ukraine of October 25, 2002 No. 948/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text> [in Ukrainian].

Ostapenko, O. I., Tymchuk, M. V., et al. (2022). *Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchniv v umovakh ideino-svitohliadnoi konfrontatsii* [Military-patriotic education of students in the conditions of ideological and worldview confrontation]. Kyiv: Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine. [in Ukrainian].

Pashkova, O. O. (2021). *Viiskovo-patriotychne vykhovannia kursantiv vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladiv Ukrainy (1991 – 2019)* [Military-patriotic education of cadets of higher military educational institutions of Ukraine (1991 – 2019)]. (Candidate dissertation). Ivan Cherniakhovskiy National Defense University of Ukraine. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/autoref/avtoref-pashkova-fin.pdf> [in Ukrainian].

Sytnyk, O. M. (2014). Nahalnist doktryny natsionalnoi bezpeky z ohliadu na permanentnu borotbu Ukrainy za nezalezhnist [The urgency of the national security doctrine in view of Ukraine's permanent struggle for independence]. In I. B. Usenko (Ed.), *State Sovereignty, National Security and World Order in the Historical and Legal Dimension*, (pp. 67–71). Hoverla. [in Ukrainian].

Sytnyk, O. M. (2017). Istorychni vytoky rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 – 2017 rokiv [Historical origins of the Russian-Ukrainian war of 2014 – 2017]. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, (2), 71–81. DOI <https://doi.org/10.24919/2519-058x.2.101541> [in Ukrainian].

Sytnyk, O. M. (2019). Kontsept rozvoiu ukrainskoi natsii za novitnoi doby u vykladі Dmytra Dontsova [The concept of development of the Ukrainian nation in the modern era in the presentation of Dmytro Dontsov]. *Problems of Humanitarian Sciences: Series of History*, 2/44, 105–118. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.2/44.188176> [in Ukrainian].

Sytnyk, Yu. V. (2021). *Evoliutsiia natsionalno-movnoi identychnosti ukrainsiv Donechchyny (kviten 1923 r. – kviten 2014 r.)* [Evolution of the national-linguistic identity of Ukrainians in the Donetsk region (April 1923 – April 2014)] (Candidate dissertation). Zaporizhzhia National University. [in Ukrainian].

Zhurba, K. O. (2025). Viiskovo-patriotychne vykhovannia starshoklasnykiv u pozashkilnomu seredovyshchi [Military-patriotic education of high school students in an out-of-school environment]. *Pedagogical Science and Education of the XXI Century*, (5), 17–28. DOI <https://doi.org/10.35619/pse.vi5.141> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 9 лютого 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 338.48-32+712]:338.246.8(477.41/.42+477.51)»366»
DOI 10.69550/3041-1467.10.361971

Олексій ТРАЧУК

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (oleksakolo@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-3490-8626

Ігор ВИННИЧЕНКО

кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (ingvar80@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-3709-5528

ResearcherID: HTQ-1060-2023

ScopusID: 58066971600

Любов ОТРОШКО

молодша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту українознавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (otroshkoliubov@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-1204-7493

ScopusID: 58684493700

Oleksii TRACHUK

PhD (History), Senior research fellow of Research Institute of Ukrainian Studies of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01033 (oleksakolo@gmail.com)

Ihor VYNNYCHENKO

PhD (Geography), Associate Professor, Department of Regional Studies and Tourism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01033 (ingvar80@ukr.net)

Liubov OTROSHKO

Junior research fellow of Research Institute of Ukrainian Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01033 (otroshkoliubov@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Трачук, О., Винниченко, І., Отрошко, Л. (2026). Українознавча туристично-екскурсійна концепція в контексті повоєнного відновлення Українського Полісся. *Axis Europae*, 10, 159–172. doi: 10.69550/3041-1467.10.361971

Bibliographic Description of the Article: Trachuk, O., Vynnychenko, I., & Otroshko, L. (2026). Ukrainian studies tourism and excursion concept in the context of the post-war restoration of Ukrainian Polissya *Axis Europae*, 10, 159–172. doi: 10.69550/3041-1467.10.361971 [in Ukrainian].

УКРАЇНОЗНАВЧА ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНА КОНЦЕПЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Анотація. *Мета дослідження* – представити українознавчу туристично-екскурсійну концепцію в контексті повоєнного відновлення Українського Полісся (Київщина, Житомирщина, Чернігівщина) з метою подальшого впровадження в освітній процес, а також у туристичну галузь та економіку України. **Методологія дослідження.** Комплексне міждисциплінарне дослідження етнокультурної спадщини Українського Полісся, побудоване на основі загальнонаукових та спеціальних принципів, прийомів і методів, розроблених фахівцями різних галузей вітчизняної гуманітарної науки (історичних, краєзнавчих, українознавчих, географічних, туризмологічних, етнологічних, етнографічних, релігієзнавчих, соціологічних, археологічних та ін.). **Наукова новизна.** Концепція представляє принципово нову модель, побудовану на основі визначеної законодавчою базою кластерної методології у вигляді розробки та створення структури археоетнопарків на Українському Поліссі, що можуть використовуватися для повоєнного відновлення регіону за схемою «Влада – Бізнес – Університет». **Висновки.** Концептуальні засади українознавчої туристично-екскурсійної діяльності включають різні аспекти: археологічні; етнологічні; релігієзнавчі; туризмологічні; краєзнавчі, соціально-психологічні; інклюзивні; етнокультурні, правові та ін. Можуть бути впроваджені через співпрацю університетів, бізнесу та територіальних громад шляхом створення туристичних кластерів – археоетнопарків на Українському Поліссі й сприяти повоєнному відновленню і збереженню культурної спадщини, підвищенню туристичної привабливості регіону та залученню бізнесових інвестицій в Україну.

Ключові слова. Українське Полісся, українознавча туристично-екскурсійна концепція; повоєнне відновлення, туристичний кластер, археоетнопарк.

UKRAINIAN STUDIES TOURISM AND EXCURSION CONCEPT IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RESTORATION OF UKRAINIAN POLISSYA

Annotation. *The purpose of the study* is to present a Ukrainian-based tourism and excursion concept in the context of the post-war restoration of Ukrainian Polissya (Kyiv, Zhytomyr, Chernihiv regions) with the aim of further implementation in the educational process, as well as in the tourism industry and economy of Ukraine. **Research methodology.** A comprehensive interdisciplinary study of the ethnocultural heritage of Ukrainian Polissya is built based on general scientific and special principles, techniques and methods developed

by specialists in various fields of the humanities (historical, local history, Ukrainian studies, geographical, tourism, ethnological, ethnographic, religious studies, sociological, anthropological, archaeological, ethno-philosophical, etc.). **Scientific novelty.** The concept represents a fundamentally new model, built based on the cluster methodology defined by the legislative framework in the form of the development and creation of a structure of archeological parks in Ukrainian Polissya, which can be used scheme «Government – Business – University» for the post-war restoration of the region according. **Conclusions.** The conceptual foundations of Ukrainian tourism and excursion activities include various aspects: archaeological; ethnological; religious; tourism; local history, socio-psychological; inclusive; ethno-cultural, legal, etc. They can be implemented through cooperation between universities, business and territorial communities by creating tourist clusters – archeological and ethno-parks in Ukrainian Polissya and contribute to the post-war restoration and preservation of cultural heritage, increasing the tourist attractiveness of the region and attracting business investments to Ukraine.

Keywords: Ukrainian Polissya, Ukrainian studies tourism and excursion concept; post-war restoration, tourist cluster; archaeological and ethnocultural park.

Постановка проблеми. Українознавча концепція туристично-екскурсійної діяльності (далі – Концепція) розробляється в межах науково-дослідної роботи (далі – НДР) «Матеріальні та духовні втрати населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та їх подолання» (2025 – 2027 рр., державний реєстраційний № 0125U002317, керівник – О. Трачук), що виконується Науково-дослідним інститутом українознавства (далі – НДІ українознавства), спільно з кафедрами країнознавства та туризму і археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – КНУ).

Особливістю, що відрізняє Концепцію від інших, є її міждисциплінарний характер. Українознавство як інтегративна галузь сучасної гуманітарної науки дає цілісне уявлення про досліджувану проблему, поєднує результати напрацьованих підходів, принципів і методів різних гуманітарних наук та створює концептуальну наукову продукцію для подальшої імплементації до наукового, освітнього та економічного європейського середовища.

Згідно з Концепцією, як визначального науково-практичного задуму, у руслі якого виконуються заплановані завдання міждисциплінарної НДР, створюються бази даних, наукові статті, туристичні маршрути, тексти екскурсій, розділи монографій, відеоролики, фільми, презентації та ін., що можуть використовуватися для повоєнного відновлення Українського Полісся.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На базі навчальних та наукових підрозділів КНУ міждисциплінарне дослідження проводиться вперше з метою висвітлення інноваційних можливостей співпраці між університетським науково-освітнім середовищем, владою та бізнесом, а також розвитку університетських дослідницьких традицій.

Особлива увага туризмологи приділяють дослідженню втрат ресурсів для українського туризму, історичної і культурної спадщини, спричинених повномасштабною російською агресією та шляхів їх відновлення (Любіцева, Бучко, Патрушева, Кочеткова, 2023).

Моніторинг пошкоджень культурної спадщини Українського Полісся здійснюється у співпраці КНУ з Інститутом археології Національної академії

наук України (далі – ІА НАНУ) та міжнародних інституцій, зокрема Німецького археологічного інституту, об'єднуючи зусилля археологів у межах спільних проєктів (Моніторинг археологічних об'єктів під час війни; Буйських, Івакін, Зоценко, Шидловський, 2023). Така інституційна взаємодія забезпечує фіксацію втрат, розробку рекомендацій і представлення результатів у міжнародному науковому просторі (Іванисько, Казакевич, Шидловський, 2024; Чу, Шидловський, Майєр, 2025).

Напрацьований університетський досвід використовується для організації роботи комплексних українознавчих експедицій «Полісся – 2025, 2026», присвячених дослідженню матеріальних і духовних втрат населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та пошуку шляхів їх відновлення (Трачук, Лозко, Шидловський та ін., 2025, с. 261; Матеріальні і духовні втрати, 2026).

Методологія дослідження. Міждисциплінарне дослідження етнокультурної спадщини Полісся базується на широкій теоретико-методологічній основі та поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів (польові дослідження, інтерв'ю, фіксація пошкоджень, відеодокументація, архівна робота) для аналізу джерел і виявлення втрат, спричинених війною.

Мета: представити українознавчу туристично-екскурсійну концепцію в контексті повного відновлення Українського Полісся (Київщина, Житомирщина, Чернігівщина).

Виклад основного матеріалу. Потреба у розробці та впровадженні нової моделі Концепції в Україні зумовлена одночасно євроінтеграційним курсом держави, що був чітко задекларований суспільством з 2014 року, та загрозами пошкодження і знищення матеріальної й духовної культурної спадщини внаслідок тривалої російсько-української війни. У цьому контексті актуалізується імплементація кластерної європейської моделі відновлення, орієнтованої на потреби людини та розвиток територіальних громад, що передбачає інтеграцію туристичного сектору України до європейського економічного простору через адаптацію національного законодавства до норм ЄС. При цьому важливим концептуальним підґрунтям виступає державна політика національної пам'яті, що визначає пріоритет популяризації історії України та створення інформаційних, культурних, освітніх і туристичних продуктів як інструментів збереження та відновлення національної пам'яті і регулюється Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (№ 4579-ІХ від 21.08.2025, ст. 7, п. 1.1.).

Збереження об'єктів культурної спадщини на місцях у теперішньому їх стані є одним із пріоритетних завдань органів державної влади й органів місцевого самоврядування та основою для розвитку туристичних центрів і маршрутів до них у майбутньому. «Правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини як одного з головних елементів національних інтересів України з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь» визначаються Законом України «Про охорону культурної спадщини» (№ 1805-ІІІ від 31.10.2025).

Підтримка розвитку туризму лише за рахунок місцевих бюджетів передбачена у чинній редакції Закону України «Про туризм» (№ 324/95-ВР від 15.09.1995, ст. 8, п. 3). Проте, в умовах скорочення фінансових ресурсів місцевих бюджетів внаслідок війни, регіональний туризм продовжує занепадати.

«Системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення» впорядковується за допомогою затвердженої Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) «Стратегії розвитку туризму та курортів в Україні до 2026 р.» (Розпорядження КМУ № 168-р від 16.03.2017).

Поняття «кластер» використовується як інноваційний інструмент розвитку туристичної галузі (за європейським досвідом), що активно застосовується як суб'єктами господарювання, так і органами влади. Однак, в чинному законодавстві України воно поки що «законодавчо не усталене». Таким чином, «відсутність спеціальних нормативно-правових актів щодо діяльності кластерних об'єднань не дає можливості повноцінно регулювати їхню діяльність на даному етапі» (Семенова, 2019, с. 170).

Реалізація прав і свобод людини відповідно до європейських стандартів закладена в основу «Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р.» (Розпорядження КМУ № 366-р від 14.05.2021), що забезпечує «безбар'єрний доступ до культурних послуг, цінностей, спадщини та інформації про них».

У «Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 р.» (Розпорядження КМУ № 293-р. від 28.03.2025) (далі – Стратегія) зазначено, що: «В Україні часто культурну спадщину сприймають як архаїчний, витратний сектор, а не як ресурс для економічного розвитку, інновацій та міжнародної співпраці. [...] Без зміни підходу Україна втрачає можливості використовувати культурну спадщину як стратегічний актив, що міг би працювати на економіку та національну безпеку». Згідно Стратегії, в умовах війни критично необхідно створити єдину загальнодержавну програму захисту всієї історичної та культурної спадщини, адже відсутність комплексного підходу, належного фінансування й координації призводить до неефективного контролю, збереження та використання пам'яток.

На потребу суспільства за ініціативою Міністерства розвитку громад та територій України було розроблено концепцію проекту меморіалізації місць пам'яті сучасної російсько-української війни – «Єдиного маршруту місцями пам'яті», що поєднує культуру, історичну пам'ять та державну політику. Також було запущено національний проект місцями сучасної історії «Маршрути пам'яті» (Маршрути пам'яті, 2025). Пілотний проект «Київщина. Місця пам'яті», реалізований у громадах Київської області (Бучанській, Бородянській, Гостомельській та Ірпінській), став основою для масштабування практик меморіалізації пам'яті про війну в інших постраждалих регіонах (Київщина. Місця пам'яті, 2024).

Для розвитку туристичної інфраструктури та ефективного управління туристичною галуззю Державним агентством розвитку туризму України розроблено і врегульовано КМУ (Постанова КМУ № 754 від 28.06.2024) ведення цифрової платформи – Єдиного туристичного реєстру (Єдиний туристичний реєстр).

Для України, як держави, що знаходиться на перетині ключових торговельних і туристичних шляхів, особливо актуальним є зміцнення добросусідських відносин і поглиблення транскордонної співпраці в умовах сучасних викликів та європейського вектору розвитку, згідно з «Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр.» (Постанова КМУ, № 408 від 14.04.2021).

Транскордонне співробітництво є важливим інструментом для стимулювання і впровадження інновацій, підтримки економічного зростання місцевого та регіонального розвитку, поглиблення взаємодії його суб'єктів. У рамках транскордонного співробітництва, що ведеться з 1993 р., на території України утворено дев'ять єврорегіонів – Буг, Верхній Прут, Дністер, Дніпро та ін. При цьому п'ять єврорегіонів утворено з державами – членами ЄС (Республіка Польща, Словацька Республіка, Румунія, Угорщина).

Як приклад, можна навести деякі кластери, зокрема туристичні, у суміжних з Україною регіонах Польщі, Румунії та Словаччини у сферах, пов'язаних з основними напрямками діяльності кластерів у відповідних областях України в рамках транскордонного регіону Львівської (кластер сільського зеленого туризму Сколівщини); Івано-Франківської (Кластер народних художніх промислів «Сузір'я»); Волинської (Волинський туристичний кластер) областей (Притула, Демедюк, 2020, с. 5).

Створення кластеру водного туризму на Чернігівському Поліссі базувалося на об'єднанні широкого кола партнерів – від бізнесу та освітніх закладів до органів влади, участь яких зумовлена їхніми ресурсами та управлінськими повноваженнями (Трачук, 2025, с. 193–194), а відповідну програму розвитку було схвалено Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (Засідання Комітету, 2015).

На сьогодні Чернігівський кластер водного туризму «Чернігів європейський» пропонує: екскурсії на плотах по річках Десні, Сейму та Снову, спортивний, рибальський, мисливський, тематичні сплави; оздоровчі мандрівки по диких місцях, по історичних містах Чернігівщини (м. Новгород-Сіверський, м. Чернігів) та ін. (Сплави на плотах).

Кластер водного туризму області може бути доповнений археологічними реконструкціями човнів антів та сіверян в складі регіонального кластеру археопарку з використанням пам'яток матеріальної та духовної спадщини населення Чернігівського Полісся.

Відповідно до «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 рр.» (Постанова КМУ № 695 від 05.08.2020, завд. № 17–22 за напрямом «Туризм»), відновлення конкурентоспроможності регіональної економіки України пов'язується з розвитком туристично-рекреаційного потенціалу через створення безпечної інфраструктури, цифровізацію, формування локальних брендів і реалізацію регіональних програм. Відновлення пошкодженої/знищеної внаслідок збройної агресії РФ культурної спадщини можливе завдяки просуванню об'єктів, що можуть бути включені до світової спадщини ЮНЕСКО.

Отже, зважаючи на достатньо міцну законодавчу базу, Україна має всі підстави доєднатися до Європейського кластерного альянсу (European Clusters Alliance), до якого вже входять: 22 національні кластерні асоціації, державні установи або представництва країн; більше 900 кластерних організацій і 150 000 інноваційних підприємств; понад 11 000 університетів, дослідницьких центрів та державних установ.

У міжнародному законодавстві кластерна модель розвитку галузей економіки законодавчо закріплена та активно застосовується. Спираючись європейську кластерну модель розвитку європейської туристично-екскурсійної діяльності, основні складові українознавчої концепції базуються на ключовій ідеї – створення туристичних кластерів у якості інноваційних комплексних туристично-екскурсійних майданчиків «для розвитку існуючих та створення нових бізнес-проектів, проведення спільних

виставок, фестивалів, історичних і археологічних реконструкцій, розробки стратегії просування туристичної пропозиції» (Трачук, 2025, с. 186).

В Україні Аналітичним Центром Industry4Ukraine у 2020 р. розроблений проект рамкової програми «Національна програма кластерного розвитку до 2027: концепція, орієнтири розвитку, рекомендації», що подана на затвердження в Мінекономіки України з метою встановлення керівного документа для всіх стейкхолдерів кластерного розвитку України (Проект національної програми, 2020).

Українознавча туристично-екскурсійна концепція. Розробка та апробація Концепції є одним із індикаторів виконання технічних завдань НДР, створюється з метою подолання наслідків російсько-української війни на території Українського Полісся шляхом упровадження у практику туристично-екскурсійної діяльності, а також в освітній процес, інтегрує задокументовані пам'ятки, свідчення руйнувань та елементи культурної й духовної спадщини в маршрути місць пам'яті. Концептуальні засади розпрацьовуються та апробуються у процесі розробки НДР і будуть опубліковані у підсумковій монографії за темою.

Згідно Концепції, подолання наслідків впливу війни можливе за рахунок активного включення територіальних громад у процес відновлення природних, культурно-історичних пам'яток і туристичних ресурсів у постраждалих регіонах, створення туристичних кластерів за підтримки міжнародних та вітчизняних інвесторів і стабілізації їх економічного та людського потенціалу сталого розвитку.

В основу Концепції покладено такі основні завдання: вивчити архівні джерела, історіографічні матеріали та публікації археологічних, етнографічних, фольклорних, етнологічних, соціальних, релігієзнавчих, краєзнавчих, туризмологічних та природоохоронних досліджень Українського Полісся; проаналізувати зібрану інформацію про матеріальні й духовні втрати від російсько-української війни; з'ясувати масштаби руйнувань культурної спадщини по окремих об'єктах/мікрорегіонах/ландшафтах; створити цифрову базу пам'яток, що знаходяться під загрозою руйнування/знищення, або зазнали пошкодження внаслідок впливу військових дій; розробити алгоритми фіксації руйнувань та визначення втрат (охоронна документація, внесення до державних реєстрів втрат культурної спадщини); створити експериментальні туристичні маршрути; підготувати фото-, відео-та аудіоматеріали, тексти екскурсій та карти туристичних маршрутів і подорожей до культурних пам'яток та музеїв Полісся та ін.

Визначальний задум Концепції полягає в розвитку туристично-екскурсійної галузі Українського Полісся на основі інвестиційно-маркетингової моделі «Влада – Бізнес – Університет» (Трачук, 2025, с. 189).

Інноваційні туристичні кластери працюють на основі об'єктів культурної спадщини, туристичної інфраструктури, місцевих бізнесів, проектних і наукових організацій. Туристичний кластер може діяти з одним центром, приміром у м. Коростені, або складатися з кількох археоетнопарків на Київщині, Житомирщині та Чернігівщині, а також на Рівненщині й діяти як комплекс археоетнопарків – «Українське Полісся».

Археоетнопарк є культурно-індустріальним комплексом, що поєднує історичну реконструкцію давніх археологічних знахідок (архео) з відтворенням традиційного побуту, обрядів та звичаїв (етно). Може бути розташований поблизу скупчення культурних пам'яток, навколо яких буде розвиватися інфраструктура, місцеві бізнеси сфери послуг, готельно-ресторанний бізнес, транспортні шляхи, функціонувати музеї, краєзнавчо-туристичні об'єднання, сувенірні виробничі потужності на основі

традиційних ремесел для туристів тощо і управлятися об'єднаною територіальною громадою, акумулюючи фінанси і скеровуючи податки бізнесу на розвиток громади (Трачук, 2025, с. 50).

До прикладу – проєкт туристичного регіонального археопарку біля с. Ульяники Київської області, в якому туристам буде запропоновано відвідати самобутній історико-культурний комплекс, орієнтований на збереження та відтворення культурної спадщини регіону, поєднуючи археологічні експозиції з етнографічними об'єктами та зонами відпочинку на природі. Для розвитку археопарку розроблено інноваційні проєкти ОГ «Товариство Коло-Ра» під назвою «Подорожі до прадавніх хліборобських культур та традицій Східної Європи», а також маршрут музеями України від Львова до Кисва «Трипільська скарбниця» (Трачук, 2025, с. 191–192).

Практичний бік втілення Концепції полягає у реалізації досліджень, відновлення й популяризації культурної спадщини Українського Полісся із залученням вітчизняних та закордонних університетів, центральної і місцевої влади та інвестицій у розвиток туристичного бізнесу.

У зв'язку з обмеженням обсягу статті подаємо лише деякі концептуальні аспекти.

Археологічні аспекти. Більшість археологічних об'єктів в Україні не має належного статусу та захисту, тому в умовах війни необхідні системний моніторинг, фіксація втрат, розробка алгоритмів збереження та підготовка облікової документації.

Аспекти археопарків та історичної реконструкції. Світовий досвід створення археопарків демонструє їхню наукову, освітню та економічну ефективність завдяки достовірному відтворенню історичного минулого українського народу і залученню відвідувачів та інвесторів (Трачук, 2025, с. 49). В Україні цей потенціал, зокрема на Поліссі, використовується недостатньо, хоча історична реконструкція є важливим інструментом популяризації культурної спадщини та розвитку туризму (Посохов, с. 132; Климистий, с. 136).

Як приклад успішного проєкту можна запропонувати ознайомитись із науковою історико-краєзнавчою експериментально-археологічною реконструкцією туристичного шляху «Від древлян до полян» у 6 частинах поліськими річками (р. Уж, р. Прип'ять, р. Дніпро) «від древлянського Іскоростеня до давнього серця полян – Києва», що була здійснена у 2020 р. за участі А. Петраускаса, С. Переверзева, С. Хоменка, Ю. Халіманчука, І. Смагіна, В. Антоноука та ін. (Від древлян до полян, 2020, Част. 1–6).

У 2022 р. у колективній монографії «Древлянські гради» (А. Петраускас, О. Тарабукін, С. Хоменко) були опубліковані матеріали сучасного стану збереженості та дослідженості середньовічних городищ в межах Житомирського району, зібрано результати археологічних розкопок і розвідок з використанням результатів проведеної ретельної аерофотозйомки, що дозволяє досить детально представити сучасний стан оборонних майданчиків, ровів, валів та інших елементів укріплень городищ, а також зафіксувати ушкодження, які виникли на пам'ятках за останній період. Їх можна використати при розробці майбутніх екскурсійних маршрутів (Петраускас, Тарабукін, Хоменко, 2022).

Релігійно-історичні аспекти та етнорелігійна реконструкція. Унікальна духовна культура Українського Полісся, що зберегла архаїчні вірування завдяки природній ізоляції, є важливим елементом національної ідентичності, однак в умовах війни перебуває під загрозою зникнення та потребує належного наукового осмислення (Лозко, 2024, с. 23–35). Подолання історичних упереджень і введення в науковий обіг

результатів досліджень сприятиме збереженню та відновленню духовно-культурної спадщини поліщуків.

Сучасна наукова етнорелігійна реконструкція язичницького календарного циклу була здійснена професоркою Г. Лозко на матеріалі вірувань поліщуків: весняний (Лозко, 2025a) і літній (Лозко, 2025b) цикли; а також реконструйовано поліський обряд «Щоб війна закінчилася» в етнографічних записах А. Шкарбана (Лозко, 2025).

Соціально-психологічні аспекти. При розгляді психологічного стану мешканців Українського Полісся в умовах повномасштабної війни, використовується категорія «соціальна травма», яку розглядаємо крізь призму специфіки виявів традиційного родинного та духовного життя у час війни, зокрема через екзистенційний вимір переживань мешканців регіону, пошук шляхів релаксації і подальшого витіснення травми на маргінес життєвих і мислительних практик. Досліджувати соціальну травму і її наслідки особливо важливо в екстремальних умовах воєнного часу. Внаслідок війни виникли нові різновиди соціальної травми, зміни у міжособистісних, міжгрупових відносинах, трансформації ціннісних орієнтацій поліщуків (Ятченко, Клименко, 2025).

Туристично-екскурсійні аспекти. Концепція передбачає використання наслідків війни для розвитку краєзнавчого та воєнно-історичного туризму через створення екскурсій, туристичних маршрутів, інформаційних матеріалів і цифрового контенту, що відповідає суспільним запитам і сприяє економічному розвитку. Водночас вона акцентує на необхідності моніторингу стану культурної спадщини, фіксації завдань збитків і залучення громадськості до її збереження та відновлення.

Туристичні маршрути (одноденні тури) Київщиною розроблені студентами 3 курсу кафедри країнознавства та туризму під керівництвом І. Винниченка у 2025 р.: «Шлях незламності: історія, пам'ять та культура Київщини» (Д. Добровольська); «Київщина. Шлях стійкості»: місця пам'яті, бойові локації та документальна історія лютого-квітня 2022 р. (Д. Мирошніченко); «Екстрим Київщини» (Н. Гончаров); «Північний щит України»: шляхами опору (В. Самборський) та ін. Також студенти 1 курсу брали участь у фіксації даних про руйнування нерухокої культурної спадщини (А. Григоржевська, К. Мартинова, С. Магійчук, Д. Омельченко, Т. Стеценко та ін.) (Винниченко, Отрошко, 2025, с. 90).

Водні туристичні маршрути Правобережним Поліссям були розроблені вздовж поліських річок басейну Дніпра – річок Ужа, Прип'яті, Тетерева, Ірпеня та їх приток (О. Трачук, І. Винниченко, Л. Отрошко) та побудовані на основі історичних торгово-економічних шляхів (Матеріальні і духовні втрати, 2026, с. 103–111).

Інклюзивні аспекти. Наукові підходи до інклюзивного туризму передбачають розробку інноваційних рішень для створення безбар'єрного середовища, адаптацію інфраструктури та впровадження сучасних технологій з урахуванням потреб різних груп населення (Винниченко, Сірук, 2025, с. 6, 10). Оцінка впливу війни на культурну спадщину та впровадження туристично-екскурсійної концепції мають бути відображені в аналітичних документах і використані для розвитку регіональних туристичних кластерів Українського Полісся.

Про розробку концептуальних засад було виголошено доповідь «Розробка туристично-екскурсійної концепції в контексті повоєнного відновлення українського Полісся» (О. Трачук, Г. Лозко, І. Винниченко, Л. Отрошко) на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки та післявоєнної відбудови» (Дрогобич, 06.03.2026 р.).

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Отже, українознавчою туристично-екскурсійною концепцією передбачено збереження й відновлення культурної пам'яті Українського Полісся шляхом формування нової моделі туристично-екскурсійної діяльності, що інтегрує задокументовані культурно-історичні пам'ятки, свідчення руйнувань та елементи духовної спадщини в Маршрути місць пам'яті. Практичне застосування результатів охоплює рекомендації щодо включення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток, створення туристичних маршрутів для економічної реабілітації місцевих громад, розробку та впровадження кластерної моделі туризму як інноваційної форми розвитку регіонів. При подальшій розробці концептуальних засад створення регіональних археопарків буде використано ключові аспекти: археологічні; етнологічні; етнографічні, релігієзнавчі; туристично-екскурсійні; краєзнавчі, соціально-психологічні; інклюзивні та ін. Можуть бути впроваджені через співпрацю університетів, бізнесу та територіальних громад шляхом створення туристичних кластерів – археопарків на Українському Поліссі й сприяти повоєнному відновленню та збереженню культурної спадщини поліщуків, підвищенню туристичної привабливості регіону та залученню бізнесових інвестицій в Україну.

Подяка. Автори висловлюють подяку: директору НДІ українознавства КНУ, доктору філософських наук, професору Р. Додонову за підтримку проекту НДР; завідувачу кафедрою археології та музеєзнавства історичного факультету КНУ, кандидату історичних наук П. Шидловському та завідувачці кафедрою країнознавства та туризму географічного факультету, доктору географічних наук, професорці О. Любіцевій за плідну співпрацю в розробці Концепції; студентам 3 курсу географічного факультету – Н. Гончарову, Д. Добровольській, Д. Мирошниченко, В. Самборському та ін., які розробили туристичні маршрути; студентам 1 курсу – А. Григоржевській, К. Мартиновій, С. Матійчук, Д. Омельченко, Т. Стеценко та ін.), які брали участь у фіксації даних про руйнування нерухокої культурної спадщини Київщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Буйських, А., Івакін, В., Зоценко, І., Шидловський, П. (2023). Пам'ятки археології під час війни: польовий досвід та юридичний аспект (на прикладі робіт МАЕ у м. Києві та Київській області у 2022). *Vita Antiqua*, 14, 36–59. URL: https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/36-59_Bujskikh_Ivalin_Shydlovskiy_Zotsenko.pdf

Винниченко, І., Сірук, В. (2025). Інновації у сфері інклюзивного туризму: від теорії до реалізації. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*, 6(1), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1.-1/11>

Від древлян до полян. (Video 2020). *YouTube*. Частина 1: URL: https://www.youtube.com/watch?v=jM_8rWOFml0. Частина 2: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jUxXgAZkmQ0>; Частина 3: URL: https://www.youtube.com/watch?v=jrRQDp_5Jys; Частина 4: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rzbXQhGW04M>; Частина 5: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xuCyJNtHgOg>; Частина 6: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iEO4iQv0TYc>

Єдиний туристичний реєстр. URL: <https://etr.gov.ua/>

Засідання Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму про «Зарозси та перспективи розвитку туризму в Україні в умовах військової агресії Російської Федерації (на прикладі Чернігівської

області)». (2015). Протокол № 10 від 23.02.2015. URL: https://komspport.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/zasid_komit/protokoly/72904.html

Київщина. Місця пам'яті. URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/memory/>

Килимистий, С. М. (2019). Історична реконструкція як ресурс подієвого туризму. *Питання культурології*, 35, 137–148. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188801>

Лозко, Г. (2024). *Духовно-культурні трансформації українського суспільства. Етнорелігійний вимір*: монографія. Миколаїв: Іліон.

Лозко, Г. (2025a). Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: весняний цикл. *Українознавчий альманах*, 36, 93–100. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.12>

Лозко, Г. (2025b). Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: літній цикл. *Українознавчий альманах*, 37, 103–112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.15>

Лозко, Г. (2025c). Поліський обряд «Щоб війна закінчилася» в етнографічних записях Андрія Шкарбана. *Українознавство*, 2(95), 195–207. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/331421>

«Маршрути пам'яті»: В Україні запустили національний проєкт місцями сучасної історії. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики (2025). *Верховна Рада України*. Опубліковано 08.06.2025. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263711.html

Маршрути пам'яті. *ДАРТ України*. URL: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/67614d9b37ee7f274609e605_marshrouts.pdf

Моніторинг археологічних об'єктів під час війни. *ІА НАНУ*. URL: <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/1219-monitoring-arkheologichnikh-ob-ektiv-pid-chas-vijni>

Перелік історико-етнографічних експедицій. *ДНЦЗКСТК*. URL: <https://kulturapolissia.org.ua/uk/ekspedytsii>

Петраускас, А., Тарабукін, О., Хоменко, С. (2022). *Древлянські гради. Городища і замчища Житомирщини*. Вип. 1. Київ; Житомир.

Посохов, І.С. (2022). Історичні реконструкції та формування подієвого туристичного продукту країни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 15, 131–138. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-14>

Притула, Х. М., Демедюк, О.П. (2020). *Розвиток транскордонних кластерів: досвід Європейського Союзу та перспективи їх функціонування у прикордонних областях західного регіону України (науково-аналітична записка)*. Львів. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20200402.pdf>

Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027. (2020). *Industry4Ukraine* 17.12.2020. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacjonalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027>

Семенова, М. В. (2019). Туристичний кластер як інноваційний інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві*: матеріали II Інтернет-конференції (м. Харків, 29.11.2019). Харків, 167–172. URL: http://ndipzior.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_25.pdf

Сплави на плотах по річках Десна, Снов та Сейм. URL: <https://desnatravel.com/>

Трачук, О. В. (2025). Експериментальна археологія та етнографія в туризмі українського Полісся. *Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети*:

матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Житомир, 02.05.2025). Житомир: Поліський національний університет, 49–52. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP_konf_2025.pdf

Трачук, О. В. (2025). Розвиток інноваційного кластерного туризму в Україні. *Українознавство*, 4(97), 183–200. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/345108>

Трачук О., Лозко Г., Шидловський П., Винниченко І., Отрошко Л. (2025). Організаційні заходи щодо реалізації роботи по дослідженню матеріальних і духовних втрат населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни. *Українознавство*, 3(95), 246–271. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/339618>

Матеріальні та духовні втрати населення Українського Полісся в період російсько-української війни та їх подолання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, 19.02.2026). (2026). Тернопіль: «Джура». URL: <https://drive.google.com/file/d/1GkjYj7Y61Nklp-1E5rUBSMP3DvssurGL/view>

Ятченко, В., Клименко, О. (2025). Формоутворення соціальної травми та резильєнтність українського суспільства до травмоутворюючих подій російсько-української війни. *Українознавство*, 3(96), 152–168. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/337228>

Vynnychenko, I., Otroshko, L. (2025). Losses of cultural heritage in Kyiv region as a result of the Russian invasion: mechanisms of cultural self-defense. *SKHID*, 7(4), 84–91. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.7412>

Chu, W., Shydlovskiy, P., Maier, A. (2025). A revised radiocarbon chronology for the mammoth bone structures and associated features at Mezhyrich, Ukraine. *Open Research Europe*, 5, 198. DOI: <https://doi.org/10.12688/openreseurope.20112.1>

European Clusters Alliance. URL: <https://clustersalliance.eu/about>

Ivanysko, S., Kazakevych, G., Shydlovskiy, P. (2024). Cultural Heritage in the Russo-Ukrainian War: a Victim in the Conflict. *Complutum*, 35(1), 191–214. DOI: <https://doi.org/10.5209/cmpl.95930>

Liubitseva, O., Buchko, Z., Patrusheva, L., Kochetkova, I. (2023). Resource losses to Ukrainian tourism caused by full-scale Russian aggression. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 37(4), 103–125. DOI: <https://doi.org/10.24917/20801653.374.7>

Shydlovskiy, P., Telizhenko, S., Ivakin, V. (2022). Archaeological Heritage as a Target During War. *The European Archaeologist*, 74, 36–43. URL: https://www.ucy.ac.cy/pulp/wp-content/uploads/sites/291/2024/09/TEA_Issue-74_Autumn-2022_final_small.pdf

REFERENCES

Buiskykh, A., Ivakin, V., Zotsenko, I., & Shydlovskiy, P. (2023). Pamiatky arkeoholii pid chas viiny: polovyi dosvid ta yurydychni aspekt (na prykladi robit MAE u m. Kyievi ta Kyivskii oblasti u 2022). [Archeology sights during the war: field experience and legal aspect (on the example of the work of the Monitoring Archaeological Expedition in Kyiv and Kyiv region in 2022)]. *Vita Antiqua*, 14, 36–59. URL: https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/36-59_Bujskikh_Ivalin_Shydlovskiy_Zotsenko.pdf [in Ukrainian].

Vynnychenko, I., & Siruk, V. (2025). Innovatsii u sferi inkluzyvnoho turizmu: vid teorii do realizatsii [Innovations in inclusive tourism: from theory to implementation]. *Konstruktivna heohrafiia ta ratsionalne vykorystannia pryrodnykh resursiv*, 6(1), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1.-1/11> [in Ukrainian].

Vid drevlian do polian (Video 2020) [From the Drevlyans to the Polyanas] *YouTube*. Part 1: URL: https://www.youtube.com/watch?v=jM_8rWOFml0; Part 2: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jUxXgAZkmQ0>; Part 3: URL: https://www.youtube.com/watch?v=jrRQDp_5Jys; Part 4: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rzbXQhGW04M>; Part 5: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xuCyJNtHgOg>; Part 6: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iEO4iQv0TYc> [in Ukrainian].

Yedynyi turystychnyi reiestr [Unified tourist register]. URL: <https://etr.gov.ua/> [in Ukrainian].

Zasidannia Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan simi, molodizhnoi polityky, sportu ta turyzmu pro «Zahrozy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini v umovakh viiskovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii (na prykladi Chernihivskoi oblasti)» (2015). Protokol № 10, 23.02.2015 [«Threats and prospects for the development of tourism in Ukraine in the conditions of military aggression of the Russian Federation (using the example of Chernihiv region)»] URL: https://komsport.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/zasid_komit/protokoly/72904.html [in Ukrainian].

Kyivshchyna. Mistsia pamiaty [Kyiv region. Places of memory]. URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/memory/> [in Ukrainian].

Kylymystyi, S. M. (2019). Istorychna rekonstruktsiia yak resurs podiiivoho turyzmu [Historical reconstruction as a resource for event tourism]. *Pytannia kulturolohi, 35*, 137–148. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188801> [in Ukrainian].

Lozko, H. (2024). *Dukhovno-kulturni transformatsii ukrainskoho suspilstva. Etnorelihiinyi vymir: monohrafiia* [Spiritual and cultural transformations of Ukrainian society. Ethno-religious dimension: monograph]. Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].

Lozko, H. (2025a). Naukova rekonstruktsiia yazychnytskoho kalendaria na materialy viruvan polishchukiv: vesnianyi tsykl [Scientific reconstruction of the pagan calendar based on the beliefs of the Polishchuk people: the spring cycle]. *Ukrainoznavchyi almanakh, 36*, 93–100. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.12> [in Ukrainian].

Lozko, H. (2025b). Naukova rekonstruktsiia yazychnytskoho kalendaria na materialy viruvan polishchukiv: litnii tsykl [Scientific reconstruction of the pagan calendar based on the beliefs of the Polishchuk people: the summer cycle]. *Ukrainoznavchyi almanakh, 37*, 103–112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.15> [in Ukrainian].

Lozko, H. (2025c). Poliskyi obriad «Shchob viina zakinchylasia» v etnografichnykh zapysakh Andriia Shkarbana [Polissia rite «So that the war ends» in the ethnographic records of Andriy Shkarban]. *Ukrainoznavstvo, 2(95)*, 195–207. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/331421> [in Ukrainian].

Marshruty pamiaty [Routes of memory]. *DART Ukrainy – SATD Ukraine*. URL: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/67614d9b37ee7f274609e605_marshrouts.pdf [in Ukrainian].

«Marshruty pamiaty»: V Ukraini zapustyly natsionalnyi proiekt mistsiamy suchasnoi istorii. Komitet z pytan humanitarnoi ta informatsiinoi polityky. (2025). [Routes of Memory: A national project of places of modern history has been launched in Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. Opublikovano 08.07.2025. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263711.html [in Ukrainian].

Monitorynh arkeolohichnykh obektiv pid chas viiny [Monitoring of archaeological sites during war]. *IANANU*. URL: <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/1219-monitoring-arkheolohichnykh-obektiv-pid-chas-vijni> [in Ukrainian].

Perelik istoryko-etnografichnykh ekspedytsii. DNTsZKSTK [List of historical and ethnographic expeditions. State Scientific center for protection of cultural heritage from man-made disasters]. URL: <https://kulturapolissia.org.ua/uk/ekspedytsii> [in Ukrainian].

Petrauskas, A., Tarabukin, O., & Khomenko, S. (2022). *Drevlianski hrady. Horodyshcha i zamchyscha Zhytomyrshchyny. Vyp. 1.* [Drevlyansky castles. Fortified sites and castle sites of Zhytomyr region. Issue 1]. Kyiv; Zhytomyr. [in Ukrainian].

Posokhov, I. S. (2022). Istorychni rekonstruktsii ta formuvannya podiiivoho turystychnoho produktu krainy [Historical reconstructions and the formation of the country's event tourism product]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, 15*, 131–138. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-14> [in Ukrainian].

Prytula, Kh. M., & Demediuk, O. P. (2020). *Rozvytok transkordonnykh klasteriv: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu ta perspektyvy yikh funktsionuvannia u prykordonnykh oblastiakh zakhidnoho rehionu Ukrainy (naukovo-analitychna zapyska)* [Development of cross-border clusters: experience of the European Union and prospects for their functioning in the border regions of the western region of Ukraine (scientific and analytical note)]. Lviv. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20200402.pdf> [in Ukrainian].

Proiekt natsionalnoi prohramy klasternoho rozvytku do 2027. (2020). [Draft of the National Cluster Development Program until 2027]. *Industry4Ukraine*. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-naczionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027> [in Ukrainian].

Semenova, M. V. (2019) Turystychnyi klaster yak innovatsiinyi instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti turystychnoi haluzi [Tourism cluster as an innovative tool for increasing the competitiveness of the tourism industry] *Suchasni problemy rozvytku prava ta ekonomiky v innovatsiinomu suspilstvi: materialy II Internet-konf. (Kharkiv, 29.11.2019)*, (pp. 167–172). Kharkiv. URL: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_25.pdf [in Ukrainian].

Splyvy na plotakh po richkakh Desna, Snov ta Ceim [Rafting on the Desna, Snov and Seym rivers]. URL: <https://desnatravel.com/>

Trachuk, O. V. (2025). Eksperymentalna arkhеolohiia ta etnografiia v turyzmi ukrainskoho Polissia [Experimental archaeology and ethnography in tourism in Ukrainian Polissya]. *Turyzm: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalni priorytety: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. internet-konferentsii (Zhytomyr, 02.05.2025)*, (pp. 49–52). Zhytomyr: Poliskyi natsionalnyi universytet. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP_konf_2025.pdf [in Ukrainian].

Trachuk, O. V. (2025). Rozvytok innovatsiinoho klasternoho turyzmu v Ukraini [Development of innovative cluster tourism in Ukraine]. *Ukrainoznavstvo, 4(97)*, 183–200. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/345108> [in Ukrainian].

Trachuk, O., Lozko, H., Shydlovskiy, P., Vynnychenko, I., & Otroshko, L. (2025). Orhanizatsiini zakhody shchodo realizatsii roboty po doslidzhenniu materialnykh i dukhovnykh vtrat naseleattia Ukrainskoho Polissia vnaslidok rosiisko-ukrainskoi viiny [Organizational measures for the implementation of work on the study of material and spiritual losses of the population of Ukrainian Polissya as a result of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainoznavstvo, 3 (95)*, 246–271. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/339618> [in Ukrainian].

Materialni ta dukhovni vtraty naseleattia Ukrainskoho Polissia v period rosiisko-ukrainskoi viiny ta yikh podolannia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, NDI ukrainoznavstva KNU imeni Tarasa Shevchenka, 19.02.2026). (2026).

[Material and spiritual losses of the population of Ukrainian Polissya during the Russian-Ukrainian war and their overcoming: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Ternopil: «Dzhura». URL: <https://drive.google.com/file/d/1GkjYj7Y61Nklp-1E5rUBSMP3DvssurGL/view> [in Ukrainian].

Yatchenko, V., & Klymenko, O. (2025). Formoutvorennia sotsialnoi travmy ta rezylentnist ukrainskoho suspilstva do travmoutvoriuiuchykh podii rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of social trauma and resilience of Ukrainian society to the trauma-forming events of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainoznavstvo*, 3(96), 152–168. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(96\).2025.337228](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(96).2025.337228) [in Ukrainian].

Vynnychenko, I., & Otroshko, L. (2025). Losses of cultural heritage in Kyiv region as a result of the russian invasion: mechanisms of cultural self-defense. *SKHID*, 7(4), 84–91. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.7412> [in English].

Chu, W., Shydlovskiy, P., & Maier, A. (2025). A revised radiocarbon chronology for the mammoth bone structures and associated features at Mezhyrich, Ukraine. *Open Research Europe*, 5, 198. DOI: <https://doi.org/10.12688/openreseurope.20112.1> [in English].

European Clusters Alliance. URL: <https://clustersalliance.eu/about> [in English].

Ivanyisko, S., Kazakevych, G., Shydlovskiy, P. (2024). Cultural Heritage in the Russo-Ukrainian War: a Victim in the Conflict. *Complutum*, 35(1), 191–214. DOI: <https://doi.org/10.5209/cmpl.95930> [in English].

Liubitseva, O., Buchko, Z., Patrusheva, L., & Kochetkova, I. (2023). Resource losses to Ukrainian tourism caused by full-scale Russian aggression. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 37(4), 103–125. DOI: <https://doi.org/10.24917/20801653.374.7> [in English].

Shydlovskiy, P., Telizhenko, S., & Ivakin, V. (2022). Archaeological Heritage as a Target During War. *The European Archaeologist*, 74, 36–43. URL: https://www.ucy.ac.cy/pulp/wp-content/uploads/sites/291/2024/09/TEA_Issue-74_Autumn-2022_final_small.pdf [in English].

*Стаття надійшла до редакції 23 січня 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.
Стаття опублікована 30.05.2026.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Axis Europae Вісь Європи

ВИПУСК 10
ISSUE 10

Головний редактор
Лідія Лазурко

Співредактори
Микола Галів
Василь Ільницький

Літературне редагування
Ірина Невмержицька

Редагування англomовних текстів
Віра Сліпецька, Юлія Талалай

Технічний редактор
Микола Костирко
Лілія Гриник

Макетування та верстка
Наталія Кузнєцова

Дизайн обкладинки
Наталія Кузнєцова

Здано до набору 20.05.2026 р. Підписано до друку 30.05.2026 р.

Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 18,5. Зам. № 1450

Наклад 300 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.